

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇANKIRI'DA GELENEKSEL
MESLEKLER VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Leyla YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı – 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇANKIRI’ DA GELENEKSEL
MESLEKLER VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Leyla YILDIRIM
ORCID: 0000-0002-7860-40-88

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

ankırı – 2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	v
TEZ KABUL VE ONAY	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZET.....	ix
KISALTMALAR	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışma ile İlgili Genel Bilgiler	1
1.1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.1.2. Çalışmanın Amacı	1
1.1.3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırları.....	2
1.1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.2. Araştırma Alanı Olan Çankırı Hakkında Bilgiler.....	4
1.2.1. Çankırı'nın Tarihi	4
1.2.2. Çankırı'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri	5
1.2.3. Çankırı'nın Nüfusu ve Ekonomik Yapısı	6
2. GELENEKSEL MESLEKLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR	8
2.1. Meslek Folkloru	8
2.2. Çankırı'da Arastalar	8
2.3. Zanaat, Zanaatkâr, Usta-Çırak	12
2.4. Pir İnanişi ve Pir Hikâyeleri	19
2.5. Geleneksel Meslekler Açısından Yâran Kültürü	25
2.6. Çankırı'da Geleneksel Meslekler Hakkında Değerlendirme	38
3. YOK OLMUŞ GELENEKSEL MESLEKLER.....	40
3.1. Yemenicilik (Ayakkabıcılık/Köşkerlik).....	43
3.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	46
3.1.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	48
3.1.3. El Yapımı Ayakkabıcıların Yaptığı Ürünler.....	49
3.1.4. Değerlendirme ve Öneri	49
3.2. Çömlekçilik-Desdicilik	50
3.2.1. Değerlendirme ve Öneri	53
3.3. Debbağlık (Dericilik/Tabaklık)	54
3.3.1. Deri İşleme Teknikleri.....	57
3.3.2. Değerlendirme ve Öneri	58
3.4. Saraçlık, Semercilik, Eyercilik.....	59
3.4.1. Değerlendirme.....	60
3.5. Nalbantlık.....	61
3.5.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	62
3.5.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	64
3.5.3. Değerlendirme.....	65
3.6. At Arabacılığı	66
3.6.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	68
3.6.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	69

3.6.2.1. Demir Kısımların Yapımında Kullanılan Alet ve Malzemeler.....	69
3.6.2.2. Ahşap Kısımların Yapımında Kullanılan Aletler ve Malzemeler.....	70
3.6.3. Değerlendirme ve Öneri.....	70
3.7. Tiftikçilik/Yüncülük.....	73
3.7.1. Tiftikçilikte Kullanılan Alet ve Malzemeler	75
3.7.2. Değerlendirme.....	76
3.8. Keçecilik	77
3.8.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	80
3.8.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	81
3.8.3. Keçeden Yapılan Ürünler	82
3.8.4. Değerlendirme ve Öneri.....	83
3.9. Hallaçlık	83
3.9.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	84
3.9.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	85
3.9.3. Değerlendirme.....	85
3.10. İplikçilik	85
3.10.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	88
3.10.1.1. Kirman/Kirmen ile İp Üretimi	88
3.10.1.2. Sümek ile İp Üretimi.....	89
3.10.1.3. Çıkırık ile İp Üretimi.....	90
3.10.2. Kullanılan Aletler ve Malzemeler	92
3.10.3. Değerlendirme.....	93
3.11. Dokumacılık	94
3.11.1. Dokuma Türleri ve Teknikleri.....	97
3.11.1.1. Kirkitli Dokuma	98
3.11.1.1.1. Düz (Havsız) Kirkitli Dokuma	98
3.11.1.1.1.1. Kirkitli Düz Dokumada Kullanılan Alet ve Malzemeler	99
3.11.1.1.1.2. Düz Dokuma ile Dokunan Ürünler	100
3.11.1.1.2. Havlı Kirkitli Dokuma	100
3.11.1.2. Mekikli Dokuma	100
3.11.1.3. Çarpana Dokuma.....	101
3.11.2. Değerlendirme ve Öneri	102
3.12. Süpürgecilik	105
3.12.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	106
3.12.2. Değerlendirme.....	107
3.13. Sandıkçılık	107
3.13.1. Değerlendirme ve Öneri.....	109
3.14. Hüsnuhat Sanatı	110
3.14.1. Kullanılan Alet ve Malzemeler	112
3.14.2. Değerlendirme ve Öneri.....	113
2.15. Okuyuculuk.....	113
3.16. Destancılık.....	115
3.17. Gazozculuk.....	115
3.18. Çemencilik	116
3.19. Kazazlık/İpek Böceği Yetiştiriciliği	117
4. YOK OLMAYA YÜZ TUTMUŞ GELENEKSEL MESLEKLER.....	118
4.1. Ahşap Oymacılığı.....	119
4.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	119

4.1.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	122
4.1.3. Ahşap Oymanın Uygulandığı Alanlar	122
4.1.4. Değerlendirme ve Öneri	123
4.2. Demircilik	124
4.2.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	128
4.2.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	129
4.2.3. Demirden Yapılan Ürünler	130
4.2.4. Değerlendirme ve Öneri	131
4.3. Bakırcılık.....	132
4.3.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	134
4.3.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	136
4.3.3. Bakırdan Yapılan Ürünler.....	136
4.3.4. Değerlendirme ve Öneri	138
4.4. Kalaycılık	141
4.4.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	142
4.4.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	143
4.4.3. Değerlendirme.....	144
4.5. Bıçakçılık	144
4.5.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	146
4.5.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	147
4.5.3. Değerlendirme.....	148
4.6. Elekçilik –Kalburculuk	149
4.6.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	150
4.6.2. Kullanılan Malzemeler	152
4.6.3. Yapılan Ürünler	153
4.6.4. Değerlendirme ve Öneri	153
4.7. Yorgancılık	154
4.7.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	155
4.7.2. Yorgancılıkta Kullanılan Alet ve Malzemeler	160
4.7.3. Yorgancıların Yaptığı Ürünler	161
4.7.4. Değerlendirme ve Öneri	162
4.8. Davulculuk	163
4.8.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	166
4.8.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler	167
4.8.3. Davulun İcra Ortamları	167
4.8.4. Değerlendirme ve Öneri	170

5. GÜNÜMÜZDE DEVAM ETMEKTE OLAN GELENEKSEL

MESLEKLER.....	172
5.1. Ağaç İşleri ve Marangozluk	172
5.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	175
5.1.2. Marangozlukta Kullanılan Alet ve Malzemeler	176
5.1.3. Yapılan Ürünler	177
5.2. Berberlik.....	178
5.2.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	181
5.2.2. Berberlikte Kullanılan Malzemeler.....	183
5.2.3. Değerlendirme.....	183
5.3. Tuzculuk.....	183
5.3.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler	187

5.3.2. Tuzun Kullanım Alanları.....	187
5.3.3. Tuzculukta Kullanılan Malzemeler.....	188
5.3.4. Değerlendirme.....	189
5.4. Helvacılık.....	191
5.4.1. Helvacıoğlu İşletmesinde Yapılan Helva ve Şekerleme Çeşitleri.....	193
5.4.2. Helva Yapımında Kullanılan Alet ve Malzemeler.....	195
5.4.3. Helva Yapım Teknikleri ve Aşamaları.....	196
5.4.3.1. Tahin Yapımı.....	196
5.4.3.2. Helva Yapım Aşamaları.....	196
5.4.4. Değerlendirme ve Öneri.....	197
6. SONUÇ.....	198
KAYNAKÇA.....	201
EKLER.....	214
EK 1. Kaynak Kişilerin Dizini.....	214
EK 2. Meslek Erbablarına Yöneltilen Sorular.....	217
ÖZGEÇMİŞ.....	219

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Çankırı'da Geleneksel Meslekler ve Günümüzdeki Durumu* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25 / 07 / 2024

İmza

Leyla YILDIRIM

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Leyla Yıldırım tarafından hazırlanan Çankırı’da *Geleneksel Meslekler ve Günümüzdeki Durumu*, 25.07.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: (Prof. Dr. Abdulselam Arvas)	İmza: .....
Üye	: (Prof. Dr. Nezir Temur)	İmza: .....
Üye	: (Dr. Öğr. Üyesi Serhat Sabri Yılmaz)	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 04/07/2024 tarih ve 2024/30-08-A sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanlığın geçmişi kadar eskiye dayanan geleneksel Türk el sanatları ve meslekleri, tamamen olmasa da çoğu yakın geçmişe ve birkaçı ise günümüze kadar yaşatma ve aktarım yolu ile gelebilmeyi başarmıştır. İnsanoğlu, geçmişten bugüne ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli mesleklerin ortaya çıkmasını ve kendisi ile çevresini güzelleştirme isteğiyle de el sanatlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayileşme ve teknolojinin gelişmesiyle beraber bilek gücü ve el emeğinin yerini makinelere bırakması sonucu geleneksel meslekler zamanla teknolojiye yenik düşmüştür.

Çankırı’da geçmişten bugüne yapılan mesleklerin tümünü içeren bağımsız ve detaylı bir çalışma bulunmadığı tespit edilerek araştırılmak üzere “geleneksel meslekler” konusu seçilmiştir. Bu çalışma, doğup büyüdüğü şehir olan Çankırı’nın değerlerine sahip çıkabilmek ve meslek folkloruna katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Tez çalışmasında derleme tekniği kullanılarak Çankırı’da geçmişten bugüne icra edilmiş olan geleneksel meslekler tespit edilmiş ve literatür çalışmalarından da yararlanılmıştır. Çankırı’da günümüze kadar gelen mesleklerin son ustaları ile icra ortamlarında görüşmeler yapılmış ve mesleklerinin kaideleri, pirleri ve pir hikâyeleri kayıt altına alınmıştır.

Bu kapsamda, mezkûr tez çalışması beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak tezin konusu, amacı, alanın tarihî ve coğrafi özellikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde geleneksel mesleklerle ilişkili kavram ve konular olan “meslek folkloru”, “arasta”, “usta-çırak ilişkisi”, “pir inancı” ve “Yâran Teşkilatı” vb. gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Çankırı’da geleneksel mesleklerin bugünkü durumu kısaca değerlendirilmiş ve ilde yok olan meslekler incelenmiştir. Dördüncü bölümde yok olmaya yüz tutan, son ustası kalan meslekler tespit edilip değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ise arz talep neticesinde kendini güncelleyerek günümüze gelmeyi başaran meslekler, ustalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise mesleklerin durumu değerlendirilerek bazı önerilerde bulunulup tez çalışması nihayete erdirilmiştir.

Tez araştırma ve yazma aşamasında akademik anlamda benden desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Abdulsalam ARVAS Hocam’a ve tezin olgunlaşmasında

değerli katkılar sunan Prof. Dr. Nezir TEMUR ile Dr. Öğr. Üyesi Serhat S. YILMAZ hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca tez derlemeleri yaparken karşılaştığım, tanıştığım ve konuya ilişkin bütün bilgileri benimle cömert bir şekilde paylaşan Çankırı meslek erbaplarına teşekkürlerimi sunuyorum. Arastalarda, çarşılarda beni samimiyet ve güler yüzle karşılayan değerli hemşehrilerime minnettarım, verdikleri destekle çalışmanın yoluna ışık tuttular. Gene, çalışmada kullandığım görseller konusunda büyük destek veren Metin Yılmaz Bey'e de minnettarım. Lisansüstü eğitim sürecimde her daim yanımda olup benden desteğini esirgemeyen değerli annem, babam, kardeşlerim, eşim ve kızıma da teşekkür etmeyi zevkli bir vazife addediyorum.

25/07/ 2024

Leyla YILDIRIM

ÖZET

Tezin Başlığı : Çankırı’da Geleneksel Meslekler ve Günümüzdeki Durumu
Tezin Yazarı : Leyla YILDIRIM
Danışman : Prof. Dr. Abdulselam ARVAS
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 25/07/2024

Geleneksel Türk zanaatları, insanoğlunun hâsıl olan ihtiyaçlarına karşılık vermek için ortaya çıkmıştır. Orta Asya’da icra edilmeye başlandığı düşünülen Türk zanaatları, fetih ve göçlerle Anadolu coğrafyasına taşınmış, Anadolu’da yaşayan medeniyetlere ait şekil ve tekniklerle harmanlanarak yeni biçimler kazanmıştır. İlk zamanlarda daha iptidai olduğu sanılan zanaatlar zamanla teknik ve imkânların gelişmesiyle estetik yönden gelişmiş; hem motifleri, işlemeleri sayesinde dönemin üslubunu, yaşantı tarzını yansıtmış hem de insanların duygu ve düşüncelerini anlattığı bir araç olmuştur. Meslek folkloru kapsamına giren ve ulusal değerlerin koruyucusu olan zanaatlar, kayıt altına alınması gereken değerlerdendir. Tezin amacı da Çankırı meslekelerini yok olmadan kayıt altına almaktır. Araştırmaya kaynaklık eden bilgiler derleme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Tespiti yapılan meslekler değerlendirilerek başlıklara ayrılmış ve incelenmiştir. Çalışmada, zanaatkârların oluşturduğu meslek kurallarını ve etiğini belirleyen Yâran Teşkilatı’ndan bahsedilip devamında mesleğin aktarımını sağlayan usta-çırak ilişkisine değinilmiştir. Meslek folklorunun araştırma alanına giren, zanaatların kutsalı olan pir inancı ve hikâyelerine de çalışmada yer verilmiştir. Geleneksel meslekler, gelişen teknoloji ve sanayileşmeye karşı ayakta durmaya çalışsa da makine gücü el emeğinin önüne geçmiş ve tek tek üretilen kişiye özel ürünler, fabrikalarda üretilen seri ürünlere yenik düşmüştür. Buna karşın mesleklerin yok oluşu ancak kültür endüstrisine uyarlanıp arz talep çarkına dâhil edilerek mümkün olabilir. Yine, kültür endüstrisine çevrilmek suretiyle mesleklerin ürettiği bu geleneksel ürünlerin devamlılığı sağlanabilir. Bu manada geleneksel ürünlerin kültür endüstrisine çevrilerek sürdürülebilirliği önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı’da geleneksel meslekler, kültür endüstrisi, usta-çırak ilişkisi, pir inancı ve hikâyeleri.

ABSTRACT

Thesis Title : Traditional Professions in Çankırı and Their Current Situation
Author : Leyla YILDIRIM
Supervisor : Prof. Dr. Abdulselam ARVAS
Department : Turkish Language and Literature
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 25/07/2024

Traditional Turkish crafts emerged to meet the needs of human beings. Turkish crafts, thought to have been practiced in Central Asia, were carried to the Anatolian geography with conquests and migrations, and gained new forms by blending with the forms and techniques of the civilizations living in Anatolia. Crafts, which were thought to be more primitive at first, developed aesthetically over time with the development of techniques and possibilities; they both reflected the style and lifestyle of the period thanks to their motifs and embroidery, and became a tool for people to express their feelings and thoughts. Crafts, which are the protectors of national values within the scope of professional folklore, are among the values that need to be recorded, and the aim of the thesis is to record Çankırı professions before they disappear. The information that forms the basis of the research was collected using the compilation technique. The professions that were determined were evaluated, divided into titles and examined. In the study, the Yaran Organization, which determined the professional rules and ethics formed by the craftsmen, was mentioned, and then the master-apprentice relationship that ensured the transfer of the profession was mentioned. The study also includes the belief and stories of pir, which are the sacred of crafts and fall within the research area of occupational folklore. Although traditional professions try to survive against developing technology and industrialization, machine power has surpassed manual labor and individually produced personalized products have succumbed to mass-produced products in factories. The extinction of professions can only be possible by adapting to the culture industry and integrating them into the supply and demand wheel. Continuity can be ensured by transforming the products produced by professions into the culture industry. The sustainability of products transformed into the culture industry is also important.

Keywords: Traditional professions in Çankırı, culture industry, master-apprentice relationship, pir belief and stories.

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
KK	Kaynak Kişi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
S.	Sayfa
TDK	Türk Dili Kurumu

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf No:	Sayfa
Fotoğraf 2.1: Arastadan bir kare.....	10
Fotoğraf 2.2: Bakırcılar arastası	11
Fotoğraf 2.3: Arasta ahalisi	11
Fotoğraf 2.4: Göктаş kardeşlerin babaları.....	13
Fotoğraf 2.5: Çocuk çıraklar	14
Fotoğraf 2.6: Genç çıraklar	15
Fotoğraf 2.7: Genç ve çocuk çıraklar	16
Fotoğraf 2.8: Kalay yapan bir usta.....	17
Fotoğraf 2.9: “Yâran Ocağından” bir kare.....	28
Fotoğraf 2.10: Eski başağalardan bakırcı ustası İlhan Köprülü	30
Fotoğraf 2.11: Yâranlar	34
Fotoğraf 3.1: El yapımı ayakkabı dükkanından	48
Fotoğraf 3.2: Buğday Pazarı Medresesi meslek odası	53
Fotoğraf 3.3: At arabası/fayton	68
Fotoğraf 3.4: Zalım (Salih) Usta	69
Fotoğraf 3.5: Zincircioğlu Ailesine hediye edilen at arabası/fayton	71
Fotoğraf 3.6: At arabası imalathanesi	72
Fotoğraf 3.7: Eski at arabası ustaları.....	72
Fotoğraf 3.8: At arabası gezileri	73
Fotoğraf 3.9: Yün yapığı	75
Fotoğraf 3.10: Mustafa Usta	77
Fotoğraf 3.11: Çankırı Mevlevihanesi son postnişini Hasip Dede’nin sikkesi	82
Fotoğraf 3.12: Sümek il ip eğiren bir kadın	90
Fotoğraf 3.13: Çıkırık ile ip yapımı	91
Fotoğraf 3.14: Eğrilen iplerin dolandığı iğler	93
Fotoğraf 3.15: Yün tarağı	93
Fotoğraf 3.16: Dokuma yapan kadınlar	97
Fotoğraf 3.17: Jim Vogel’in çektiği dokumacı fotoğrafı	102
Fotoğraf 3.18: Çankırı’da dokumacılığın canlandığına dair yapılan haber yazısı	103
Fotoğraf 3.19: 1950’li yıllara ait dokuma fotoğrafı	104
Fotoğraf 3.20: Yazı çeşitlerine örnek	112
Fotoğraf 3.21: Hüsnühat sanatı	112
Fotoğraf 3.22: Çemenci Hacer Teyze	117
Fotoğraf 4.1: Tavan göbeği örneği	121
Fotoğraf 4.2: Tavan göbeği örneği	121
Fotoğraf 4.3: Ahşap oyma sanatı uygulanan sandık.....	123
Fotoğraf 4.4: Demirci Selami Usta	127
Fotoğraf 4.5: Demirci körüğü	127
Fotoğraf 4.6: Usta demiri ocakta ısıtıyor	128
Fotoğraf 4.7: Demirin dövülerek şekillendirilme aşaması.....	129
Fotoğraf 4.8: Demircilerin yaptığı ürünler.....	131
Fotoğraf 4.9: Eski demirci dükkânı	132
Fotoğraf 4.10: Depninin birleştirilmemiş hâli.....	135
Fotoğraf 4.11: Bakırcı dükkânı.	137
Fotoğraf 4.12: Bakır kazan.....	137
Fotoğraf 4.13: Bakır kap örnekleri.....	138

Fotoğraf 4.14: Eski bakırcı ustaları	139
Fotoğraf 4.15: Jim Vogel'in kalaycı çırağı fotoğrafı.....	140
Fotoğraf 4.16: Bakırcılar arastasından bir dükkân	141
Fotoğraf 4.17: Kalaylama işlemi.....	142
Fotoğraf 4.18: Kum havuzu	143
Fotoğraf 4.19: Bıçak Dede lakaplı merhum Mehmet Bıyıklı	148
Fotoğraf 4.20: Eski bir kalbur örneği.....	153
Fotoğraf 4.21: Çeyiz yorganı dikimi.....	157
Fotoğraf 4.22: Yorgan örneği	162
Fotoğraf 4.23: Çift davul ve zurna	169
Fotoğraf 4.24: Davulcu kıyafeti	171
Fotoğraf 5.1: Berberlerde eskiden kullanılan leğen	182
Fotoğraf 5.2: Berber dükkânından	182
Fotoğraf 5.3: Çankırı Yapraklı Şeyh Osman Köyü tuz yatağı	188
Fotoğraf 5.4: Tuz ustası Ali Bülent Derelli	189
Fotoğraf 5.5: Çankırı'da üretilen tuz lambalar.....	190
Fotoğraf 5.6: Faruk Helvacıoğlu'nun babası	192
Fotoğraf 5.7: Helvacıoğlu şubesi	195
Fotoğraf 5.8: Şekerleme ve lokumlar.....	197

1. GİRİŞ

1.1. Çalışma ile İlgili Genel Bilgiler

1.1.1. Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Çankırı’da geçmişten bugüne icra edilmiş olan mesleklerin tespiti ve bunların günümüzdeki durumunu içermektedir. Meslekler; “Yok Olmuş Geleneksel Meslekler”, “Yok Olmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler” ve “Günümüzde Devam Etmekte Olan Geleneksel Meslekler” olarak ayrılmıştır. Tespit edilip sınıflandırılan meslekler; geçmişi, kullanım alanları, uygulanan teknikleri, kullanılan aletler ve üretilen ürünler açısından araştırılıp incelenmiştir. Ayrıca Çankırı esnaflarının mensubu olduğu “Yâran Teşkilatı” ve geleneksel mesleklerin kutsalı sayılan “Meslek Pirleri ve Pir Hikâyeleri” de çalışmanın içerisinde yer almaktadır.

1.1.2. Çalışmanın Amacı

Günden güne gelişen ve tüm dünyayı etkisi altına alan sanayileşme ve makineleşme sonucu olarak ortaya çıkan, seri üretimle standartlaşan ürünler üreten fabrikalar her gün biraz daha el emeğini yok etmiştir. Geleneksel meslekler ve ustaları da dev fabrikalar karşısında günden güne erimiş ve çoğu yok olmuştur; aralarında nadir de olsa günümüze kadar gelmeyi başaranlar mevcuttur. Çalışmanın amacı, kaybolmaya yüz tutmuş ulusal değerlerden olan ve Çankırı’da hâlâ varlığını sürdüren geçmişten bugüne aktarım ve yaşatma vasıtasıyla gelen, kültürel geçmişe kaynaklık eden meslekler ve mesleki değerlerin bugün ne durumda olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmada, öz kültürün ürünleri olan ve yıllardır insanlığın her türlü ihtiyaçlarını karşılayan el emeği göz nuru ürünlerin daha fazla yok olmadan kayıt altına alınıp unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir.

1.1.3. Çalışmanın Kapsam ve Sınırları

Çalışma alanı olarak Çankırı il merkezi belirlenmiştir. Bu konu, Çankırı il merkezi ile ilgili daha önce böyle bir çalışma yapılmadığı için tercih edilmiş olup, ilçeler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çankırı il merkezinde yaşayan 74 kişiyle görüşmeler yapılmış ve 31 meslek tespit edilip araştırılmıştır. Yapılan görüşmeler, tezin hazırlanmasında temel bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Çalışmanın asıl amacı, günümüze kadar gelmeyi başaran mesleklerin tespiti fakat mesleklerin geçmişten bugüne bir bütün içerisinde incelenmesinde fayda olduğu düşüncesiyle “yok olmuş”, “yok olmaya yüz tutmuş (son ustaları kalan)” ve “hâlâ devam etmekte olan meslekler” şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. “Yok Olmuş Geleneksel Meslekler” başlığı altında incelenen mesleklerin isimlerinin tespiti yapılırken kaynak kişilerin verdiği bilgiler, literatürden elde edilen veriler ve Çankırı’da çalışılmış yerel kaynaklardan faydalanılmıştır. “Yok Olmaya Yüz Tutmuş Meslekler ve Günümüzde Devam Etmekte Olan Geleneksel Meslekler” bölümü oluşturulurken literatür çalışmalarından ve icracılarla yapılan derlemelerden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Bu kapsamda tez çalışmasında aşağıda ismi verilen meslekler incelenmiştir.

Yok Olmuş Geleneksel Meslekler

- Yemenicilik (Ayakkabıcılık/Köşkerlik)
- Çömlekçilik/Desdicilik
- Debbağlık (Dericilik/Tabaklık)
- Saraçlık/Eğercilik ve Semercilik
- Nalbantlık
- At Arabacılığı
- Tiftikçilik/Yüncülük
- Keçecilik
- Hallaçlık
- İplikçilik
- Dokumacılık
- Süpürgecilik
- Sandıkçılık
- Hattatlık

- Okuyuculuk
- Destancılık
- Gazozculuk
- Çemencilik
- Kazazlık/İpek Böceği Yetiştiriciliği

Yok Olmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler

- Ahşap Oymacılığı
- Demircilik
- Bakırcılık
- Kalaycılık
- Bıçakçılık
- Elekçilik/Kalburculuk
- Yorgancılık
- Davulculuk

Devam Etmekte Olan Geleneksel Meslekler

- Ağaç İşçiliği (Marangozluk)
- Tuzculuk
- Helvacılık
- Berberlik

1.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Geleneksel meslekler üzerine yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, “sahada derleme” tekniği kullanılarak toplanmıştır. Konu belirlendikten sonra alan araştırması öncesi literatür çalışması yapılmış, akabinde konu ile ilgili sorular hazırlanarak ön hazırlık tamamlanmıştır. Sahada kullanılacak olan ses kayıt cihazı, kâğıt, kalem, fotoğraf çekimi için telefon ve fotoğraf makinesi gibi gerekli materyaller hazırlanmıştır. Alanda kullanılacak materyallerin hazırlık süreci tamamlandıktan sonra Çankırı’da bulunan arasta ve dükkânlar belirlenerek ustalarla iletişime geçilip randevular alınmıştır. Ustalarla belirlenen gün ve saatlerde sözlü görüşmeler yapıp kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin rahatı, stresten uzak olmaları ve daha sağlıklı bilgiler verebilmeleri açısından video kayıt yerine ses kayıt yöntemi kullanılmıştır. Ses kaydının alınmasını

istemeyen kaynak kişilerin verdiği bilgiler not edilmiştir. Ustalar mesleğini icra ederken gözlemler yapılmıştır. Alanda yapılan araştırmalar neticesinde ilin önde gelenlerinden ve yaşlılarından mülakat yapılabilecek kişiler hakkında bilgiler alınmış ve bu sayede çalışma genişletilmiştir. Ayrıca Çankırı’da yayımlanmış yerel kaynaklardan da faydalanılmıştır. Geleneksel meslekler üzerine yazılmış diğer illeri kapsayan kitap ve tezler de çalışmanın yoluna ışık tutmuştur. Alana çıkmadan önce soru hazırlanırken ve alan hazırlığı yapılırken Metin Ekici’nin “Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri” ve Lütfi Sezen’in “Halk Bilimi ve Derleme Metotları” eserlerinden yararlanılmıştır.

“Yok Olmuş Geleneksel Meslekler” kategorisinde yer alan mesleklerden bazılarının hem ustaları hem de meslekleri yok olmuştur. Bazılarının ise ustaları bulunurken sadece meslekleri yok olmuştur. Ustası bulunan mesleklerle ilgili ustalarla görüşmeler sağlanmış, fakat ustası bulunmayan mesleklerle ilgili görüşme sağlanamamıştır. Meslekler üzerine yapılan bu çalışmada; mesleklerin alt grupları, elde edilen ürünler, bu ürünlerin yapımında kullanılan malzemeler, araç gereçler ve teknikler hakkında verilen bilgiler, kaynak kişilerden yapılan derlemelerden elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Bütün kaynak kişilerin bilgileri tez sonunda verilmiştir.

1.2. Araştırma Alanı Olan Çankırı Hakkında Bilgiler

1.2.1. Çankırı’nın Tarihi

Araştırmanın konusunu oluşturan Çankırı ilinin tarihî ve genel özellikleri hakkında kısaca bilgi vermenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Araştırmalar Çankırı’nın geçmişine ait en eski bulguların “Paleolitik Dönemlere” dayandığını göstermektedir. Yerleşim yerinin Türk coğrafyası olması ise Malazgirt Zaferi ile gerçekleşmiştir (İbiş, 2014, ss. 10-11, 16-17). *Dünya Kültür Mirasımız Yâran* isimli kitapta ise Çankırı ve çevresinde yapılan kazılardan elde edilen bulgulardan hareketle, Çankırı’nın yerleşim yeri olarak geçmişinin Neolitik Devir’e kadar dayandığı ve Neolitik Devir’den itibaren bölgede kesintisiz yerleşimin olduğu ifade edilmiştir (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 1). O zamandan bu yana kadar Çankırı, çeşitli

medeniyet ve insan topluluklarına yerleşim alanı olmuştur. Çankırı ili, üzerinde pek fazla medeniyete ait eser ve kalıntı barındırmaktadır. Yapılan kazılarda ortaya çıkan pek çok eser, şehir müzesinde sergilenmektedir. Hititler Dönemi'ne ait meşhur İnandık Vazosu'da Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde sergilenmektedir. Eser üzerinde bulunan muazzam motif ve işlemler medeniyetin kültürü, inanışları ve yaşantısı hakkında ipuçları vermektedir.

Orhan Özkan'ın *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü* isimli kitabında Çankırı'ya "Etiler, Paflagonyalılar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlıların" hâkim oldukları ve yerleşim yeri olarak kullandıkları ifade edilmektedir (2006, s. 3). Büyük İskender'le birlikte Çankırı, Roma hâkimiyeti altına girmiştir. Çankırı, Roma Dönemi'nde "Germanikopolis" adını almış ve önemli bir merkez olmuştur. İl Bizans Dönemi'nde "Germanikopolis ve Gangra" daha sonra da Kengri" adını almış ve Cumhuriyet Dönemi'nde ismi Çankırı olmuştur (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 1).

Çankırı, Paflagonyalıların gözde yerleşim birimlerinden biri hâlini almış, hatta şehrin hâkimiyeti için Romalılarla aralarında mücadeleler yaşanmıştır. Paflagonyalılar ve Romalıların arasındaki karışıklığı ve mücadeleleri fırsat bilen Galatlar, Çankırı'yı ele geçirmişler ve merkez yapmışlardır. 1071 Malazgirt Zaferi ile Alparslan, Anadolu'nun kapısını Türklere açmıştır. Danişmend Ahmet Gazi'nin komutanlarından olan Emir Karatekin de Çankırı'nın kapılarını Türklere açmıştır. Daha sonra Çankırı, tekrar bir dönem Romalılar tarafından kuşatılmış fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. Selçukluların zayıf düştüğü dönemlerde Çankırı, Candaroğulları'nın toprakları arasına katılmıştır. Candaroğulları toprakları olarak 174 yıl kalan Çankırı, Sultan Bayezid zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. İl, Ankara Savaşı'nda Timur'un eline geçmiş olsa da Çelebi Mehmet tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır (Özkan, 2006, ss. 3-4,6).

1.2.2. Çankırı'nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Çankırı, Hitit ve Paflagonlar başta olmak üzere Türklerin hâkim olmaya başladığı zamana kadar birçok medeniyete yaşam alanı olması ve ayrıca coğrafi konumu

itibarıyla sürekli ticaret güzergâhı üzerinde olması özelliklerinden ötürü kültür ve medeniyet açısından zengin ve önemli bir şehrimizdir.

Çankırı'nın coğrafyası hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse il, Orta Anadolu kuzeyi İç Anadolu Bölgesinde yer almaktadır fakat Karadeniz Bölgesi'ne sınır ve geçiş güzergâhı özelliği de taşımaktadır (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 1).

İlin etrafı dağlarla çevrilidir ve iklim özellikleri şu şekilde tanımlanmıştır: “Çankırı, güneyde yarı kurak karasal iklim alanı, kuzeyde ise yarı nemli dağlık karasal iklim alanı olmak üzere iki ayrı iklim bölgesine ayrılabilir” (Şahin ve diğerleri, 2014, s. 1). Türkiye'nin en büyük akarsuyu olan Kızılırmak, Çankırı'dan geçmektedir.

1.2.3. Çankırı'nın Nüfusu ve Ekonomik Yapısı

Çankırı, tarihî geçmişiyle insanlığa yaşam alanı olma serüveninde çok çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Çankırı coğrafyası, geçmişten bugüne çok farklı kültürlerle yaşam alanı olmuştur.

Çankırı Valiliği ve Çankırı Belediyesi kaynaklarında Çankırı'nın eski nüfus kayıtlarına “salnamelerden” ulaşıldığı bilgisi verilmektedir (<https://cankiri.bel.tr/>, www.cankiri.gov.tr, t.y.).

Çankırı'nın nüfusu, Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Kayıt Sistemi'nde “205 bin 501” olarak açıklanmıştır (www.haberci18.com, 2024). Çankırı'nın geçmişten bugüne Türkiye içinde Ankara ve İstanbul'a; yurt dışında ise Fransa'ya göç verdiği bilinmektedir. Çankırı'da yaşanan işsizlik sorunu, göçün temel sebebi olarak değerlendirilir.

İlin ekonomik yapısını geçmişte tarım ve hayvancılık oluşturmuştur. Sanayi de Çankırı'da yavaş yavaş eskiye oranla gelişim göstermeye başlamış ve çeşitli fabrikalar kurulmuştur. Çankırı Tuz Mağarası ise hem tarihî-turistik hem de tuz üretimi açısından şehrin önemli değerleri arasında yer almaktadır. Çankırı tuz yatakları, Türkiye'nin en önemli tuz rezervleri arasındadır. Ayrıca 2022 yılından bu yana yapılan ve 2024'te üçüncüsü düzenlenecek olan “Uluslararası Tuz Festivali

(TUZFEST)” de şhrin kültür turizmine katkı sağlamaktadır. Tuz Festivali’nin ikincisi düzenlenmiş olmasına rağmen Türkiye’de fazlaca ilgi görmüş, şehir dışından turistler şehre festival için gelmiştir. Festivalde kültürel ve sosyal pek çok etkinliğe yer verilmiştir. şehir içi ve şehir dışından pek çok sanatçı, festival boyunca icra ettikleri el sanatlarının tanıtımlarını yapmış ve uygulamalı olarak isteyenlere tecrübe etme imkânı sunmuşlardır. Resim, ebru, kğit yapımı, ıhlamur baskı, geleneksel oyuncak yapımı, takı yapımı festivalde yer alan el sanatları arasındadır. Ayrıca konserler, dans gösterileri ve geziler de festivalde yapılan etkinlikler arasında yer almaktadır. Doğru reklam ve kaliteli tanıtımlar sayesinde TUZFEST, ilerleyen dönemlerde Türkiye’de yapılan önemli festivaller arasında yer alabilir. Zira Tuz Festivali şehre turist çekmek, şhrin tanıtımını yapmak ve ekonomiyi canlandırmak için kültür turizmine çevrilmiş önemli bir yatırımdır.

2. GELENEKSEL MESLEKLERLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1. Meslek Folkloru

Folklor dendiği zaman, genel halk kitlesi arasında hem kavram kargaşası yaşanmakta hem de yanlış anlama ortaya çıkmaktadır. Bunun temel sebebi ise halk arasında folklor kavramının doğru bilinmemesi veya yanlış anlamda kullanılmasıdır. Zira insanlar folklor kelimesini duyduğunda aklına ilk gelen husus halk dansları olmaktadır. Kısaca, alanla uzaktan ya da yakından ilişkili insanlar dışında kalanlar maalesef folklor kelimesinin sadece halk danslarına karşılık geldiğini düşünmektedir. Oysaki folklor halka, halkın kültürüne, geçmişine ve millî benliğine, başka deyişle halkın maddî ve manevî değerlerine yönelik ne varsa hepsini karşılayan bir kavramdır. Nitekim folklor bir millete ait sözlü gelenek eserleri yanı sıra göreneklerin, halk inanışlarının, halk hekimliğinin, el sanatlarının, geleneksel mesleklerin, anlatıların, oyunların ve millî unsurların incelendiği bir disiplin olarak tarif edilmektedir.

Folkloristiğin mühim bir parçası olan meslek folklorunu geleneksel mesleklerin detaylı olarak incelendiği ve mesleklere ait olan her şeyin irdelendiği folklorun özel bir alanı olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Meslek folkloru, el sanatı özelliği taşıyan mesleklere ait her türlü konunun incelenmesi demektir. Meslek folkloru kapsamında mesleklerin yapım evreleri, anlatıları, pirleri, kaideleri, kullanılan aletleri, üretilen ürünler, motifler ve anlamları ve mesleğin aktarımı gibi konular irdelenmektedir. Bu çalışma da meslek folkloru üzerine hazırlanmış bir tezdır. Bu manada mesleklere dair elde edilen veriler hem icra ortamlarında işin ustalarından hem de sıradan kaynak kişilerden öğrenilmiştir.

2.2. Çankırı'da Arastalar

“Arasta üstü genellikle tonoz veya çatı ile örtülü bir sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve aynı cins malları satan dükkânların meydana getirdiği çarşı” (Çam, 1991, s. 335) olarak tanımlanmıştır. Aynı mesleği yapan ustaların meslek gruplarına göre ayrıldıkları müstakil alanlara arasta ismi verilmiştir ve mesleklerini bu alanlarda

icra etmişlerdir. Çankırı ilinde geçmişte tarım ve hayvancılık kırsalda hüküm sürerken kent merkezinde; demircilik, kalaycılık, bakırcılık, bıçakçılık, ayakkabıcılık (yemenicilik), saraçlık, nalbantlık, hattatlık, ahşap oyma ve ağaç işleri, tuzculuk, elekçilik-kalburculuk, berberlik, hallaçlık ve yüncülük gibi meslekler yapılmıştır. Her meslek grubuna ait arasta ve çarşılar vardır (KK 1, KK 11, KK 20).Çankırı’da geçmişten bugüne geleneksel mesleklere ait arastalar, Büyük Cami civarında toplanmıştır. Demirciler Arastası, Bakırcılar Arastası, Yüncüler Arastası gibi. Bu bölge, Pirinç Pazarı ismiyle de anılmıştır (KK 1, KK 11, KK 20, KK 7, KK 4).

1960’lı yıllarda Belediye Başkanı Ali İnandık’ın şimdiki Ahmet Yesevi Camisi’nin arkasındaki alana dükkânlar yaptırdığı ve esnafların bir kısmının orada mesleklerini icra etmeye devam ettikleri de alanda elde edilen bilgiler arasında yer almaktadır (KK 1, KK 18, KK 3).

“Çankırı’da her mesleğin bulunduğu ayru çarşılar, arasdalar varıdı. Hepisi de birbirine yakınıdı. Böyük Camii’nin altındaydı arasdalar. Ali İnanduk eski Belediye Reisi aşağıda yer yaptı, dükkân yaptırdı bazı esnaflar oraya indi” (KK 1).

“Büyük Cami’nin altında şimdiki bulvara kadar arasdalar, dükkânlar vardı. Annemle alışverişe çıkacağımız zaman Büyük Cami’nin altındaki arasdalara giderdik. Orada duzcular, bakırcılar, demürcüler vardı. O kadar çok bakırcı vardı ki çekiçlerinin sesleri uzakdan bile duyulurdu. Sonra bulvar açıldı şimdi belediyenin olduğu bulvar. Sonra yavaş yavaş insanlar binalar da yapılnca oraya doğru indiler” (KK 11).

Eskiden Büyük Cami civarında şekillenen şehir merkezi ve çarşılar, Ali İnandık’ın yaptırdığı dükkânlar ve bulvarın açılmasıyla birlikte şimdiki şehir merkezine doğru kaymıştır. Büyük Cami civarında yaşanan hareketlilik, bulvarın açılmasıyla yavaş yavaş son bulmuştur. Günümüzde hâlâ Büyük Cami civarında mesleğine devam eden ustalar bulunmaktadır.

Ali İnandık, Çankırı’nın ilk bağımsız belediye başkanı olması özelliğiyle bilinmektedir. Ayrıca sınırlı sayıda belediye personeli olmasına rağmen şehre pek çok hizmet yapmıştır. Bulvarın açılması ve Ahmet Yesevi Camisi’nin bulunduğu yere

esnaflar için dükkânlar yaptırması da Çankırı'ya yaptığı hizmetlere örnektir (KK 3, KK 1, KK 18).

Fotoğraf 2.1: Arastadan bir kare¹

Çankırı'da arastalarda uyulması gereken bazı kurallar vardır ve kurallar, her esnaf için geçerlidir. Kaidelere uymayanlar, Yâran Meclisi'nde cezalandırılmıştır. Arastalarda dükkânların açılış ve kapanış saatleri aynıdır. Esnaf, çalışma saatlerini kendi belirleyemezdi. İş yerini istediği saatte açıp istediği saatte kapatamazdı. İşi bitmediği ya da yetiştirmesi gereken bir iş olduğu takdirde yiğitbaşidan izin alır ve bir müddet daha çalışılırdı. Akşam “çekiç ağa” sesi duyulduğunda esnaf işi bırakırdı ve iş onlar için o gün artık bitmiş sayılırdı (KK 1, KK 2, KK 7).

“Arasdada zabah yedide iş başlarıdı. Akşam beş dedin mi bir usta “çöküç ağa” diye bağırdımydı herkes işi bırakurdu. Hepimiz birbirimize yardum ederdük. Bazı zamanlar yetiştürmemüz gereken işler oldumuydu izün alıp çalışurduk, öle herkes kafasına göre işe başlayup bitiremezdi” (KK 1).

“Ezan okununca herkes dükkânını gapatır. Eğer şayet işi acele olan varsa, o usta yiğitbaşidan izin alıp 1-2 saat fazla çalışurdu. Eskiden mesela bir ustanın hanımı geldiği zaman, dışarda çalışan esnaf ya da oradan geçen bir çocuk varsa oğlum şurdan bir amcana git, amcana bir seslen ya da ustaya bir seslen derdi, hanımı derdi yani. Arasdaya girmezlerdi” (KK 7).

¹ Fotoğraf Şükrü Serdaroğlu'ndan alınmıştır.

Arastalarda kural belirleyici normlar sayesinde düzen sağlanmış, sağlanan düzen süreklilik ve kaliteyi arttırmıştır. Kurallar tüm arasta esnafı için geçerli olmuş ve kabul görmüştür.

Fotoğraf 2.2: Bakırcılar Arastası ²

Fotoğraf 2.3: Arasta ahalisi ³

² Fotoğraf İsmail ve Hüseyin Göktaş'tan alınmıştır.

³ Fotoğraf İsmail ve Hüseyin Göktaş'tan alınmıştır.

2.3. Zanaat, Zanaatkâr, Usta-Çırak

Geleneksel meslekler, zanaat; mesleklerin ustaları ise zanaatkâr olarak adlandırılır. Zanaat teriminin Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ndeki açıklaması “*İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş; sınaat, sanat:*” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklindedir. Zanaatçı(zannatkâr) ise, “*belli bir zanaatla uğraşan, bir zanaatı meslek edinen emekçi, zanaatkâr*” (www.seslisozluk.net) şeklinde tanımlanmıştır.

Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri (İnceleme)* isimli çalışmasının sonunda yer alan sözlükte “uz” kelimesi “*san'at, san'at eseri; usta, sanatkâr, mâhir*” (Ergin, 2011, s. 119) anlamlarına gelmektedir.

Kutadgu Bilig'de yöneticilerin zanaatkârlar ile ikili ilişkilerini iyi tutması üzerinde durulmuştur. Eserde, “Küçük Sanatkârlar ile İlişkiler” başlığı altında zanaatkârlar “zanaat erbabı” olarak tanımlanmıştır ve bazı öğütler verilmiştir. Başlık altında bazı meslek isimlerine de rastlanmaktadır. Bu meslekler; “demirci, ayakkabıcı, derici, cilacı, boyacı ve ok yay” yapımıdır. Zanaatkârların sayılarının çok fazla olduğu ve süslü eserler yaptıklarına da değinilmiştir. Zanaatkârların yaptıkları eserlerin, insanları hayret içerisinde bırakacak derecede güzel oldukları bilgisi verilen eserde, zanaatkârlardan önemli ve yararlı kişiler olarak bahsedilmiştir. Zanaatkârlar ile ilişkilerin iyi tutulması ve sipariş verilen ürünün teslim alındığında hemen ücretinin ödenmesi gerektiği öğütlenmiştir (Yusuf Has Hacıp, 2013, s. 183). Bu düşünce, işçinin alnının teri kurumadan parasını vermek gerekir düşüncesiyle aynı sebepten kaynaklı olsa gerektir.

Meslekleri icra eden üstatlara verilen bir diğer isim ise ustadır. Türk usta yetiştirme gelenekleri, çocukların çıraklık yaşına gelmesiyle birlikte başlar ve bu yaşlar erken dönemlere tekabül eder. Çocuk veya genç, bir meslek dalına yönelir ve ustanın yanına çırak olarak verilir. Çırak, TDK Sözlüğü'ne göre; “*Zanaat öğrenmek için bir ustanın yanında çalışan kimse; şakirt.*” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. Kâşgarlı Mahmud 'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* isimli eserinde “*buşgut = çırak.*”, “*buşgutlan = çırak, çömez sahibi olmak.*” (Atalay, 1999b, s. 119) şeklinde

geçmektedir. Aynı eserde “*Mançu = sanat sahibine verilen ücret.*” (1999b, s. 406) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan araştırmalar sırasında eskiden Çankırı’da 5 ila 10 yaş arasında çırakların olduğu bilgisine ulaşılmıştır (KK 15, KK 16, KK 4). Çırak olma yaşının erken olması hem ekonomik sebeplerden hem de küçüklükten yetişme anlamına gelen “çekirdekten yetişme” isteğinden doğmuş olmalıdır. Küçük çocuklar hayat şartlarının gereği olarak usta yanlarına çırak olarak verilmiş olsalar gerektir. Zira 5-10 yaş, bir yerde çalışmak için uygun bir yaş değildir.

Bakırcılık ve kalaycılık yapan İsmail ve Hüseyin Göktaş kardeşler, babalarının 5 yaşında çıraklığa başladığını ifade etmişlerdir. Babalarının çok küçük yaşta çekilmiş bir fotoğrafı dükkânlarında bulunmaktadır. Bu fotoğraf, Hüseyin ve İsmail Göktaş’ın babalarının çıraklığa ne kadar erken başladığının kanıtı niteliğindedir.

“Babam beş yaşında çıraklığa başlamış. Bak resmi burda görüyon mu? Beş yaşındaymış. Babamın usdası en iyi, en eski usdalardandı. Mehmet Köprülü öldü. Şimdi oğlu var İlhan Köprülü oda çok çırak yetiştirdi. Biz de kendi babamızın yanında çırak olarak yetiştik” (KK 15).

Fotoğraf 2.4: Göktaş kardeşlerin babaları⁴

Ayakkabı ustası merhum Hasan Çakmak da çıraklığa erken yaşta başlamıştır. Çıraklığa başladığı ilk günü şu şekilde anlatmaktadır;

⁴ Fotoğraf Hüseyin ve İsmail Göktaş’tan alınmıştır.

“Bana bu işi usdam öğretti. Bak bu zembili bana usdam hediye itti.10 yaşında usdamın yanında işe başladım. Anam usdanın elini öp dedi. Usdama da eti senin kemüğü benim didi. Tam 65 sene, asgerlik hariç bu işi yaptım. Usdamın adı Hasan Kırıkoğlu” (KK 4).

Çıraklığa erken yaşta başlayan bir diğer kaynak kişi de bakırcı ve kalaycı ustası Selahattin Bilgin’dir. Kendisi çıraklığa altı yaşında başladığını ifade etmiştir.

“71 yaşındayım, 6 yaşından beri bu işi yapıyorum. Okula gitmedim, 6 yaşından beri bakırcıyım, galaycıyım. Bu işi usdamdan öğrendim, adı Bahattin Elibol’du. Bakır ve galaycılığı ondan öğrendim. Ellem Koprüsü’nün üsünde onun dükkânı vardı. Eker’in Memet vardı Çangırı’ nın en iyi galaycısı oyudu. İlhan Köprülü’nün babasıydı. Usdamız ne dirse onu yapardık” (KK 72).

Fotoğraf 2.5: Çocuk çıraklar⁵

Çıraklığa ilkokuldan sonra başlayan Marangoz Mustafa Usta, mesleği temelden öğrendiğini, *“İlkokuldan sonra biz çekirdekten yetiştik. Usdanın yanına verdi babam beni meslek öğreniyim diye. 34 yıldır marangozum hepisini ustam öğretti” (KK 9)* şeklinde ifade etmektedir. Bıçakçı Uğur Sezgin de mesleği kendi işletmelerinde dedesi ve babasının yanında çırak olarak öğrenmiştir.

“Bu meslek bize dededen kalma. Kendi işletmemizde dedem ve babamdan öğrendim bu mesleği. Liseden sonra bu işi yaptım, sonra işe başlayınca bıraktım ve emekli olunca geri döndüm. Ustam babam ve dedemdir. Üç kuşaktır bıçakçılık yapıyoruz. Eskilerden bıçakçı Tevfik Usta meşhurdur. Tevfik Usta’nın babası benim dedemin ustasıdır. Büyük ustalardır bunlar” (KK 8).

⁵ Fotoğraf Şükrü Serdaroğlu’ndan alınmıştır.

Merhum berber Cemal Aydın'da mesleğe erken yaşta çırak olarak başlayıp aktarım yoluyla öğrenenlerdendir.

“Ben 60 sene berberlik yaptım. 1950 yılında başladım berberliğe. İzmir’de deyzemin oğlu varıdı, oraya gidince bana gal burda sana bu işi öğre diyim didi. İki sene onun yanında çırağı oldum. İki senede her şiyi ondan öğrendim. Sonra Çangırı’ya geldim. Çok çırak yetiştürdüm hepsi berber dükkânı açdı. Emme artık eskisi gibi berberlik yok herkes muvaffak olamıyo gayli berber değil guaför açıyolar” (KK 18).

Selami Usta, üç kuşaktır demircilikle uğraştıklarını ağabeylerinin ve kendisinin demirci olduğunu ifade etmiştir. Selami Usta iki oğluna da usta çırak ilişkisi etrafında mesleği aktarmıştır (KK 7).

“Çıraglık döneminde mesleğe yeni giren çırak ilk olarak dükkânı temizleme, su doldurma, gullanılacag aletleri tanıma ve yavaş yavaş gullanmayı öğrenme gibi işleri yapar. Usdalarına saygıda gusur etmezler; ellerine sularını döküp sabun ve havlusunu verirler. Biz demircilikde üç guşağız; abim, ben, iki oğlum. Ben abimin çırağıyım abim benim usdam” (KK7).

Fotoğraf 2.6: Genç çıraklar⁶

Çıraklıkta öğrenme süreci; dükkânın bakımı, temizliği ve ustaya yardım etmeyle başlar. Çıraklar ustalarının her dediğini dinler ve saygıda kusur etmezler (KK 1, KK 15, KK 7).

⁶ Fotoğraf Şükrü Serdaroğlu’ndan alınmıştır.

Mesleğin her türlü inceliği ve sırrını öğrenen çıraklar, vakti zamanı gelince kalfa olur. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde kalfa, “*Aşamasi çırakla usta arasında bulunan zanaatçı:*” (<https://sozluk.gov.tr>) olarak tanımlanmaktadır.

Fotoğraf 2.7: Genç ve çocuk çıraklar ⁷

Mesleğe çırak olarak başlayan kişi, önce kalfa daha sonra ise usta adaydır. Çıraklıktan ustalığa uzanan bir yol, bir aktarım süreci vardır. Kişi, bu süreci ne kadar verimli geçirirse yolu o kadar hızlı katetmektedir. Ustanın yanında mesleği öğrenen kişi, vakti geldiğinde kalfa olmaktadır. Usta, çırağına veya kalfasına sadece işi değil iş ahlakını, meslek etiğini ve dürüstlüğü de öğretmektedir (KK 1). Kalfalık sürecinde mesleğiyle ilgili bütün detay ve bilgileri tam anlamıyla öğrenen kişiler “usta” mertebesine yükselmektedir. Usta mertebesine yükselen kişi kendi işletmesini açma hakkını kazanmaktadır. Usta olan kişiler kendi işletmelerini açmadan önce ustalarından müsaade almışlardır. Yeni iş yeri açan ustalar da aynı şekilde yanına çırak almış ve çıraklarına işin inceliklerini ve mesleğin kaidelerini öğretmişlerdir (KK 18). Usta-çırak ilişkisi sayesinde sadece bilgi ve mesleğin aktarımı değil geleneğin, iş ahlakı ve disiplinin de aktarımı sağlanmıştır (KK 7). Usta-çırak ilişkisi etrafında öğrenilen meslek, yabancı bir ustanın yanında çırak olarak yetişip öğrenilebilir (KK 4, KK 9). Ayrıca ustası, babası olup mesleği babasından öğrenmiş, babasının çırağı olarak yetişmiş ustalar da mevcuttur (KK 15, KK 16). Akrabalarından, ağabeyinden mesleği öğrenen ustalar da vardır (KK 8, KK 7).

⁷ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2024, 20 Mayıs), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1362033958520339&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Sahadan edinilen bilgilerden hareketle bir meslek kimden öğrenilirse öğrenilsin süreç ve normların aynı olduğu ve pire, ustaya, mesleğe, müşteriye saygının esas alındığı anlaşılmaktadır.

“Bu işi ben babamdan öğrendim, ustam babamdı. Bu işin her şeyini ondan öğrendim. Baba mesleği bu. Çırağım yok kimse bu işi yapmak istemiyo. Sadece Çankırı değil Türkiye geneli böyle” (KK 38).

Fotoğraf 2.8: Kalay yapan bir usta⁸

Çankırı’da meslek icracılarının yani esnaf ve zanaatkârların oluşturmuş olduğu teşkilatın ismi, “Yâran Teşkilatı”dır (KK 4, KK 9, KK 7, KK 15, KK 16).

Mesleğe erken yaşta başlayıp zanaat öğrenen ustalar, çırak bulamadıklarını ve mesleklerinin yok olmaya başladığını, kendilerinin son ustalar olduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan hiçbir ustanın çırağı bulunmamaktadır. Bu durumun pek çok sebebi vardır. Bunlardan biri insanların masabaşı bir işte ya da devlet memuru olarak çalışma isteğidir. Nitekim görüştüğümüz ustalar tarafından bu durum meselenin temel sebebi olarak görülmektedir. Ayrıca insanların aylık düzenli ve sabit

⁸ Fotoğraf Şükrü Serdaroğlu’ndan alınmıştır.

bir gelir sahibi olma isteği geleneksel mesleklerde çırak bulunmamasına neden olarak gösterilmektedir (KK 2, KK 7, KK 29). Elbette mesele sadece bu iki sebebe bağlanamaz. Bunların yanı sıra teknolojinin gelişmesiyle birlikte arz talep dengesinin değişmesi de geleneksel mesleklerin yok oluşu üzerinde fazlaca etkili olmuştur.

Bir mesleğin ürettiği ürüne talep azsa arz da azalarak zamanla yok olur. Kimse de talebin az olduğu bir işle zaman kaybedip para kazanmaya çalışmaz. Bununla birlikte talebin yoğun olduğu geleneksel meslekler de vardır. Devam eden bu mesleklerde çırak bulma konusunda hiçbir sıkıntı yaşanmaz. Mesela berberlik, seramik-çömlek yapımı talep gören mesleklere örnek olarak verilebilir. Geleneksel mesleklerin yok olmaması için meslek liselerinde yok olmaya yüz tutmuş mesleklerle ilgili bölümler açılarak çırak yetiştirilmesi üzerine politikalar geliştirilebilir. Ayrıca devlet destekli kurslar açılıp iş başında eğitim modelleriyle önce usta-çırak ilişkisi etrafında mesleğin aktarımı sağlanıp, yetiştirilen ustaların iş yeri amasına destek olacak hibe fonları oluşturulabilir. Bu sayede işsiz olan kimselere hem iş yeri açma fırsatı sunulmuş olacak hem de geleneksel mesleklere sahip çıkılıp çırak yetiştirilmesine imkân sağlanacaktır.

“1983’te babamın yanında çırak olarak başladım bu işe. Yaz tatillerinde giderdim hep yanına işi öğrenmeye yardım etmeye. şimdi çırak bulamıyoz. Adam senin yanında çalışacağıma simit satar bir günde aynı parayı kazanırım diyo” (KK2).

Gerek kaynak kişilerin verdiği bilgiler gerekse teknoloji ve sanayinin gelişmesi neticesinde geleneksel mesleklerin yok olması ciddi bir problem olarak göze çarpmaktadır. Esasında bu mevzuya çok uzun bir zaman önce Köroğlu Destanı’nda “Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu” dizesiyle dikkat çekilmiştir. Bu dizede sadece tüfeğin icadıyla yiğitçe dvşmenin bittiğine değil, hızlı gelişimiyle sanayinin yok ettiği emeğe de bir sitem olduğu kanaatındayız. Sanayinin gelişimine hızla ayak uyduran toplumlarda üretim şekilleri ve tüketim alışkanlıkları değişmiştir. İnsan ve bilek gücü yerini makinelere bırakmış, el emeği önemini yitirmiştir.

2.4. Pir İnanışı ve Pir Hikâyeleri

Geleneksel Türk mesleklerinde pir inancının geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Pirlar, mesleği ilk icra eden ve aktaran yani öğretenlerdir. Meslek pirlari daha çok peygamberlerdir fakat peygamber olmayan meslek pirlari de mevcuttur. Her meslek grubunun kendine ait bir piri bulunmaktadır. Meslek pirlari, kutsaldır. Meslek erbapları, pirlarının kendilerini koruduğuna inanmaktadırlar. Yanlış veya uygunsuz davranışlarında da pirlari tarafından cezalandırılmaktan korkmaktadırlar. Meslek pirlariyle ilgili gerçek olduğuna inandıkları, çoğu mesleğin kendine ait anlatıları bulunmaktadır (Duymaz ve şahin, 2010, ss. 107-110). Zanaatkârları hem koruyan hem cezalandıran pirların olağandışı kabiliyetlere sahip olduğu anlatılar, meslek erbaplarını etkilemektedir ve anlatılara inanmaktadırlar.

Mesleklerin pirlari ile ilgili bilgiler, kaynak kişilerden ve yazılı kaynaklardan elde edilmiştir. Esnafların kayıtlarının tutulduğu “şecerenameler”, meslek pirlari hakkında bilgiler vermektedir. Ahi şecerenameleri, mesleklere verilen isimler ve pir bilgilerine ışık tutmaktadır. Evliya çelebi'nin *Seyahatname* isimli eserinde de esnaflar ve pirlarından bahsedilmektedir (Aydemir, 2021, s. 45). Muzaffer Aydemir, Kırşehir Müzesi'nde altı adet şecerename olduğunu ve 4., 5. Ahi şecerelerinin sonunda esnafların kayıtlı olduğu listelerin bulunduğunu ifade etmektedir. M. Aydemir'e göre “Afyon şecerenamesi'nin” sonunda da esnafların listelerinin bulunduğu verilen bilgiler arasındadır (2021, s. 42-43). Esnaf teşkilatından bahseden bir diğer kaynak ise fütüvvetnâmelerdir. Fütüvvetnâmeler, fütüvvet anlayışının kaidelerini ve geçmişini anlatan, esnaflar hakkında bilgi veren tarihî kaynaklar arasındadır. Fütüvvetnâmelerde İslam dinine mensup Müslümanların uyması gereken kaidelerin yanı sıra esnafların mesleklerini icra ederken dikkat etmeleri gereken kurallar da yer almaktadır. Fütüvvet anlayışının dışına çıkmaya sebep olan davranışlar ve meslek pirlari de fütüvvetnâmelerin konuları arasındadır (Deveci, 2021, s. 57).

Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ve literatürde yer alan kaynakların taranması sonucu mesleklerin pirlari hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Kalaycı ustaları tarafından kalaycıların pirinin Abdülmecit Piri Pak olduğu bilgisi verilmektedir.

Kalaycılıkta Hz. Devneçar (Devnecar, Devneşar) isimli bir başka pirin daha olduğu ve bu pirin kapları kumda yıkadığı ifade edilmektedir (KK 1, KK 2, KK 15, KK 16, KK 3). Fütüvvetnâmelerde ise kalaycılarının piri olarak “Abdülmecid-i Mekki” ismi geçmektedir. Kırşehir Müzesi’nde bulunan Ahi şecerelerinde ise kalaycı esnafı, “kalaycıyân”; pirleri de “Ahi Beşir Hazreti Yesîr” olarak ifade edilmiştir. Bakırcılık mesleği, Ahi şecerelerinde “bakırcıyân”; pirleri ise “Ebû Zeyd Müslim ve Hz. Dâvûd” olarak yer almaktadır (Deveci, 2021, ss. 71, 74-75).

“Kalaycılarla ilgili bizim pirimiz Abdülmecit Piri Pak varmış işi yapan usta, üstat. Bir de kalfaların piri varmış, Kazan Pir adı,. Hz. Devneçar’da kumda yurmuş kapları”⁹ (KK 2).

“Kalaycılığın piri Abdülmecit Piri Pak’tır. Bakırcılığın pirine Kör Rodos diyenler var” (KK 15).

Kalaycılıkla ilgili anlatılan bazı hikâyeler şunlardır:

Bu meslek grubuyla ilgili ilk hikâyede kalaycılığın piri Abdülmecit Piri Pak’a kalay yaptırmak için içi kap dolu torbayla gelen müşteriye pirin “Biz kap kalaycısı değil, kalp kalaycısıyız.” diyerek boşalttığı torbanın içindeki bakır kapların kalaylı olarak çıkması anlatılmaktadır. Hikâyeyi anlatan usta, bu durumu keramet olarak değerlendirmektedir (KK 2).

“Abdülmecit Piri Pak çalışırken bir müşderi gelmiş. Pir müşderiye “Biz kap galaycısı değil galp galaycısıyız.” demiş. Sonra çuvalı dökmüş içindeki gaplar galaylı çıkmış yani öyle bir hikâye işte. Galaysız kaplar birden galaylanmış keramet” (KK 2).

Kalaycılık ile ilgili anlatılan ikinci hikâye, kalayın ana maddesi olan nişa ya da nişadının bulunuşuyla ilgilidir. Mesleğin piri Abdülmecit Piri Pak’ın yaptığı kalaylar, henüz nişadını bulmadığı için tutmuyormuş. İnsan kılığına girmiş şeytan pirin çırağı suya giderken karşısına çıkıp ustasının kalayı yapıp yapamadığını soruyormuş. Çırak, kendisine bu soruyu soranın şeytan olduğunun farkında değilmiş ve daha önce hiç

⁹ “-yu”, yörede yıkamak fiili anlamındadır. “-yur” ise “-yu” fiilinin geniş zamanda çekimlenmiş olan “yıkır” manasına gelmektedir.

görmediği bu adamı ustasına söylemiş. Adamın kendisine ustasının kalayı yapıp yapmadığını sorduğunu söyleyen çırağından ustası Abdülmecit Piri Pak, kalayı yaptığını söylemesini istemiş. İnsan kılığına giren şeytan aynı soruyu çırağa tekrar sorunca çırak, “Ustam kalayı yaptı.” diye cevap vermiş ve bu cevabın üzerine şeytan, çırağa “Ustan nişadırı ne zaman buldu?” diye sormuş. Bu hikâye üzerine Abdülmecit Piri Pak’ın nişadırı bulduğu söylenmektedir (KK 2, KK 15, KK 16).

“Abdülmecit Piri Pak’ın galayı dutmuyomuş, çırağını suya göndermiş. Çırağın karşısına her gün şeytan çıkıp “Usdan galayı yaptı mı?” diye soruyomuş. Çırak her seferinde yapmadı diyormuş. Çırak usdasına “Usda bir adam bana usdan kalayı yaptı mı diye soruyor?” demiş. Çırak onun şeytan olduğunu bilmiyomuş. Bu adamı buralarda ben hiç görmedim önceden demiş. Usdası “Adam bir daha sorarsa galayladı de.” demiş. Çırak adamı tekrar görmüş ve bu sefer sorusuna “Usdam gabı galayladı.” diye cevap vermiş. Adam kılığındaki şeytan “Usdan nişadırı ne zaman buldu?” diye sormuş ve bu olaydan sonra nişadır bulunuyo”¹⁰ (KK 2).

Demircilik, çok eski geleneksel mesleklerden bir tanesidir. Kaynak kişiler tarafından demirciliğin pirinin Hz. Davut olduğu bilgisi verilmiştir (KK 7, KK 33, KK 34, KK 35, KK 37). Fütüvvetnâmelerde demirci esnafı, “demirciler veya ahengerler”; pirleri de “Zeyd-i Ahenger” şeklinde geçmektedir. Ahi şecerelerinde ise demirci esnafı, “demirciyân”; pirleri ise “Ebu Zeyd Müslim, Hz. Dâvûd” olarak ifade edilmiştir (Deveci, 2021, ss. 71,74). Muzaffer Aydemir’in eserinde Kırşehir Ahi şecerelerinden 4. ve 5.’sinde demirciliğin pirleri “Demirci Ebû Zeyd Müslim ve Hazret-i Dâvûd” şeklinde geçerken (Aydemir, 2021, s. 47), aynı eserde Afyon şeceresinde demirciliğin piri “Demirci Ebu Zeyd Müslim yani Hazreti Davud” şeklinde yazılmaktadır (Aydemir, 2021, s. 47). Bu eserde yayımlanan iki farklı şecerede demirci pirlerine dair kullanılan “ve” ile “yani” bağlaçları kafa karışıklığına yol açsa da bize göre Ebu Zeyd Müslim ve Hazreti Davud farklı kişilerdir. Nitekim demircilerin piri genel olarak Hz. Davut olarak bilinmektedir.

Demircilikte kullanılan kıskacın (kısaç) yapım hikâyesi, Çankırı’da görüşme yapılan tüm demirciler tarafından anlatılmaktadır. Hikâye şu şekildedir: Hazreti Davut bir peygamberdir ve demircilerin de piridir. Peygamber ve pir olmasından sebep kızgın

¹⁰ Aynı hikâye farklı cümlelerle KK 2, KK 15, KK 16 tarafından da anlatıldı.

ateşte ısıtılan demiri hiçbir araca ihtiyaç duymadan eliyle yoğurup işlemektedir. Bir gün karısıyla bir sebepten keramet münakaşasına girişmişler ve her ikisi de Hazreti Davut'un demiri eliyle şekillendirmesinin kerametinin kendisinden mütevellit olduğunu iddia etmiştir. Karısı, “Görelim bakalım keramet kimde?” demiştir. Hazreti Davut'un çırağı her gün ustasına yemek götürmek için Hazreti Davut'un evine gitmekteymiş ve Hazreti Davut'un eşi yemeği çırak gelmeden kapıya koymaktaymış. O gün eşi yemeği çırağa kapıdan uzatmış ve çırak, Hazreti Davut'un eşinin sadece parmağını görmüş ve keramet bozulmuştur. Bu olaydan sonra demir, Hazreti Davut'un eline yapışmıştır. Bunun üzerine Hazreti Davut, köpeğin kemikten eti sıyrışından esinlenerek demircilikte kullanılan kısıracı yapmıştır (KK 7, KK 33, KK 34, KK 35, KK 37)¹¹.

“Demircilerin piri Davut Aleyhiselam'dır, demircilik ondan gelir. Bir hikâye var kıskaç, demiri tuttuğumuz aletin nasıl bulunduğunu anlatıyo. Davut Aleyhiselam hanımına demiri ocaktan alıp eliyle yoğurduğunu, şekillendirdiğini ve eline hiç yapışmadığını, kerametın kendisinde olduğunu söylüyo. Çünkü Davut Aleyhiselam bir peygamber demiri ocaktan alıyor eliyle yoğuruyo, şekillendiriyö, yapıyo, koyuyo. Hanımı Davut Aleyhiselam'a “Keramet aslında bende.” diyo. İkisi de kerametın kendisinde olduğunu söylüyo. Sonra karısı Davut Aleyhiselam' a “Bak gör keramet kimde?” diyo. Karısı her gün Davut Aleyhisselam'a çıraktan yemek gönderiyomuş ama kapının önüne koyuyomuş, kendisi vermiyomuş. O gün çırakla yemeği gönderirken sadece parmağının ucunu çırağa gösteriyö. O an da Davut Aleyhiselam'ın, peygamberin yani, eli demire yapışıyo. Garşıda da köpek kemiği yiyo. Yerken ellerini şöyle tutuyor; önündekinin etini sıyrırken onu görüyor Davut Aleyhiselam. Onu görünce kıskaç şimdi tuttuğumuz pense gibi olan onu yapıyo” (KK 7)¹².

Diğer mesleklerde olduğu gibi yemenicilik mesleğinin de bir piri bulunmaktadır. Bu mesleğin piri Ekber-i Yemen'dir. Ayakkabıcılar, pirlerine sonsuz saygı göstermektedirler. Pirleri için yoksullara hayır olarak ayakkabılar vermişlerdir. Pirlerine çok kıymet vermekte, hoşnut etmek istemektedirler (KK 4). Fütüvvetnâmelerde ayakkabıcılar, “başmakçılar”; pirleri de “Ebu'l Kasım Zeyd-i Ekberî” şeklinde geçmektedir. Ahi Şecerelelerinde ise ayakkabıcı esnafı,

¹¹ Aynı hikâye, Duymaz, A., Şahin, H. İ. (2010). Meslek folkloru kapsamında geleneksel mesleklerdeki pir inancı ve hikâyeleri üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor Dergisi*, 11 (87), 101-112. kaynağında da yer almaktadır.

¹² Aynı hikâye, diğer kaynak kişiler tarafından da anlatılmaktadır (KK 33, KK 34, KK35, KK 37).

“yemeniciyân, çizmeciyân, pabuccuyân, kunduracıyân”; pirleri de “Yeman Hazretleri” olarak geçmektedir (Deveci, 2021, ss. 71, 74).

“Bizim ayakkabıcılığın, yemeniciliğin piri Ekber-i Yemen’dir. Pirimiz için hayrımız olsun diye fakir, ihtiyaç sahiplerine ayaggabı verürdüm. Hayrım olsun mesleğimin sadakası diye. Başkaları da verürdü, biz bu işden para kazanıyoz, eve ekmek götürüyo. Bir usta şöyle demiş: “Biz ayaggabıcılar ayaggabıyı yalıyoz yalıyoz, giyen kişide gidiyo hayvan pisliğine basıyor bu sanat yapılmaz ama pirimiz yapın demiş” (KK 4).

Pirli mesleklerden bir diğeriye berberliktir ve piri, Selman-ı Pak Hazretleridir. Berberler, pirlерinin hakkı için özellikle cuma günleri ücret almadan ihtiyaç sahiplerini tıraş etmişlerdir (KK 18). Fütüvvetnâmelerde ise berberliğin pirinin ismi “Selmân-ı Fârisî” şeklinde geçmektedir (Deveci, 2021, s. 71).

“Berberliğin piri vardır, çok esgiye dayanur. Selaman-ı Pak Hazretleri’dür. Pirini bileceğsin, her mesleğin piri vardır. Her berberin Selaman-ı Pak Hazretleri’ni bilmesi lazım. Kazancın helal değil pirini bilmesen derler. Hatta pirinin haggı için cuma günü durumu iyi olmayanları para almadan tıraş etmek lazım dirlerdi. Biz de yaparduk. Demürcülerin piri mesela Davut Aleyhisselam’dır” (KK 18).

Mustafa Usta, geçmişі eskiye dayanan mesleklerden biri olan marangozluğun pirinin Hz. Nuh olduğu bilgisini vermektedir (KK 9). Habib Neccar da marangozluğun piri olarak karşımıza çıkmaktadır (Duymaz ve Şahin, 2010, s. 108). Fütüvvetnâmelerde marangoz esnafının ismi, “neccar” şeklinde geçmektedir ve piri, “Ebu’l Kasım Abdul-Vahidî’dır. Kırşehir Müzesi’nde bulunan Ahi Şecerenameleri’nde ise marangozluk, “neccâriyân”; pirleri ise “Habib-î Neccâr” şeklinde yer almaktadır. Çömlekçilerin piri, Fütüvvetnâmelerde “Abdulfahhâr el- Medenî” olarak geçmektedir. Ahi şecerelelerinde çömlekçiler “çanakçı, çömlekçi, bardakçı”; pirleri de “Abdu’l-gaffar Fehharüddin” olarak yer almaktadır (Deveci, 2021, ss. 71,74,75). Çömlekçiliğin kadın piri, “Hazreti Fatma”; erkek piri, “Hazreti Ali” olarak da bilinmektedir (Gökbel ve Gökbel Kaya, 2020, s. 149).

“Bizim pirimize Hazreti Nuh diyenler var. Hazreti Nuh gemi yaptı ya o yüzden Hazreti Nuh diyorlar. Gemiye ağaçdan yaptı ya” (KK 9).

Yorgan ve hallaç esnafının piri, “*Hallac-ı Mansur*” olarak bilinmektedir. Hallac-ı Mansur’la ilgili bazı anlatılar mevcuttur. Bunlardan birincisi, Hallac-ı Mansur’un bir dükkâna gidip orada hallaçla sohbete dalıp hallacın işini bitirememesinden dolayı hayıflanması üzerine Hallac-ı Mansur’un keramet sayılabilecek bir şekilde elini pamuklara uzatmasıyla temiz ve kirli pamukların bir çırpıda ayıklanması üzerine dükkân sahibinin “hallaç, hallaç” demesi sonucunda pir olduğu anlatısıdır (Turhan, 1936; aktaran Duman, 2007, s. 55). Diğer bir anlatıda ise Hallac-ı Mansur Hazretlerinin hallaç arkadaşı işi çıktığı için dükkânını Mansur’a emanet edip gitmiştir. Geri geldiğinde bütün pamukların ayrıştığını, temizlendiğini gören arkadaşı bu işe şaşırmıştır. Mansur’un parmağıyla bu işi yaptığını söylemesi üzerine “Hallac” lakabını alarak “Hallac-ı Mansur” olduğu anlatılmaktadır. Hallac-ı Mansur’la ilgili üçüncü anlatı ise Mansur’un geceden yorgan kumaşı üzerine dikim malzemelerini koyduğu ve sabah kalktığında yorganın yarısını dikilmiş hâlde bulduğu anlatıdır (Duman, 2007, ss. 55-56). Fütüvvetnâmelerde hallaçların piri, “Mansur-i Hallaç, İmran Beşir” olarak geçmektedir. Ahi şecerelerinde hallaç esnafı, “hallâciyân”; piri de “Mansûr-ı Hallâc” olarak geçmektedir. Yorgancı esnafı, yorgancılar olarak geçmektedir ve piri de “Arab Ka’be’de Abdurrahman”dır (Deveci, 2021, ss.71,75-76). Fütüvvetnâmelerde bıçakçıların piri, “Ebu’l-Feth ibni Abdullah” olarak geçmektedir. Ahi şecerelerinde bıçakçı esnafı “bıçakciyân”; pirleri de “Ebu’l-Feth Abdullah” olarak yer almaktadır. Fütüvvetnâmelerde deri işçiliğinin (debbâklık) piri, “Ahi Evran’dır”. Ahiliğin kurucusu Ahi Evran debbâğlığın da piridir. Ahi şecerelerinde dericilik, “debbâğân”; piri de “Ahi Evran” olarak geçmektedir. Fütüvvetnâmelerde helvacı esnafının piri, “Ebu Muhammed Ali bin Abdullah” olarak ifade edilmiştir. Fütüvvetnâmelerde nalbantlığın piri, “Ebu’l-Feth-i Mekki”; Ahi şecerelerinde ise “Ebu’l-Kâsimu’l-Hayyân” olarak belirtilmiştir. Semerci esnafı, Ahi şecerelerinde “semerciyân”; pirleri de “Zülfikâr, Ahi Yûsuf” olarak geçmektedir (Deveci, 2021, ss. 71,74-76).

Ustalar, pirli mesleklerin her daim kutsal ve önemli görüldüğünü ve piri olmayan mesleklerden üstün tutulduğunu ifade etmektedirler (KK 9, KK 18, KK 33). Her mesleğin bir pirinin olması gayreti bu sebepten olsa gerektir.

“Şimdi bizim meslek öyle sıradan bir meslek değil, pirlî meslek. Pirlî meslek ne demek? Bu mesleği ilk yapan kişinin muhterem bir kişi olduğu demek. Bizim mesleğimizin piri bir peygamber. Başka mesleklerde de pirleri peygamber olanlar var, onların hepsi pirlidir. Pirlî olan meslekler daha efsal önemli. Bize pirllerimizden emanet mesleklerimiz. Biz ekmeği pirlimizin bulduğu ve ilk kez yaptığı, öğrettiği bu meslekten kazanıyoz” (KK 2).

Görüldüğü üzere meslek erbapları, sırtlarını pirllerine dayamışlardır. Bunun pek çok sebebi olabilir. Mesleğin geçerliliğini ve değerini arttırmak, piri tarafından korunmak, piri yakışan bir esnaf olup işini düzgün yapmak ve bu düsturda ıraklar yetiştirmek gibi nedenler sıralanabilir. Pirlî mesleklerle verilen kıymet “Pirsiz meslekler kıymetli değil midir?”, “Pirlî meslekler kadar önem verilmemekte midir?”, “Mesleklerin önem ve değerlerinin belirlenmesinde pirllerinin ve kerametlerinin etkisini var mıdır, daha üstün görölmelerine sebep olmuş mudur?” gibi soruları akla getirmektedir. Akla gelen bu soruların tartışmaya açık olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Meslek pirleri ile ilgili anlatılar aslında bu kişilerin olağanüstü kimseler olduğunu kanıtlamak, ispatlamak için oluşturulmuş olsa gerektir. Anlatılar meslek pirlilerinin keramet sahibi kimseler olduğunun kanıtı niteliğindedir. Demirin elle yoğrulması, bir parmak hareketiyle yünlerin birbirinden ayrılması, kalaysız kapların kalaylı çıkması olağan dışıdır. Pirlere saygı duyulması ve mesleğin hakkıyla yapılmaması hâlinde cezalandırılmaktan korkmalarının temel sebebi de pirlilerin kerametlerinden kaynaklı olağanüstü görölmelerinden mütevellittir. Pirlilerinin hoşuna gitmeyecek ya da mesleklerine zeval getirecek her türlü davranıştan geri durmalarının sebebi pirlilerinden korktukları, çekindikleri içindir. Pirlîler, meslek erbaplarının işlerini düzgün yapmalarını sağlayan bir “mistik inanış”, “norm belirleyici” ya da “ilahi bir kontrol sistemi” gibi değerlendirilebilir. Meslek pirlilerinin bazılarının peygamber olması da meslek erbaplarının pirlilerine saygı duyması ve onlardan çekinmeleri üzerinde etkili olmuştur yorumunu yapmak yanlış olmasa gerektir.

2.5. Geleneksel Meslekler Açısından Yâran Kültürü

Çankırı Yâran Teşkilatı, Ahi Teşkilatı’nın uzantısı şeklinde olup köklerinin Orta Asya’ya dayandığı kabul edilmektedir. Anadolu’daki Ahi Teşkilatının geçmişi, 13.

yüzyıla kadar dayanmaktadır. Araplardaki Fütüvvet anlayışından geldiğiyle ilgili görüşler de mevcuttur (Tezcan, 2019, ss. 336-337). Ahi Teşkilatı'nın kendine has sistemi ve hiyerarşik bir yapısı vardır. Kaynağını Türk töresi ve İslam'ın gereklerinden almıştır. Yapılan derleme çalışmalarında esnaflardan oluşan kaynak kişiler tarafından Kırşehir'de Ahi Teşkilatı'nın, Çankırı' da ise Yâran Teşkilatı'nın olduğu bilgisi verilmiştir. Ahilik de Yâran Teşkilatı da esnafların donanımlı hâle getirilmesi ve bir çatı altında toplanması için oluşturulmuş bir nevi esnaf derneği niteliğindedir (KK 14, KK 11, KK 13, KK 22).

“Kırşehir’de mesela Ahilik vardır. Ahi Evran kurmuştur. Ahiler kimdir esnaflardır. Çankırı’da Yâranlar denir, Yâran kimdir esnaflardır” (KK14).

“Yâran çok önemlidir, çünkü iki yönlüdür. Birincisi kökleri geçmişî Türk töresine dayanır. Türk töresi kanundur, kuraldır. İkincisi İslam’ın kurallarına dayanır. Yâran’da kurallar insanların kafasına göre belirlediği şeyler değildir. Bu yüzden Yâran çok önemlidir ve sahip çıkılması gerekir” (KK 13).

Ahi Teşkilatı'nın kurucusu, takma adı Nimetullah olan Ahi Evran'dır. Gerçek adı ise “Mahmut Nurettin”dir. Ahi Evran, Horasan'da 1236 yılında dünyaya gelmiştir. Ahi Teşkilatı'nın kurulmasının yegâne nedeni esnaf ve zanaatkârların iç belirlenimlerini sağlamak, düzenli hâle getirmektir. Ürünlerin kaliteli, esnafın ahlaklı olmasını amaçlayan bir birliktir. Aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarını gidermek, tüketicinin haklarını korumak gibi sosyokültürel yönleri de vardır. Amaç sadece para kazanmak değil kazandığın parayı helal kazanmak, müşterileri memnun etmek ve dürüst olmaktır. Dürüst olmayan esnafların meslek gruplarına göre çeşitli cezalar aldığı bilinmektedir. Ahi veya Yâran, tek işte ustadır ve onu en iyi şekilde yapmaktadır. Çok para kazanmak için birkaç işle aynı anda uğraşmamaktadır (Özkan, 2006, s. 15).

Kaynaklarda, Çankırı'da bulunan Ahi liderlerinin isimleri de geçmektedir. Ahi liderlerine “Ahi Baba” dendiği bilinmektedir. “Şeyh M. Mehdi-i Veli ve Şeyh Bahaeddin” Çankırı'da yaşamış ilk Ahi liderleridir (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 6).

Yâran, sadece esnaf arasında düzeni sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir teşkilat değildir. Temel amacı, düzgün insan yetiştirmek olan Yâran'ın, ilde ekonomik hayatı

düzene sokmak ya da esnafın kontrolünü sağlayıp müşteri hakkını korumak dışında pek çok amacı vardır. Nitekim *Dünya Kültür Mirasımız Yâran* isimli kitapta “Yâran” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Türk örf, âdet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşmesinden meydana gelen, Ahilik temel prensipleri ile yönetilen, kaliteli üretim hilesiz satış felsefesinde dürüst esnaf yetiştiren, toplumun her kademesinde görev alan üstün karakterli insanların yetiştiği ilim ve irfan yuvası, her Çankırılı için yaşam biçimi, sevgi ve saygının doruk noktada yaşandığı otantik ve özel mekânlar da yaşanan, talim ve terbiye ocağı, Oğuzlardan günümüze kadar yaşatılan milli kültür mirasımızdır Yâran” (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 3).

Yâran kelimesi, “arkadaş, dost” kelimesinin çoğulu yani “arkadaşlar, dostlar” şeklindedir. Yaren ise “yakın ve arkadaş” anlamına gelen tekil bir sözcüktür. Yâran Teşkilatı, çok yönlü bir oluşumdur; tek bir alanı veya yönü yoktur. Yâran kültürü, içerisinde ilin yeme içme, kıyafet, eğlence, oyun, meslek ahlakı, mesleki eğitim ve yeterliliğin belirlenmesi, yasa, adalet, düzen, yardımlaşma, sözlü kültürün aktarımı, çeşitli âdet ve geleneklerin yaşatılması gibi pek çok şeyi barındırmaktadır. Kültürel değerlerin aktarımı ve kültürel öğelerin koruyuculuğu gibi özellikleri de vardır (Tezcan, 2019).

“Yaren ile Yâran kelimeleri birbirine karıştırılmaktadır. Yaren iki kişi arasında edilen arkadaşlıktır. Bir yola giderken “Bana yarenlik eder misin? deriz. Eşlik etmek anlamındadır. Yâran ise kelime anlamı olarak çok, arkadaş, dost demektir. Aynı zamanda “yar” Allah demektir. Yâran Allah’ı anan kişi demektir. Zamanında Çankırı’da gayrimüslimler yaşamaktaymış. Rum ve Ermeni esnaflar ile mücadele ve iyi rekabet edebilmek için Müslüman Türk esnafının bir araya geldiği topluluktur Yâran Teşkilatı” (KK 14).

Ahi Teşkilatı’nda amaç sadece para kazanmak ya da para kazanmak için çalışmak olmamıştır. Kendini geçindirebilecek, muhtaç olmayacak kadar ya da yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek için para kazanmak önemlidir. Ahiler sadece para kazanmayı amaç edinmemiş, parayı amaç değil araç olarak görmüşlerdir. Sadece ben kazanayım düşüncesinin aksine ben kazandım, komşum henüz satış yapmadı diye müşterisini komşusuyla paylaşan bir düşüncedir. Doğru ve dürüst esnaf olmak her zaman temel amaç olmuştur. Dürüst olmayan, müşteriye kandıran esnaf, teşkilattan

atılmıştır. Teşkilattan atılmakla kalmayan esnaflar, teşkilatın kurallarına göre cezalandırılmışlardır. Esnaf Teşkilatı'nda aynı zamanda usta-çırak ilişkisi etrafında usta yetiştirmek de teşkilatın bir parçasıdır ve çırak, ustasının iznini alıp “peştamal kuşanma” töreniyle usta olur (Özkan, 2006, ss. 16,18).

Yâran evinin açılıp yâranların toplanmasına “ocak yakmak” denir. Yâran evine dua ile girip şamdanlar yakılır. Şamdanların yakılması, ocağın yakıldığı manasına gelmektedir (KK 14, KK 13, KK 22, KK 24, KK 7).

Fotoğraf 2.9: “Yâran Ocağı’ndan” bir kare¹³

“Yâran’da da Türk kültüründe de “ocak yakmak” önemlidir. Ocağımız sönmesin, tütsün, daim olsun deriz. Orada ocaktan kasıt birliğimiz beraberliğimiz daim olsundur. Yâran kış aylarında cumartesi günleri akşam ezanı ile sabah ezanı arasında yapılır. Yâran Ocağı’mız dualar ile açılır. Şamdanın üzerindeki mumlar yakılır yani ocağı yakarız” (KK 14).

Kaynak kişilerin verdiği bilgilerden anlaşılabacağı üzere ocağın kutsiyeti, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ateş ve ocak kültü, Yâran’da da mevcuttur. Bu benzerlik, Yâran’ın eski Türk inanışlarından etkilendiğine; ocağın dualarla açılması ise İslamiyet’le Yâran’ın ilişkisine işaret etmektedir. Yâran Türk-İslam sentezi bir oluşumdur yorumunu yapmak yanlış olmasa gerektir. Yâran içerisinde Türk kültürü ve İslamiyet’ten izler taşımaktadır.

¹³ Fotoğraf İlhan Köprülü’den alınmıştır.

Ahi Teşkilatının düzeni, Oğuz boylarının devlet yönetimindeki hiyerarşik düzenine benzemektedir. 24 kişiden oluşması, kişilerin oturma düzenlerinin olması, içeri girerken selamlaşma yöntemleri (elleri sol göğüslerinin üzerinde) Oğuz boylarından etkilendiklerine ve köklerinin Orta Asya'ya dayandığına kanıt olabilir (KK 14, KK 24).

“Yâran eskiden esnaflardan oluşmaktaydı. Yâran 24 kişiden oluşur. Günümüzde eski mesleklerin çoğu yok olduğu için artık 24 tane demirci ya da bakırcı bulamadıkları için artık Yâranlar her meslek grubundan olabiliyor. Amaç dürüst, düzgün, ahlaklı esnaf ya da insan yetiştirmek. Gündüz işini yapan esnaflar akşam Yâran Meclisi'nde dinî ve ahlaki yönden pişerler. 24 sayısının altına düşülmez ya da üstüne çıkılmaz. 24 olması Türk boylarını temsil ettiği içindir. Her Yâran bir boyu temsil eder. Sekiz usta, sekiz kalfa, sekiz çıraktan oluşur. Kimse kafasına göre oturamaz, herkesin yeri bellidir. Sağ köşede büyük başağa, sol köşede küçük başağa ve küçük başağanın sol kolunda reis, onun yanında 8 kişi ustalığı temsil eder. Küçük başağanın sağ kolundaki sekiz kişi kalfalığı, büyük başağanın sol kolunda oturanlar da çırak yâranları temsil eder. Yâran' da bir de çavuşumuz vardır. Çavuş Yâran'a dâhil değildir ama Yâran'dan da ayrı tutulmaz. Yâran'a gönülden bağlı ama maddi imkânları el vermediği için Yâran'a dâhil olmayan, Yâran yemeyen, oradaki masraflara dâhil olmayandır. Yâran'ın hizmetinde yer alır. Reis vardır ve Yâran'ın üçüncü büyük kişisidir. Yâran'da ceza verildiği zaman ceza alan Yâran'ı iyi bildiği tanıdığı için Yâran'ın cezasını indirmek için uğraşır. İçeri girerken sol elleri kalplerinin üzerinde girip selamlaşırlar. Saygı vardır” (KK 14).

Yâranda herkesin bir görevi ve yeri vardır. Giriş çıkışlardan oturuş şekline kadar her şey bir intizam içerisinde. Kimse kendine ayrılan yerin dışında bir yere oturmamakta, kafasına göre sırası gelmeden girememekte ve büyük başağanın oturuşunu, hareketlerini takip ederek kendine çekidüzen vermektedir. Çavuş Yâran'da giriş çıkışları ve düzeni kontrol etmekle görevlidir. Yâranlar içeri, sağ elleri kalplerinin üzerinde girmektedirler. Bu hareket, yâranların kendi aralarında selamlaşmalarıdır. Sevgi ve saygı göstergesidir (KK 14, KK 22, KK 13, KK 24, KK 7).

“Önce çavuş girer ve ortamı kontrol edip küçük başağayı davet eder. Sonra “Başağam yâran ağalar geliyor.” der. Küçük başağada “Buyursunlar.” der. Reisimiz ve yanındaki usta yâranlar sağ elleri kalplerinin üzerinde içeri girerler. Sağ ellerinin kalplerinin üzerinde

olmasının anlamı saygı, sevgi ve muhabbetten kaynaklıdır. Selamlaşırılar herkes yerini alır” (KK 24).

“Yâran’da her şeyin bir düzeni vardır kişiye göre değişmez. Bir sıralama vardır; büyük başağa, küçük başağa, çavuş, yâran ağalar. Herkes birbirini sever, sayar, saygıda kusur etmez” (KK 22).

“Üç sene Yâran yedim. Benden büyük olan yâranlara ben yâran ağam derim. Onlara saygıda kusur etmem yani. Saygıda kusur etmeyiz hiçbirimiz. Yolda giderken selamlaşırız” (KK 7)

Yâran, muazzam bir saygı ve disiplin örneğidir. Büyük küçük herkes birbirine saygıda, hürmette kusur etmemektedir.

Fotoğraf 2.10: Eski başağalardan bakırcı ustası İlhan Köprülü¹⁴

Yâran Ocağı, her zaman misafire kapısı açık bir meclistir. Misafirler en iyi şekilde ağırlanır fakat misafirliğin de tıpkı diğer hususlarda olduğu gibi kuralları ve adabları vardır. Kuralları ihlal eden misafirlere yapılan bazı uygulamalar da bulunmaktadır.

“Yâran Ocağı’nın kapısı her daim misafire açıktır, misafir berekettir. Fakat Yâran sadece sohbet meclisi değil aynı zamanda bir muhakeme ve karar meclisi de olduğu için misafirliğin de birtakım kuralları vardır. Misafir gitmeden mahkeme kurulamaz zira. İlk kahve hoş geldin

¹⁴ Fotoğraf Metin Yılmaz’dan alınmıştır.

manasında içilen kahvedir. İkinci kahve ise kalk git kahvesidir. O mecliste gelen ikinci kahvenin manası budur. Bazı misafirler muziplik yapar ve gitmez tekrar kahve gelir yine kalkmazsa küllü kahve gelir. Küllü kahveyi içip gitmeyen misafirin ayakkağıları çalı süpürgesinin üstüne konur iki yâran sağ ve sol kolundan tutup meclisten atar. O artık yüz­süz misafirdir, kovulmayı hak etmiştir” (KK 13).

Yâran Ocağı’da esnaflarla ilgili durumlar misafirler gittikten sonra görüşülür (KK 14, KK 13, KK 24, KK 23). Misafirler ve Yâranlar gittikten sonra Yâran Ocağı’nda kırmızı minder ortaya atılmakta, mahkeme kurulmakta ve düzeni bozanlar muhakeme edilip cezalandırılmaktadır. Yâran kültüründe ıraklıktan itibaren bir disiplinle çevreniz örülmekte ve uygulamalı olarak mesleğinize dair her şey öğretilmektedir. Yâran kuralları yapacağınız ve yapmayacağınız her türlü davranışı size öğretmekte ve yasakları çiğneyenler gerekli cezaları almaktadır. Amaç, esnafın kaliteli ürünler üretmesi ve teşkilata yakışır davranmasıdır, esas olan vatandaşın haklarının korunmasıdır. İşini iyi yapmayan, kalitesiz ürün üreten ve şikâyet edilen esnafın cezası Yâran Ocağı’nda kurulan mahkemede kesilmektedirler. Suçlunun cezası, ihtiyacı olan kişilerin yiyecek ve yakacak gibi maddi ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde görülürken, tekrarlayan ve yüz kızartıcı suçlarda ise ceza boyutu değişerek meslekten ihraç edilmesi gibi formlara dönüşmektedir. Meslekten kovulan kişiler, utançlarından şehri terk etmiş ve geri dönmemişlerdir (Baykaler ve diğerleri, 2017, s. 13; KK 13, KK 24, KK 14, KK 23). Orhan Özkan’ın Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü isimli kitabında bu mahkemenin adı “erkân” olarak geçmektedir (2006, s. 65). Dünya Kültür Mirasımız Yâran kitabında ise suçlu yâranların cezalandırıldığı mahkemenin adı “muhakeme” olarak geçmektedir (Baykaler ve diğerleri, 2017, s.13).

“Mesela gelen bir müşderiyle alışveriş yapacağı zaman onunla en güzel şekilde ilgileniriz. Bu bir iş ahlakıdır. Üç liraysa üç lira eğer kâr ediyorsan yine 2 liraya vereceksin. Mesela Yâran der ki “Eline, diline, beline sahip olacagsın.” müşteriye ahlagsız laflar etmeyeceksin. İşine gelirse vereceğsin, işine gelmiyorsa abi kurtarmıyo diyeceğsin. Biz dükkânımızı da Yâran Ocağı’nı da dua ile açaruz. Bir müşderi geldiği zaman müşteriyi kandırıyorsa bir esnaf, ona cezayı keserler. O cezalar mesela ocağını yakdırmazlar. Ona o gün iş yapdırmazlar. Eğer suçunu öviyorsa ona cezayı verir yiğitbaşı. Büyük usdalar toplanırlar. Mesela şu gün şu kadar kişiye üç tane güveç yapacaksın derler. Bütün çırağı kalfayı toplarlar ona karnını doyurturlar. Ondan sonra ertesi gün tekrar işine başlar. Arastada türkü çağırmak, şarkı çağırmak, orada bağırmak,

usdalarına saygısızlık yapmak, radyo çalmak hiç olmaz yani ocağını yakarsın işine başlarsın” (KK 7).

Kaynak kişiler suçlu yâranların meclisten çıkan cezayı sorgusuz kabul ettikleri ve cezalarının gereğini yerine getirdikleri bilgisini verdiler. Suçun boyutu ve tekrarlanma durumuna göre cezaların çeşitlendiği ve yaptırım derecelerinin arttığı da verdikleri bilgiler arasındadır.

Yâran Teşkilatı’nda adalet, herkes içindir. Bütün şikâyetler değerlendirilir ve sonuca bağlanır. Mahkeme mahremdir. Konuşulan; başağalar, reis ve suçlu yâran arasında kalır. Teşkilatın kırmızıçizgileri, kusurlu-ayıplı mal satılması, müşteriye saygısızlık yapılması ya da arasta kurallarına uyulmaması gibi konulardır. Yârana gerekli uyarılar yapılır, cezalar verilir. Uyarı ve cezalara rağmen davranışlarına devam ediyorsa “pabucu dama atılır” (KK 1, KK 14, KK 13, KK 7).

“Tuğra Osmanlı’da adaleti ve devleti temsil eder. Tuğra ile bir yârana vurulması can acıtmak değil uyarmaktır. Mecliste başağa nasıl oturuyorsa herkes öyle oturmalıdır, bu saygıdandır. Tuğra ile vurulan yâran asla itiraz etmez elini göğsünün üzerine koyar ve çavuşum “Allah razı olsun.” der. Yaptığı hatayı kabul eder ve nefis terbiyesi vardır. Misafir ve sazandeler gidince perde iner kapı örtülür, kırmızı minder ortaya atılırsa bilinir ki suçlu bir yâran vardır ve mahkeme kurulur. Başağalar ve reis karşıya oturur çavuş gelir ve suçu ifade eder. Bu suç dükkânı geç açmak, esnaf arkadaşları ile küs olmak, dükkânının önünü temiz tutmamak, kusurlu ayıplı mal satmak gibi suçlardır ve ceza verilir. Para ya da hapis cezası yoktur. Cezalar ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak şeklindedir. Kimse bilmez görmez ve kendisi götürür, nefisini terbiye etmek için. Ayrıca karşıdaki kişinin yardım eden kişiye karşı bir minneti olmasın diyer. Cezalı yâran bunu kimseye söylemez. Mahkemede konuşulan şeyler asla dışarı çıkmaz. Orada olanlar arasında kalır. Ayıplı mal satan bir yoğurtçu var mesela örnek vermek gerekirse ekşi yoğurdu sattı. Yoğurdu alan ondan şikâyetçi oldu Yâran çavuşu gelir denetler ve doğruysa yoğurt bakracını döker ve pabucunu dama atar. Pabucu dama atılan esnaf hileli, hurdalı, çürük mal satmıştır ve kimse ondan mal almaz.” (KK 14).

Kaynak kişiler pabucu dama atılan kişinin, meclisten kovulduğunu ve kovulan esnafın oturduğu yere kütük koyulduğunu ifade ettiler. Kütüğü görenlerin orada oturan yâranın meclisten kovulduğunu anladığını ifade eden kaynak kişiler bu durumu utanç verici olarak değerlendirmektedirler (KK 1, KK 22, KK 24).

Yıllar önce teşkilattan kovulup şehri terk eden yâranın hikâyesi hâlâ anlatılmaktadır.

“Yârandan kovulan kişinin yerine bir kütük koyulur. O kütüğü gören anlar ki orada oturan esnaf teşkilattan kovulmuştur. Bu çok ağır bir ithamdır. Çankırı’da daha önce yaşanan bir hikâye var. Bir Yâran varmış eskiden ve bazı hatalar yapmış, küçük cezalar almış ama akıllanmamış en sonunda meclisten kendini kovdurmuş. Adam utancından kimseye görünmeden eve gitmiş. Karısı kapıyı açınca şaşırılmış ve “Senin bu saatte evde ne işi var. Yâran’da olman gerekiyor.” demiş. Kocasını ocaktan kovulduğunu söylemiş. Kadın “Demek ocaktan kovuldun, ahlaksız bir davranış yapmışsındır ki seni kovmuşlardır.” der ve kapıyı yüzüne kapatır. Adam kimseye görünmeden tren garına gider ve şehri terk eder. Yıllar geçtikten sonra geri Çankırı’ya döner. Garda inince iki çocuğun sohbetine kulak misafiri olur. “Sen ne zaman doğdun?” diye sorar çocuklardan biri diğerine “Ne biliyim ben Nazım (isim bilinmiyor kaynak kişi kendi ismini söylüyor örnek olarak) diye bir yâran varmış. Onun Yâran’dan kovulduğu sene doğmuşum.” der. E bizim yâran yaptığı kusurun hâlâ unutulmadığını anlar ve geri dönüp gider” (KK 13)¹⁵.

“Yâran insanı hayata hazırlar, ayrıca halkı kandıran esnafın pabucu dama atılır. Suçuna göre meslekten bile men edilir” (KK 22).

Yâran, tüketici hakkını koruyan bir meclis olmanın yanı sıra esnaflar arasında yardımlaşmayı sağlayan bir oluşum özelliği de taşımaktadır.

Yâranlar ve Ahiler, fazla gelirlerini ihtiyacı olan Ahi kardeşlerine verirler ve bu şekilde yardımlaşırlar. Ahi Teşkilatı’nda bir orta sandığı vardır ve bu orta sandığının içerisinde torbaların olduğu bilinmektedir. Bu torbaların sayısı altıdır ve burada teşkilatın yazışmaları, senetleri, paraları gibi şeylerin bulunduğu bilinmektedir (Özkan, 2006, ss. 15-16).

¹⁵ Hikâye, KK 13 tarafından anlatılmaktadır, fakat aynı hikâye KK 7, KK 1, KK 14 ve KK 7 tarafından da farklı cümlelerle ifade edilmiştir.

Fotoğraf 2.11: Yâranlar ¹⁶

“Bir esnafın mesela paraya sıkışıklığı var, işleri iyi gitmiyo. Yâran ağalar kendi arasında para toplar, onun sıkıntısını giderür. Yâranlar birbirinin sıkıntılarını giderür, yardım ider ve bunu hiçbir yerde dile getürmezler” (KK 1).

Yâran kültürü aslında gündüz işiyle uğraşan erkeklerin cumartesi akşamları kendilerini dinî, ahlaki ve sosyal yönden geliştirdikleri bir sanat merkezi, okul ya da eğitim kurumu gibi düşünülebilir. Yâran orada manevi anlamda, saygı, merhamet, duygudaşlık, yardımlaşma ve dürüst esnaflığı öğrenirken; aynı zamanda sosyalleşip sohbet edip, oyunlar oynayıp eğlenmektedir. Hep birlikte kahveler içilmekte, aynı sofrada oturup aynı kaptan yemekler yenmektedir (KK 14, KK 22, KK 24).

“Yâran’da yemek yenir. Takım yemeği denir, bu yemeklere. Her hafta ocak yakan yâranlar masrafları karşılar. Yâranların yaptırdığı yemekler standarttır. Başağaların yaptırdığı yemekler farklıdır. Takım yemeğinde Yâran (düğün) Çorbası, göveç, pilav, üzüm hoşafı, baklava ve bamya vardır. Başağa ocaklarında etli yaprak sarması falan da verilir. Bamya soda gibi hazım kolaylaştırma özelliği olduğu için en son yenir. Misafirlere ve yâranlara kahve ikramında da bulunulur” (KK 14).

Yâran’da yenen yemekler yöresel yemek kültürü açısından önemlidir, Çankırı’nın gastronomisi hakkında bilgi vermektedir.

¹⁶ Fotoğraf İlhan Köprülü’den alınmıştır.

Yâran tek yönlü bir oluşum değildir. İçerisinde farklı etkinlikler vardır ve içerik olarak zengindir. Orta oyunları oynanır, tekerlemeler satılır, halk oyunları oynanır (KK 1, KK 24) fakat hepsinin de eğlendirmek dışında görevleri vardır. Düdük oyunu da bunlardan biridir (KK 13).

“Yâranda orta oyunları oynanır, maniler söylenir, tekerlemeler söylenir, folklor oyunları oynanır. Hepsinin bir amacı vardır. Amaçsız hiçbir şey yoktur. Tekerleme oyunlarında mesela amaç hızlı, akıcı, düzgün Türkçe konuşup müşteriyi ikna etmektir. Hem ders verir hem de mesleğinde pratikleşme sağlanır. El oyunlarında hızlıca müşterinin ihtiyacını eli ayağına dolanmadan yapması hedeflenir. Mesela düdük oyunu vardır. Misafirlerden bir kişi seçilir ve terledin misafir ağam denir ve ceketi çıkarılır. O sırada el çabukluğuyla sırtına bir düdük iliştilir. Sonra düdük öttürüp atılır, düdük kimde bulacaksın derler ve ikinci düdüğü öttürüp atarlar. Başı öne eğik olan misafir sanır ki düdük elden ele geçiyor oysaki kendi sırtındadır” (KK 13).

Yâran Ocağı’nda bazı tiyatro oyunları da vardır. Pabucu dama atılma hikâyesi de orta oyununa çevrilmiştir (KK 13, KK 14, KK 24).

“Biz bu mahkeme olayının Yâran Meclisi’nde tiyatrosunu yapıyoruz. Tereyağı satan Ali Efendi karşılığında Muhsin Efendi’den tuz alıyor. Muhsin Efendi Ali Efendi’nin yağlarının güzelliğini övüyor ama başka bir esnaf “Ali Efendi pek güven vermiyor bana.” diyor. Bunun üzerine Muhsin Efendi “İçime şüphe düştü.” diyor ve yağı tartıyorlar. Yağ 1 okkadan az geliyor. Muhsin Efendi sinirleniyor ve Ali Efendi’yle tartışıyor ve Osman Efendi “Kavga etmeyin ağalar derdinizi kadiya anlatalım.” diyor. Kadiya gidiyorlar durumu anlatıyorlar. Muhsin Efendi, Ali Efendi’den yağ aldığını ve 1 okkadan az geldiğini anlatıyor. Ali Efendi ise kendini benim terazimin ağırlığı kayboldu ben de o yüzden yağı Muhsin Efendi’nin ekmeğini bir kefeye koydum karşısına yağı koydum öyle ölçtüm. Ekmek 1 okka diye o kadar yağ koydum der. Kadi ikisini de ölçer ekmek de 1 okkadan az gelir. Yani Muhsin Efendi kendi yaptığı haksızlığı kendi kendine ortaya çıkarır. Kadiyi canlandıran kişi ayağa kalkar ve “Utanmaz mısın efendi hem ekmeği eksik tartar adama veririsin hem de buğday ununa darı katarsın.” der. Masaya yumruğunu vurur “Adalet sadece mahkemede değildir. İnsanın kalbinde, vicdanındadır, vicdanında.” der ve ayakkabısını alıp fırlatır. Biz bu orta oyununu Yâran Ocağı’nda anlatırız” (KK 24).

Yâran’da söylenen mâniler de vardır. Mâniler yörenin yaşam tarzından, kültüründen izler taşımaktadır.

*Yâranda söylenen mâniler;
“Ulu Cami direk ister
Dayanmaya yürek ister
Benim karnım tokdur ama
Yâranlarım börek ister”* (KK 14, KK 13).

*“Karanfilim saksıda
Bir yar sevdim Aksu’da
Mevla’m bizi kavuştur
Akşam ile yatsuda”* (KK 7).

*“Manici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana bir mektup versem
Koynunda taşır mısın”* (KK 13).

*“Deh diyince gidiyorsa at
Bir su isteyince veriyorsa avrat
Bir de seni sevip sayıyorsa evlat
Düğün evinde ne işin var
Gir oyna çık oyna”* (KK 13, KK 14).

*“Deh diyince gitmiyorsa at
Bir su isteyince vermiyorsa avrat
Bir de seni sevip saymıyorsa evlat
Ölü evinde ne işin var
Gir ağla çık ağla”* (KK 13, KK 14).

Yâran’da türküler söylenmekte ve halk oyunları oynanmaktadır. Bunlar, yörenin türküleri ve halk dansları hâlini almıştır. Yâran’da sazendeler eskiden; sazıcı, darbukacı, zilli maşacı ve kemancılarından oluşmuştur (KK 14, KK 13).

“Eskiden Yâran’da saz, darbuka, zilli maşa, keman, cümbüş gibi enstrümanlar varmış. Şimdi darbuka ve saz kaldı. Yâran’ın çıkışı Cezayir Türküsü ile yapılır” (KK 13).

Çankırı’da *Cezayir Türküsü* vardır ve Yâran’ın kapanışı bu müzikle yapılmaktadır. Düğünler, nişanlar, asker uğurlamaları gibi sazlı eğlenceler de bu türküyle bitirilmektedir. Yapılan araştırmalarda bu türkünün Çankırı’da bir ağıt olduğu öğrenilmiştir. Cezayir Türküsü, savaş zamanı bir ananın oğluna yazdığı ağıttır (KK 14, KK 13, KK 11).

“Cezayir’dir koç yiğidin vatani, aramazlar gurbet elde yiteni. Bu türkü şimdi oyun havasına çevrildi. Çankırı’da Yâran’da bizim oynadığımız her folklor oyunun bir anlamı vardır” (KK 14).

Mahi, Çarşılardan Üç Mum Aldım, Fatma’m, Şahin Uçurdum, Föndi oyunları da mecliste oynanan halk oyunları olarak bilinmektedir ve kendilerine ait özel figürleri bulunmaktadır. Meclisin eğlence kısmını halk oyunları ve orta oyunları oluşturmaktadır (KK 14, KK 24).

“En son Mahi oyunu oynanır. Mahi Çankırı’da yaşamış yiğit, savaşçı, at binen bir kadındır. “Gelişi Mahi’me benzer. Sekişi şahine benzer” sözleri geçer. Çarşılardan üç mum aldım, Fatma’m, Şahin Uçurdum, Fondi, Üç Ayak... gibi oyunlarımız mevcut” (KK 14).

Yâran Teşkilatı çok teferruatlı bir inceleme gerektirmektedir. Bu çalışmada sadece Yâran kültürünün mesleklerle olan ilişkisi, idare şekli, meslek kural ve yasalarının belirlenmesindeki etkisi üzerinde kısaca durulmuştur.

Yâran Teşkilatı, dünyada ilk kalite sistemini ortaya koyan ve işletilmesini sağlayan topluluk olmuştur. Yâranlar “Kaliteli üretim ve hilesiz satış” politikasını benimsemişler ve uygulamışlardır. Teşkilat, hileli ürün satan esnaflara verilen cezalarla tüketici haklarının korunmasını sağlayan bir topluluk olma özelliği taşımaktadır (KK 24).

“Dünyanın ilk kalite sistemini üreten Ahilik Teşkilatı bizim teşkilatımızdır. Kaliteli üretim, hilesiz satış felsefesinde dünyanın ilk kalite sistemini koyan bu teşkilattır” (KK 24).

Çankırı Yâran kültürünün korunması için kurulmuş dernekler bulunmaktadır. Anadolu Sohbet Gelenekleri Yâran Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı Ahmet Absarılioğlu Yâran kültürünü, Dünya Kültür Mirası listesine aldırıldıklarını ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Eylem Planı çerçevesinde unutulmaması için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmektedir. Geleceğe bu kültürün doğru aktarılması için akademisyenlere çok fazla görevin düştüğünü de eklemektedir.

2.6. Çankırı’da Geleneksel Meslekler Hakkında Değerlendirme

İnsanoğlu geçmişten bugüne temel ihtiyaçlarını gidermek, etrafını güzelleştirip estetik katmak için uğraşmış ve ortaya çıkardıkları ürünlerin bugüne kadar uzun bir serüveni olmuştur. İhtiyaçlardan ortaya çıkan ürünler, Türk el sanatları ve mesleklerini oluşturmuştur. Türk el sanatları ve meslekleri, önündeki bu uzun yolda gelişim göstererek zevk ve estetik açıdan ilerlemiş, üst seviyelere ulaşmış, daha sonra çoğu alanda olduğu gibi çeşitli etkenlerden dolayı yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamış (Akpınarlı ve diğerleri 2008, ss. 1-2) ve birçoğu zamanla kaybolup yok olmuştur. Geleneksel meslekler, insanlığın gelişimiyle birlikte ihtiyaçların da çeşitlenmesiyle gruplara ayrılmış, teşkilatlanmış ve bir sistemi meydana getirmiştir. Meslekler ihtiyaçların madde şekline getirilip karşılanması yanı sıra erkeklerin geçim kaynağı, para kazanma yolları da olmuştur. Çoğu dükkân ortamında usta-çırak ilişkisi etrafında öğrenilmiş, mesleklerin icracılarına esnaf denmiştir. Esnaflar kendi aralarında teşkilatlanmışlar ve birlik sağlamışlardır.

Geleneksel Türk el sanatları ve mesleklerinin geçmişi, Orta Asya’ya kadar dayanmaktadır. Türklerin coğrafyadan kaynaklı olarak ilgilenmek zorunda kaldıkları hayvancılık onların hem yaşamına hem de sanatlarına yansımış ve eserlerde fazlaca hayvan motiflerine yer vermiştir. Türklerin İslamiyet’le tanışmaları ve İslam’ı kabul etmeleri sonucunda bir kültür alışverişi gerçekleşmiştir. Hem kültürel hem de somut ürünler üzerinde bilgi alışverişi, görme ve etkilenme neticesinde Türk-İslam sentezi ürünler ve eserler verilmeye başlanmıştır (Karacan ve diğerleri, 2019, ss. 165-183). Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türkler kendileriyle birlikte kültürel unsurlarını da Anadolu’ya taşımışlardır (Akpınarlı 2005’ten Akt; Akpınarlı ve diğerleri 2008, ss. 1). Orta Asya’dan gelen ve Anadolu’da var olan kültürel unsurlar zamanla birleşmiş ve bir sentez gerçekleşmiştir. Bu sentezden kültürel öğelerden olan zanaatlar da etkilenmiş, zamanla gelişmiş ve zenginleşmiştir.

Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre Çankırı’da geleneksel meslekler 1900’lü yıllarda etkin olarak faaliyet göstermiştir fakat 1980’lerden sonra etkinliğini kaybetmişlerdir. Zamanla teknoloji ve makineleşmenin karşısında günden güne zayıflamış ve çoğu yok olmuştur. Geçmişi çok eskiye dayanan mesleklerden nadir de

olsa Çankırı’da hâlâ varlığını sürdürenler mevcuttur. Bu mesleklerin ustalarıyla yapılan görüşmeler neticesinde görüşülen kişilerin mesleklerinin son ustaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ustalar kendilerine çırak bulamadıklarını ve çoğu ustalarının öldüğünü, kendilerinin son olduklarını ifade etmektedirler. Tuzculuk son dönemde Çankırı’da kültür endüstrisiyle ilişkilendirildiği için çoğalan, kendini güncelleyen tek meslektir. Eski tuzculuk gibi olmasa da teknolojiyle geliştirilmiş ve özellikle hediyelik eşya sektöründe kullanılmaya başlanmıştır. Diğer mesleklerin çoğu yok olmuş ya da son ustaları kalmış olmasına karşın tuzculuk, ters orantı gösterip çoğalmış ve her geçen gün de çoğalmaya devam etmektedir.

3. YOK OLMUŞ GELENEKSEL MESLEKLER

Çankırı ilinin medeniyetlere yerleşim yeri, yurt olmasının kökeni eski çağlara dayanmaktadır. Madenlerin veya ham maddenin işlenerek ihtiyaçları giderecek ürünlere çevrilmesi ve zanaatların ortaya çıkması Türklerin Çankırı'yı fethetmesinden önce başlamıştır çünkü Çankırı birçok medeniyete ev sahipliği yapmış çok eski bir yerleşim yeridir.

Çankırı müzesinde yapılan araştırmalar neticesinde kazılarda çıkan el sanatı niteliğindeki ürünler arasında; Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı ve Tunç Çağı'na ait objeler bulunmaktadır. Bu bilgiler, Çankırı'da el sanatlarının geçmişine ışık tutmaktadır.

Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Müze Kataloğu* 'ndan hareketle Çankırı'da el sanatlarının geçmişi hakkında çıkarım yapmak mümkün olmaktadır. Müze Kataloğu'nda kazılarda çıkarılan ve müzede sergilenen objelerin özellikleri ve dönemleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Yapılan kazılarda çıkan Eski Tunç Çağı'na ait “helezon bilezik, bilezik, kolye, güneş kursu, heykelcik, tek kulplu testi, kâse, gaga ağızlı testi, ağırşak” Çankırı'da mesleklerin ya da el sanatlarının eski çağlara dayandığını göstermektedir. Erken Tunç Çağı'na ait eserlerin çoğu Balıbağı kurtarma kazıları neticesinde bulunan objelerden oluşmaktadır ve Çankırı'da el sanatlarının geçmişine ışık tutmaktadır. Balıbağı kazılarında ortaya çıkan ölü gömme âdetleri de el sanatları hakkında bilgi verir niteliktedir. Taş sandukalarda ölü gömme âdeti, taş işleme sanatının Çankırı'daki geçmişine; büyük küpler içinde ölü gömme âdeti ise çömlekçiliğin tarihî geçmişine ışık tutmaktadır. İnandıktepe Höyüğü'nden çıkan ve orijinalinin Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde, replikasının da Çankırı Müzesi'nde sergilendiği İnandık Vazosu'nda kullanılan kabartma tekniği, vazo sanatının Hititler Dönemi'nde ne kadar gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca müzede Roma Dönemi'ne ait cam ürünler, Çankırı'da Roma Dönemi'nde cam işleme sanatının var olduğunu göstermektedir. Roma Dönemi'ne ait çanak, çömlek ve vazo ürünleri de toprağın şekillendirilip pişirilmesi sonucu ham maddesi toprak olan ürünlerin

Çankırı’da yapıldığına işaret etmektedir. Helenistik Dönem’e ait olan küpe, kadın heykelciği de yine Çankırı’da el sanatlarının geçmişi hakkında bilgi verir niteliktedir.

Emir Karatekin, Çankırı’yı fethetmeden önce Çankırı’yı hâkimiyeti altında tutan eski medeniyetler, ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ham maddeleri kullanıp dönemin estetik anlayışını oluşturarak bu coğrafyada el işçiliğinin başlamasına öncülük etmişlerdir. Anadolu’nun kapısını Türklere açan Sultan Alp Aslan’ın komutanlarından Emir Karatekin’in Çankırı’nın kapılarını Türklere açmasıyla birlikte Çankırı’da var olan kültürün üzerine Türklerin Orta Asya’dan getirdikleri zengin kültürel unsurlar da eklenmiştir. Türkler Anadolu’ya geleneklerini, göreneklerini, el sanatlarını ve daha pek çok şeyi taşımışlardır. Türk yurdu hâlini alan Çankırı, Türk kültürüyle donatılmıştır. Şehir; Türk mimarisi, Türk el sanatları, meslekleri ve kültürüyle örülmüş, yıllarca süren bir gelişim yaşamıştır.

Geleneksel meslekler de Türk kültürünün bir parçasıdır ve 1900’lü yıllara kadar varlıklarını sürdürmüşler fakat 19. yüzyılda kayıtlarda ismi geçen (Aslan, 2008, s. 405). Mesleklerin çoğu günümüze gelmeyi başaramamıştır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda 1980’lere kadar çoğu mesleğin varlığını sürdürdüğü fakat 1980’lerden sonra hızla yok oldukları ve günümüze çok azının gelebildiği söylenebilir. Bu hızlı yok oluşun sebebi, şüphesiz teknoloji ve makineleşmedir (KK 1, KK 20).

Anadolu’da ticaretin canlı olmasının sebebi, ticaret güzergâhları üzerinde bulunmasından kaynaklıdır. Nitekim Yapraklı ilçesine kurulan meşhur panayır, bunun kanıtlarından biridir. Panayırın 19. yüzyıla kadar kurulmaya devam ettiği bilinmektedir fakat ilk ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu panayırın bizim için önemi el sanatları ve zanaatlar hakkında bilgi vermesidir. Panayırın, eylül aylarında kurulduğu ve dört gün sürdüğü bilinmektedir. Panayırın kurulduğu yerde 999 dükkânın olduğu ve bu dükkânlarda sadece Anadolu’dan tüccarların değil Suriye, Mısır, Hint ve Fas’tan gelen tacirlerin de yer aldığı bilinmektedir. Panayırda zanaatlara ait çarşılar oluşturulmuştur. Yabancı tüccarlara ait çarşılara, “Acem Çarşısı, Bağdat Çarşısı” gibi isimler verilmiştir. Aynı zamanda mesleklerle göre “Manifaturacılar Çarşısı” gibi isimler de kullanılmıştır.

Baharattan kumaşa, kumaştan kuyumculuğa pek çok şeyin ticareti yapılmıştır. Akşamları da çeşitli eğlencelerle panayıra renk katılmıştır (Bayhan, 2008, s. 183). Kâtib Çelebi de Yapraklı Panayırı'ndan bahsetmektedir. Panayırın ilk defa ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte çok uzun yıllar önce kurulduğu kesindir (Yılmaz, 2019). Kâtib Çelebi, Yapraklı Panayırı'ndan bahsettiğine göre ve kendisinin yaşadığı yıllar (1609-1657) temel alındığında panayırın 1600'lü yıllardan 19. yüzyıla kadar sürdüğü söylenebilir. Bu bilgiler ışığında 1600'lü yıllarda panayırın kurulduğu ve 1900'lü yıllara kadar devam ettiği yorumunu yapmak yanlış olmasa gerektir. Bir diğer husus ise panayırın kurulum tarihinin 1600'lerden evveline dayanıyor olma ihtimalidir. Kâtib Çelebi'nin yaşadığı yıllardan evvelinde de panayırın kurulmuş olma ihtimali bulunmaktadır.

Çankırı'da 19. yüzyılda kaydı tutulmuş Temettuat Defteri'nde, mesleklerin isimleri ve iştigal edenlerin sayıları yer almaktadır (Aslan, 2008, s. 405). Defterde yer alan çoğu meslek yok olmuştur.

“XIX. yüzyılda Çankırı Ekonomisinin temelini oluşturan meslek grupları modern dünyadaki sanayileşme ve endüstrileşme alanında meydana gelen gelişmeler ve ilerlemeler karşısında tutunamamış ve Demircilik, Tuzculuk gibi birkaç meslek dalı dışında bu meslek dalları tamamen yok olma durumuna gelmiştir” (Aslan, 2008, s. 408).

Araştırma sürecinde geleneksel mesleklerden; tuzculuk, demircilik, helvacılık, berberlik, neccarlık (marangoz), davulculuk, at arabacılığı, keçecilik, iplikçilik, hallaçlık, kilim dokumacılığı, hattatlık, ayakkabıcılık, nalbantlık, yorgancılık, kalaycılık, bakırcılık, bıçakçılık, elekçilik/kalburculuk, davulculuk, tuzculuk, helvacılık, berberlik hakkında görüşmeler yapılmıştır. Bu meslekler ile ilgili derleme yapılacak kaynak kişiler bulunabildiği için sorular yöneltip bilgiler alınmıştır. Çömlekçilik, debbağlık, saraçlık, eğercilik, semercilik, süpürgecilik ve sandıkçılık meslekleri hakkında kaynak kişi bulunamadığı için derleme yapılamamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu meslekler ilde yok olmuştur ve mesleği yapan ustaların akıbeti hakkında da bilgi bulunamamıştır. Bazı yok olmuş mesleklerin ustaları ise yaşamaktadır ve bu meslekler hakkında derleme yapma imkânı bulunmuştur. Mesleği yok olmuş fakat ustası yaşayan meslekler; ayakkabıcılık, nalbantlık, at arabacılığı, keçecilik, hallaçlık, iplikçilik ve kilim dokumacılığıdır. Bu bölümde

derleme yapılamayan geleneksel mesleklere kısaca değinilecektir, derleme yapılma imkânı bulunan geleneksel meslekler hakkında ise detaylı bilgi verilecektir. Yok olmuş mesleklerle ilgili yapılan araştırma neticesinde 19 meslek tespit edilmiştir. Mesleklerin yok olmuş olarak değerlendirilmesinde mesleğin dükkân ortamında icrasının ve üretiminin olmaması, ustaların mesleklerini bırakması ve çırak yetiştirilmemesi kıstas olarak kabul edilmiştir.

3.1. Yemenicilik (Ayakkabıcılık/Köşkerlik)

İnsanlar var olduğundan bu yana ayaklarını yabancı cisimlerden koruma çabası içerisinde olmuşlardır. Ayaklarını korumak isteyen insanoğlu, doğada mevcut olan ürünleri kullanarak ayağını korumaya çalışmıştır. Bu süreçte mevcut yaprakları ve ağaç kabuklarını kullanan insanlar, daha sonra avladıkları hayvanların derilerini ayaklarına bağlamış ve ayaklarını koruma altına almıştır. Avcı toplayıcı toplumlar, avladıkları hayvanların etini beslenmede, postunu örtünmede, derisini ise ayaklarını korumada kullanmışlardır. Ayakkabıların hangi tarihte ilk defa nerede nasıl bulunduğu ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte ilk ayakkabılarla önce Mısır, sonra ise Mezopotamya ve Anadolu’da karşılaşmıştır. Zamanla ayak koruma işine yarayan ve ayakkabı ismini alan bu koruma malzemesi değişmiş ve çeşitlenmiştir (Kayabaşı ve Özdemir, 2004, ss. 39-40). Ham maddesi deri olan “çarıklar”, herkes tarafından bilinen eski ayakkabılara örnektir diyebiliriz (KK 4).

İhtiyaçtan doğan geleneksel ayakkabılar, zamanla insanların zevk ve estetik ihtiyaçları doğrultusunda değişmiş ve gelişmiştir. Teknolojinin gelişimiyle malzeme ve model olarak değişen ayakkabılar, zaman içerisinde ilk çıktığı hâlden fazlasıyla uzaklaşmıştır. Ayakkabılar dönemin teknolojik koşulları ve imkânları doğrultusunda modern bir görünüme sahip olmuştur. Zamanla ayakkabı modası diye bir kavram oluşmuştur. Yıllara ve sezonlara göre ayakkabılar değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir (Akbulut ve Arıkan, 2016, ss. 128-129).

Pazırık Kurganı’ndan çıkan deri işi malzemeler Türklerde giyim kuşam ve deri işlemeciliği hakkında bilgi verir niteliktedir. Pazırık Kurganı’nda yapılan araştırmalarda “iki çift bayan botu” bulunmuştur. Materyal olarak deriden yapılan

botlardan birinin rengi kırmızıdır ve her ikisinde de çeşitli süslemeler kullanılmıştır (Narşap, 2023, s. 128). Bu bilgiden hareketle Türklerin deriyi işleyip ayakkabı olarak kullanımının tarihî geçmişine Pazırık Kurganı'ndan çıkan kırmızı botlar tanıklık etmektedir demek yanlış olmasa gerektir. Türkler deriyi işlenebilir hâle getirip aynı zamanda renklendirmişlerdir. Deriyi ustaca işleyen Türkler, günlük hayatta ihtiyaçları olan malzemelerin yapımında deriyi kullanmışlardır. Dönemin şartları düşünüldüğünde derinin işlenmesinin yanı sıra kırmızı rengin verilmesi ve üzerinin süslenmiş olması, gelişmiş bir deri sanatının olduğuna işaret etmektedir.

El yapımı ayakkabı, yemeni ve çarıkların ham maddesi deridir. Kâşgarlı Mahmud 'un Türklerin yaşadığı coğrafyaları gezerek derleme yöntemiyle oluşturduğu sözlüğü *Dîvânu Lugâti't-Türk* isimli eserinde deri kelimesi ve deri işlemeye işaret eden kavramlar muhtelif yerlerde geçmektedir. Eserde “kön” kelimesi işlem görmemiş deri yani sepisiz ya da tabaklanmamış deri için kullanılır. İşlem görmüş yani sepilenmiş ya da tabaklanmış deri ise “koğuş” olarak adlandırılır (Atalay, 1999a, s. 140). “Çarukluk: Çarık yapılmak üzere ayrılmış deri.” (Atalay, 2006, s. 503) anlamına gelmektedir. Bu sözlükte Türkler arasında ayakkabılara verilen isimler de yer almaktadır. Çiğilce “başak” kelimesi, Oğuzca ve Kıpçakça “başmak” kelimesi pabuç anlamına gelen ayakkabıya verilen isimler olarak yer almaktadır (Atalay, 1999b, ss. 74-75). “Etik veya etük” kelimeleri de pabuç yani ayakkabı anlamına gelmektedir (Atalay, 1999b, ss. 202-204). Oğuzca “büküm etük, müküm, mükün” kelimeleri, kadın ayakkabısı yani pabucu demektir (Atalay, 1999b, ss. 124, 416). Ayak korumaya yarayan ayakkabı çeşitlerinden biri de çizmedir. Eserde “oguk: çizme” (Atalay, 2006, s. 67) anlamına gelmektedir. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde çarık kelimesi “ÇARIK, fars. çaruğ (sığır gönünden yapılan ayakkabı)dan çarık.” (Eyuboğlu, 1995, s. 131) şeklinde ifade edilmiştir. Türk edebiyatının sözlü ürünü destanlarda ise ayakkabılar, “edik ve sokman” adlarıyla geçmektedir (Sümer, 1999, s. 394).

Ayakkabı ustalarının ürettiği ürünlerden bir diğeri de çizmelerdir. Çizmeler geçmişten bugüne ayakkabı sektöründe üretilmiş ve insanlar tarafından kullanılmıştır.

Serash Zaferi sonrasında Nişabur’a gelen Tuğrul Bey’in keçe çizmeler giydiği bilinmektedir (Sümer, 1999, s. 109). Bu bilgiden hareketle tarihî geçmişi çok eskiye dayalı çizmeler, geçmişte sadece deriden değil keçeden de yapılmış ve kullanılmıştır.

Türklerin Anadolu’ya gelişi sadece eşyalarıyla yaptıkları bir göç değildir. Türkler Anadolu’ya kendileriyle birlikte kültürlerini, sanatlarını, âdetlerini, geleneklerini ve daha pek çok kültürel unsurlarını getirmişlerdir. Anadolu coğrafyasında deri işçiliğine devam etmişler, yeni estetik unsurlar da ekleyerek bu sanatı geliştirmişlerdir. Deri işçiliği Osmanlı zamanında en gelişmiş dönemini yaşamış ve estetik açıdan kusursuz ürünlerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Deri kemerler, çantalar ve kesici alet kılıfları gibi deri işçiliği ürünler, süsleme tekniklerinin de kullanımıyla daha da gelişmiştir (Özdemir, 2004, ss. 1-2).

Köşkerlik veya yemenicilik her iki isim de Çankırı’da bu meslek için kullanılmaktadır (KK 23). 19. Yüzyıl Temettuat Defteri’nde mesleğin ismi, “köşkerlik” şeklinde geçmektedir (Aslan, 2008, s. 405).

“Köşkerlik de yemenicilik ile aynı. Bazı yerlerde yemenicilik deniyor bazı yerlerde köşkerlik” (KK 23).

Ayakkabıcılık ile ilgili Çankırı’nın en önemli ustalarından biri olan Hasan Çakmak (merhum) ve dedesi ile babası yemenici olan Mehmet Başbuğ’yla görüşmeler yapıldı.¹⁷ Hasan Çakmak, “Gıbırlar” lakaplı Hasan Kırıkoğlu isimli önemli bir ustanın yanında 10 yaşında çırak olarak mesleğe başlamış ve daha sonra kendisine dükkân açmıştır. “Halk tarafından Gıbırlar şeklinde telaffuz edilen asıl ismi ‘Kıbırlar ya da Kıpırlar Kundura’ olan el yapımı ayakkabı dükkânının ismi, alan çalışması sırasında sıkça duyulmuştur. Tespit edildiği kadarıyla “Kıpırlar Kundura” Çankırı’nın son yemenici ve el yapımı ayakkabı imalatı yapan dükkânı olarak bilinmektedir fakat artık şehirde el yapımı yemeni ve ayakkabı imalatı bitmiştir (KK 23).¹⁸

¹⁷ Mehmet Başbuğ’un kendisi şu an kunduracılık yapmakta, fakat fabrikasyon ürünler satmaktadır. Yemeninin yapıldığı dönemde babasının yemeni yaptığına şahit olmuştur. El yapımı ayakkabı da yapmıştır.

¹⁸ Kaynak kişiler, “Gıbırlar, Kıpırlar ya da Kıbırlar” şeklinde üç farklı telaffuzu da kullanmıştır.

“Gendim 1938 doğumluyum İç Yenice Koyu’nden sene 1950’de Çangırı’ ya 10 yaşında geldim. Ayaggabıcılığa çırak verdi annem. Gıbırlar diye ustamız var, onlarda işe başladım.1965 senesine kadar orada çalıştım. Sonra orada dükkân açdım” (KK 4).

3.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Yemeni yapımında inek ve keçi derisinden yararlanılır, manda derisi de tercihler arasındadır. Ancak daha çok inek derisi tercih edilmektedir. Gerçek çarık yapımında eskiden hayvan derilerinin “gön” ismi verilen kalın kısımları kullanılmıştır (KK 4).

“Ayaggabı manda, inek derisinden yapulur. Manda derisi bek beğenilmez daha çok inek derisi beğenülür.” (KK 4)

Ayakkabı yapım aşamaları şu şekildedir: Derinin üzerine kalemle ayak numarasına göre çizimler yapıp parçalar kesilir ve kesilen parçalar dikilir. Alt kısımları kösele, üstleri ise deridir. Kösele ve deri kısımlar sıırım isimli ipliklerle dikilir. Her ayak numarasına göre ahşap ayak kalıpları mevcuttur. Yaş ve cinsiyete göre yapılan ayakkabılar, çeşitli isimler almıştır. “Gabeş kundura” isimli altı kaymayan sert deriden yapılan “vakide” isimli ayakkabıları otuz, kırk yaş aralığındaki insanların giydiği bilgisi mevcuttur. Kadın ayakkabıları normal ökçeli, erkek ayakkabıları ise yumurta ökçeli veya düz ökçeli yapılmıştır. “Yemeni, kalyoncu ve mabeyni”, erkeklerin ayakkabılarına verilen isimlerdir. Yaşlılar, “mabeyin ve yemeni” yani düz ayakkabılar giymeyi tercih etmişlerdir. Gençlerin giydiği ayakkabılara ise “yumurta ökçeli ve kösele ayakkabı” isimleri verilmiştir (KK 4, KK 23).

“Ayaggabı yaparken önce saya yani ayaggabının yüzü deriden kesülür sonra dikülür. Ayaggabı galıbına monte edülür ve köselelerle derileri birbirine dikersün. Köseleler ıslatulur galıba gonulur. Daha sonra da ağaç çivi ile çakulur ya da iple dikülür. Gabeş gunduranın yüzü vakide derinin en sert yerüdür. Vakideyi otuz kırk yaşında ki normal aileler giyerdü. Gabeş gunduranın altı garda gaymazdı. Bu ayaggabıların köselelerinin yüzlerine gabara çakulurdu. Altını ağaç çivi ile çakarken gullandığımız şey kauçuktur. Teberi ile deriyi inceldürüz. Kenar bıçağı ile de ayaggabının kenarındaki fazlalıkları aluruz. Ayag numaralarına göre ayaggabı galıpları vardır. Ögce demiri ile topuğunu şekillendirürüz. El dikişi ile yapılan ayaggabılar vardır, mesela mest. Yemeni olsun kösele olsun elle ters çevrülüp dikülür. Daha sonra düz yüzünü çevürürüz ve

ayaggabı kalıplarına aluruz. Her ayaggabı numarasına göre ayaggabı galıplarımız vardır. Muşda köseleleri dövmek için gullanılır. İç raspaı ayaggabıların içinden çıkmış çivileri gazımak için gullanulur. Bileği daşı Avrupa'dan gelmişdür bıçakları bilemek için gullanulur” (KK 4).

“Yemeninin derisi tabakhanede hazırlanır bize hazır gelirdi. Boyanır dikime hazırdır biz boyamayız. Zaten ağırlıklı siyah renk olurdu. Önce yemeninin taban kısmı kesilir numarasına göre, sonra üst sayası kesilir. Tabanı köseledendir üst sayası ile tabanı birleştirilir. Sayacılar ters çevirip dikip birleştirirler. Sayacılık da artık bitti el yapımı ayakkabı bitince. Sonra dikilen yemeni kalıba çekilir şekil alıp donması için. Daha eskiden dikiş yoktu ayakkabılar bakır ya da ağaç çivilerle yapılırdı. Onun ismi “gabaralı kundura”. Çivi ile dikilen ayakkabıların içi raspa ile kazınır, temizlenir ve üzerine astar atarsın. Yemeni yapımında kıyı yapanlar farklıydı kıyısını dikerlerdi. Kıyıyı ayırıydı yani” (KK 23).

Cami ve hamamlarda terlik olarak kullanılan takunyalar da önemlidir. Gelin kızların giydiği süslü nalınlar da ayakkabıcılar tarafından üretilmiş ve çeyizlerde yerini almıştır. Nalınların üstleri nakışlarla süslenmektedir (KK 31, KK 4).

“Nalin diye terlikler vardı, bu terlikleri hamamlarda gelin kızlar giyermiş. Osmanlı zamanına ait. Bunların üstleri işlemeli de olur” (KK 4).

Mest, yaşlıların özellikle kış aylarında çok tercih ettikleri hem ayaklarını sıcak tutan hem de ayaktan çıkarılmadan abdest aldıkları ürün olup ayakkabı içine giyilmektedir. Eskiden kullanımı daha fazla ve yaygınken şimdi sadece yaşlıların bir kısmı tarafından kullanılmaktadır (KK 4). Mestler, kösele tablalı ve fermuarlı lastikli olarak ikiye ayrılmaktadır. Mest yapımında her ayak numarası bulunmaz. Üç çeşit kalıp bulunmaktadır. Kalıplar; “büyük ayak, küçük ayak ve orta ayak” olarak isimlendirilir. Büyük ayaklar için olan kalıba “örüzgar”, orta büyüklükte olan kalıba “uluorta” ve küçük ayaklar için olan kalıba “kıçayak” isimleri verilmiştir (KK 23).

Fotoğraf 3.1: El yapımı ayakkabı dükkanından ¹⁹

3.1.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Bıçkı: Derinin kesilmesinde ve şekillendirilmesinde kullanılan kesici alet.

Falçata: Derinin kesilmesinde ve şekillendirilmesinde kullanılan kesici alet.

Yan Bıçağı: Deriye şekil verilmesinde kullanılan kesici alet.

Muşta: Köseleyi dövmek için kullanılan demir malzeme.

Vernik: Deriye parlaklık vermek için kullanılan malzeme.

Raspa: Çiviylebirleştirilen ayakkabıların iç kısmının temizlenmesinde kullanılır.

Teberi: Kalın derilerin inceltilmesinde, şekillendirilmesinde kullanılır.

Ağaç Çivi: Ayakkabıların dikilmesinde, birleştirilmesinde kullanılır.

Kösele: Ayakkabıların taban kısmının yapıldığı sert deri.

Kauçuk: Plastik yapılı malzemedir, ayakkabı yapımında kullanılır.

Ökçe Demiri: Ayakkabıların ökçe isimli topuklarının şekillendirilmesinde kullanılır.

Bileği Taşı: Deri kesiminde kullanılan bıçakların keskinleştirilmesi, bilenmesi için kullanılır.

Ahşap Ayak Kalıpları: Numaralara göre ahşaptan yapılmıştır. Dikilen ayakkabıların şekil alması için koyulan kalıptır.

¹⁹ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası (2021, 21 Temmuz), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=624801138910295&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Yemenicilik ve el yapımı ayakkabıcılıkta kullanılan alet ve malzeme bilgilerini, kaynak kişilerden Hasan Çakmak ve Mehmet Başbuğ vermiştir.

3.1.3. El Yapımı Ayakkabıcıların Yaptığı Ürünler

Yemeni: Yüzü deri, tabanı köseleden yapılır ve iki parçadan oluşur. İki parça birbirine dikilerek birleştirilir ve yumuşak yapılı bir ayakkabıdır.

Çarık: Hayvan derisinden iptidai şekilde yapılır, dikişi yoktur iplerle bağlamak suretiyle giyilir.

Mest: İşlem görmüş deriden dikilir ve ayakkabı içerisine giyilir. Ayaktan çıkarılmadan abdest alınabilir.

Kundura: İşlem görmüş deriden yapılan ayakkabı.

Takunya: Hamam ve camilerin abdesthanelerinde bulunur. Halk arasında bayanların giydiğine nalın, erkeklerin giydiğine takunya denir. Halk arasında bu şekilde bilinmekte fakat ayırım tam olarak bu şekilde değildir, farklılıklar mevcuttur.²⁰

Gabaralı Kundura: Ahşap veya bakır çiviyle dikilen altı kaymaz ayakkabı.

Ayakkabı isimleri ve tanımları, kaynak kişilerden Hasan Çakmak ve Mehmet Başbuğ'un verdiği bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

3.1.4. Değerlendirme ve Öneri

Eskiden yapılan kundura ya da yemeniler, tek tek üretilmiş ve hepsi de özenle dikilmiştir. Ayakkabı fabrikaları, el emeği ürünü “yemeni” gibi geleneksel ayakkabıları tarihe karıştırmıştır. Çankırı’da el yapımı ayakkabıcılık yok olmuştur. Ustalar ise hâlihazırda ayakkabı tamirciliği yapmaktadır (KK 4, KK 23). Bir öneri olarak yöresel sandalet ve yöresel terlik gibi güncellemelerle el yapımı ayakkabıcılıkta bir canlandırma hareketi gerçekleştirilebilir. Merhum ayakkabı ve yemeni ustası Hasan Çakmak, Çankırı’nın en eski el yapımı ayakkabı ustalarındandır

²⁰ “Takunya, odundan oyulan ve üstünde yalnızca ayağı tutacak köseleden bir tasma olan basit bir ayakkabıdır. Nalına benzese de ondan daha alçaktır. Hem de 3-4 parmak yüksekliğinde, kundura ökçesine benzeyen ökçesi vardır. Tabanı ise içi dolu kaşığa benzer. Nalın ve takunya, aralarındaki bu farklara rağmen Anadolu’da genellikle aynı anlamı çağrıştırmış, birbirlerinin yerine söylenmiştir.” (Yılmaz ve Özdemir Çelik, 2022, s. 87).

ve yakın bir zaman önce vefat etmiştir. Ölümünden önce Çankırı’da çarık ve yemenileri hediyeelik eşya olarak minimal şekilde çalışmıştır ve kültür endüstrisine kazandırmaya gayret göstermiştir. Çarık ve yemeniler yok olmasın diye ölünceye kadar dükkânında ahşap ayakkabı kalıpları ile yemeni ve çarıklarını sergilemiştir. Buğday Pazarı Medresesi Müzesi’nde odası bulunmaktadır. Çarık Odası’nda sergilenen, Hasan Çakmak’a ait ayakkabıcılıkta kullanılan malzemeler bulunmaktadır. Kendisi boş vakitlerinde müzeyi gezmeye gelenlere çarıkçılık, yemenicilik ve ayakkabıcılık hakkında bilgiler de vermiştir fakat Hasan Usta vefat ettikten sonra çarıkların ve yemenilerin tanıtımı ve kültür endüstrisine uyarlanmasıyla ilgilenen kimse kalmamıştır. Çankırı’da şu an sadece ayakkabı tamiri yapan ustalar bulunmaktadır. Hasan Usta’yla yapılan röportaj sırasında kendisi, meslekleriyle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

“Ayaggabı fabrikalarının çıgmasıyla bizim ayaggabı sanatındaki yemeni, çaruk, zembiller öldüler” (KK 4).

3.2. Çömlekçilik-Desdicilik

Çömlekler, insanoğlunun ilk mutfak kapları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazılardan çıkan çömlekler, bunun kanıtı niteliğindedir. Madenlerin işlenmesinin keşfinin zaman alması, insanların toprağı şekillendirip pişirerek mutfak gereçlerini üretmeye yönlendirmiş olabilir.

Çömlekçilik, toprak ürünlerin yapımı yani seramik inorganik maddelerin bileşimiyle elde edilen çamurun şekillendirildikten sonra isteğe bağılı olarak sırlı ya da sırsız olarak ısıtıl işlem yani sıcaklıkla pişirilmesi sonucu sertleşerek oluşun, kendine özgü yöntem ve teknikleri olan bir zanaattır. Üst Paleolitik Devir’in (M.Ö. 40000-14000) başları, kil figür ve heykellerinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu dönem pişmiş toprağın kullanımının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Atmaca ve diğlerleri 2015, s. 7).

Çömlek yapımının MÖ 8000’li yıllara dayandığı ve ilk Anadolu’da yapıldığı düşünülmektedir. İlk çömlekler, fırınlarda değil güneş ışığında kurutulmuştur. MÖ 5000’lerde ise artık çömlekler fırınlarda pişirilmiştir. Çömleklerin pişirildiğı

fırınlardan icadından sonra çömleğe şekil verilmesini sağlayan çark icat edilmiş ve ilk çarkın Alishar Höyük'te kullanıldığı düşünülmektedir. Çanak ve çömlek yapımının Antik Yunan'dan Roma'ya geçtiği ve Roma-Bizans üzerinden de yayıldığı bilinmektedir. Anadolu'ya Türklerin gelmesiyle çömlekçilik de gelişim göstermeye başlamıştır. Selçuklu Dönemi'nde çömlekçiliğin en önemli yapım yeri Konya iken Osmanlı Dönemi'nde İznik, çömlekçiliğin merkezi hâline gelmiştir (Erman, 2012; aktaran Derdiçok ve Ersöz 2017, s. 3). Anadolu'da ticaret yapan Asurlara ait belgelerde, çömlekçi anlamına gelen “pahārum” kelimesi geçmektedir (Erol, 2007, s. 186).

Ham maddesi toprak olan kaplar, ilk olarak ürünlerin muhafazası ve depo edilmesi için kullanılmıştır. Mistik ve sembolik anlamlar taşıyan ve topraktan yapılan idol ya da heykelcikler, dinî törenlerde kullanılmıştır. Tuğlalar, süs eşyaları, iletişimi sağlayan ya da evrak niteliği taşıyan tabletler de topraktan yapılmıştır (Erman, 2012, s. 20).

Çankırı Müzesi'nde yapılan araştırmalar ve incelenen *Müze Kataloğu*'ndan hareketle Çankırı Müzesi'nde bulunan çömlekler, Çankırı'da topraktan kap üretiminin geçmişinin Eski Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000-2000) kadar uzandığını göstermektedir. Eski Tunç Çağı'na ait pişmiş topraktan üretilen ağırşaklar, pithos mezarlar ve toprak kaplar bulunmaktadır. Orta Tunç Çağı Eski Hitit Dönemi, Miken Dönemi, Helenistik Dönem ve Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak ürünler de müzede yer almaktadır. Balıbağı kurtarma kazılarında, Eski Tunç Çağı'na ait eserler çıkarılmıştır. Yine Hititler Dönemi'ne ait meşhur İnandık Vazosu da pişmiş topraktan yapılan kıymetli bir eserdir. Nitekim Çankırı'da pişmiş topraktan elde edilen ürünlerin tarihî geçmişine kaynaklık etmektedir. İnandık Vazosu, İnandiktepe Höyüğü'nden tahmini geçmişi MÖ 1600'lü yıllara dayanan Hitit Mabedi'nden çıkarılmıştır. İnandık Vazosu, dönem olarak Eski Hitit Dönemi'ne aittir. İnandık Vazosu üzerinde bulunan tasvirler, kalıplara dökülmüş ve daha sonra vazoya yapıştırılmıştır. Vazo üzerindeki işlemler, “ilkbahar bayramı” kutlamasını tasvir etmektedir. Vazoda “Hieros Gamos” yani kutsal evlilik töreni anlatılmaktadır. Gerek üzerindeki resimler gerekse ağız kısmındaki boğa figürleri, Hititlerin pişmiş toprağı şekillendirme ve süslemede gelişmiş olduklarını göstermektedir. İçine koyulan içecek borular içerisinden akıp

dört boğanın ağzından vazoun içerisine dökülmektedir (Atmaca ve diğeri, 2015, ss. 7, 54-56) vazoun yapımında dönemin şartları düşünöldüğünde üstün bir teknik kullanıldığı görölmektedir. Bu bilgilerden hareketle Çankırı’da pişmiş topraktan kap üretimi, Türklerin Çankırı’ya gelmesinden çok daha evveline dayanmaktadır yorumunu yapmak yanlış olmasa gerektir.

Türklerde de çömlekçiliğın geçmişı eskiye dayanmaktadır. Kâşgarlı Mahmud ’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* isimli eserinde muhtelif yerlerde çömlek ve çömleğın içine çekilen sır ile ilgili bilgiler geçmektedir. Eserde, topraktan yapılan çömleklere ve küplere verilen isimler de yer almaktadır. “*Bukaç = su kabı, topraktan yapılan çömlek ve benzeri şeyler*” (Atalay,1999b, s.112), “*kendük = küp gibi topraktan yapılan büyükçe bir kap (Kençekçe)*” (Atalay,1999b, s.300) anlamlarına gelmektedir. “*Toy = çanak yapılan çamur*”, “*Eşiç = toprak tencere*” (Atalay, 1999b, ss. 642) manasına gelmektedir. Bu bilgiler Türklerde çanak çömlekçiliğın geçmişine ışık tutmaktadır. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*’nde “çömlek” kavramının 14. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda göröndüğünü belirtmiş bu bilgiden hareketle de çömlekçiliğın daha eskiye dayandığını da eklemiştir. Kelimenin “çölmekten” çömlek olduğı da verdiğı bilgiler arasındadır (1995, s. 153). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde çömlek, “*toprak tencere*” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toprak kaplar, uzun dönemler mutfak gereçleri olarak ihtiyaç karışlamışlardır. Zamanla önemini kaybetmesinin sebebi, bakırın ve çeliğın icadıyla çeşitlenen pişirme gereçlerinin yaygınlaşması olabilir. Günümüzde toprak kaplarda pişen özel yiyecekler için insanlar evlerinde toprak kaplar, tencereler bulundurmaktadırlar.

Fotoğraf 3.2: Buğday Pazarı Medresesi meslek odası

3.2.1. Değerlendirme ve Öneri

Bu meslekte önemli olan şey, sır diye adlandırılan toprak kapların içerisine sürülen maddedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “sır”dan bahsedilmektedir. “Sır = Kendisiyle Çin kâseleri cilalânıp üzerine nakış yapılan macun” (Atalay, 2006, s. 324) anlamına gelmektedir.

Çömlekçilik ya da desdicilik, Çankırı’da 1980’lere kadar devam etmiştir. Bu işi yapan Destici Hasan Efendi, Çankırı’da çömlekçiliğin son ustasıdır. Kendisinin Karaköprü civarında çay kenarında bir çömlekçi dükkânının olduğu bilgisi kaynak kişiler tarafından verilmiştir. Ayrıca Hasan Efendi’nin özel bir sırrının olduğu ve bu sırrı sayesinde yaptığı çömleklerin çatlamadığı, kalfasına dahi sırrını öğretmeden öldüğü de verilen bilgiler arasındadır. Şu an şehirde çömlekçilik mesleği yok olmuş durumdadır (KK 23, KK 22, KK 11).

“Eskiden Çankırı’da desticiler vardı. Küp yaparlardı, küpecik yaparlardı. Bazıları onları hazır alıp satarlardı. Hazır alıp satanlar Büyük Cami’nin batısındaki dükkânlarda satarlardı. Bir de bunu kendisi yapan bir usta vardı. Karaköprü’ye inerken çayın sağ kenarında bu işin imalatını yapardı. Desdici Hasan Efendi derlerdi” (KK 23).

“Biz Kırkepler’de oturuyoduk. Karaköprü’ye giderken bir yer vardı, şimdi Paflagonya Evleri yapıldı oranın biraz ilerisinde suyun kenarında bir dükkân vardı. Yaşlı bir adamdı, çömlekçilik yapıyordu. Küpecik peynirlerinin basıldığı iki kulplu içi sırçalı testiler yapıyordu. Biz hayran hayran bakardık. Elimizi değerdik içine yağlı yağlı kaygan bir maddeydi. İçine sürdüğü şeyin adı “sır” diye geçiyomuş. Orası onun atölyesiydi, yapıp toplu satıyordu dükkânı olanlara. Çamurlar vardı killi topraktan hazırlanmış, önünde bir çarkı vardı. Çamuru orada döndürerek şekillendiriyodu, biz de izliyoduk hayran hayran. Ara ara su sürüyodu çarkta şekillendirdiği çamura. Yanında da ocağı vardı, yaptığı kapları orada pişiriyodu. Tatlı çayın kenarındaydı çömlek yapımı için suya ihtiyaç vardı demek ki. Adam için şöyle derlerdi her mesleğin bir sırrı vardır. Bu çömlekçinin de sırrı varmış ama hiç çırak, kalfa yetiştirmemiş sırrını kimseye öğretmemiş. Çankırı’nın en iyi ustalarındanmış. O ölünce sırrı da kendisiyle gitti. Son çömlekçiydi zaten adını da hatırlamıyorum. Çömlekçi ben askere giderken açıldı. 1980’de açıldı ben askerden geldim 1984’te geldiğimde kapanmıştı” (KK 11).

“Ben çömlekçiyi duydum ama görmedim. Bildiğim sırrını kimseye vermemiş. Küpeciklerin, çömleklerin içine sır çekilir onun sırrını vermemiş. O sır peynirin kötü olmasını bozulmasını engellemiş. Çömlekçi olmaya çok kişi gayret göstermiş ama yapamamışlar” (KK 22).

Çömlekçilikle ilgili elde edilen bilgiler çok kısıtlıdır. Mesleğin Çankırı’da 1980’li yıllara kadar devam ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Mesleğin icrası, teknikleri ve kullanılan malzemeler hakkında mesleği yapan usta kalmadığı için bilgi edinilememiştir. İnsanlar, son dönemlerde seramik kurslarına ilgi göstermektedirler. Çankırı’da seramik kursları, çeşitli yaş gruplarına biraz gelenekle harmanlanarak atölyeler hâline getirilebilir. Anne çocuk, baba çocuk ya da aile atölyeleriyle insanlar toprakla olan bağlarını güçlendirirken çömlekçiliğin sembolik olarak devamı da sağlanmış olacaktır. Bazı şehirlerde toprak kaplar yöresel hediyelik eşya olarak kültür endüstrisine kazandırılmıştır. Kapadokya, Ürgüp ve Göreme bu yörelere örnektir ve özellikle toprak fincan, cezve, tencere, dekoratif objeler kültür endüstrisinin bir parçasıdır. Çankırı’da yok olmuş bu geleneksel meslek de güncellenerek kültür endüstrisine kazandırılabilir.

3.3. Debbâğlık (Dericilik/Tabaklık)

İnsanoğlu var olduğu dönemlerden bu yana çeşitli süreçlerden geçmiş ve sürekli devam eden bir gelişimin neticesinde bugünlere ulaşmıştır. Avcı toplayıcı kültürün

insanları, avlarını avlamışlar ve etini besin maddesi olarak kullanırken derisini de çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanmışlardır.

Deri, ilk çağlardan beri doğa ve iklim koşullarından korunmak amacıyla kullanılmıştır. İhtiyaçların karşılanması için kullanılan deriler, zamanla işlenebilir bir ham madde olduğunun anlaşılmasıyla estetik unsurların da katılması ve ürünlerin çeşitlenmesiyle zanaat hâline gelmiştir. Eski dönemlerde kılık, kıyafet, ayak koruma gibi alanlarda kullanılan deri, zamanla çok çeşitli kullanım alanlarına yayılmıştır (Kanbay, 1993; aktaran Özdemir ve Kayabaşı, 2007, s. 15). Türkler deriyi işlemeye çok erken dönemlerde başlamışlardır. Deriyi işleme ve ürüne çevirmede erken davranan Türkler göçler yoluyla Anadolu'ya bu sanatı beraberlerinde getirmişlerdir (Özdemir, 2004, s. 1). Türk el sanatlarının tarihî geçmişine ışık tutan “Pazırık Kurganı” Türk deri işlemeciliğinin geçmişine de ışık tutmaktadır. Kurganlardan kemerler, deri kıyafetler, örtüler çıkmıştır ve bu ürünler dericiliğin geçmişi, dönemin estetik anlayışı ve kullanılan teknikler hakkında bilgi vermektedir. (Aslanapa, 1974; aktaran Özdemir ve Kayabaşı, 2007, s. 15).

Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* isimli eserinde “kôn, koyka, teri” kelimeleri deri anlamına gelmektedir (Atalay, 1999a, ss. 140, 173, 221). Deri sepilemek yani tabaklamak için kullanılan nesne, “erük”; deri sepilemek anlamında kullanılan kelime ise “erükle” olarak karşımıza çıkmaktadır (Atalay, 1999b, ss. 193). Bu kavramlar Türklerin deri işleriyle uğraştıklarına işaret etmektedir.

Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte diğer mesleklerde olduğu gibi debbağlık/dericilik mesleği de Anadolu'ya taşınmıştır. Derilerin işlenip kullanıma hazır hâle getirildiği iş yerlerinin adı “debbağhane”dir. Ahmet Kankal, derilerin işlendiği debbağhaneyi şu şekilde tanımlamıştır:

“Debbağhane, kasaplar için kesilen büyük ve küçükbaş hayvan derilerinin işlenip, ayakkabı, giyim eşyası, hayvan koşum takımları vs. yapımına elverişli hâle getirildiği ve renklendirildiği işletmelerdir. Bu işletmeler umumiyetle şehrin en dışında ve bir akarsu kenarında bulunurlar” (Kankal, 2011, s. 165).

Osmanlı Dönemi'nde dericilik çok gelişmiş, devletin sınırları içerisinde bulunan topraklarda debbağhaneler kurulmuştur. Özellikle İstanbul debbağhaneleri, deri sanayisinde önemli bir yere sahiptir ve deri ihtiyacının karşılanması için şehir dışından tuzlu deriler de işlenmesi için İstanbul debbağhanelerine gönderilmiştir. İstanbul'da ilk debbağhane, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet, debbağhane olarak kullanılması için 365 adet bina inşa ettirmiştir (Tekin, 1997, s. 350).

Çankırı'dan İstanbul ve Edirne deri fabrikalarına deri gönderildiği kaynaklarda yer almaktadır. Çankırı'da elde edilen derilerin bir bölümü Edirne ve İstanbul illerinde bulunan deri işleri yapan ayakkabı, kemer ve kayış gibi ürünlerin imalatının yapıldığı fabrikalara gönderilmiştir. "Evkâf-ı Humayun"a bağlı olan "Deri ve Gön Mukataası", derilerden vergi alındığını göstermektedir. Kaynaklarda vergi vermeyen debbağ, kasap veya tüccarlara deri satışı yapılmaması ile ilgili uyarılarda bulunduğu belirtilmektedir. Tosya'dan gelen hayvan derileri de Çankırı'daki debbağlar tarafından işlenmiştir. Gavsele ve meşin adı verilen deriden yapılan ayakkabılar başta olmak üzere deriden üretilen diğer ürünlerden de vergi alınmıştır. Çankırı ilinde yapılan debbağlık mesleği, vergiye tabi tutulmuş ve kayıtlara geçmiştir. 1831 yılında deri işiyle uğraşan esnafların verdiği damga vergisi, "52 gün için 1502 kuruş" olarak belirlenmiştir (Elibol, 2008, ss. 167-168).

Debbağhanelerin şehrin dışında ve akarsu kenarında olduğu bilinmektedir. Yapılan mülakatlarda derinin hem köpek dışkısıyla temizlendiği için hem de kendisinin kötü kokmasından sebep "tabakhanenin" şehrin dışında yer aldığı belirtilmiştir. Kaynak kişiler, Çankırı Debbağhanesi'nin yer olarak şimdiki Ahmet Yesevi Camisi'nin çay tarafında bulunduğu bilgisini vermişlerdir. Burada bulunan dükkânlarda debbağhanelerin olduğu ve sayılarının da oldukça fazla olduğu söylenmektedir. Bahsedilen dönemde henüz Çankırı, Büyük Cami civarında yoğunlaştığı için çay kenarı şehrin dışında bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Daha sonra şehrin genişlemesiyle tabakhane taşınmıştır. Çankırı'da deriyi işleyip kullanılabilir hâle getiren mesleğe; "dericilik, debbağlık ya da tabaklık" isimleri verilmiştir. Üç isim de deri işleriyle uğraşan kimseler için kullanılmıştır. Deriyi işlenebilir hâle getiren debbağlar, ayakkabıcılara ve koşum takımları yapanlara kısacası ham maddesi deri

olan işlerle uğraşanlara hazır hâle getirip satmışlardır. Yaptığı mesleklerde deriye ihtiyacı olanlar tabakhaneye gidip oradan istediği büyüklük ve renkte derileri alıp ürünlerini üretmişlerdir (KK 23, KK 22).

“Eskiden tabakhane semtine girersin kokudan duramazdın. Şimdi derinin işlemesi ilaçla yapılıyor; eskiden köpek dışkısı ile yapılırdı. O koku insanı mahvederdi. Onlar deriyi işler sonra renklendirirdi. Renk renk koyarlardı gidip alırdık. Ekseriyetle siyah çok olurdu. Şimdiki Ahmet Yesevi’nin sağ tarafında çayın kenarındaydı tabakhane. Sonra şehir bulvar açılıp aşağı inince şehir tabakhaneye yaklaştı. Tabakhane şehrin dışında olur o yüzden sonra oradan taşındı” (KK 23).

3.3.1. Deri İşleme Teknikleri

Deri bozulmaması ve çürümemesi için tuzlanmaktadır. Tuz, derinin bozulmasını engeller. Derilerin debbağhanelere ulaşınca kadar bozulmaması için tuzlanıp katlanması gerekir. Çankırı tuz açısından zengin bir şehir olduğu için debbağlar, derileri tuzlamak için tuzcular arastasında bulunan tuzculardan ihtiyaç duydukları tuzları temin etmişlerdir (KK 22).

Deri işlemede üç aşama bulunmaktadır: Birinci aşamada deri suda ıslanıp tuzu ve kanı temizlenir. Temizlenen deri, kireç kuyuları ya da kireç teknelerine basılır. Amaç derinin şişmesi ve kıllarından arındırılmasıdır ve istenilen aşama gerçekleşene kadar aynı işlemler tekrarlanır. İstenilen aşamaya geldiğinde deriler, kireçlerinden arındırılır ve kıllarının temizlenmesine başlanır. Kireçleme aşaması bittikten sonra ikinci aşama olan sepilemeye geçilir. Sepilemede “tanen” içeren maddeler kullanılır. Tanen; palamut, kestane ve akasya gibi ağaçların kabuklarında, meyvelerinde ya da yapraklarında bulunmaktadır. Son aşama olarak derilerin yüzeyinde kalan sepileme işleminde kullanılan tanenlerin temizlenmesi için deriler suda bekletilir (Büğüş, 2001, ss. 16-17). Türkler eskiden deriyi sepillerken palamut ağacı meyvesini kullanmışlardır. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te deri sepilemek, tabaklamak için “palamut ağacı meyvesi” kullanıldığı yazmaktadır (Atalay, 1999b, s. 52). Kullanılan meyvenin adı “awujgun”dur (Atalay, 1999b, s. 52). Daha sonra ise deri sepilemede kullanılan malzemeler değişmiştir. Çankırı’da, köpek dışkısının deri temizlemede kullanıldığı kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir (KK 23). Yapılan araştırmalar sonucunda

görüşme yapılacak debbağ bulunamamıştır. Mesleğin detayları, aşamaları ve kullanılan malzemeleri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

3.3.2. Değerlendirme ve Öneri

Kılık kıyafet, savaş aletleri, at koşum takımları, kitap kılıfları ve bıçak-kılıç gibi kesici aletlerin kınları, deriden yapılan ürünler arasındadır. Deri kullanımı, geçmişten bugüne fazlaca tercih edilmiştir. Deri; ayakkabı, çanta, kıyafet, mobilya ve ev dekorasyonu gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Günümüzde artık teknolojinin gelişmesiyle geleneksel deri işçiliği yerini fabrikasyon dericiliğe bırakmıştır.

18. yüzyıl ve 19. yüzyılda Çankırı’da debbağlığın yapıldığı kaynaklarda geçmektedir (Aslan, 2008, s. 408; Elibol, 2008 s. 167-168). 19. yüzyıl Temettuat Defterleri’ni inceleyen Yüksel Arslan’ın, “XIX. Yüzyılda Çankırı Sosyo-ekonomik Hayatına Genel Bir Bakış” isimli çalışmasında ilde 16 debbağ olduğu bilgisi yer almaktadır (Arslan, 2008, s. 405). Fakat Çankırı’da o kadar debbağdan bu işi yapan kimse kalmamıştır. Dericilik mesleği, Çankırı’da yok olmuştur.

“Dericilik vardı eskiden deriyi işleyenlere tabakçı derlerdi. Ahmet Yesevi’nin yanındaki çayın kenarındaydı tabaklar. Biz onlara tuz verirdik deri tuzla yumuşatılır ve kokmaması için de tuzlanır” (KK 22).

“Debbağlar vardı çay kenarında. Kötü kokuyordu orası o yüzden çarşı pazara uzaktı. Köpek pisliği kullanılırmış temizlerken o yüzden de pis kokuyor diyorlardı. Deri zaten kendisi de çabuk kokan bir şey. Deriyi yıkamak falanda gerektiği için su kenarındaydı dükkânlar anlaşılan. Tabakhane denirdi deri tabaklayanlar orada diye. Deri tabakhanede işlenirdi. Şimdi tabaklık bitti artık” (KK 11).

Bazı şehirlerde el yapımı deriden sandalet, çanta ve cüzdan gibi ürünler günümüze uyarlanmış, kültür endüstrisine dönüştürülerek yerli ve yabancı turistlerin beğenisine sunulmuştur. Üretilen bu ürünler, turistlerin ilgisini çekmektedir. Çankırı’da el yapımı deriden üretilen ürünler üzerine kurslar açılıp hediyelik eşya sektörüne dâhil edilebilir. Yöresel desen ve motifler modern dokunuşlarla sentezlenerek kültür endüstrisine dönüştürülüp şehir dışına satışlar yapılabilir.

3.4. Saraçlık, Semercilik, Eyercilik

Saraçlık, TDK Sözlüğü'nde Arapça “serrac” olarak geçmektedir. Saraçlık mesleği, “*koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse*”, “*koşum ve eyer takımlarını işleyen ve süsleyen kimse*” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak karşımıza çıkmaktadır. Semerci, “*semer yapan ya da satan kimse*”; eyerci, “*eyer yapıp satan kimse*” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde saraç kelimesinin Arapça “serrac” kelimesinden geldiği bilgisi bulunmaktadır. “*SARAÇ, ar. serrac (eyer yapan)dan saraç...*” (Eyuboğlu, 1995, s. 581) şeklinde ifade edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “*yabıtak at: üzerinde eğeri ve çulu bulunmayan at*” (Atalay, 1999a, s. 48) şeklinde ifade edilmektedir. Eşeklerdeki muadiline semer anlamında “bağırçak” kelimesi kullanılmıştır (Atalay, 2006, s. 502). Eserde eyer anlamında, “edher”; hayvanı eyerlemek anlamına gelen kelime de “edherle” şeklinde kullanılmıştır (Atalay, 1999b, ss. 167-168). Eyer, atın üzerine binmek için semer ise eşeğin üzerine binmek için kullanılır. Eyer ve semer sadece hayvanın üzerine oturmak için değil yük taşımak için de kullanılır.

Atı ilk olarak Türkler evcilleştirmiş, evcilleştirdikleri atları aynı zamanda ehlileştirip günlük hayatlarında ulaşım başta olmak üzere pek çok alanda kullanmışlardır ve ilk at binen toplum olarak kayıtlara geçmişlerdir. At, kültürün oluşumu ve şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Atın kullanılması, siyasi hayatı etkilemiştir. Sadece siyasi değil sosyal, kültürel ve ekonomik hayat da bu durumdan etkilenmiştir. Türklerin yetiştirdikleri atların ticaretini yaptıkları da bilinmektedir (Kafesoğlu, 1989; aktaran Durmuş 2021, s. 2).

Türklerde atın yeri çok önemlidir. At, Türklerle özdeşleşmiştir. Yıllarca tarih derslerinde Türklerin atı kullanmakta ne kadar mahir oldukları anlatılmıştır. At, göçebe yaşamın gereği olarak insanların gerek bir yerden bir yere göç etmesinde kolaylık sağlaması gerekse savaşlarda kullanılmasıyla insanoğlunun hayatında önemli unsurlardan biri olmuştur. Türkler öldüklerinde atlarıyla gömülmüşlerdir. At ile insanlar, kilometreler kat etmiş hem kültürünü yaymış hem de yeni kültürler tanımıştır. At üzerinde günlerce kilometreler gidip yeni yerler keşfetmiş, savaşmış ve yurt tutmuşlardır. Medeniyetlerin gelişmesinde ve kültürlerin yayılmasında atın

önemi büyüktür. Teknolojinin gelişmesi ve motorlu taşıtların üretimiyle günlük hayatta at kullanımı da önemini kaybetmiştir.

Atı her anlamda bu kadar yaygın olarak kullanan bir millet, at kullanmanın gereği olarak bazı mesleklerin ortaya çıkıp gelişmesini sağlamak zorunda kalmış olacak ki koşumculuk ve semercilik gibi meslekler ortaya çıkmıştır. Atın evcilleştirilip kullanılmaya başlanmasıyla atı kontrol etmek ve üzerine oturmak için çeşitli materyallere ihtiyaç duyulmuştur. Hâsıl olan ihtiyaçlar da yeni meslek kollarının gelişmesini sağlamıştır yorumu yapılabilir.

Nitekim Pazırık Kurganı'ndan çıkan Hunlar'a ait deriden üretilmiş ürünler arasında bulunan “eyer koşum takımları”, (Aslanapa 1989; aktaran Özdemir ve Kayabaşı, 2007, s. 28) Türklerde koşumculuğun geçmişinin çok eskiye dayandığına kanıt niteliğindedir.

Çankırı'da saraçlık (koşum takımları yapımı), eyercilik ve semercilik yok olmuş meslekler arasında yer almaktadırlar. Bu mesleklerin ortak noktaları, deriden imal edilmeleri ve at başta olmak üzere binek hayvanları için kullanılan malzemeler olmalarıdır. Bu meslek ile ilgili mülakat yapılacak usta bulunamamış olup kaynak kişilerden bu mesleği icra eden kişiler ile ilgili bilgiler öğrenilmiştir.

3.4.1. Değerlendirme

Çankırı'da eskiden bu mesleği icra eden ustalar olduğu bilinmektedir fakat günümüz itibarıyla meslek yok olmuş, ustalarına da ulaşılamamıştır. Son semerci ustası İsmail Yıldırım, 2020 yılının Aralık ayında 94 yaşında hayatını kaybetmiştir (www.haber18.com/, 2020). Çankırı'da son semerci ustaları Uncuoğlu Hacıbaba, Semerci Ali Ağa, Kamil Kutluer, Semerci Hasan Usta; son saraçlar ise Saraç İsmail Şapçı ve Saraç Abdullah'tır (KK 23, KK 38, KK 24, KK 22, KK 11, KK1). Şimdilerde Tuzcular Arastası olarak bilinen mevki eskiden Saraçlar ve Semerciler Çarşısı olarak faaliyet göstermiştir (KK 24).

“Saraçlık mesleği tamamen yok oldu, imalatı Çankırı’da tamamen bitti. Saraçlık at koşumuyla ilgiliydi. Aynı zamanda bıçak kını falanda yaparlardı. Tuzcular arastasındalardı. İsmail Usta vardı saraç, o rahmetli oldu. O rahmetli olunca bu meslek Çankırı’da bitti. Sonradan hazır alıp sattılar bir süre” (KK 23).

“Benim bildiğim semercilerin geneli imaretteydi. Uncuoğlu Hacibaba vardı ata, eşeğe, katıra semer yapardı. Ali Amca vardı Uzunyol’daydı, Semerci Ali Ağa derlerdi. Yine imarette Kamil Kutluer ustamız vardı. Ben bu üç semerciyi tanıyorum. Son dönemde bu ustalar vardı onlardan sonra meslek bitti” (KK 38).

“Semercilik bitti burada. Semerci Hacibaba vardı, onu çok iyi hatırlıyorum. Arastanın en sonunda kahveci Küpecik İbrahim’in kahveci dükkânı vardı. Onun tam karşısındaydı. Çok güzel semer yapardı. Tuzcular arastası var şimdi eskiden orası Saraçlar ve Semerciler Çarşısıydı. Atlara koşum takımları yaparlardı. Saraç Abdullah vardı, şimdi yok oldu hepsi bitti” (KK 24).

“Bizim tuz arastasında bir saraç amcamız vardı. Saraç İsmail Şapçı hem kayış kemer yapar hem de saraçlık yapardı. Son 15 yıla kadar yaptı bu işi öldü. O öldükten sonra bu iş de bitti. Saraçlık yapan yok şu an. Bu arastada eskiden semerciler ve saraçlar varmış. Son İsmail Amca kalmıştı o da öldü” (KK 22).

“Tuzcular arastasının karşısında saraçlık yapan biri vardı. Bu adam tamamen deri işiyle uğraşıyordu. Hayvanların koşum takımlarını yapıyordu. İmaret’ten Akbank’a doğru gelirken de semerciler vardı. Kapısının önünde uzun uzun kamışlar varsa eğer semercidir orası. Oradan geçerken saman ve deri kokardı” (KK 11).

“Semercilig çokdu benim bildiğim 7-8 semerci varıdı. Kapı bir komşumuz semerci Hasan Usda vardı çok güzel semer yapardı. Şimdi semerci yok, eşek yok ki semerci olsun. Köylerde varısa var eşek eskiden her kapıda varıdı araba gibiydi” (KK 1).

3.5. Nalbantlık

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan atın ayaklarının yabancı cisimlerden korunması için ortaya çıkmış olan nalbantlık mesleği, uzunca yıllar yapılmış geleneksel mesleklerden biri olarak varlığını sürdürmüş fakat teknolojinin gelişimiyle atın binek hayvanı ve yük taşımada önemini kaybetmesi üzerine nalbantlık da önemini yitirmiştir.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde “nal”ın Arapçadan geldiği ifade edilmiştir (Eyuboğlu, 1999, s. 490). “*Nalcı (nal yapıp satan), nallamak (hayvanın ayağına nal çakmak)*” (Eyuboğlu, 1999, s. 490) anlamlarına gelmektedir. Nalbant kelimesi ise nal ve bend kelimelerinin birleşimi sonucu “nalbend/nalbant” şeklinde oluşmuştur (Eyuboğlu, 1999, s. 490). *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* “olduk, uldı, ulduk” kelimeleri nalı olmayan at, nalsız at anlamlarına gelmektedir (Atalay, 1999b, ss. 437, 690).

At nalları, ilk defa Orta Asya Türkleri tarafından binlerce yıl önce kullanılmıştır. Atların ayaklarını yabancı cisimlerden koruyup kolay yürüyebilmelerini sağlamak için kullanılan ilk nallar, deriden ve ahşaptan yapılmıştır. Demirin bulunuşu ve işlenmesi neticesinde at nalının temel ham maddesini demir oluşturmuştur. Dayanıklılığı ve şekillendirilmesinin kolaylığı açısından hayvanların ayak sağlığının korunmasında bir milat niteliğinde olmuştur (www.atbilimleri.dergisi.com.tr/, 2023).

Türklerin at biniciliğindeki mahirliği, atın yaşamlarındaki yeri ve önemi bilinmektedir. Cengiz Han'ın at ve nal ile ilgili söylediği

“Bir çivi kaybolduğu için bir nal kayboldu.
Bir nal kaybolduğu için bir at kayboldu.
Bir at kaybolduğu için bir atlı kayboldu.
Bir atlı kaybolduğu için bir haber kayboldu.
Bir haber kaybolduğu için bir savaş kaybedildi.”
Ve bir savaş kaybedildiği için bir krallık yok oldu”(Cengiz Han)

sözü de atın ve nalın önemine işaret etmektedir. At nalının, Çankırı halk inanışlarında nazardan koruduğuna inanılmış ve evlere at nalı çakılmıştır. “*Nal nazar değmesin ya da uğur getürsün diye iğdeyle birlikde gapılara çakulur*” (KK 21).

3.5.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Nal yapımının baştan sona bütün aşamaları nalbantlar tarafından yapılmaktadır. Nalbantlar demiri dövüp nal şeklini kendileri vermektedirler, herhangi bir demircide hazır nal yaptırmak söz konusu değildir. Nalbantlık demircilikle ilişkilidir. Atların, eşeklerin ayaklarına takılan nalların ham maddesi demirdir ve işlenip şekillendirilmesi, demircilikte kullanılan aletlerle yapılmaktadır.

Nalbantlıkta at, eşek, öküz, katır gibi hayvanların ayaklarını yabancı cisimlerden korumak için demirden yapılan nallar, mıhlar yardımıyla hayvanların toynaklarına çakılmaktadır. Nalbantlar önce hayvanı direğe bağlamakta ve kazık çakıp hayvanın arka ayağını bağlamaktadırlar. Hayvanın arka ayağının bağlanmasının sebebi nalbandı tepmemesi içindir. Nalbantlar emniyeti sağladıktan sonra nal çakacakları hayvanın ayağını temizlemektedirler. Hayvanın ayağında bulunan eski nalı çıkarıp toynağın bakımını yapmaktadırlar. Hayvanların yaşadıkları alan olan ahırlarda ayaklarının başka hayvanların veya kendilerinin dışkı ve idrarlarıyla temas etmesi neticesinde nalları ve toynakları zarar görmektedir. Özellikle katır ve eşeklerin toynakları diğer hayvanlara göre daha fazla zarar görmektedir. Bu deformasyona “karınca bağlama” denmektedir. Zarar görmüş hayvan tırnağı temizlenip hasırlanmakta ve göz taşı basılıp mumla üzeri kapatılmaktadır. Göz taşı halk arasında “avu” yani zehre benzeyen bir madde için kullanılan isimdir. Tırnağın hava almaması için mum ile üzeri kaplanmaktadır. Göz taşı yoksa gaz yağı ile de aynı işlem yapılabilir. Tırnağı çürük olan hayvanın ayağını mih tutmamaktadır. Önce tırnağın tedavi edilmesi gerekmektedir. Sıtırak isimli kazıma aleti ile tırnaklar kazınıp temizlenmekte, ayaklara uygun ölçüde ve şekilde hazırlanan nallar mıhlar ile çakılmaktadır. Mih, nalları tırnağa çakmaya yarayan çivinin adıdır. Çankırı’daki nalbantların kullandıkları mıhlar, Kastamonu’dan gelmiştir. Mıhlar farklılık göstermekle birlikte yaklaşık sekiz ila on çeşit mih bulunmaktadır. Mih boyutu, nal çakılacak hayvana göre değişiklik göstermektedir. Öküz mih en küçük olan mihdir (KK 21).

“Önce hayvanın eski nalını çıkartursun, ayağını temizlersün. Çürüme yoğusa yeni mihini çakarsın. Eğer ayağı çürüdüyse onu tedavi etmek lazım. At da çok olmaz emme getir, eşek, öküzde dırnak çürür. Damda hayvanların südüğünden, dışısından dırnakları garınca bağlar. Çürür yani o zaman önce gözelce sıtırakla gazıyıp temizlersün. Sonra oraya göz daşı basarsun avu, zehir gibi bir şey o. Üsdünü de mumlarsun hava almaz. Yukarıdan gelen dırnak çürümez sağlam gelür. Çürüg dırnağı mih dutmaz kızım. Ben bu işe 1970’de başladım. Bismillahsız nal çagmadım ben” (KK 21).

Nallar çakılacak olan hayvana göre farklılık göstermektedir. Nallar; açık nallar ve kapalı nallar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Açık nallar yani “U” şeklinde olan nallar,

şehir içinde kullanılan atlara çakılmaktadır. Kapalı yani bütün ayağı kaplayacak şekilde olan nallar ise köy ve tarla gibi yürünmesi zor olan yerlerde kullanılan hayvanlara çakılmaktadır. Çift toynaklı olan hayvanlar için iki taraflı nallar kullanılmaktadır. Öküz çift tırnaklı olduğu için nalı çift taraflıdır, iki parçadan oluşmaktadır. Nal çakılırken çok dikkatli olunması gerekmektedir. Nal çakılırken mih tırnağı geçip ete gelirse hayvanın canı yanar ve ayağı yaralanır. Mıhlar, nallar üzerindeki deliklere çakılmaktadır. Çakılan mıhlar geri kıvrılıp törpülenmekte ve sabitlenerek sağlamlaştırılmaktadır. Kışın yağmur ve kardan hayvanın ayağı kaymasın diye nal çakarken farklı yöntemler kullanılmaktadır (KK 21).

“Nallar ikiye ayrılır; gapalı nal, açık nal. Gapalı nallarda ayağın altı hep demürdür. Ayağı iyi gorusun diye daştan, toprakdan gapalı nalı köyde gullanırsun. Açık nal şehir içinde gullanılır, yollar düzgün olduğundan. Eşek nalı daha güççükdür, dört delüklü yeter dutar. 4-5 ay dayanur nal. Oküzün nalı iki parçadan olur çift dırnaklı olduğundan. Gatır nalı söbe olur dört göşe gibi. Mıhlarda deyüşür at mihı en büyüğüdür içlerinde. Çakarken dikkat etmek lazım, eğer mih ete giderse hayvanın canı yanar yaralanur. Şükür rabbime hiç ete gitmedi hep doğru çagdım. Nalı çakınca geri gıvurursın törpülersün. Gışın biraz daha farklı çakardım kaymasın diye geri gıvıurdum buzlarda gaymazdı yazın düz çak bir şey olmaz. Hayvan 2 yaşına kadar yük vurulmaz taya ve 2 yaşına gadar nallanmaz” (KK 21).

3.5.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Demir: Nal yapmak için kullanılan ham madde.

Mih: Nalların çakılması için kullanılan çivi.

Makas: Nalların kesilmesi, şekillendirilmesi için kullanılan kesme aleti.

Çekiç: Ocakta ısıtılan nalların dövülmesi için kullanılır.

Kerpeten: Hayvanların ayaklarındaki eski nalları sökmek için kullanılır.

Örs: Isıtılan demirin üzerinde dövülüp şekillendirildiği alet.

Ocak: Demirin ısıtılarak işlenebilir hâle getirilmesi için yanan ocak.

Sıtıraç: Hayvanın ayağını temizlemek için kullanılan kazıma aleti.

Nalbantlıkta kullanılan alet ve malzeme bilgileri, kaynak kişilerden Recep Erdoğan'ın verdiği bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

3.5.3. Değerlendirme

Eski dönemlerde köylerin kendi nalbantları bulunurken köyden şehre göçlerin artması ile binek ve yük taşımada kullanılan hayvanların etkinliği azaldığı için nalbantlar da azalmıştır. Şehirdeki nalbantlar ilerleyen dönemlerde nalbantsızlıktan dolayı köy köy, mahalle mahalle gezerek bu işi yapmışlardır. Nalbantlar köylerde, köy odalarında misafir edilmişlerdir (KK 21).

“Son zamanlarda koylerde nalband galmadıydı beni ararlardı. İlçeleri, koyleri gezerdüm. Geceleri köylerde köy odalarında yataurdum. Gidince islah giderdüm hemen gelemездüm dolanurdum koyleri” (KK 21).

Çankırı’da nalbantlık mesleğini icra eden kimse bulunmamaktadır. Nalbantlığın Çankırı’daki durumu hakkında bilgiler, alan araştırmaları sonucunda ildeki son nalbant Recep Erdoğan’dan alınmıştır. Nalbantlık, Çankırı’da 1990’lara kadar gelmeyi başarmıştır. 1990’lardan sonra azalmış ve zamanla yok olmuştur. 2000’li yıllarda Recep Erdoğan, şehir merkezi ve köylerde nalbantlık yapmıştır. Sonra kendisi de nalbantlığı bırakmıştır. Dükkân ortamında nalbantlık, 1990’lar gibi bitmiştir. Recep Erdoğan mesleği dükkân ortamında değil evinin bahçesinde ve gezici olarak yapmıştır.

“Nalbantlar vardı her evde eskiden bir at ya da eşek vardı. Şimdi arabalar çıkınca ata eşeğe ihtiyaç kalmadı, nalbantlık da bitti. Köylerde bile tek tük artık at eşek. Biri demirci arastasının çıkış kapısının karşısındaydı biri de kapalı havuza çıkarken solda bir nalbant vardı” (KK 23).

“Tabakhanenin yakınında 2 nalbant vardı. İğne atsan yere düşmezdi çok kalabalık olurdu” (KK 25).

“En son nalbant Buğday Pazarı Medresesi’nin alt katındaki büyük odada yapıyordu bu işi 1985-1990 arası, sonra kapandı” (KK 20).

3.6. At Arabacılığı

Türkler göçebe yaşamın gereği olarak taşıma, taşınma veya mesken ihtiyaçlarını karşılamak için arabaları icat etmişlerdir. Nitekim Hun Türkleri Dönemi'ne ait Pazırık Kurga'nından çıkan "göçerev" isimli arabalar, Türklerde araba kullanımının geçmişine ışık tutmaktadır. Göçerevlere "kağrı, araba, evli araba" gibi isimler de verilmiştir. Türkler bu arabaları göçler esnasında ev olarak da kullanmışlardır. "Göçerev" isimli arabalar ahşaptan yapılmış ve üstü keçe ile kaplanmıştır (Narşap, 2023, s. 130). Çin kaynakları MÖ 2000'li yıllarda Türklerin at arabasını kullandığına işaret etmektedir (Uluslan Şahin, 2005, s. 166). Bu bilgiler, Türklerde at arabasının yapımı ve kullanımının tarihî geçmişine tanıklık etmektedir.

At arabası, TDK Sözlüğü'nde; "*Çeşitli yükleri taşımak için kullanılan, dört tekerlekli, at koşulmuş taşıt*" (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. Teknolojinin olmadığı dönemde bir yerden bir yere taşınma ya da herhangi bir şeyi taşıma işi oldukça zor olmuştur. İnsanoğlu tarafından icat edilen ve işlerinin kolaylaşmasını sağlayan at arabası, insanlığın ilk taşıtı olsa gerektir. Motorsuz ve karada ulaşımı sağlayan taşıt olma özelliğiyle at arabaları, yakın döneme kadar yani motorlu taşıtların ve toplu taşımaların kullanımı yaygınlaşana kadar varlıklarını sürdürmüş ve hâsıl olan ihtiyacı karşılamışlardır. Hayvan gücüne dayalı bu taşıt, insanların işini görmesi ve ekonomik olması sebebiyle varlığını uzun süre korumuştur. Şimdi nasıl her evde en az bir araba varsa ve ihtiyaç olarak görülüyorsa at arabası da evvelden her evin ihtiyacı olarak görülmüştür. İnsanların evlerini, mallarını, mahsullerini, erzaklarını ve kendilerini taşımada kullanılmıştır. Teknoloji ve imkânların çeşitlenmesiyle de şeklen farklılıklar göstermiştir. Tekerleğin icadı pek çok şey için milat olarak değerlendirilebilir, at arabası da buna örnek teşkil edebilir.

At ile araba birbiriyle ilişkilendirilmiş ve ayrılmaz ikili olarak görülmüştür. Eski uygarlıklara ait kabartmalarda da birlikte işlenmiştir. Eski söylencelerde at, araba ve güneş bir bütün şeklindedir (Eyuboğlu, 1999, s. 45). Antik Çağlarda başlayıp yakın döneme kadar kullanılan at arabaları, Türkler tarafından Orta Asya'da kullanılmaya başlanmıştır. Selçuklu'da da kullanıldığı düşünülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde at arabası kullanıldığı kesin olarak bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde estetik açıdan

son derece güzel at arabaları üretilmiştir. Geçen zaman diliminde at arabaları görünüş ve konfor açısından gelişmiştir (Nas, 2021, ss. 52-55). Osmanlı Devleti'nde padişah ve maiyetine ait arabalar, "saltanat arabaları" olarak bilinmektedir ve "hanto hinto" adı verilmiştir (Miroğlu 1997; aktaran Nas, 2021, s. 53).

At arabaları, işlevi açısından ikiye ayrılabilir. Bunlar; yük taşımada kullanılan at arabaları ve insan taşımada kullanılan at arabalarıdır. Yük taşımada, üstü açık arabalar kullanılırken insanları taşımada ise üstü kapalı arabalar kullanılmıştır (KK 29). Çankırı Tuz Mağarası'nda bulunan at arabası, eski Çankırı at arabaları hakkında fikir vermektedir. Çankırı ilinde kullanılan kağnılar da at arabası kategorisine girebilir. Öküzlerle çekilen kağnılar, yük taşımada kullanılmıştır. İstiklal Yolu'nda cepheye mermi taşıyan vefakâr Türk kadınıyla özdeşleşen kağnılar, sadece yük taşımakla kalmamış bu kadim medeniyeti, İstikbal'e taşımıştır.

Çankırı'da yakın geçmişe kadar yapılan at arabacılığı, şu an yapılmamakta fakat yaşayan birkaç usta bulunmaktadır. Meslek, Çankırı'da yok olmuştur fakat ustaları yaşamaktadır. Çankırı'da at arabası yapımında Emin (İmin) Usta ve Abdi Usta'nın son dönemin en önemli iki at arabası imalatçısı oldukları bilinmektedir. Görüşme yapılan herkesten duyulan iki isim de aynı kişileri işaret etmektedir (KK 21, KK 22, KK 25, KK 38). Abdi Usta isimli Abdullah Uysal, yaşlılığı ve sağlık sorunları sebebi ile mesleği hakkında uzun olmamakla beraber kısa bilgiler vermiş fakat çırağı olarak yetiştirdiği ve eskiden birlikte at arabası yaptıkları şimdilerde demircilik yapan oğlu Zalım (Salih) Usta mesleklerini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Zalım Usta, en son 1972 yılında araba yaptıklarını sonrasında mesleğin üretiminin akabinde de bir süre sonra tamirinin bittiğini ifade etmiştir. Şimdi şehrin alışveriş merkezinin bulunduğu yerin eskiden at arabası imalatı yapan ustalara ait olduğu bilgisini de kendisi vermiştir. Usta mesleklerinin çok zor olduğunu ve at arabası imalatı yapan ustanın hem demircilik hem de ağaç işçiliği yani marangozlukta mahir olması gerektiğini belirtmiştir (KK 29).

Fotoğraf 3.3: At arabası/fayton ²¹

3.6.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

At arabası yapımında kullanılan temel malzemeler, demir ve ağaçtır. Demir ve ağacı işleyip parçaları oluşturup birbiriyle birleştirmek uzun uğraş ve yetenek gerektirmektedir. Teknolojinin imkânlarının kısıtlı olduğu dönemde at arabası yapımının her aşaması, bilek gücü ve el emeği istediği için meslek, incelik ve güç isteyen zor bir meslek olarak görülmüştür. Parça sayısı olarak çok fazla teferruata sahip olan at arabasının bağlantı noktalarını yapmak ayrıca dikkat gerektirmektedir. At arabası; tekerlek, civata, dingil, top, çark ve sandık gibi parçalardan oluşmaktadır. Arabaların bütün parçaları elle yapılmaktadır. At arabası yapımında önce arabanın iskelet kısmı yapılmaktadır. İskelet kısmı demirden oluşan gövde kısmıdır ve arabayı ayakta tutmaktadır (KK 29, KK 31). Dingiller, bağlantı noktaları, çark ve yaylar, demirden yapılmaktadır. Demir kısmı bittikten sonra ağaç kısmının yapımına geçilmektedir. At arabasının üst sandık kısmı ve tekerlekleri, ağaçtan yapılmaktadır. Hızarlarda biçilen ahşaplar, at arabası yapan ustalar tarafından istenilen ölçülerde kesilip birleştirilmektedir. Gerek görülen yerleri bıçkı isimli aletle yontularak inceltilmektedir. Gövdesi ve sandığı birleştirilen at arabasının en son tekerleri

²¹ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası, (2020, 5 Ocak). <https://www.facebook.com/photo/?fbid=176748643715549&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

takılmaktadır. At arabaları çeşitli renklerde boyanıp resimlerle süslenmektedir (KK 29).

Fotoğraf 3.4: Zalım (Salih) Usta²²

3.6.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

At arabası imalatında demir ve ağaç kısımlar yapılırken farklı malzemeler kullanılmaktadır. Demir kısmın yapımında demircilik malzemeleri, ağaç kısmın yapımında ise marangozluk malzemeleri kullanılmaktadır.

3.6.2.1. Demir Kısımların Yapımında Kullanılan Alet ve Malzemeler

Demir: Arabanın gövde kısmının yapımında kullanılan ham madde.

Ocak: Demirin ısıtılması için kullanılan ateşin yandığı yer.

Örs: Demirin dövülüp şekillendirildiği yer.

Körük: Ateşin harlanması için kullanılan alet.

Çekiç: Isıtılan demiri şekillendirmek için kullanılan alet.

Demir makası: Demirin kesilmesi ve şekillendirilmesi için kullanılan alet.

---

²² Fotoğraf Salih Uysal'dan alınmıştır.

3.6.2.2. Ahşap Kısımların Yapımında Kullanılan Aletler ve Malzemeler

Ağaç: Arabanın ahşap kısımlarının yapımında kullanılan ham madde.

İçki/bıçkı: Kerestenin yontulması için kullanılan alet.

Testere: Kerestenin istenilen boyutta kesilmesi için kullanılan alet.

Göğüs matkabı: Delik açmak için kullanılmaktadır, göğse dayanıp çevrilmektedir. Matkabın motorsuz el yordamıyla kullanıldığı hâlidir.

Keser: Çivi çakmak ve ağaç yontmak için kullanılan alet.

Çivi: Ahşap kısımların kendi aralarında ve demirlerle bağlantısını çakma yöntemiyle sağlayan birleştirme malzemesi.

At arabası imalatında kullanılan malzeme bilgileri, Salih Uysal'dan alınmıştır.

3.6.3. Değerlendirme ve Öneri

Zincircioğulları, Çankırı'dan topladıkları tiftiklerin İstanbul'daki ofisleri üzerinden İngiltere'ye satışını yapmışlardır. Kurulan ticari bağ ve muazzam kaliteye sahip tiftikler için İngilizler, Zincircioğulları'na fayton hediye etmişlerdir Zincircioğulları, Çankırı'nın köklü ailelerindendir. Kısaca aileden bahsedecek olursak Türkmenistan'dan Babür Devleti'ne oradan da Osmanlı Devleti'ne göç eden Zincircioğulları, lakaplarını göç esnasında develerini birbirine zincirle bağladıkları için almışlardır. Zincirci lakabı daha sonra onlara Zincircizade soyadını vermiş ve öz Türkleşme hareketiyle Zincircioğlu şeklinde değişmiştir (Yılmaz, 2013a)

At arabası yapımı, Çankırı'da yok olmuş meslekler arasında yer almaktadır. Eskiden Çankırı'da at arabası imalatı yapan ustalar, at arabası tamir eden ustalar ve bir de at arabası ile taşımacılık yapan esnaflar varlık göstermiştir. Üç meslek birbiriyle ilişkilidir. Teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan otomotiv sektörü tarafından üretilen otomobil ve toplu taşıma araçları neticesinde bu meslekler birbirleriyle bağlantılı olarak yok olmuşlardır. Motorlu taşıtların zamandan tasarruf ve konforuna insanoğlu çabuk alışmış ve at arabasına olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. At arabasına olan ihtiyacın yok olması ile at arabası üretimi bitmiş ve üretimin bitmesi neticesinde bir süre sonra tamiri de sona ermiştir (KK 24, KK 20, KK 23).

Fotoğraf 3.5: Zincircioğlu ailesine hediye edilen at arabası/fayton²³

“At arabacılar çarşısı vardı, Yunus AVM’nin altında. Orada meydanda at arabacıları dururdu. İnsanlar oradan at arabası kiralardı, pazara ürün götürmek için. At arabasını imal eden Abdi Usta’mız vardı. At arabacı İsmail Usta vardı. Tekerlerini yaparlar ispir çekerler, dingillerini yaparlardı. Şimdi onlar da bitti artık. At araba imalatı yapanlar Ahmet Yesevi Camisi civarındaydı. Eskiden çaydan at arabalarıyla kum çekerlerdi. Şimdiki gibi araba, kamyon yoktu. Bunlar çıkınca insanlar rahata alışı kimse at arabasının suratına bakmıyor şimdi. Biz çok iş gördük at arabasıyla parayla tutardık” (KK 24).

“At arabası imalatı vardı. Çankırı’ da arabacı “İmin Usta” vardı. Eskiden traktör yoktu nakliye işi at arabası ile yapılırdı. Meslekler birbirine bağlı at işi bitti nalbantlık bitti. At işi bitti arabacılığı bitti. Eskiden köylerden at arabası ile gelinirdi, sonra traktörlerle gelmeye başladılar. Şimdi artık arabalar herkeste var. At arabacı İmin Usta’nın yanında çırak olarak yetişen Abdi Usta vardı. Hala hayatta ama bu işi yapmıyor. At arabacılığı bitince demirciliğe başladı. Oğlu var Zalım Usta oda at arabacılığı yaptı ama at arabacılığı bitince onlar ailece demirciliğe başladılar. At arabasının üzerine resim çizip boyarlardı, çok güzel resimler çizerlerdi. Selahattin Kaya var öğretmen, onun babasıydı İmin Usta at arabası yapardı. Oğlu Selahattin Usta da boyardı” (KK 23).

²³ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2023, 8 Ekim), https://www.facebook.com/photo/?fbid=1220911779299225&set=gm.6800594550027698&locale=tr_TR adresinden alınmıştır.

Fotoğraf 3.6: At arabası imalathanesi²⁴

“Ahmet Yesevi Camisi’nin bahçesinin olduğu yerde at arabası yapanlar vardı, bakırcıların karşısında. Mühlis Tepesi’nde de at arabası tamircileri vardı. Şimdi at arabası yapan yok at arabası üretilmeyince tamiri de yapılmıyor” (KK 20).

Fotoğraf 3.7: Eski at arabası ustaları²⁵

Çankırı, kültür ve turizm anlamında yeni ve güzel başlangıçların olduğu bir şehirdir. At arabacılığının yeniden güncellenmesi adına şehirde turistik anlamda at arabası/fayton gezileri yapılabilir. Hatta bu şahıslar tarafından ücretli bir hizmet

²⁴ Fotoğraf Salih Uysal’dan alınmıştır.

²⁵ Fotoğraf Salih Uysal’dan alınmıştır.

olarak da verilebilir. Cemal Aydın bayramlarda at arabaları ile “Feslikan Gezileri” yapıldığı bilgisini vermiştir. At arabası gezintileri, şehrin kültür ve turizmine renk katabilir.

Fotoğraf 3.8: At arabası gezileri ²⁶

3.7. Tiftikçilik/Yüncülük

Tiftik, keçi kılına; yün ise koyun kılına verilen isimdir. Ham maddesi yün ya da tiftik olan pek çok meslek ve bu mesleklerden elde edilen çeşitli ürünler vardır. Türklerin geçmişten bugüne evlerinde kullandıkları ve millî evleri niteliğinde olan çadırlarının yapımında kullanılan ham madde yün ve tiftik olmuştur. Küçükbaş hayvanların kollarından kırılarak elde edilen ham madde işlenerek keçecilik, iplikçilik, dokumacılık, yorgancılık ve çorap-patik başta olmak üzere muhtelif ihtiyaçların örülmesi gibi pek çok meslekte kullanılmıştır. Koyun ve keçilerden kırılan yünler, temizlenip eğrilerek ip yapımında kullanılmıştır. Yapılan iplerle de kumaş, halı ve kilim dokunmuştur. Evlerine serdikleri kilimlerinin, halılarının, keçelerinin, üstlerine örtüp soğuktan korundukları yorganlarının ve üzerinde uyudukları yataklarının ana ürünü olan madde, küçükbaş hayvanlardan elde edilmiştir. Bunca meslekte ve ortaya çıkan ürünün yapımında kullanılan yün ve tiftiğin tedarikinin sağlanması da bir meslek hâlini almış ve yüncülük/tiftikçilik mesleği ortaya çıkmıştır.

²⁶ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası (2022, 1 Şubat), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=769314401125634&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Tiftik, keçilerden elde edilen ve hayvansal lif olarak değerlendirilen bir üründür. Hayvansal lif olan bu ürünün temini, keçilerden makas yardımıyla ve kırkma suretiyle elde edilmektedir. Kırkmak, keçi kılı ya da koyun yününün makas ile kesilmesine verilen isimdir. Kırkma işlemi, mart ayının sonunda başlar ve mayıs ayında da devam etmektedir. İki dizi üstüne oturan kişi, tiftik kırkmaya başlar ve kırkılan tiftiğin, gömlek şeklinde iki parça olarak dağılmadan alınması gerekmektedir (Erdoğan, Yanar, ss. 536, 541).

Tiftik, Ankara keçisinden elde edilmektedir. Ankara keçisinin ilk defa nerede ve nasıl ortaya çıktığı, kökeni ve nereden yayıldığı ile ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Araştırmalar, Ankara keçisinin Asya'dan Anadolu'ya geldiğini kuvvetlendirmektedir. Bazı kaynaklar, Ankara keçisini Sümerlere dayandırmaktadır, Sümerler de Asya kökenli bir medeniyettir. Ankara keçisinin 13. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya Osmanlı Türkleri tarafından getirildiği kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu, 1994, ss. 21-22).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Türklerin küçükbaş hayvanların kılını kullandığına işaret eden kelimeler ve kavramlar bulunmaktadır. “*Yünğ: yün, deve veya koyun yünü*” (Atalay, 1999a, s. 361) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çeşşeng kelimesi ise “*koyun kırılan makas, kırkı. Çiğilce.*” (Atalay, 1999a, s.385) şeklinde ifade edilmektedir. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde tiftiğin Arapça “Teftik” kelimesinden tiftik olarak geldiği bilgisi verilmiştir. Kelimenin Türkçe anlamının ise “keçi kılı” manasına geldiği bilgisi verilmektedir (Eyuboğlu, 1995, s. 660).

Çankırı'ya eski uygarlıklardan Paflagonların verdikleri isim, kaynaklarda “Gangra” olarak geçmektedir. “Gangara” kelimesi, uygarlığın dilinde “dişi keçi” demektir (Elibol, 2008, s.7). “Gangria” kelimesi ise Galatların dilinde “keçisi bol memleket” olarak geçmektedir (Başer, 1956; aktaran Elibol, 2008, s.6). Bu bilgiler, Türkler Çankırı'ya gelmeden önce Çankırı'da keçi varlığı ve yetiştiriciliğinin yapıldığını düşündürmekle kalmayıp kanıt niteliğindedir.

Müze kataloğunda yer alan Eski Tunç Çağı'na ait ağırşak da (Atmaca ve diğerleri 2015, s. 8) Çankırı'da küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve yün ile tiftiğin işlenmesinin

tarihi hakkında ipucu verir niteliktedir. Demek ki Eski Tunç Çağı'nda Çankırı'da yaşayan uygarlık ya da insan toplulukları küçükbaş hayvan kıllarını kırkıp ip üretmeyi keşfetmiş olmalı ki kazılarda ağırşak bulunmuştur.

Çankırı'da tiftik keçisi, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yere sahiptir ve tiftik keçisi yetiştiriciliğinin gelişmiş olması beraberinde dokumanın gelişmesini de sağlamıştır (Kankal, 2011, s. 158). Kâtib Çelebi Cihannumâ isimli eserinde tiftik keçisi yetiştiriciliğine değinmiştir (Kâtib Çelebi; aktaran Kankal, 2011, s. 158). Tiftik hem “muhayyer” isimli kumaşın dokumasında kullanılmış hem de herhangi bir işlem ya da uygulamaya tabi tutulmadan direkt tiftik olarak satılmıştır (Kankal, 2011, ss. 158).

Fotoğraf 3.9: Yün yapağı

3.7.1. Tiftikçilikte Kullanılan Alet ve Malzemeler

Kırkma Makası: Koyun ve keçilerin yünlerini kesmeye yarayan makas. Kırklık makas da denir.

Önlük: Kırkma yapan kişinin önüne örttüğü örtü.

Yaygı: Koyunun üzerine yatırıldığı kılların kirlenmemesi için kullanılan örtü.

Çuval: Yün veya tiftiğin muhafaza edilmesi için kullanılan telis.

Yüncülük mesleğinde kullanılan alet ve materyallerin bilgileri, kaynak kişi Yunus Usta'dan öğrenilmiştir.

3.7.2. Değerlendirme

Çankırı, geçmişte tiftik keçisi yetiştiriciliğinde ve ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Şehrin eski isimleri dahi keçi ile ilişkili isimlerdir.

Çankırı’da Zincircioğulları, tiftik satıcılarından tiftikleri toplayıp İstanbul merkezli kurdukları şirket vasıtasıyla Çankırı tiftiklerinin İngiltere’ye ihracatını yapmışlardır. Çankırı’dan ihracatı yapılan kaliteli tiftikler İngilizler tarafından çok beğenilmiş ve aileye at arabacılığı bölümünde bahsedilen fayton hediye edilmiştir. Topladıkları tiftikleri Büyük Cami altında bulunan kendilerine ait hanları olan Taş Han’da toplamışlardır. Taş Han depo olarak kullanmış, Çankırı’dan sevkiyatı yapılan tiftikler İngiltere’ye ihracat edilmiştir (Yılmaz, 2013a).

Günümüzde tiftikçilik yok olmuştur ve yün satan tek bir dükkân kalmıştır. “Yüncülük” yani yün satışı yapan dükkânların sayısı, eskiden ilde fazla iken şu an son bir iş yeri bulunmaktadır. Önemli yüncülerden Mustafa Usta, kısa bir zaman önce vefat etmiş olup yün satımına oğlu Yunus Usta devam etmektedir. Kendisi bu mesleğin yakın döneme kadar önemini koruduğunu fakat teknolojinin gelişimi ile yün ve tiftiğe olan ihtiyacın azalmasıyla mesleğin de önemini kaybettiğini belirtmiştir. Babası Mustafa Usta’nın bu mesleği 55 yıl icra ettiğini ve Buğday Pazarı Medresesi’nin eskiden yüncülerin deposu olarak uzun süre kullanıldığını da ifade etmiştir (KK 71). Yüncülükte üretim olmadığı için yok olmuş meslekler kategorisine dâhil edilmiştir.

Fotoğraf 3.10: Mustafa Usta²⁷

3.8. Keçecilik

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde keçe; “*Türkçede kıldan yapılan bir döşeme örtüsüne denir*” (Eyuboğlu, 1995, s. 393) şeklinde tanımlanmıştır. *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* ise “*keçe: keçe. Oğuzca.*” (Atalay, 1999a, s. 219) şeklinde geçmektedir. “Çaydam” ise “*yatağa doldurulan veya yağmurluk yapılan ince keçe*” (Atalay, 1999b, s.139) olarak karşımıza çıkmaktadır. “Kidhiz” kelimesi, “*keçe, Türkmenlerin çadır örtüleri ve göç zamanı bürgüleri gibi*” (Atalay,1999b, s.329) şeklinde tanımlanmıştır. Bu bilgilerden hareketle keçenin eskiden Türklerde yatak yapmak için kullanıldığı görülmektedir. Keçe aynı zamanda örtünme, soğuktan ve yağmurdan korunmak için kıyafet yapma amacıyla da kullanılmıştır yorumu da yapılabilir.

Pazırık Kurganı'ndan çıkan ürünler arasında keçe çoraplar da bulunmaktadır. Kurgandan çıkan buluntular bozkır giyim kültürü hakkında bilgi vermektedir (Narşap, 2023, s. 128). Ayrıca kurgandan çıkan keçe çoraplar Türklerde keçe kullanımının tarihine ışık tutmaktadır. Yünü işleme ve keçeye dönüştürmeyi Türkler çok önceden keşfetmiş ve ihtiyaçlarını karşılamada kullanmıştır diyebiliriz.

İskitler, göçebe yaşamı kolaylaştırmak için göç esnasında çadırlarını arabalar üstüne koyup etrafını da keçe ile kapatmışlardır. Çadırlarının yapımında ve tabanlarının

²⁷ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası (2020, 20 Şubat), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=208965077160572&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

kaplanmasında da keçe kullanmışlardır. “Esik ve Kul- Oba”da yer alan kurganlardan çıkan keçeler Türklerde keçecilik hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca kurganlardan çıkan keçeler bozkır sanatını oluşturan “Hayvan Üslubu” hakkında bilgi verirken aynı zamanda dönemin uslubuna örnek teşkil etmektedir (Begiç, 2017, s. 20-22). Oğuzların Türk keçesi sattığı ve en iyi keçe üreten milletin Türkler olduğu kaynaklarda geçmektedir (Yakubi, 1892’den aktaran Sümer, 1999, s. 73). Bu bilgiden hareketle Türklerin keçe üretimi ve ticaretini çok eski dönemlerden itibaren yaptıkları çıkarımında bulmak yanlış olmasa gerektir.

Çin kaynakları Türklerin keçeyi çeşitli alanlarda kullandığını ve kendisi kullanmakla kalmayıp keçe ticareti yaptığını yazmaktadır. Keçeden yapılan tözlerin Türkler arasında yaygın olduğu ve yakınlarının ölümleri üzerine onların ruhlarını temsil eden “tözler, keçe heykelcikler” yaptıkları da kaynaklarda yer almaktadır (Seyirci ve Topbaş, 1999, s. 579). Kötü ruhlardan kendilerini korumak isteyen Hunlar da keçe tasvirler kullanmışlardır. Çadır direklerine kendilerini koruyacağını düşünerek keçe ongunlar asmışlardır (Begiç, 2017, ss. 24). Buretler’de kamlık töreninin dokuzuncu gününde şaman adayı, keçenin üzerine oturtulur ve havaya kaldırılır. Bu olaydan sonra şaman adayı gerçek şaman olur (İnan, 1986, s. 79).

Eskiden Türklerin birçok ihtiyacını keçeler karşılamıştır. Evlerin içerisinde, çadırların yapımında, örtünmede, kılık kıyafet yapımında keçeden fazlaca yararlanılmıştır. Keçenin bu kadar çok kullanılmasının sebebi henüz dokumacılığın tam olarak gelişmemesinden ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği sayesinde yün işleminin öğrenilmesi ya da daha kolay olmasından kaynaklı olabilir.

Dede Korkut Kitabı’nda “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesinde keçenin renklere göre anlamlandırılıp toyda insanların statülerine göre oturma düzenlerinde kıstas olduğu görülmektedir. Han Bayındır buyruğunda oğlu olanları ak otağa, kızı olanları kızıl otağa, oğlu kızı olmayanları ise kara otağa layık görmüş ve altlarına kara keçe serilmesini söylemiştir. Bayındır Han’ın buyruğu üzerine oğlu kızı olmadığı için altına kara keçe serilen, önüne kara koyun yahnisi koyulan hanlardan biri olan Dirse Han, bu duruma üzülmüş ve içermiştir (Ergin, 2018, ss. 77-78). Buradan hareketle kara keçeye kıymet verilmediği çıkarımında bulunabilir.

Çankırı’da yapılan araştırmalarda ve Müze Kataloğu’nda keçenin Çankırı’da üretim tarihine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Çömlekçilik ve dokumacılıkla ilgili kazılarda çıkan objeler çıkarım yapmaya imkân sağlarken keçe ile ilgili sergilenen ya da katalogda yer alan bir obje bulunmadığından dolayı keçenin ne zaman kullanıldığı ya da ilk kez Çankırı’da kimler tarafından üretildiği hakkında bir şey söylemek doğru olmayacaktır.

Hititlerin kanunlarında keçe ile ilgili ifadeler geçmektedir ve kabartmalarında tanrıların taktığı başlıkların keçe olma ihtimali vardır (Seyirci ve Topbaş, 1999, s. 578). Bu bilgiler, Çankırı’da Hititler Dönemi’nde keçe üretimi yapılmış olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır.

Türklerin Anadolu’ya gelmesi ile keçecilik sanatı da onlarla birlikte Anadolu’ya gelmiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da keçe üretimine devam edilmiştir (Baykara, 1985; aktaran Seyirci ve Topbaş, 1999, s. 580). Keçeciler de kuralları olan ve devlet kanunnâmeleri, fermanları ile koruma altına alınan Ahiliğe bağlı bir esnaf kolu oluşturmuşlardır (Seyirci, 1999, s. 580) ve uzun yıllar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çankırı’da keçecilik, meslek olarak yok olmuştur fakat keçe yapımını bilen son iki usta yorgancı olarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Ustalar eskiden keçeciliği babalarının yanında öğrenmiş, babalarına bu işte yardım etmişler fakat kendileri bu mesleği babaları öldükten sonra yapmamışlardır. Ancak mesleğin yapım aşamalarını ve kullanılan malzemeleri bilmektedirler. Kendileriyle yapılan mülakatta mesleğin detayları öğrenilmiştir.

Görüşme yapılan eski keçecilerden Ahmet Üçkuşoğlu ve Celal Büyükkıroğlu, yorgancılığın ve keçeciliğin aile sanatı olduğunu ifade etmişlerdir. Celal Büyükkıroğlu, babası Mücdeba Büyükkıroğlu’nun hem yorgancılık hem de keçecilik yaptığını kendisinin de bu meslekleri babasının yanında öğrendiğini ve öğretmenlikten emekli olunca tekrar baba mesleğine döndüğünü ifade etmiştir. Ahmet Üçkuşoğlu da kendilerinin Çankırı’da meşhur “keçeciler” sülalesi olduğunu ve bu mesleği Çankırı’da çok uzun yıllar aile boyu yaptıkları için kendilerine “keçeciler sülalesi” dendiğini belirtmiştir.

“Çocukluktan beri bu işi yapıyom 50 yıl oldu. Dedemler keçeciymi hatta bize keçeci sülalesi derler. Çoban keçe giymeden dağa çıkamaz eskiden böyle çeşitli kumaşlar yokdu. Keçeden evde kullanılacak eşyalar yapılırdı, çoban kepenekleri yapılırdı, şilteler yapılırdı. 1964-1965 yılına kadar keçecilik yapıldı sonra bitti. Dedemi herkes bilirdi Keçeci Rahmi deyince” (KK 38).

Ustalar, Çankırı’da ham maddesi yün olan mesleklerin birbiriyle ilişkili olduğu ve keçecilerin hallaçlık ya da yorgancılık gibi işleri de yapabildiklerini belirtmişlerdir (KK 37, KK 38).

“Eskiden yorgancıların geneli keçeciliği, hallaçlığı, ip üretimini birlikde yapıyolardı. Eskiden yogluk vardı, insanlar birkaç iş yaparlardı. Ben babamlarla, yorgancılık yaptım, hallaçlık da yaptım. Babam amcam asıl yorgancıydı diğer işleri de yaparlardı. Dedem keçeciymi ama oda yorgan dikmeyi ve hallaçlığı bilirdi” (KK 38).

Yorgancılık, keçecilik ve hallaçlığın birbirine yakın meslekler olduğu ve aynı anda üç mesleği yapan ustaların olduğu da verilen bilgiler arasındadır (KK 37, KK 38).

3.8.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Yünden keçe yapmak için öncelikle yün yıkanmakta ve kurumaya bırakılmaktadır. Kuruyan yünler el yordamıyla çekiştirilerek ayrıştırılmaktadır ve bu iş yörede “ditmek” olarak ifade edilmektedir. Didilen yünler çuvala koyulup ağzı bağlanmakta ve kazanlarda kaynatılmaktadır. Sabahtan akşama kadar yünler kaynatılarak birleşmesi sağlanmaktadır. Yünlerin birleşmesi için sıcak suda kaynatılan yünün üzerine ağırlık koyulmaktadır. Sıcak sudan çıkarılan yün, takozlar ile vurularak ve tepilerek sıkıştırılmaktadır. Eskiden keçeye ihtiyacın çok olduğu zaman keçeciler, hamamları kiralayıp hamamlarda keçe yapmışlardır. Ahmet Üçkuşoğlu, hamamlarda buharın içinde yapılan keçelerin kaliteli olduğunu ve iyi sıkıştığı için “kurşun dahi geçirmediğini” ifade etmiştir. Preslenen keçe, istenilen sıklığa ulaştığında kurumaya bırakılmaktadır. Keçe, üretilcek ürüne uygun büyüklük, kalınlık ve genişlikte yapılmaktadır. Keçeden örtü, kilim, çoban kepeneği ve şilte gibi ürünler üretilmektedir. Ayakları kardan korumak için de geçmişte keçe kullanılmıştır (KK 38).

“Keçeyi yapmak için önce güzelce yünü yıkıyon, gurutuyon, gurudduktan sonra sıcak suyun içinde rutubetliyen dövüyon. Sıkıştırıyon sıcak suyla pres yapıyon. Eğer çok keçe lazımsa esgiden hamamın bir odası kiralanırdı, o keçe çok sağlam olurdu. Gurşun bile geçirmezdi o keçe. O buhara dayanmak çok zor ama. Keçeyi ya ayağınla iyice tepecen ya da iyice dövecegsin keçeleşmesi için. Yünlerin birbirine sıkışması lazım sıkışınca bir müddet presli duracak en son kurumaya bıacagsın. Adam ne için keçe istiyorsa ona göre yapacagsın” (KK 38).

Tek renk keçelerin yanı sıra desenli ya da renkli keçeler de Çankırı’da yapılmıştır. Desenli ya da renkli keçe yapımında kökboyaları kullanılmıştır. Kökboyayı keçeciler kendileri yapmışlardır. Kökboya yapımı için kullanılan otlar, Deve Yolu civarındaki arazilerden temin edilmiştir (KK 37, KK 38). Keçecilerin evde bulunan eşleri, kızları ve anneleri, yünlerin didilip keçe yapımına hazırlanması kısmında evlerinden keçe ustalarına destek olmuşlardır (KK 37).

“Desenli keçe isteyenlere kökboyası ile boyayıp yaparsın. Kökboyayı da kendileri yapardı. Dağlardan ot toplarsın otları var özel. Garşı dağlar Deve Yolu tarafında araziler vardı, oradan toplardı. Toplanan otları gazanda gaynatırlardı, gaynayan suya hangi reng istiyorsan onun otunun kurusunu atardın gaynatırdın. Boyaya falan para versen para kazanabilir misin? Hepsini kendileri yapardı. İpini bile kendileri yapardı, dışarıdan malzeme alma yokdu sadece yünü alırdı. Ben kendim boya yapmadım ama yaptıklarını biliyom. Otları toplamaya ben de giderdim. Hangi ot hangi rengi verir bilemem ya da sırayla neler yapılır onu da bilmem. Gazanda kaynatıldığını hatırlıyom” (KK 38).

Keçeciler ihtiyaç duydukları ana malzemeleri kendileri üretmiş ve para kazanabilmek için maliyeti en aza indirmeye gayret göstermişlerdir.

3.8.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Yün: Keçenin ham maddesidir ve koyunlardan kırkılarak temin edilmektedir.

Kazan: Yünün sıcak suda kaynatılması işleminde kullanılmaktadır.

Su: Büyük kazanlarda keçenin kaynatılması için kullanılmaktadır.

Tokmak: Kaynatılan yünün dövülerek sıkıştırılması için kullanılan alettir.

Kırklık Makas: Keçelerin istenilen boyutlarda kesilmesi için kullanılan alettir.

Çuvaldız: Keçeyi dikmek için kullanılan dikme aracıdır.

Kökboya: Keçeyi renklendirmek için kullanılmakta, doğada bulunan otlardan yapılmaktadır.

Keçecilik mesleğinde kullanılan aletler ve malzemelerin bilgileri, kaynak kişilerden Celal Büyükkıroğlu ve Ahmet Üçkuşoğlu tarafından verilmiştir.

3.8.3. Keçeden Yapılan Ürünler

Şilte: Çankırı’da yatak ya da sedir örtüsü olarak kullanılmaktadır.

Keçenek: Çobanların yağmur ve soğuktan korunmak için kullandıkları kıyafettir.

Örtü: Evlerin muhtelif yerlerinde kullanılan örtme işine yarayan eşyadır.

Yaygı: Zemin örtmede kullanılan örtüdür.

Seccade: Namaz kılmak için kullanılan örtüdür.

Sikke: Mevlevi dervişlerinin giydiği keçe külahlara verilen isimdir.

Keçecilikte yapılan ürünlerin isim ve tanımları kaynak kişi Ahmet Üçkuşoğlu’ndan öğrenilen bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

Fotoğraf 3.11: Çankırı Mevlevihanesi Son Postnişini Hasip Dede’nin Sikkesi ²⁸

²⁸ Çankırı Belediyesi’ne ait Araştırma Merkezi’nde sergilenmektedir.

3.8.4. Değerlendirme ve Öneri

Keçe, pek fazla alanda ihtiyacı geçmişten bugüne karşılaşmıştır. Çankırı’da 1964-1965 yılları arasında keçecilik bitmiştir. Keçecilik günümüze kadar gelmeyi başaramamış, yok olmuş meslekler arasında yer almaktadır. Mesleğin nasıl yapıldığını bilen iki usta mevcuttur fakat mesleği icra etmemektedirler. Keçeci Rahmi, Çankırı’da keçecilikte tanınmış bir isimdir. Mücdeba Büyükkıroğlu ve Ömer Üçkuşoğlu ise son keçe ustalarındandır (KK 37, KK 38).

“Çocukluktan beri bu işi yapıyom 50 yıl oldu. 1964-1965 yılına kadar keçecilik yapıldı sonra bitti. Dedemi herkes bilirdi Keçeci Rahmi deyince” (KK 38).

Keçeye son dönemlerde ilgi gösteren fazlaca insan bulunmaktadır. Yok olmuş bu geleneksel meslek, kültür endüstrisine kazandırılmalıdır. Diğer turistik illerde olduğu gibi Çankırı’da da keçe çanta, cüzdan ve aksesuarlar üretilip piyasada satışa sürülmesine imkân sağlanabilir.

3.9. Hallaçlık

Hallaç, TDK Sözlüğü’nde; *“yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse; atımcı”* (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmaktadır. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*’nde hallaç kelimesinin Arapça “halc” kelimesinden türediği belirtilmiştir (Eyuboğlu, 1995, s. 312). Kelimenin kökünün anlamı; *“yün, pamuk gibi nesneleri yumuşatarak açan, savurup ayıran, yün tarayan, pamuk atan”* (Eyuboğlu, 1995, s. 312) olarak tanımlanmıştır. Kâşgarlı Mahmud ’un *Dîvânu Lûgat-ı Türk* isimli eserinde ise *“yeten = ok atılan tahta yay; atımcı yayı, hallaç yayı”* / *“yetenğ = yün atılıp kabartılan atımcı yayı”* (Atalay, 1999b, s. 776) olarak yer almaktadır. Hallaç yerine atımcı ismi de kullanılmış olabilir.

Evliya Çelebi’nin Seyehatname’sinde hallaç esnafı, “Esnaf-ı hallacan-ı pembe” şeklinde geçmektedir (Çeliker ve Ölmez, 2013, s. 124). Pir inancı bölümünde hallaçlığın pirinin Hallac-ı Mansur olduğu belirtilmiştir.

Yün insanların evlerinde kullandıkları yatak, yorgan, yastık gibi ev tekstil ürünlerinin yapımında kullanılmıştır. Ayrıca yünden elde edilen ipler de kilim, halı, kumaş dokuma gibi alanlarda kullanılmıştır. Yün kullanımının geniş bir alana yayılmasının sebebi, geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin fazlaca yapılması, yüne ulaşma ve işlemenin kolaylığından kaynaklı olabilir. Tarımı yapılarak üretilen pamuklar da yorgan, yastık ve yatak yapımında kullanılır (KK 37, KK 38).

3.9.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Yünler uzunca yıllar yıkanıp, kurutulup, didilip, tekrar tekrar kullanılmaktadır. Hallaçlar uzun süre kullanılıp sertleşmiş ya da yıkanmış yünlerin birbirinden ayrıştırılmasını sağlayan kişilerdir. Hallaçlar, tokmak ve yay yardımıyla yünleri birbirinden ayırmakta ve tekrar kullanıma hazır hâle getirmektedirler. Yapılan mülakatlar esnasında ustalar, yorgancılık, hallaçlık ve keçeciliğin birbiriyle bağlantılı meslekler olduğunu ve bu işlerin hepsini yapmayı bildiklerini, eskiden de aynı şekilde birlikte icra edildiklerini ifade etmişlerdir (KK 37, KK 38).

Çankırı ilinde hallaçlar, dükkân ortamında ya da gezerek bu mesleği yapmışlardır. Yıkanıp kötüsü ayrılan yünler hallaç dükkânında hallaç yayı, kirişi, asma çemberi ve tokmağıyla didiklenip yorgan, yatak ya da yastık yapımı için hazır hâle getirilmiştir (KK 37). İsteğe bağlı olarak evlerin bahçelerinde de hallaçlar yıkanmış yünleri yayları ve tokmaklarıyla ayrıştırmışlardır. Hallaç yayı ağaçtan, kirişi ise kedi bağırsağından yapılmakta olup bal mumuyla inceltilmektedir. Kirişin davar bağırsağından yapıldığı da söylenmektedir. Yay tutulup kirişe vurulduğunda yünler birbirinden ayrılmakta yani didilmektedir. Tokmak, ağaç ya da kurşundan olup beş kilo ağırlığındadır (KK 38).

“Hallaç malzemeleri yay, kiriş, tokmak ve asma çemberidir. Çivi çakıp yayı asma çemberinden bağlarsın. Kirişe vurdugca yünler didilir. Kiriş kedi bağırsağından yapılır daha dayanıklıdır balmumuyla da inceltir. Tokmak 5 kiloluk güllüdür kurşundan. Eskiden hallaçlar bu işi gezici olarak da yaparlardı” (KK 38).

“Tarladan pamuk gelir, temizlenir hazırlanır. Davar bağırsağından yapılan kiriş vardı, bir de onun ağaçdan togmağı. Kirişe togmakla vururduk. Tın tın diye ses çıkarıp pamuğu yün gibi atıyodu, ayırıyodu,

ditmek gibi yani. Çubukdan bedirik yapıp vurur kapartlarduk pamuğu. Sonra çığrıkla çevürüp pamuktan ip yapıyodug” (KK 35).

3.9.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Yay: Ağaçtan yapılır yay şeklindedir. Kiriş bağlanıp elle tutulmaktadır.

Kiriş: Kedi ya da davar bağıracağından yapılmakta, yünlerin ince ince ayrılmasını sağlamaktadır.

Tokmak: Kirişe vurup ditme işini gerçekleştirmektedir. Kurşun ya da ağaçtan yapılmaktadır.

Hallaçlıkta kullanılan aletlerin bilgileri Ahmet Üçkuşoğlu ve Şükran Koşar’dan edinilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

3.9.3. Değerlendirme

Çankırı ilinde hallaçlık, yok olmuş geleneksel meslekler arasında yer almaktadır. Günümüzde yorgancılık yapan ustalar hallaç makineleriyle yün ditme işini yapmaktadırlar ve bu yüzden geleneksel hallaçlık Çankırı’da yok olmuştur. Kaynak kişilerden yorgancı Ahmet Üçkuşoğlu, eskiden hallaçlık yaptığını fakat şimdi bu mesleğin bittiğini belirtmiştir.

3.10. İplikçilik

İp; yün, tiftik ya da pamuğun çeşitli yöntemlerle eğilerek bükülmesi sonucu geçirdiği değişim neticesinde ortaya çıkan gündelik yaşamın pek çok alanında fazlaca kullanılan bir materyaldir. Yün koyundan, tiftik ise keçiden elde edilmektedir. İp üretimi geçmişi çok eskiye dayanan mesleklerden biridir. Türklerin küçükbaş hayvanların kollarını ve yünlerini çok çeşitli alanlarda kullandığı bilinmektedir. Yün, tiftik, pamuk pek çok şeyin üretiminde ham madde olarak kullanılmaktadır. İp de ham maddesi yün, tiftik ya da pamuk olan ürünlerden biridir. İlk olarak yün ve tiftikten üretilen iplikler daha sonra pamuk yetiştiriciliğiyle birlikte pamuktan da üretilmiştir. İp üretimi dokumacılığın başlamasını sağlamıştır. Nitekim kilim, halı,

kumaş dokuma için gerekli olan temel materyal iptir ve dokumalar ipin üretiminden sonra başlamıştır.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde ip sözcüğünün, “yip” kelimesinden geldiği ve zamanla “y” sesinin düşmesi neticesinde ip olduğu ifade edilmiştir (Eyuboğlu, 1995, s. 350). İğ ise, “yig (yün eğirme aracı)” (Eyuboğlu, 1995, s. 338) olarak tanımlanmış ve “yig” iken “y” sesinin düşüp “ig/iğ” şeklinde değiştiği ifade edilmiştir (Eyuboğlu, 1995, s. 338). *Dîvânü Lûgat'it-Türk*'te “çıgrı” kelimesinin birkaç anlamı bulunmaktadır ve bunlardan biri de “ip çıkırığı”dır (Atalay, 1999b, ss. 146). “*Egrik = eğrilen ip, eğrilmiş ip.*”, “*eğril = ip eğirmek.*” (Atalay, 1999b, ss. 172) manalarına gelmektedir. Aynı eserde ip bükmede kullanılan araç anlamına gelen “ig” kelimesinin kullanıldığı bilgisi de mevcuttur (Atalay, 2006, s. 48). Bu bilgiler Türklerde ip üretimi hakkında bilgi verir niteliktedir.

Paflagon ve Galatların Çankırı'ya geçmişte verdikleri keçi ile ilişkili isimler (Elibol, 2008, ss. 6-7) doğrultusunda keçinin çok yetiştirildiği ilde iplikçiliğin ve dokumacılığın geçmişi tarihlendirilememekle birlikte çok eskiye dayanıyor olmalıdır. Eski Tunç Çağı'na ait Çankırı Müzesi'nde sergilenen ağırşak (Atmaca ve diğerleri, 2015, s. 8) da bunun kanıtı niteliğindedir. Ağırşak, o dönemde şehirde ip üretildiğine işaret etmektedir. İp üretimi de beraberinde ham maddesi ip olan el sanatlarının başlamasına imkân sağlamış olacaktır.

Pazırık Kurganı'ndan çıkan bozkırın en eski halısı olan Pazırık halısı, desenleri ve renkleriyle ilgi çekmektedir. Pazırık halısında; geyik, çiçek, yıldız, at gibi figürler kullanılmıştır. Ayrıca halıda; turuncu, parlak sarı, açık mavi ve koyu kırmızı gibi renklerin (Narşap, 2023, ss. 129-130) kullanılmış olması da dikkat çekmektedir. Pazırık Kurganı'ndan çıkan ilk halı, sadece Türklerde dokumacılığın değil iplikçiliğin tarihî geçmişi hakkında da bilgi vermektedir. Halının dokunmasında kullanılan iplerin renkleri Türklerde iplik yapımının basit düzeyde olmadığını göstermektedir. Türklerin ipliği renklendirmede usta olduklarına işaret etmektedir.

Orta Asya'da başlayan doğal boya üretimi, Türklerin Anadolu'ya göçüyle Anadolu coğrafyasına taşınmıştır. Anadolu'ya taşınan doğal boya yapımı gelişmiş ve en

gelişmiş dönemini Osmanlı Dönemi'nde yaşamıştır. Bununla beraber Bursa başta olmak üzere pek çok merkez boyacılıkta gelişim göstermiştir (Kepçioğlu, 1942; aktaran İmer, 1999, s. 333).

Osmanlı Dönemi'nde ip üretimi devam etmiş ve vergiye tabi tutulmuştur. “Damga-i Kirpas-i Penbe (pamuk) Mukataası” adı altında iplik ve ham maddesi ip olan dokumalardan alınan vergi, Çankırı'da iplikçiliğin vergi verilecek derecede üretilip satıldığının göstermektedir. Tiftikten üretilen tiftik ipleri, üreticiler tarafından pazarlarda esnaflara satılmıştır. Çankırı “Paşa Hanı Mevkiinde” çarşamba ve perşembe günleri ip satışının yapıldığı bilinmektedir. “Kaytan” isimli sicimin de Çankırı'da yapıldığı bilinmektedir (Elibol, 2008, ss. 163-165). Çankırı'da iplik üretimi fabrika ortamında teknolojiyle güncellenip devam ettirilememiş, geleneksel yöntemlerle yapılmış ve günümüze gelmeyi başaramamıştır.

Yapraklı ilçesinde tiftik ve yünden ip üretimi yapıldığı kaynaklarda geçmektedir. Haftalık olarak ilçede “400-500 kilo ip” üretildiği de bilinmektedir. Tostyalılara satılan bu iplikler, cumartesi günleri Yapraklı ilçesinde kurulan İplik Pazarı'nda satılmıştır (Bayhan, 2008, s. 184). Yine Yapraklı ilçesinde “tiftik pazarı, hayvan pazarı, buğday pazarı” isimlerinde ticarete yön veren ürünlerin pazarlarının olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Bedük ve Özkan, 2008, ss. 283) ve bu bilgidten hareketle Yapraklı'da ip üretimi kayda değer bir oranda yapılıyor olacak ki sadece tiftik pazarı kurulmuştur demek yanlış olmasa gerektir.

Kara Ahmet lakaplı Ahmet Terzi'nin Tosya'dan gelerek Yapraklı ilçesinin köylerine tiftik verip ip yaptırdığı bilgisine ulaşılmıştır. Eğrilen ipler “ılgıdır” isimli tahtada sıcak suyla yıkanıp kurutulmuştur. Hazırlanan ipleri Ahmet Terzi “kara okka”²⁹ isimli tartı birimiyle satın almıştır. Atıyla köyleri gezmiş, ipleri toplamış ve Tosya'ya götürmüştür. Kendisi Yapraklı köylerinde “ip tüccarı” olarak bilinmektedir. Ahmet Terzi, 1990'lı yıllara kadar köylerden ip toplamaya devam etmiştir (KK 28).

---

²⁹ Kara okka diye tabir edilen ölçü bir kilodan fazladır.

Yapraklı ilçesinde yaz kış giyilen çoraplar, tiftik ve yün iplerinden yapılmıştır. Kışın giyilen ve ayağı sıcak tutan çoraplar yünden örülürken yazın giyilen çoraplar ise tiftik ipinden üretilmiştir (Bayhan, 2008, s. 286).

Çankırı’da ip yapan ve ip boyayan kimseye ulaşılammıştır. Eski dönemlerde ip eğirme işini yapmış ve nasıl yapıldığını bilen kimseler mevcuttur fakat onlar da iplerin nasıl renklendirildiğini bilmemektedirler.

“Çubuktan bedirik yapıp vurur kapartlardık pamuğu. Sonra çıkırıkla çevirip pamuktan ip yapıyoduk. Ben ip yapmayı biliyom ama boya yapmayı bilmiyom. Boyayı anneannemler yapardı otların köklerinden biz sadece boyarduk” (KK 35).

İplikçilik teknolojiyle güncellenmek yerine teknolojiye yenik düşmüş bir meslektir. İplik Pazarı Camisi ismini iplik satılan pazara yakın olduğu için almış olabilir.

3.10.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Araştırmalar sonucunda Çankırı’da ip üretiminin üç şekilde yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Kirman/Kirmen, sümek ve çıkırıkla ip üretimi yapılmıştır. Kirmanda yün ve tiftik eğrildiği, sümekte ise tiftik eğrildiği bilinmektedir. Çıkırıkla ipler hem eğrilir hem de iki kat bükülür. Eğrilen ipler, iki kat yapıp bükülür ve büküldükten sonra kullanıma hazır hâle gelir (KK 39). İpin tek kat eğrilmesi yeterli değildir. Çoğu ürünün yapımında iki kat ip gerekir, bunun için ipler iki kat olarak bükülür (KK 19). Çorap, kilim, kumaş, halı dokumada ve örgü işlerinde ip kullanılır (KK 35). Çıkırıklı olmayanlar eğrilen ipin bükülmesi için kirmanı da kullanabilirler (KK 57). İp üretilmeden önce küçükbaş hayvanlardan yünün kırıldığı ve yıkıldığı, akabinde kurutulup didildiği ve yün taraklarında taranıp eğilmeye hazırlandığı bilgisi verilmiştir (KK 28).

3.10.1.1. Kirman/Kirmen ile İp Üretimi

Kirmanla ip eğirmede kirman isimli üst üste çapraz şekilde koyulup içerisinden çubuk geçirilen aletle ip eğirme işi yapılır. Yün ya da tiftik bileğe dolanır ve elle

çektirilen lif, kirman çevrildiğinde kirmana dolanır ve bu suretle ip eğrilip yumak hâlini alır. Aletin küçüklüğü ve taşınabilirliğinin kolaylığı hanımların sokakta otururken bile bir yandan işlerini yapmasına imkân sağlamıştır. Gittikleri her yere işlerini yanlarında götürüp iplerini eğirmişlerdir (KK 39, KK 27, KK 19).

“İp yapmak çok basittir kirman vardır iki ağaç çita ortasını del bir çabuk sok. Yün yapağını uzatıp koluna dolarsın sündürürsün kirmanı döndürürsün o ip olur” (KK 27).

3.10.1.2. Sümek ile İp Üretimi

Sümele ip üretimi, Çankırı’da kullanılmış bir diğer ip üretme tekniğidir. Sümekte, tiftik eğrilerek ip hâline getirilir. Sümek ya da diğer adıyla öreği, uzunca bir sopanın uç kısmına öreği ismi verilen, tiftiğin sarıldığı oval ahşap kafalı ip eğirmede kullanılan aletin adıdır. Tiftik, ahşap baş kısmına dolanır ve deri şeritle sarılıp sabitlenir. Sabitlenen tiftik ıslatılarak çektilirip iğ isimli aletlere dolanır ve yumak elde edilir (KK 55, KK 57).

Dîvânu Lûgat’it-Türk ’te “dava = yün sümeği” (Atalay, 1999b, s. 165) olarak geçmektedir. Bu bilgi, Türk kadınlarının sümeği, ip yapmada çok eski dönemlerden beri kullandığına kanıt niteliğindedir.

“Sümele ip yaparsın oda golaydır; uzun bir sopa ucunda sümeğin tahtadan yapılmış bir yün sarma yeri var. Oraya temizlenmiş yünü çekiştirip dolarsın. Bir de onun deri guşağı var yün kaymasın diye sarıp bağlarsın. Sonra ıslatıp sündürüp çektirirsin iğleri vardır, iğlerine dolarsın ip olur” (KK 19).

“Biz sümele ip yapduk. Öreği der kimi köy. Uzun tahtası var ucunda da ağaçdan gafası var. Sar tiftiği bağla, ıslat ıslat çek. İnceltiyoz tiftiği çekerek iğlere doluyoz büküp. Benim gocam götürüp satıyordu rahmetli eskiden birilerine. Toptan alıyolarmış kim alıyorsa işde” (KK 55).

“Biz esgiden her şeyi gendimiz dikip kendimiz örerdük. Benim dört çocuğum var hepsinin çorabını gendim ördüm. Gocama da tiftikten örerdim uzun beyaz çorap. Önü desenli kenarları düz olurdu. Gendime de patik örerdim. Yokluk vardı dabanı eskiyen tiftik çorapların, yün çorapların dabanını yeniden örerdük yama gibi. Gendi goyunlarımızın,

geçilerimizin yünlerini gırkarduk. Onu temizlerdüg, yıkardug, tararduk ip yapardug” (KK 57).

Fotoğraf 3.12: Sümek ile ip eğiren bir kadın³⁰

3.10.1.3. Çıkırık ile İp Üretimi

İp eğirmede kullanılan bir diğer teknik, çıkırıktır. *Dîvânu Lûgat’it-Türk*’te “çıgrı” kelimesinin manalarından biri, “ip çıkırığı”dır (Atalay, 1999b, s. 146). Yine bu bilgi de Türk kadınlarının ip üretimi ve ip yapımında çıkırık kullanma geçmişi hakkında bilgi verir niteliktedir.

Kızılırmak Bölgesi’nde özellikle pamuktan ip üretmek için faydalanılan çıkırık, yakın geçmişe kadar kullanılmıştır (KK 35). Çıkırık, kolu olan ve çevrildiğinde dönen bir mekanizmaya sahiptir. Çevrildikçe pamuk süner ve çıkırığa dolanır. Bu sayede uzayarak incelen pamuk, ip hâlini alır (KK 35, KK 55, KK 19).

“Çıkırıkla da ip yapılır, onun da kolundan çevirirsin ip yaparsın. Eskiden iplik yapan çokdu Çangırı’da evlerde kadınlar yapardı ipleri” (KK 27).

³⁰ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2024, 8 Ocak). <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1276068557116880&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

“Kilim dokumag için önce ip yapmag lazım. Biz eskiden iplerimizi gendimiz yaparduk. Goyunun yününü gırkaruz sonra güzelce yıkaruz onu diderüz, yün tarağından dararuz. Kirman vardır tahtadan çapraz üst üste geçirilmiş, elimize yünü sarıp sündürür kirmana dolaruz. Kirmanla eğire eğire ip yaparuz. İp yapıdıktan sonra da boyaruz. Biz boyayı hazır alıyoduk Sungurlu’dan. Eskiden anneannemler kökboyası yapardı, otlardan onlarla boyarlardı. Kirmanla yünü eğirip ip yaparuz, çıkırıkla da pamukdan ip yaparuz. Kızılırmak’da esgiden pamuk ekülüirdü. Tarladan pamuk gelür, temizlenür hazırlanur. Davar bağırsağından yapılan kiriş vardı bir de onun toğmağı. Kirişe toğmakla vururduk tın tın diye ses çıkarup pamuğu yün gibi atıyodu, ayırıyodu, ditmek gibi yani. Çubugdan bedirik yapıp vurur kapartlarduk pamuğu. Sonra çıkırıkla çevirip pamugdan ip yapıyoduk. Ben ip yapmayı biliyom ama boya yapmayı bilmiyom. Boyayı anneannemler yapardı otların köklerinden biz sadece boyarduk” (KK 35).

Köylere göre ip üretimi çeşitlilik göstermiştir. Bazı köylerde kirman kullanılırken bazı köylerde sümek tercih edilmiştir. Üretilen ipler halı, kilim dokumada ve örücülükte kullanılmıştır.

Fotoğraf 3.13: Çıkırık ile ip yapımı ³¹

Eğrilip bükülen iplerin son aşaması ise boyamadır. Boyanan ipler kullanıma hazırdır. Çankırı’da eskiden boyalar bitki köklerinden yapılmıştır. Kökboyalar, ip ve keçelerin boyanmasında kullanılmıştır. Şehirde şu an ip yapımı ve renklendirilmesi ile ilgili toplanan bilgilerden hareketle iplikçilik yok olmuştur demek yanlış olmasa gerektir.

³¹ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2022, 8 Kasım), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=985643229492749&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Çocukluk döneminde iplerin kökboyalarla boyandığını bilen kaynak kişiler, aile büyüklerinden görmüşler fakat detayları bilmemektedirler (KK 35, KK 63).

3.10.2. Kullanılan Aletler ve Malzemeler

Kirman/Kirmen: Üst üste çapraz şekilde koyulan, yün eğirmede kullanılan ahşaptan yapılmış, ortası delinip çubuk geçirilmiş ip eğirme aletidir.

Çıkırık: Ahşaptan yapılan, çevirmek suretiyle hem ip eğirme hem de bükmede kullanılan alettir.

Yün Tarağı: Tahta üzerine demir dişlerin takılmasıyla yapılmış yün ve tiftik yapağlarının taranarak ayrıştırıldığı alettir.

Sümek/Öreği: Gövde ve baş kısmından oluşmaktadır. Yünün sarıldığı baş kısmına öreği denmektedir. Tiftik yani keçi kılı eğirmede kullanılmaktadır. Eğrilen ipler iğlere dolanmaktadır.

İğ: Eğrilen iplerin sarıldığı bir nevi makaradır.

Ağırşak: İğlerin ucuna ağırlık yapması için takılan parçadır.

Yün: Koyun kılı.

Tiftik: Keçi kılı.

Pamuk: Tarımı yapılmak suretiyle üretilmektedir, ip üretiminde kullanılmaktadır.

İplikçilik mesleğinde kullanılan aletler, kaynak kişilerden Muradiye Sönmez, Emine Yarahmet, Zübeyde Sönmez, Şehri Bayram ve Şükran Koşar'dan alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Fotoğraf 3.14 : Eğrilen iplerin dolandığı iğler

Fotoğraf 3.15: Yün tarağı

3.10.3. Değerlendirme

Çankırı ilinde yapılan görüşmelerde iplikçiliğin yakın geçmişe kadar yapıldığı fakat günümüzde yok olduğu bilgisi kaydedilmiştir. Özellikle hanımların 1990'lı yılların sonuna kadar evlerinde tek tük de olsa bu işi yaptıkları söylenmektedir. Ürettikleri ipleri kendi ihtiyaçları için kullanmışlardır. Dokumalarında kendi ürettikleri ipleri kullanmışlar ayrıca yaptıkları ipleri satmışlardır. İplik satımı, Çankırı'da önemli bir ticari kaynak olmuştur (KK 19, KK 55).

3.11. Dokumacılık

Dokumacılık; kilim, halı ve yaygı gibi ürünlerin dokunduğu kirkitli dokumalar ile bez veya kumaşların dokunduğu mekikli dokumalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Halı, kilim ve yaygılar, evlerde kullanılan yer örtülerinin dokunduğu kirkitli dokuma örnekleridir. Mekikli dokumada ise bez yani kumaşlar dokunmuştur (Başaran, 2018, s. 16).

Dokumacılık insanlık tarihi kadar eskidir. Giyim, insanın temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. İnsanın sıcaktan, soğuktan ve her türlü çevresel etkiden kendi vücudunu koruması elzemdir (Uğurlu, t.y.). İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren beslenme, örtünme, barınma ve korunma gibi bazı temel ihtiyaçları olmuştur.

İlk insanlar, avcı toplayıcı kültürün gereği olarak avcı toplayıcılıkla geçimlerini sağlamışlardır. Avladıkları hayvanların derisi ya da postuyla da örtünme ve giyinme ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Hayvan derilerini iptidai şekilde kendilerine giysi yapan insanlar, doğada bulunan yaprakları örtünmek için kullanmışlardır. Neolitik Çağ ile birlikte tarım ve hayvancılığa geçilmiştir. Bu çağda hayvancılığa geçilmiş ve hayvanların evcilleştirilmiş olmasının getirisi olarak ipin üretimi ve dokumanın başlangıcının temelleri atılmıştır. Döneme ait kalıntılar arasında bulunan iğ ve ağırşaklar dokumacılığın yapıldığına işaret etmektedir. Doğada var olan bitki ve ağaç liflerinin ip yerine kullanılmasıyla başlayıp zamanla hayvancılığın getirisi olan koyun ve keçi gibi hayvanların yününün ve tiftiğinin ip olarak kullanımı, dokumanın başlaması ve gelişmesini sağlamıştır (Yıldız, 2022, ss. 259-260). Çatalhöyük kazılarında gün yüzüne çıkan buluntular dokumacılığın Anadolu'da tarihî geçmişine kaynaklık ederek MÖ 7000'li dönemlerde insanların dokumayı kullandıklarına işaret etmekle kalmayıp dokumanın ilk olarak Anadolu coğrafyası ve civarında başlamış olabileceğini de düşündürmektedir. Dokuma ürünlerin ticaretinin yapıldığına dair buluntular da kazılarda gün yüzüne çıkmıştır. MÖ 2000'li yıllara ait kazı buluntusu olan tabletlerde bu ticaretlerin detayları ortaya çıkmıştır (Uğurlu, t.y.).

Türkler dokumaya keçeyle başlamışlardır. Daha sonra keçi yünü kullanarak yaptıkları düz dokumalar, çadır yapımında kullanılmıştır. Dokumalar, Türklerin sadece yaşadıkları evlerin tabanlarını kaplamada değil kendilerine yuva olan, ev olan çadırlarının süslenmesinde ve estetik açıdan güzelleştirilmesinde de kullanılmıştır (Akaoglu, 2018, aktaran Akaoglu 2021, s. 2098).

Türk dokumacılığının bir parçası olan halı sanatı Orta Asya’da başlamış, Selçuklular ile Anadolu coğrafyasına taşınmıştır (Yılmaz, 2018, s. 98). Türklerde dokumacılığın köklerinin Orta Asya bozkırlarına dayandığı Pazırık Kurganı’ndan çıkan halı kalıntılarıyla desteklenmektedir. Mazhar Narşap Türklere ait en eski halının Pazırık Kurganı’ndan çıkan Pazırık Halısı olduğunu söylemekte ve halının fiziki özellikleri hakkında bazı bilgiler vermektedir. Halı; geyik, çiçek ve atlı süvari gibi motiflerle işlenmiş ve motiflerin işlenmesinde turuncu, parlak sarı, açık mavi ve koyu kırmızı gibi renkler kullanılmıştır (Narşap, 2023, ss. 129-130). Bütün bu bilgilerden hareketle Türklerde sanat ve estetik geçmişten bugüne ön planda tutulmuştur yorumu yapılabilir. Teknolojinin olmadığı bu dönemde bunca figürü halısına işleyen ve çeşitli renklerle süsleyen bir medeniyet çevresini güzelleştirmeye ve estetik katmaya özen göstermiştir. Aynı zamanda bu bilgiler, Türklerde dokumacılığın yanı sıra ip üretiminin tarihi ve gelişmişliği hakkında da çıkarımlarda bulunmaya imkân sağlamaktadır. Türkler yünü işleyip ip üretmekle kalmamış, boyamasını da keşfedip kendilerini ip üretiminde geliştirmişler ki açık mavi, turuncu ve kırmızı gibi renkleri tutturup ipleri boyamışlardır. Türklerin dokumacılıkta geliştiği ve çok çeşitli ürünler ürettikleri aşikârdır. Özellikle dokudukları ve ticaretini yaptıkları kilimler, bunların başında gelmektedir.

Türk dokumacılığıyla ilgili Kâşgarlı Mahmud’un eserinde halı ve kilim anlamına gelen “kiwiz” kelimesi geçmektedir (Atalay, 1998; aktaran Kraubayeva 2009, 126). Yünden dokunan şeyler için (yaygı, döşek...) “küvüz” kelimesi kullanılmıştır (Atalay, 1999a, s. 164). “Arkağ ya da argaç” kelimeleri, dokumada yanına ve enine atılan ipler; arış ya da eriş ise dokuma yapmak için kullanılan tezgâha dikine yani boyuna sarılmış ve gerdirilmiş telleri ifade etmek için kullanılmıştır (Atalay, 1999b, s. 33).

Alman seyyah Kannenberg, 1893 yılında İç Anadolu Bölgesi'ne yaptığı gezilerde Çankırı'ya da yer vermiştir. Çankırı'da hayvan yetiştiriciliği üzerinde duran Kannenberg, Ankara ve Çankırı civarında yetişen keçi türünden de bahsetmiştir. Çankırı, Ankara ve Tosya'yı içine alan bölgede 1.230.052'ye yakın tiftik keçisinin olduğunu belirten seyyah, keçilerin tiftiklerinden 1000 dokuma tezgâhı ve bu dokuma tezgâhlarından evini geçindirip para kazanan 10.000 dokumacı olduğu bilgisini vermiştir (Kannenberg 1897; aktaran Toruk, 2008, s. 50).

Vital Cuinet, Fransız seyyah ve araştırmacıdır. Aynı zamanda Cuinet Osmanlı'nın Düyun-u Umumiye Genel Sekreteri'dir. Osmanlı Devleti tarafından gelir kaynakları tespiti için görevlendirilmiş, 1880-1890 yılları arasında tarihi kesin olmamakla birlikte Çankırı da dâhil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu topraklarında araştırma yapmıştır. Yazdıkları arasında Ilgaz'da bulunan tiftik ve yünlü giysiler üreten bir fabrika da bulunmaktadır. Bu ürünlerin yurt içinde Ankara başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirleri ve yurt dışında İran'a gönderildiğini belirtmiştir (Toruk, 2008, s. 46).

Çankırı'da yapılan tiftik keçisi yetiştiriciliği, dokumacılığın gelişmesini sağlamıştır. Kâtib Çelebi Cihannümâ isimli eserinde ilde tiftik keçisi yetiştirildiğine değinmiştir.(Katip Çelebi; aktaran Kankal 2011, s. 159) Tiftikten üretilen “muhayyer” isimli bir dokuma türü bulunmaktadır (Kankal, 2011, s. 158). Ahmet Kankal, Özer Ergenç'in sicil kaynaklarına dayanarak Çankırı dokumalarından “sof” şeklinde bahsetmekte olduğunu ifade etmiştir. Ergenç Ankara, Tosya ve Kalecik dokumalarından da sof diye bahsetmiştir (Ergenç 1981; aktaran Kankal, 2011, s. 159).

Bu bilgiler doğrultusunda Çankırı'da küçükbaş hayvanın fazlaca yetiştirilmiş olması ip üretimini, ip üretimi de dokumanın gelişmesini sağlamıştır demek yanlış olmasa gerektir.

Şehrin kıymetli âlimlerinden Astarlızade Hilmi Efendi ve ailesinin dokumacılıkla uğraştığı bilgisine araştırmalar sırasında ulaşılmıştır (KK 26).

Fotoğraf 3.16: Dokuma yapan kadınlar³²

3.11.1. Dokuma Türleri ve Teknikleri

Feriha Akpınarlı ve arkadaşlarının yaptığı “Çankırı El Sanatları” isimli çalışmada Çankırı’da dokumacılık üç ana bölüme ayrılmıştır. Bunlar; “Kirkitli Dokuma, Mekikli Dokuma ve Çarpana Dokuma”dır. Kirkitli dokumaları da “Havlı Kirkit Dokumalar” yani halı dokuma ve “Düz Kirkitli Dokumalar” yani kilim dokuma olarak ikiye ayırmışlardır. Düz kirkit dokuma başlığı altında “kilim, sumak ve zili” isimli dokumalar yer almaktadır. İkinci dokuma türü olan mekikli dokuma ise kumaş dokuma türüdür ve “kutnu, atlas ve kemha” Çankırı’da dokunan kumaşlar arasındadır. Üçüncü dokuma türü olan “çarpana dokuma” yük sarma, kıyafet aksesuarı, eşyaların bağlanması gibi amaçlarla kullanılan ince şeritler şeklinde dokunmuş ürünlerden oluşmaktadır (Akpınarlı 2008, ss. 117-126). Yapılan araştırmalar doğrultusunda halı dokuma ve kumaş dokumayla uğraşan kimseye ulaşılammıştır. Kilim dokuma bilen fakat dokuma işini yıllar önce bırakan bir kişiye ulaşılmış, kilim dokuma hakkında kendisiyle görüşme yapılmıştır (KK 35).

³² Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2022, 20 Haziran). <https://www.facebook.com/photo/?fbid=871311104259296&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

3.11.1.1. Kirkitli Dokuma

Kirkit, kilim dokumada kullanılan ve iplerin sıkıştırılmasına yarayan aletin ismidir ve bu dokuma türünün de ismi olmuştur (Acar, 1982; aktaran Demiral, 2021, s. 69). Kirkitli dokuma, boyuna gerdirilmiş çözgü ipleri arasından enine gerdirilmiş atkı ipleri geçirilerek kirkit yardımıyla sıkıştırılır. Kirkit, geçmişten bugüne ağaç, kemik ve demir gibi materyallerden yapılmıştır. Kirkitli dokumalar, “Havsız Kirkitli Dokumalar” ve “Havlı Kirkitli Dokumalar” olarak ikiye ayrılır. Kilim, zili, cicim, sumak havsız (düz) kirkitli dokuma; halı ise havlı kirkitli dokuma örneğidir (Öngen, 2016, s. 62).

3.11.1.1.1. Düz (Havsız) Kirkitli Dokuma

Havsız kirkitli dokumalar, tezgâhlarda el yordamıyla dokunur. Yapı olarak incedir ve atkı ipliklerinin çözgüler arasından çeşitli şekillerde geçirilmesiyle oluşturulur. Kilim, cicim, sumak ve zili, düz kirkitli dokuma örnekleridir (Atış Özhekim, 2009; aktaran Öngen, 2016, s. 62). Havsız kirkitli dokumalar düz dokuma olarak da bilinmektedir.

Kaynak kişi bu dokuma türünde dokunan ürünün yüzeyinde iplerin olmadığını düz bir görüntüye sahip olduğunu ve halıdan yüzeyinin, ip ve düğüm tekniklerinin farklı olduğunu dile getirmiştir (KK 35). Düz dokuma, kaynak kişi Şükran Koşar’dan alınan bilgiler doğrultusunda detaylı olarak aşağıda anlatılmıştır.

Düz dokuma tezgâhları, kişilerin kendi imkânlarıyla yaptıkları iptidai fakat profesyonel işlerin çıkmasını sağlayan bir yapıya sahiptir. Hazırlanan tezgâhlara gerdirilen çözgü ipliklerinin arasından atkı iplerinin modellere uygun şekilde geçirilip diştir yardımıyla oturtulup kirkitle sıkıştırılmasıyla yapılan bir dokumadır. Kirkitli düz dokuma tekniğiyle; seccade, çanta, heybe, kilim, yaygı, çuval ve yastık gibi ürünler dokunmaktadır. Seccade, küçük desenlere sahip olduğu için dokuması zor ve örnekten bakılması gereken bir dokuma türü olarak görülürken; kilim ve benzeri ürünler ilmekleri iri olduğundan dokunması daha kolay olan ürünler olarak

görülmektedir. Düz dokumalarda angıt, kurtağzı, böğürek, kıvrım, koçboynuzu, çiçek ve ağaç gibi motifler kullanılmıştır.

“İplerimizi hazırladıktan sonra tezgâhımızı guraruz. Azık çakarız iki taraflı sonra iplerimizi eğerüz, astarımızı eğerüz yani. Tezgâha ipleri aşağı yukarı germeye eğerüz diyoz yani. Tezgâhı yukarı bağlaruz, aşağıdan da dikerüz. Tezgâh yapmak çok kolay dört tarafı çita ile dolandırılıyo, ipler yukarı ve aşağı çekiliyo, gerdiriliyo. Sonra iplerin arasından ilmekleri geçiyoz modellere göre. Dokudukça yukarıdan tezgâhı sökiyoz dokuduğumuzu aşağı çekip tekrar devam ediyoz. Dokuma yapmak için tezgâh, ip, diştir ve kirkıt lazım. Diştir ilmekleri oturtuyo, kirkıt sıkıştırıyo. Sonra geç başına doku dur. Modelleri aklımızdan dokuruz kilimi, yaygıyı falan çünkü bunlar daha kolay kaba iş. İri iri geçiyoz ilmekleri. Seccade dokurken önümüzde model var ona bakıyoz. Seccadenin ilmekleri çok küçük o yüzden bakarak yapmak lazım. Biz Türkmeniz buraya göç etmişiz. Bizim evlerimizde hep kendi dokuduğumuz kilimler serülüdür ama artık bitti dokumıyoz. Sadece kilim dokumazdık yaygı, heybe, çanta, seccade, çuval, yastık biz hep dokurdug bunları. Çeyizlerimiz için evlerimiz için dokurdug, dokuyup satmazdık ama bazen birileri isterdi. Bana da dokuyun diye o zaman dokurdug. Kış olunca kurulurdu tezgâhlar yazın tarlada işlerimiz olurdu. Günlükleşirdik 5 gün sen bana gelip kilim dokurdun beş gün ben sana kilim dokurdum. Üç kişi 1 ayda bir kilim dokurduk büyük. Ağaç, çiçek, böğürek, kurtağzı, koçboynuzu, angıt diye motiflerimiz vardı onları dokurduk” (KK 35).

İnsanlar kilim dokurken yardımlaşarak işlerini kolaylaştırmıştır. Yörede “günlükleşmek” diye ifade edilen yöntemle birbirlerine yardım edip işlerini kolaylaştırmışlardır (KK 35).

3.11.1.1.1.1. Kirkitli Düz Dokumada Kullanılan Alet ve Malzemeler

Atkı ipliği: “Dokumacılıkta mekikle enine atılan iplik kumaşın en ipliği” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Çözü ipliği: “Dokumacılıkta atkılarının geçirildiği uzunlamasına ipler; arış” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Tezgâh: Dört tarafı çitalardan yapılmış ip gerdirilip dokuma yapılan alettir (KK 35).

Diştir: Dügümlerin ya da ilmeklerin yerleştirilmesini sağlayan alettir (KK 35).

Kirkit: Dügüm ya da ilmeklerin sıkıştırılmasını sağlayan alettir (KK 35).

3.11.1.1.1.2. Düz Dokuma ile Dokunan Ürünler

Kilim: Evlerin yüzey kaplamasında kullanılan el dokuma ürünlerdir(KK 36).

Heybe: At, eşek gibi hayvanlarla yük taşımak için kullanılan iki taraflı dokuma torba (KK 36).

Yaygı: “Yere veya döşeme üzerine serilen örtü; savan” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Seccade: “Bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte, halı, kilim, post veya kumaştan yaygı; namazlık” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Çuval: Yük taşıma ya da muhafaza etmede kullanılan büyük torba (KK 36).

Dokuma Yastık: Sedir üzerinde kullanılan içi kamışla doldurulmuş dokuma yastık kılıfı (KK 35).

Dokuma Çanta: İçerisine bir yere giderken ihtiyaç duyulan şeylerin koyulduğu taşıma işine yarayan eşya (KK 35).

Düz kirkitli dokumada kullanılan alet ve malzeme bilgileriyle düz dokuma ürünlerin tanımları, kaynak kişi Şükran Koşar’dan elde edilen bilgiler ve TDK Sözlüğü’nden faydalanarak hazırlanmıştır.

3.11.1.1.2. Havlı Kirkitli Dokuma

Tezgâhlarda üç iplik yöntemiyle kirkit kullanılarak sıkıştırılan dokuma türüdür. Halı dokumada kullanılan yöntemde atkı, çözgü ve ilme (düğüm) ipleri vardır. Çözgü iplerine yün ya da ipek gibi ipliklerden düğüm atılır ve sıra oluşturulur. Düğüm sıraları bittikten sonra enine atkılar atılır ve kirkitle sıkıştırılır (Akpınarlı ve diğerleri, 2008, s. 117).

3.11.1.2. Mekikli Dokuma

Çözgü ipliklerinin açılarak arasından atkı ipliklerinin mekik kullanılarak geçirildiği dokuma türüdür. “Dik, çukur, kamçılı yüksek” tezgâh diye isimlendirilen tezgâhlarda dokunur (Akpınarlı, 1996; aktaran Akpınarlı, 2008, s. 122). Mekikli dokumayla Çankırı ilinde kutnu, atlas, kemha isimli kumaşlar dokunmuştur (Akpınarlı, 2008 ss. 122-125).

“Evvelde pamukdan bez dokurlardı. Pamukdan beyaz kumaş dokuyup giysi yapmada kullanıyorlardı. Kutnu derdik o da dokunurdu. Bir de atlas kumaş derdik onu da dokurlardı ama ben hiç dokumadım bilmiyom” (KK 35).

“Dokumacılar vardı, kilim dokurlardı. Birde pırtıcılar vardı, kumaş satarlardı. Dükkânlarının bir kısmında da kumaş dokurlardı. Kilim dokuyanların tezgâhları iyiye kumaş da dokurlardı. Dükkânların ya da evlerin üst katında dokuma tezgâhları vardı. Çok yaygındı herkes dokuma yapardı ama şimdi yok oldu. “Keşler” vardı dokuma tezgâhları vardı. Dokumacılık tamamen yok oldu” (KK 23).

“Eskiden evlerin üst katlarında hep dokuma tezgâhları varmış. Öyle diyorlar herkes kumaşını kendi dokurmuş. Kilimini kendi dokuyanlar da varmış. Ben onları bilmiyorum ama bazı iş yerlerinde dokuma tezgâhları vardı onu biliyorum” (KK 22)

3.11.1.3. Çarpana Dokuma

Ağaçtan yapılan ince levha, karton ve deri gibi çeşitli materyallerden üçgen, kare veya dikdörtgen şeklinde kesilen ve köşeleri delinmiş kartlara çarpana denir. Bu kartları kullanarak deliklere çözgü ipleri geçirilir ve kartlar çevrilir. Çevrilen kartların arasında oluşan boşluktan atkı ipliğinin atılması yöntemiyle yapılan dokuma türüdür (Akpınarlı 2008 s. 126). Bu dokuma türü, kolay olması sebebiyle kadınlar tarafından Çankırı sokaklarında dokunmuştur. Çarpana dokuma yakın geçmişe kadar yapılmış ve sipariş üzerine üretilmiştir. Çarpanalar, bebek beşiklerine bebekleri bağlamak için, bel bağı (kemer) olarak ve yük sarmak için kullanılmıştır. Sağlam olması, tercih edilmesine sebep olmuştur (KK 20) Bel bağı olarak kullanılanların ucuna at kılları ve mavi boncuklarla süsler de takılmaktadır (KK 36).

“Dokumacılık 1990'lara doğru yok oldu. Öncesinde evlerde çırcır makinesi vardı, çoğu insan kendi kumaşını kendi dokurdu. Eski kumaşlar bile değerlendirilirdi. İnce kumaşları ip gibi kesip birleştirip dokurdu insanlar. Kadınlar 5 santim genişliğinde ip kuşaklar dokurdu. Bu kuşakları yük sarmada ve bebekleri beşiklere bağlama da kullanırlardı, sipariş üzerine yapılırdı” (KK 20).

3.11.2. Değerlendirme ve Öneri

Çankırı’da dokumacılık yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilerden tespit edildiği kadarıyla yok olmuş meslekler arasında değerlendirilmiştir. Halı, kilim ve kumaş dokuma, ilde yakın geçmişe kadar yapılmış fakat hızlıca yok olmuştur. Kilim dokuma denince Kızılırmak akıllara gelmektedir, Kızılırmak kilimiyle meşhurdur. Kızılırmak ilçesine bağlı Güney Kışla ve Kuzey Kışla köyleri, Türkmenlerin yaşadığı köylerdir ve iki köyde dokunan kilim motifleri, Türkmen kilim motifleridir. Güney Kışla ve Kuzey Kışla’nın kilimleri, diğer kilimlerden ayrı tutulmaktadır. Öyle ki araştırmanın kaynak kişileri Şükran Koşar ve Ramazan Koşar, tarihi tam olarak hatırlamamakla birlikte çocukluk dönemlerinde iki köyde yapılan düz dokuma ürünlerin Almanlar tarafından incelendiğini ve Almanların dokunan ürünlere hayran kaldıklarını ifade etmişlerdir (KK 35, KK 36). *“Biz küçükken Almanya’da köyümüze geldiler. İki köyde Güney ve Kuzey Kışla’da ne kadar dokuma varsa hepsini caminin altına, okulun bahçesine serdiler. Almanlar hayran kaldılar. Üç etek giyip karşıladığı onları”*(KK 36). Almanların köylerini ziyaretini bu sözlerle anlatmışlardır.

Fotoğraf 3.17: Jim Vogel’in çektiği dokumacı fotoğrafı ³³

³³ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2020, 15 Ekim) <https://www.facebook.com/photo/?fbid=403033741087037&set=g.232430943510791> adresinden alındı.

İlde 1950’li yıllarda dokuma yapıldığı bilinmektedir. Hatta 1975 yılında Kartal Gazozları’nın sahiplerinin annesi Çil Emine lakaplı Emine Kartal’ın dokuma yaptığı edinilen bilgiler arasındadır (KK 26). Kasım Bey Medresesi karşısında dokumacı dükkânlarının olduğu da elde edilen bilgiler arasında yer almaktadır (KK 11).

“Kasım Bey Medrese’sinin karşısında küçük küçük dükkânlar vardı. Kilimciler vardı orada. Annem eski bezleri ince ince kesip, renkleri birbirine yakın olanları birbirine dikip, kumaşlardan yumak yapardı. Kilimciye götürürdük, o bize yolluk falan dokurdu o kumaştan ip yumağıyla. Adamın dokuma tezgâhı vardı. Kilim haline getirir ince uzun yolluk gibi uçları saçaklıydı, paspas falan olarak kullanırdık. Yan yana iki üç kilimci vardı. Kilim dokuyorlardı renkli ipleri vardı” (KK 11).

Fotoğraf 3.18: Çankırı’da dokumacılığın canlandığına dair yapılan haber yazısı³⁴

Gazete haberinde, Ziraat Bankası’nın Adana’dan getirip sattığı kumaşların herkes tarafından çok beğenildiği ve metresi 60 kuruş olan kumaşların Çankırılılar tarafından beğenilmesi üzerine bu durumun şehirde aynı kumaşın üretimine teşviği sağlanarak basit tezgâhlarla insanların fabrika kumaşlarıyla yarışacak kalite ve güzellikle kumaş dokuduklarını yazmaktadır.

³⁴ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2022, 18 Temmuz) <https://www.facebook.com/photo/?fbid=892890235434716&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Fotoğraf 3.19: 1950'li yıllara ait dokuma fotoğrafı ³⁵

Kızılırmak'ın Güney Kışla köyünde kilim dokumacılığının hareketlenmesi için geçtiğimiz yıllarda kurs açılmış fakat uzun sürmemiştir (KK 35, KK 36). Türkmen motiflerinin dokunduğu bu iki köy başta olmak üzere kilim dokuma kursları ivedilikle açılmalı ve kilim dokumayı bilen son hanımlar ölmeden bu meslek aktarılmalıdır.

Çankırı'da bulunan eski kilimler, müze ortamında sergilenmeli ve ivedilikle şehirde bir kilim müzesi açılmalıdır. Müzede kilimlerin sergilenmesinin yanı sıra atölyelerin oluşturulup kilim dokumanın tekrar canlandırılması gerekmektedir. Merkeze uzak mahallelerde de kilim dokuma kursları açılmalıdır. Özellikle ev hanımları ve evden çalışmak isteyen kimseler için kilim dokuma bir istihdam alanı hâline getirilmeli ve gelir kaynağı oluşturması sağlanmalıdır. Yerel yönetimler dokunan kilimlerin açık pazarlara girmesi için girişimlerde bulunup üretici ile alıcı arasında köprü olmalıdır. Dokunan kilimler Çankırı başta olmak olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yerli ve yabancı turistlerin beğenisine sunulmalıdır. Tatil yörelerinde Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde dokunan kilimler yerli ve yabancı turistlere satılmaktadır. Çankırı kilimleri de aktif tatil yörelerinde kendine pazar bulmalıdır. Bu sayede kilimler kültür

³⁵ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası (2022, 31 Ekim), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=978930970163975&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

endüstrisine kazandırılmış olacaktır ve yok olması önlenmekle kalmayıp kilimlerin gelir kaynağı hâline gelmesi de sağlanmış olacaktır. Sadece kilimler değil diğer dokuma ürünler de güncellenerek modern dokunuşlarla süslenmeli, gelenekselle modern sentezlenmelidir. Çanta, paspas ve yolluk gibi dokumalar da kültür endüstrisine kazandırılmalıdır. Çankırı dokumaları, geleneksel motifleri modern tasarımlarla birleştirilerek yeniden dokunmalıdır ve dokuma ürünler bir sektör hâlini alarak kurslarda yetiştirilen kimselere ekonomik gelir kapısı açılmalıdır. Hapishanelerde de halı ya da kilim dokuma kursları verilip atölyeler oluşturulup mahkûmların istihdamı, boş zamanlarını değerlendirmeleri sağlanabilir.

3.12. Süpürgecilik

Süpürge, geçmişten bugüne temizlik ihtiyacını giderme için kullanılmış bir ev aletidir. Doğada bulunan doğal liflerden yapılan süpürgeler, uzunca yıllar kullanılmıştır. İnsanlar bu lifleri el yordamıyla bağlayarak ev temizliğinde duyduğu ihtiyacı gidermiş, kimi kişiler ise bunu bir meslek olarak yapmış ve ürettiği süpürgeleri satarak geçimini sağlamıştır (Yılmaz, 2021, s. 440).

Dîvânu Lûgat'it-Türk 'te süpürge manasında “eskü” kelimesinin kullanıldığı bilgisi bulunmaktadır (Atalay, 2006, s. 129).

Çankırı ilinde geçmişte yapılan fakat günümüze gelmeyi başaramayan mesleklerden birisi de süpürgeciliktir. Süpürgecilik, teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan motor gücünün kullanımıyla vakumlu temizlik yapan elektrikli süpürgelere yerini bırakmıştır. Evlerin temizliğinde hanımların eli ayağı olan ot süpürgeler, uzunca yıllar kilimlerin ve halıların süpürülmesinde başta gelen temizlik aracı olmuştur. El süpürgesiyle süpürülen evlerin temizliğinde zamanla elektrikli süpürgeler tercih edilmeye başlanmıştır. Günümüz teknolojisiyle üretilen robotlar ve dik süpürgeler, son yıllarda çağ atlamış durumdadır. Ot süpürgesinden robot süpürgelere uzanan süpürgecinin yolculuğu, günümüze gelişerek gelmiştir.

Çankırı'da kızların mahareti süpürge kullanışlarıyla ilişkilendirilmiş, kızların ve gelinlerin süpürge yapıları büyükler tarafından değerlendirilmiştir. Özellikle evinin

çevresini çalı süpürgesiyle sık sık süpüren kızlar ve gelinler, pek makbul kabul edilmiştir (KK 61). Yapılan araştırmalarda uzun zamandır hazır alınan süpürgelerin şehirde satıldığı ve el yapımı süpürge işiyle uğraşan kimsenin olmadığı bilgisi kaynak kişiler tarafından verilmiştir (KK 66, KK 67). Süpürgecilik mesleği ile ilgili meslekte kullanılan materyaller ve teknikler hakkında bilgi toplanamamıştır.

“Kaynatam süpürge yapardı, ama o el süpürgesi yapmazdı, dam süpürgesi yapardı. Dikenli çalılardan keser, demet yapar, bağlardı. Sonra da ağaçdan uzun sap dakardı. O süpürge dam temizleme de kullanulurdu, bahçe süpürmede kullanulurdu uzundu eğilmezdin belin ağrımazdı” (KK 63).

“Gaynanam benim süpürge süpürüşüme yarsıymış, beğenmiş. Gaynatama bek güzel süpürge süpürüyo demiş, eli yakışıyo süpürgeye demiş. Eskiden genç kızlar süpürge yaparken çakdırmadan bakarlarmış. Nasıl yapıyor diye? Üstün körü mü yoksa sağlam mı dutuyo süpürgeyi? Halının altına bakılmış, toz var mı, pisliği halının altına mı süpürüyor diye. Hay gızım bu süpürgeler bek iyi tertemiz çekiyo. Biz bi yandan süpürüyoduk, toz bir yandan galkıyordu. Ne anladım ben bu süpürmeden, toz geri ayakta emme ne yapacan mecbur” (KK 57).

Süpürgenin çeşitleri vardır. Bunlar; evlerde, ahırlarda ve bahçelerde kullanılan süpürgelerdir. Sert ve dikenli çalılardan yapılan uzun sopaların takıldığı süpürgeler ahırların temizliğinde ve evlerin bahçesinin temizliğinde kullanılmıştır (KK 42).

3.12.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Öcal Oğuz ve diğerlerinin “Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Meslekler” isimli derlemeleri kitaplaştırdıkları çalışmada, “Çankırı’da Süpürgecilik” hakkında yapılan derlemeden elde edilen bilgilere de yer verilmiştir. Kitapta ilgili bölümde 2004 yılında Çankırı’da Osman Özdemir’in 10 yıldır süpürgecilik yaptığı bilgisi bulunmaktadır (Oğuz ve diğerleri, 2005, s. 140) fakat meslek günümüze aktarılamamıştır. Süpürgecilik yapan herhangi bir iş yeri ya da usta bulunamamıştır.

Çankırı ilinde yetiştirilen ve süpürge otu olarak da bilinen funda bitkisi yetiştiriciliği, şehirde yapılmış ve funda çalıları süpürge yapımında kullanılmıştır. Süpürge otları toplanıp, kurutulup, süpürge yapılacak kadar kısımları derlenip, bir araya getirilir ve sap kısmı yapılır. Sap kısmı iple dolandırılmakta ve çalı kısmı ikiye ayrılır

dikilmektedir. Süpürge yapımında funda çalısı otu, ham madde olarak kullanılmaktadır. Fundanın süpürgeye çevrilmesi için makas, çuvaldız, çalı keski, pense ve yan keski, kullanılmaktadır (Oğuz ve diğerleri, 2005, s. 140).

“Süpürge otu tohumu diye bir şey vardı. Tarlaya saçarlardı, adı aklıma gelmiyo. Sonra onu toplayıp, süpürgecilere satarlardı. O süpürgeciler kimdi, neredeydi bilmem sadece köye gidince gördüyüm o otu” (KK 47).

3.12.2. Değerlendirme

Yapılan araştırmalar ve kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda Çankırı’da süpürgecilik mesleği yok olmuştur demek yanlış olması gerektir. İlde yapılan araştırmalarda süpürgeciler hakkında kayda değer pek bilgi edinilememiştir.

“Süpürgeci hiç hatırlamıyorum, onlar genelde köylerden gelip satarlardı. Buradakiler hazır alırlardı sağdan soldan” (KK 65).

“Eskiden varmış süpürge dikenler yapanlar ama biz hep hazır satanları gördük” (KK 58).

3.13. Sandıkçılık

Çankırı’da geçmişte yapılan geleneksel mesleklerden bir diğeri de sandıkçılık olmuştur ve sandıklar gelinlerin çeyizlerinin muhafaza edildiği el emeği göz nurunun bekçileri olarak bilinmektedir.

Sandık kelimesi, Arapça “sandûk”tur. Türkçeye hangi dilden geçtiği bilinmemektedir (Eyuboğlu, 1999, s. 579). TDK Sözlüğü’nde sandık kelimesi, *“içine çeşitli şeyler konulan, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası”* (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. *Dîvânü Lûgat’it-Türk*’te “ükek = tabut, sandık” (Atalay, 1999b, s. 711) manasına gelmektedir.

Sandığın yapılma yeri ya da ilk ortaya çıkış noktası hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte ilk çağlardan bu yana kullanıldığı ve estetik açıdan da süslenmiş sandıkların olduğu bilgisi yapılan araştırmalar sonucunda elde edilmiştir. Sandık yapımında kullanılan ağaç, bulunulan bölgede yetiştirilen ağaç türlerine göre belirlenmektedir. Sandık yapımında kullanılan ağaç türleri; çam, ceviz, sandal, dut gibi ağaçlardan oluşmaktadır (Koparan, 2009, s. 164). Sandık kullanımının başlangıcının Eski Mısır'a dayandığı ve o dönemden bu zamana bir uzantı olarak devam ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır (Yalçın Usal, 2010, s. 158).

Gelin kızların binbir emekle ördüğü ve işlediği el işleri, kız babasının kızına hediye aldığı sandığın içinde erkek evine götürülmüştür. Çankırı'da çeyiz sandığı, kızın ailesi tarafından kızlarına hediye alınır ve içinde saklanan şeyler son derece kıymetlidir (KK 34). Sandıklar emeği, hatıraları, hediyeleri, kültürel unsurları saklar ve korur. El emeği oyalar, havlular, etamin işleme yastıklar, seccadeler, karyola örtüleri, lifler ve danteller, sandıklarda saklanan çeyizlere örnektir (KK 44). Sandıklar sadece çeyizlerin değil kıymetli görülen her şeyin saklandığı muhafaza eşyalarıdır. Kalabalık ailelerde yaşanan dönemlerde Çankırı'da her gelinin bir odası olmuştur ve odasında bulunan eşyalar; karyola, gardırop ve sandıktır. Sandık gelinlerin özelidir ve izinsiz açılması ayıp karşılanmıştır. Sandıkların kilitlenebilmesi için kilitleri vardır (KK 57). İlde el yapımı sandıkçılık yok olmuş, yerini mağazalarda satılan hazır sandıklar almıştır. Eskiden her geline çeyiz sandığı alınması, ailenin bir vazifesi olarak görülürken şimdilerde çoğu gelin, sandığı gereksiz ve kalabalık olarak görüp almamaktadır.

Aileler kızlarına çeyiz alırken maddi durumlarına göre sandıklar tercih etmişlerdir. Sandıklar her bütçeye uygun farklı ekonomik durumlara göre çeşitlenmiştir. Oymalı ceviz sandıklar, sedef kakma sandıklar el işçiliğinin çok olduğu sandıklar olduğu için ekonomik durumu iyi olan ailelerin kızlarına aldığı çeyiz sandıklarını oluştururken, düz ahşap sandıklar ve resimli tenekeyle kaplanmış sandıklar da orta hâlli bütçelere sahip ailelerin tercihi olmuştur (KK 68). Eski sandıklarla fabrikasyon sandıklar karşılaştırıldığında el işi sandıkların estetik açıdan fabrikasyon sandıklarla kıyas edilemeyeceği aşîkârdır. Özellikle oyma ve sedef işleme sandıklar, ayrı bir yere

sahiptir. Yörede sandıkların üstüne gelinlerin çeyizini oluşturan yatak, yorgan ve yastıklar dizilir.

Gelin kızın çeyizi, kız evinden çıkarken kardeşleri ya da yakın akrabalarından birileri sandığın üzerine oturur ve taşınmasına izin vermez. İstedikleri bahşişi aldıklarında sandığın evden çıkarılmasına izin vermektedirler (KK 28).

3.13.1. Değerlendirme ve Öneri

Çankırı ilinde, sandıkçılık mesleği hakkında derleme yapıp mesleğin detayları hakkında bilgilere ulaşamamıştır. Mülakatlar esnasında eskiden Büyük Cami civarında ceviz sandık yapan sandıkçıların olduğu fakat şu an mesleğin tamamen yok olduğu belirtilmiştir. Meslek 1985'lere kadar gelmeyi başarmış fakat yok olmaya karşı duramamıştır. Kaynak kişilerden Yüksel Arslan'ın babası Hüseyin Arslan da eski sandık ustalarındandır.

“Çankırı Büyük Cami civarında ceviz sandıklar başta olmak üzere çok çeşitli sandıklar yapılmıştı. 1985’li yıllara kadar devam etti. Daha sonra mobilyacılar sandıklar alınmaya başlandı. İşleme oymalı sandıklara ilgi azaldı. Ceviz oymalı sandıklar yapılırdı. Babam sandıkçıydı Hüseyin Arslan. Renkli önü tenekeden kuş desenli sandıklar moda oldu bir ara onlar basitti” (KK 20).

“Büyük cami civarında sandıkçılar vardı gızım. Çok güzel sandıklar yaparlardı, cevizden yaparlardı. 2-3 usta vardı yetiyodu, ama bahalıydı ceviz sandıklar” (KK 1).

Şehirde kaybolmuş çeyiz sandıkçılığının yeniden canlandırılması zordur fakat minimal şekilde çalışılan el işçiliği takı sandıkları yapılarak kültür endüstrisine kazandırılabilir. İnsanlar, küçük takı sandıklarına ilgi gösterebilirler. Geleneksel motiflerle modern çizgileri birleştirip estetik açıdan ilgi çeken sandıklar tekrardan üretilebilir. Boş zaman değerlendirme etkinliği olarak ahşaptan hediyeelik eşya yapım kursları açılıp üretilen ürünlerin şehir içi ve şehir dışına satışı sağlanabilir. Bu sayede şehrin yaşayanlarına gelir kaynağı olacak bir kapı daha açılmış olacaktır. Nitekim Çankırı’da faaliyet gösteren “Evcı Ticaret” isimli ahşap ürünlerin satıldığı iş yerinde

yapılan görüşmede tahta beşiklere tekrardan talebin olduğu şehir içi ve şehir dışına tahta beşik satışı yaptıkları bilgisi verildi. Sandıklara da aynı talebin oluşması için üzerinde çalışılması ve kültür endüstrisi çarkına dâhil edilmesi gerekmektedir.

3.14. Hüsnühat Sanatı

Hattat kelimesi Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde “*güzel yazı yazan, güzel yazı yazarak geçinen, yazı ustası*” (Eyuboğlu, 1999, s. 318) şeklinde tanımlanmıştır. Hattatlık kelimesi, köken olarak Arapçadır ve “hat” yani “çizgi, yazı” anlamına gelen kelimedenden “hattat” kelimesi türemiştir. “Hattat” kelimesine karşılık gelen Türkçe kelime “yazıcı”dır. Hattat Arapların saraylarında belge, evrak ve buyruk gibi yazı işlerini yapan, yazan görevli kimsedir (Eyuboğlu, 1999, s. 318). Hattatlık bir meslek ve aynı zamanda sanattır. TDK Sözlüğü'nde hüsnühat, “*güzel yazı sanatı*” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle Araplarla etkileşimi başlamıştır. Başta dinin kabulüyle başlayan etkileşim, zamanla kültürün etkileşimiyle devam etmiştir. Hat sanatı, Kuran-ı Kerim'i güzel ve doğru yazmak amacıyla ortaya çıkmıştır. İslamiyet'i kabul eden topluluklar da Arap alfabesini kullanmışlardır. İslamiyet'in farklı coğrafya ve milletler arasında yayılması neticesinde Arap yazılı dili doğrudan kabul edilmemiş fakat Arap harfleri İslam'ı kabul eden toplumların kullandığı bir alfabe olmuştur. Arapça, Müslüman toplumlar arasında kabul gören bir alfabe olma özelliği taşımaktadır (Derman, 1997; aktaran Nuhoglu, 2022, s. 30). Burada önemli olan Müslümanların Arapçayı değil Arap alfabelerini kullanmalarıdır. Yani Arap dili olan Arapça, Müslümanlar arasında ortak bir dil olarak kullanılmamış sadece Arap alfabesi ortak alfabe özelliği taşımıştır. Hat sanatı da doğal olarak bu alfabeyle kullanan toplumlar tarafından ilgi görmüştür. İslam'ın kabulüyle Türk kültürü içerisinde hat sanatı kendine yer bulmuştur.

Kaynaklarda hat sanatı, “nebat” yazısına dayandırılmaktadır. Geçmişte Arap yazısı; “cezm, meşk, kûfi” gibi isimler almıştır. Kufe'nin merkez olmasıyla Arap yazı dili “Kufi” adını almış ve bu dönemde gelişim göstermiştir. “Abbasi Veziri İbn Mukle”, aynı zamanda hattattır ve hat sanatını geometri bilgisiyle ilişkilendirip yazının

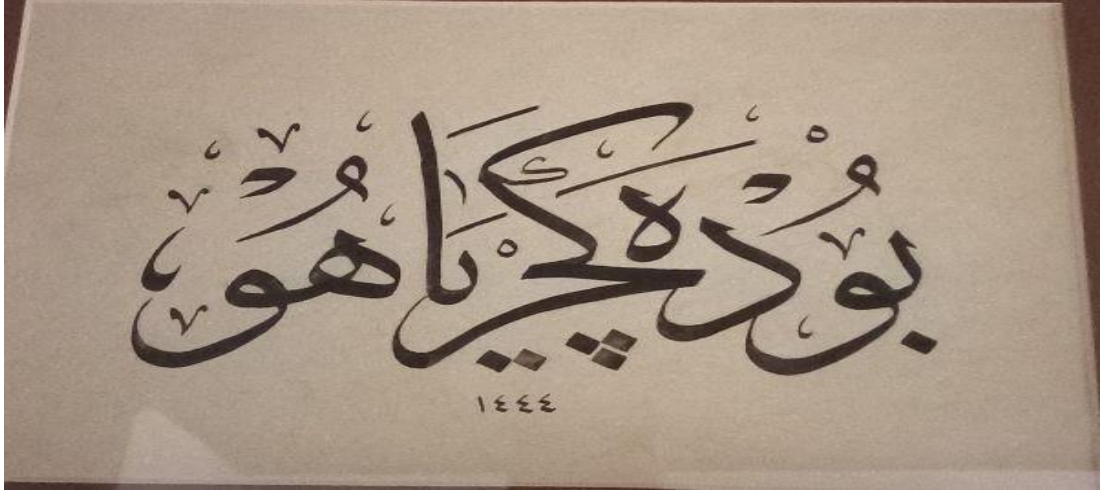
ölçülerini belirlemiş ve hat sanatını bu ölçülere göre inceleyip “altı hat yazısı çeşidi” olduğunu belirlemiştir. “Rika, sülüs, muhakkak, tevki, reyhani ve nesih”, halife tarafından ortaya koyulan yazı çeşitleridir (www.yazmanadir.yek.gov.tr/).

“Nebat yazısı”, Nebatiler’in kullandığı alfabeyle oluşturdukları yazıdır ve Arap yazısının Nebat yazısından doğmuş olduğu kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır (Aydın, 2018, s. 3).

Çankırı’da, Osmanlı Devleti Dönemi’nde Hâzımiye Medresesi’nde (Buğday Pazarı Medresesi) hattatlar yetiştirilmiştir (KK 11). Hâzımiye Medresesi, diğer adıyla Buğday Pazarı Medresesi, Sûfîzade Mustafa Hazım Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yapım tarihi, 1700’lü yılların sonlarına doğru tarihlendirilmektedir. Kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte şu an Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi olarak hizmet vermektedir. İçerisinde Çankırı kültürünü, el sanatlarını, yöresel lezzetlerini barındırmaktadır (<https://cankiri.bel.tr/>). Medresenin özüne sadık kalmak adına bir odası hattatlık odası olarak düzenlenmiştir. Hattatlık odasında eskiden “kaligrafi” şimdi ise İsmail Çubukçu tarafından temel hüsnühat kursları verilmektedir (KK 11).

Çankırı’da hüsnühat sanatıyla ilgili olarak şehrin ileri gelen âlimlerinden olmasının yanı sıra mutasavvıflığıyla da bilinen Ahmet Mecbur Efendi, Hâzımiye Medresesi’nde Mustafa Hazım Efendi’den ders ve akabinde de icazet almıştır. Rüştîye Mektebinde hüsnühat dersleri vermiştir (Çonkar, 2017, s. 66). Kaynak kişi İsmail Çubukçu, Ahmet Mecbur Efendi’nin Taş Mektepte hat hocası olarak görev yaptığı bilgisini vermiştir.

“Ahmet Mecbur Efendi Taş Mektep’te hüsnühat dersleri vermiştir. Kendisinin şiirlerini biz besteledik” (KK 40).

Fotoğraf 3.20: Yazı çeşitlerine örnek³⁶

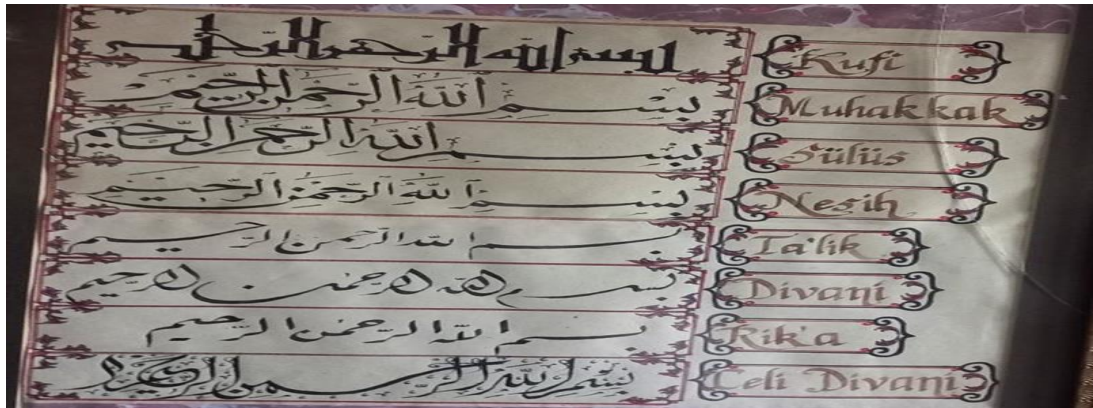
3.14.1. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Kâğıt: Sanat icra edilirken aharlı kâğıt kullanılır fakat günümüzde kuşe kâğıt da kullanılmaktadır.

Kalem: Bambu kalem ya da İran kamışı kullanılmaktadır.

Mürekkep: Hüsnuhat için özel hazırlanmış kalemlerin batırılıp kâğıtların üzerine yazıldığı boyadır.

Mürekkep Hokkası: Mürekkebin kalem batırmak için koyulduğu kaptır.

Fotoğraf 3.21: Hüsnuhat sanatı

Hüsnuhat sanatında kullanılan malzemeler, kaynak kişi İsmail Çubukçu'dan alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

³⁶ Buğday Pazarı Medresesi Hüsnuhat odasından

3.14.2. Değerlendirme ve Öneri

Hattatlık, Çankırı’da yok olmuş meslekler arasında yer alırken hattatlığa merak salan ve bu alanda eğitim almaya başlayan İsmail Çubukçu, bu mesleğin Çankırı’da son temsilcisi olmaya niyet etmiştir. İsmail Çubukçu, eğitimine rika yazısıyla başlamış, Şabanözü Müftüsü Kuddisi Doğan’dan bir buçuk yıl ders alıp eğitimini tamamlamış, daha sonra hüsnühat eğitimine başlamıştır. Hüsnühat eğitimine İstanbul Birlik Vakfı’nın kursunda devam eden Çubukçu, Selim Türkoğlu’ndan hüsnühat dersleri almaktadır. Eğitiminin dördüncü yılını tamamlayan İsmail Çubukçu, gelenekleri gereği icazet almayı beklemektedir. Henüz icazet almadığı için kendisinin hattat olmadığını söylemektedir. İcazetini aldıktan sonra Çankırı’nın yaşayan hattatı olmaya muktedir olacaktır. Düstur gereği kendisi icazet almadan kurs vermediğini fakat gelip yardım isteyenlere temel hat eğitimi olan kalem tutma gibi basit konularda yardımcı olduğunu söylemiştir. Mesleklerinin pirinin Amasyalı Şeyh Hamdullah olduğunu belirten Çubukçu, bu mesleğe maddi beklenti gözeterek değil yok olmuş bir mesleği yeniden canlandırmak için merak salmıştır. İsmail Hoca icazet aldığı anda öğrenciler yetiştirip Çankırı’da yok olan hattatlığı tekrar canlandırabilir.

“Ben Buğday Pazarı Medresesi’nde Tuz ustalığı yapıyorum. Bu medrese çok eski Sofuzade Mustafa Hazım Efendi yapmış bu medreseyi. Eskiden burada hattat yetişirmiş. Savaş dönemine kadar öğrenci varmış sonra medrese kapanmış. Askerler kalmış diyorlar bir süre sonrada yüncüler depo olarak kullanmış. 2010 yılında Belediye restore etti burayı müze yaptılar. Burası müze yapılırken bir odası da hattatlığa ayrıldı. Eskiden hattatlar yetiştiği için. Bir süre Mehmet Aslan burada kaligrafi dersleri verdi. Şimdi de İsmail Çubukçu kurs değil ama temel şeyleri öğretiyor, gelenlere yardımcı oluyo. Çünkü icazet almayı bekliyo kurs vermek için” (KK 11).

2.15. Okuyuculuk

Çankırı’da yapılan alan araştırmasında “okuyuculuk” isimli bir mesleğin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yakın geçmişe kadar ilde kadın ve erkek okuyucuların olduğu ve düğünlerde davetiyenin henüz kullanılmadığı dönemlerde okuyucuların düğün sahiplerinin adına eş dost ve akrabalarını düğüne davet etmek için para karşılığı bu işi yaptıkları bilgisine ulaşılmıştır. Kadın okuyucuların verilen adresleri tek tek gezip

düğün sahiplerinin adına söylenen kişileri düğüne davet ettikleri, gün ve saat bilgisi verdikleri bilinmektedir (KK 11, KK 23). Aynı zamanda okuyuculara davet etmek için gittikleri evlerden yiyecek gibi şeylerin verildiği de bilinmektedir (KK 27). Okuyucular, toplum tarafından bilinen ve güvenilen kişiler olmuştur. Okuyucular, davet edecekleri kişilerin evlerine girip oturmaktadır. Bu yüzden herkes tarafından bilinen ve güven kazanmış kişiler bu işi yapmaktadır (KK 11). Erkek okuyucuların ise arasta ve çarşı gibi kalabalık ortamlarda ellerini kulaklarına koyarak düğün bilgisini bağırarak insanlara duyurdukları bilinmektedir (KK 23).

“Eskiden düğünlerde davetiye yokdu kadın ve erkek okuyucular vardı. Kadın olanlara adres verirdin ev ev gezip düğüne okurlardı. Erkek okuyucular da arastalarda esnafları gezip düğüne okurdu. Hatta arastanın ortasında elini kulağına koyardı, ezan okur gibi kulağına koyuyo ve bağırıyordu. Şu gün, şu saatte, şu kişinin oğlunun kızının düğünü var eş dost davetlidir diyodu. Bu da bir iş, meslekti para karşılığında yapılırdı. Herkes yapamazdı bu işi. Bütün şehri bilecek, adresleri bilecek ve evlere giriyor, herkes eve alınmaz. Kadın okuyucuları herkes bilir, evine alırdı. Okuyucu Name Teyze vardı en son hatırladığım” (KK 11).

“Okuyuculuk düğünlerde insanları davet etmek için yapılırdı. Filancanın oğlunun ya da kızının şurda, burda düğünü var diye davet ederlerdi. Kadın ve erkek okuyucular vardı. En son Aliye Demirtaş vardı okuyucu rahmetli oldu” (KK 23).

Kaynaklarda da okuyucuların isimleri geçmektedir. “1940 ve 1950’lili yıllarda, Çankırı merkezinin en meşhur düğün okuyucuları; Gölezli, Kara Şahan Nene, Meryem Teyze ve Takımcı Fatma’dır” (Varvar, 2010, s. 81). Bu işi şehirde son yapan Okuyucu Name ve Aliye Demirtaş’tır (KK 11, KK 23).

Okuyucu kadınlar gezerek düğüne davet ettikleri ailelere; yazma, çorap ve havlu gibi küçük hediyeler de götürmektedirler. Okuyucular, düğünler ve nişanlarda tutulur, kız tarafı ve erkek tarafının okuyucuları ayrıdır. Düğüne davet etme işine, “oku”; dağıtılan hediyelere ise “okuntu” ismi verilir (Varvar, 2010, ss. 78-79).

Okuyuculara düğüne davet ettikleri kimseler tarafından da para ve hediyeler verilir (Demirci, 1938; aktaran Varvar, 2010, s. 79). Okuyucular kız tarafı ve erkek

tarafından da ücret alırlar (KK 11). Düğün davetiyelerinin ortaya çıkmasıyla bu âdet niteliğindeki meslek de yok olmuştur.

3.16. Destancılık

Yüksel Arslan, 1980’li yıllarda Çankırı’da “destancıların” olduğunu ve acıklı olayları kâğıtlara yazıp kasetlere kaydederek boyunlarında teyplerle gezerek anlattıklarını ve yazdıkları ağıtların olduğu kâğıtları para ile sattıkları bilgisini vermiştir (KK 20).

Metin Yılmaz da bir yazısında Çankırı’daki destancılardan bahsetmektedir. Mahalleleri gezerek acılı olayları kendince yorumlayıp şiir şeklinde yazan destancılardan bu yazılarını bastırıp sattıklarını ifade etmiştir. Mahalleleri sokak sokak gezen destancılar, bağıarak şiirlerini okumuşlar ve halk tarafından büyük ilgi görmüşler, dikkatle dinlenmişlerdir. Bu destancılar, “destancı âşık” olarak da anılmıştır. Destanın en acıklı ve heyecanlı yerinde boynuna takılı teybin düğmesine basıp durduran destancılar, burada kâğıtları dönemin parasıyla “25 kuruşa” satmışlardır. Destanın sonunu merak eden heyecanlı ahali, 25 kuruşu verip destanın devamını kendi okumuştur (Yılmaz, 2015a).

3.17. Gazozculuk

Gazoz, asitli grubunda değerlendirilen bir içecektir. TDK Sözlüğü’nde “*Meyve esansı, şeker ve karbon asidi ile yapılan, basınçlı hava ile şişelere doldurularak hazırlanan içecek*” (<https://sozluk.gov.tr>) olarak tarif edilmiştir. El yapımı gazoz satan gazozcular da şehrin ticari hayatında bir dönem var olmuşlardır. Alan araştırması sırasında “Kartal Gazozları” isimli gazozcunun sahibi Kartal ailesinin bu işi yaptığı bilgisi edinilmiştir. Konuyla ilgili görüşme yapılacak kaynak kişi bulunamamıştır.

“Gazozcu Faruk vardı, şimdi il dışında bu işi yapıyorlarmış. Sakarya mı Hendek mi bilmiyorum. Orada Çankırı Gazozu yapıyorlarmış” (KK 23).

“Gazozcular vardı. Korgunluydu bunlar. Kendileri yapardı gazozu Çankırı Gazozu yaparlardı. Sonra Kartal Gazozları olmuştu sanırım. Evlere götürüp bırakırlardı şişelerde kasa kasa” (KK 31).

3.18. Çemencilik

Çemen aslında bir bitkidir ve bu bitkiden baharat elde edilir. TDK Sözlüğü’nde çemen, *“Maydanozgillerden, kimyon türü bir bitki”, “bu bitkinin kokulu tohumu”* (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. Bu baharattan sos yapılmış ve sosa da çemen ismi verilmiştir. Çankırı’da bu bitkiden elde edilen baharatla oluşturulan ezme ya da sos yapan kişilere ise çemenci denmiştir.

Çankırı ilinde Çemencilik, yapılan meslekler arasında yer almaktadır. Çemenci Hacer Teyze isimli Hacer Gümüş ve Adil Usta, Çankırı’nın son iki önemli çemencisidir. Çemenci Hacer Teyze hakkında bilgi sahibi olunurken Adil Usta hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (KK 23).

Çemenci Hacer Teyze, 1925 yılında doğmuş ve 1969 yılında çemenciliğe eşinin ölümü üzerine evinin geçimini sağlamak için başlamıştır. Evde tek başına yaptığı çemenciliği zamanla küçük bir işletmeye çevirmiş ve yanına da yardımcı kadınlar olarak devam etmiştir. Çankırı’da çemen baharatı Kızılırmak’ta yetiştirilmektedir. Çemen baharatı yapmak için çemenin öğütülüp elekten elenmesi gerekmektedir. Çemen hazır edildikten sonra özel baharatlarıyla karılmaktadır. Çemenci Hacer Teyze, 2020 yılında vefat etmiştir (Yılmaz,2016).

“Çemenci Hacer ve Çemenci Adil Usta vardı. Büyük Cami civarında bu işi yapıyorlardı” (KK 23)

Fotoğraf 3.22: Çemenci Hacer Teyze³⁷

3.19. Kazazlık/İpek Böceği Yetiştiriciliği

Kazazlık bir meslektir ve TDK Sözlüğü’nde meslek şu şekilde tanımlanmıştır: “*Ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse*” (<https://sozluk.gov.tr/>). İpek böcekçiliği yetiştiriciliği ve ipek yapımının şehrin ekonomisine katkı sağladığı bilgisine ulaşılmıştır. Müstakil evlerin bahçelerinde yer alan dutların sebebi olarak da bir dönem yapılan ipek böcekçiliği gösterilmektedir. İpek böceği yetiştiriciliği hakkında görüşme yapılacak kimse bulunamamıştır fakat kaynaklarda geçen küçük bilgiler şehirde ipek böceği yetiştiriciliği yapıldığına kanıt niteliğindedir.

Yüksel Arslan XIX. yüzyıla ait Çankırı merkeze ilişkin Temettuat Defteri ışığında Çankırı sosyo-ekonomik hayatını ele alan makalesinde ipek böcekliğiyle uğraşan “dört hane” olduğu bilgisini vermiştir. 1900’lü yıllarda şehirde ipek böceği yetiştiriciliği yapılmış ve desteklenmiştir. Nitekim 1909 yılında şehre gönderilen “100.000 dut fidanı” bu durumun göstergesidir (Arslan, 2008, s. 408).

³⁷ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2023, 22 Eylül) <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1211073603616376&set=g.232430943510791> adresinden alındı.

4. YOK OLMAYA YÜZ TUTMUŞ GELENEKSEL MESLEKLER

Çankırı ilinde geleneksel mesleklerden günümüze gelmeyi başaramamış fakat son ustası ya da son birkaç ustası kalan meslekler bulunmaktadır. Bakırcılık, kalaycılık, ahşap oymacılığı, yorgancılık, davulculuk, elekçilik ve kalburculuk son ustası kalmış mesleklere örnektir. Şu an bu meslekler şehirde devam etmektedir fakat ustalar belli bir yaştan üzerinde olup çırak yetiştirmemektedirler. Çırak yetişmeyen bu meslekler, yok olmaya yüz tutmuşlardır. İlerleyen dönemlerde bu mesleklere merak duyup çıraklar yetişirse meslekler devam edebilir fakat ustalar uzun süredir meslekte çırak yetişmediğini, çoğu kişinin de dükkânlarını kapattıklarını ifade etmişlerdir. Yok olmaya yüz tutmuş meslekleri belirlerken; mesleklerin dükkân ortamında icra edilmesi, işi yapan hâlihazırda en az bir ustanın bulunması ve yetiştirilecek çırağın olmaması kıstas olarak alınmıştır.

Şehirde bakırcılık, sembolik olarak devam etmektedir. Dövme bakır ya da bakır işleme yapılmamaktadır. Bakırdan yapılan tek ürün, “depni” isimli yoğurt kaplarıdır. Hazır alınan ürünler satılmakta ve eski bakırların tamiri ve kalayı yapılmaktadır. Demircilik mesleğinin de bakırcılıktan farkı yoktur. Ustalar dükkânları kapatmamak adına ve mesleklerini sevdikleri için mesleklerine sahip çıkmaktadırlar. Yorgancılıkta da son ustalar kalmıştır lakin diğer mesleklerden farklı olarak eskiden ailesi yorgancı olan ustalar, kamudan emekli olduktan sonra yorgancı dükkânı açmışlardır. Bu şekilde sonradan açılmış iki yorgancı vardır fakat yorgancılıkta da çırak yetişmemektedir. Davulculuk, Çankırı’da önemli bir meslek olarak düğünlerin vazgeçilmezidir ancak genç davulcu sayısı çok azdır. Ahşap oyma yapan bir usta tespit edilmiştir. Usta, şehirde bu işi yapan tek kişinin kendisi olduğu bilgisi vermiştir. Elinden geldiği kadarıyla mesleğe sahip çıktığını söyleyen usta mesleklerinde çırak yetişmediğini söylemiştir.

Yok olmaya yüz tutmuş geleneksel mesleklerle ilgili yapılacak bazı uygulamalar, mesleklerin yok olmadan gelecek nesillere aktarılmasını sağlayabilir. Mesleklerle ilgili teşvik ya da tanıtımların artırılmasına önem verilebilir. Yorgancılık gibi mesleklerde kurslar açılıp özellikle kadınların evlerde ek gelir olarak bu işi yapmaları

için destekler verilebilir. Son ustalara sahip çıkıp, sanatlarının tanıtımlarını yapmalarına imkân sağlayıp, koruma altına alınması gerektiği kanaatindeyiz.

4.1. Ahşap Oymacılığı

Ahşap oymacılığı, ham maddesi ağaç olan bir el sanatıdır. Kereste hâline getirilmiş ham maddenin bazı aletler yardımıyla şekillendirilerek süsleme alanında kullanılması sanatıdır. Oymacılık ve kakmacılık gibi farklı teknikleri bulunmaktadır fakat hepsi ahşap oyma mesleği içerisinde yer almaktadır (Oğuz ve diğerleri, 2005, s. 41).

“Oymacılık insanlığın uyguladığı en eski süsleme sanatlarından biri olup tarih öncesi dönemlere ait kaya ve mağara resimleri -tabii boyalarla yapılanlar hariç bir tür- oymadır. Osmanlılar bu sanatın ustalarına nakkâş, nahhât, kende-kâr, kalemkâr gibi isimler vermişlerdir. Oyma genelde taş, mermer, stuko, yeşim, akik, fildişi, boynuz, kemik, maden ve ahşap üzerine yapılmaktadır; bunların içinde en yaygın olanı ahşaptır” (Bozkurt,2007, s. 13).

Anadolu coğrafyasında oymacılık sanatının yerleşmesi ve gelişip Anadolu coğrafyasına ait bir biçim kazanması, Selçuklu Dönemi’nde gerçekleşmiş ve Osmanlı Dönemi’nde de devam etmiştir. Selçuklu Dönemi’nde yoğun olarak mimari yapılarda kullanılan oyma sanatı, Osmanlı Dönemi’nde mimarinin yanı sıra ev ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ahşap ürünlere de uygulanmıştır (Kılıç Karatay, 2018, s. 149).

4.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Ağaçlar önce kesilir, kesilen ağaçların herhangi bir işleme tabi tutulmadan önce kurutulması gerekmektedir. Kuruyan ağaçlar, hızarlar veya marangozhanelerde kereste hâline getirilmektedir. Bu işleme yörede “biçtirmek” ya da “dildirmek” ismi verilmektedir. Ahşap oymada en önemli unsur, malzeme kalitesi ve yapılacak olan ürüne uygun ağaç seçimidir. Ayrıca oyma kalemleri de sanatın icrasında önem arz etmektedir (KK 5).

“Ahşap oyma yapıcaksan bazı şeylere dikkat etmek gerek. Ne yapıcaksan ona uygun ağaç seçimi yapılır. Malzemelerimiz ağaç, oyma

kalemleri, pergel, zımpara, testere ve vernik lazım olur. Yapılacak şeye uygun şekilde ağaçlar kesilir. Kesilen parçaların üzerine istediğimiz motifler çizilir ve uygun oyma kalemi ile şekiller çıkarılır. Zımparalama yapılır yani zımparalama işlemi, birleştirilen parçalar verniklenir bu en son yapılır” (KK 5).

Ahşap oyma, Türk geleneksel meslekleri arasında geçmişi çok eskiye dayananlar arasındadır. Çankırı mimarisinde eski konakların, evlerin, camilerin ve medreselerin yapımında ahşap kullanımı had safhada olmuştur (KK 5).

“Ahşap oymanın geçmişi ile ilgili bildiğim kadarıyla Selçuklulara ait. Selçuklu’dan sonra Osmanlı Hükümdarlığı’nda da yaygın olarak kullanılmış. Osmanlıdan sonra da kopma olmuş kimse bu meslekle uğraşmamış. Uzun dönem ilgilenmedikleri için şu anda günümüzdeki evlerde alçı, kartonpiyer olduktan sonra bu meslekle ilgilenen olmamış. Önceden evlerin dekor yerlerinde kullanılıyormuş. Camilerde, medreselerde kullanılmış” (KK 5).

Ahşap oymada ceviz, ardıç ve kayın ağaçlarının işlenmesi zor olduğu için pek tercih edilmediği; ıhlamur ve çam ağacının işlenmesi daha kolay olduğu için daha çok tercih edildiği bilinmektedir. Kavak ağacı, ahşap oymada ustalar tarafından değil acemiler yani çıraklar tarafından kullanılmıştır. Ahşap oyma işinde ağaç seçimi, yapılacak ürüne göre değişim göstermektedir (KK5).

“Acemi bir kişi mesela ceviz ağacı oyamaz, ardıç ağacı, kayın ağacı oyamaz sert ağaçtır bunlar. Ama bunun dışında ıhlamur ağacı çok yumuşaktır. Bu ağacı oyabilir. Kavak ağacını pek kullanmıyoz biz, pek kullanmıyoz derken ustalar kullanmıyo ama onları da acemiler oyabilir” (KK 5).

Çankırı ahşap oyma ürünlerinde kullanılan motifler; gülbezek, dönerbezek, hayatağacı ve çarktır. Tavan göbeklerinin ortasında bir ve birin etrafında çoğalan motiflerin birden çoğalma ve türemeyi ifade ettiği ve sonsuzluk anlamına geldiği ustadan edinilen bilgiler arasındadır. Çankırı tarihî evlerinin tavan göbekleri el emeği göz nuru ve ince işçilik gerektiren ürünlerdir. Çankırı, ahşap işçiliğinde tavan göbekleriyle önemli bir yerdedir. Tavan göbekleri, diğer ahşap ürünlerden fazlasıyla el emeği içermesi ve kullanılan teknikler bakımından ayrı bir öneme sahiptir. İl mimarisinde kabartma ve künde-kârî teknikleri de uygulanmıştır (KK 5).

Fotoğraf 4.1: Tavan göbeği örneği³⁸

Fotoğraf 4.2: Tavan göbeği örneği³⁹

---

³⁸ Buğday Pazarı Medresesi Ahşap Oyma Odası

³⁹ Buğday Pazarı Medresesi Ahşap Oyma Odası

4.1.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Ağaç: Ahşap oyma sanatının ham maddesidir. Yapılacak olan ürüne göre uygun olanı seçilmektedir. Ceviz, ardıç, kayın, çam, kavak gibi...

Oyma Kalemi: Çizilen şekillerin oyularak desenlerin verilmesini sağlayan keskin araçtır.

Zımpara: Ağaç yüzeyinin pürüzsüzleştirilmesi için kullanılan malzemedir.

Pergel: Ahşap oymada kullanılan dairelerin düzgün çizilmesi için kullanılan araç gereçtir.

Testere: Kerestenin uygun ebatlarda kesilmesi için kullanılan araçtır.

Vernik: Son hâli verilen ürüne renk ve parlaklık vermesi için sürülmektedir.

İskarpela: Ahşabı oymaya yarayan keskin alettir.

Ahşap oyma sanatında kullanılan alet ve malzeme bilgileri, kaynak kişi İsmail Hotoğlu'ndan öğrenilmiştir.

4.1.3. Ahşap Oymanın Uygulandığı Alanlar

Evlerde bulunan ürünlerde ahşap oyma sanatı kullanılarak eşyalar estetik açıdan güzelleştirilmiştir. Ahşap oyma sanatı; tavan göbeği, kapı, kaşıkılık/ kepçelik, Kur'an-ı Kerim kabı, sehpa, sandık, mutfak rafı, tablo ve ayna kenarlarının süslenmesinde kullanılmıştır. Osmanlı saraylarında kullanılan saray sehpaları, ahşap ustası tarafından yapılmıştır. Saray sehпасı, sekiz parçadan oluşan, Osmanlı saraylarında kullanılan oymalı sehpadır (KK 5).

“Ben saray sehpaları çok yapıyom 8 parçadan meydana geliyo. Her biri tek tek işleniyo. Önce çiziliyo, sonra tek tek oyma yapıliyo. Oyma yapıldıktan sonra tekrar zımparadan geçirilip toplanıp birleştiriliyo. Birleştirildikten sonra tekrar zımpara yapıliyo. Ondan sonra üstü meydana çıkıyo ve üstünün oyması yapıliyo” (KK 5).

Fotoğraf 4.3: Ahşap oyma sanatı uygulanan sandık⁴⁰

4.1.4. Değerlendirme ve Öneri

Şu an mesleğin durumu, eskiye oranla önemini yitirmiş ve üretilen ürünlerin kullanım alanlarının çoğu yok olmuştur. Ahşap oyma sanatıyla süslenen ürünlerin yerini fabrikasyon ürünler almıştır. İsmail Hotoğlu, şehirde ahşap oyma mesleğinin son ustasının kendisi olduğunu ifade etmiştir.

Ahşap oyma tekniği kullanılarak çeşitli ürünler yapılabilir. Özellikle saray sehparlarının tekrardan gün yüzüne çıkarılıp evlerde kullanılması için girişimlerde bulunulabilir. İnsanların ihtiyaç duydukları takı sandıkları ve makyaj kutuları gibi ürünler ahşaptan yapılarak mesleğin tekrar eski önemini kazanması için girişimlerde bulunulabilir. Ahşap oyma sanatı, tanıtılarak yeniden canlandırılma potansiyeline sahip bir meslektir. İnsanların boş zaman değerlendirme adına yapabileceği bir meslek özelliğine sahip ahşap oyma ürünleri, kültür endüstrisine çevrilip hediyelik eşya sektörüne kazandırılabilir.

---

⁴⁰ Buğday Pazarı Medresesi

4.2. Demircilik

Demir kelimesi *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “temür” olarak karşımıza çıkmaktadır (Atalay, 1999b, s. 598). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde ise demirin Moğolca “tumur”dan geldiği bilgisi yer almaktadır. Sözcüğün “temür- temir- demir...” (Eyuboğlu, 1995, s. 177) olarak değişim gösterdiği kaydedilmiştir. Demirin “timür, timir” şekillerinde kullanımı Doğu Türkçesinde mevcuttur. Sözlükte demirin ilk defa Anadolu'da bulunup işlenmiş olduğu Asyalı ulusların ise demiri Anadolu'ya komşu toplulukların öğrenmesiyle tanıdıkları belirtilmiştir (Eyuboğlu, 1995, s. 177). Geleneksel Türk meslekleri arasında yer alan, en önemli meslek gruplarından biri olan ve geçmişi Orta Asya'ya kadar dayanan demircilik, Çankırı ilinde de var olan ve günümüze gelen nadir mesleklerden biridir.

Gerek destanlardan gerekse diğer kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Türklerin demiri işlemede mahir oldukları görülmektedir. Türklerin savaşçı yapıları ve savaş aletleri yapımında ileri gittikleri, uzun yıllar bulundukları bölgelerde hâkimiyetlerini koruduklarından bellidir.

Ergenekon Destanı, Türklerin demiri işleme tarihlerinin ne kadar eskiye dayandığına işaret etmektedir. Türk mitolojisinde “demir dağ motifi” önemlidir ve sıkça karşılaşılmaktadır. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* isimli kitabında “demir dağ” motifi üzerinde durmuştur. Destanda demir dağın eritilmesi için kurulan körüklerin ve demir dağın eritilmesi, Türk kültür tarihinde demirciliğin geçmişinin ne kadar eskiye dayandığının kanıtıdır. Demir dağda sıkışıp kalan Türklerin yer sıkıntısı yaşamaları üzerine geniş coğrafyalara ulaşma isteğiyle daha önce eriterek işledikleri demir dağı, bu sefer eriterek dışarı çıkmışlardır. Demir dağı eritmek için yetmiş adet at ve öküz keserek derilerinden yaptıkları körükler, destanda geçmektedir (Ögel, 2014a, s. 71) ve körük demircilikte kullanılan bir alettir, teknolojinin gelişimine kadar da ateşi harlamada kullanılmıştır.

Demirin mitolojik olarak önemi üzerinde duran Ögel, demir dağları dünyayı ayakta tutan bir nevi “direk” olarak görmüştür. Kâşgarlı Mahmud'un “*yerin baskısı, tutanı*

dağ; milletin baskısı, tutanı da Bey'dir"⁴¹ sözünden örnek veren Ögel, "*Demir ve Bakır- dağlar Türk mitolojisine göre, bir nevi yeryüzünün temel direkleridir. Ötügen dağı da böyle bir dağdır.*" (Ögel, 2014a, s. 68) diyerek Türk mitolojisinde demirin ve madenlerin kutsiyetinin önemi üzerinde durmuştur. Demir, yeryüzünü, dünyayı ayakta tutan direk olarak görülmüştür.

Doğan Kaya ve Uğur Mesci, *Sivas'ta Bıçakçılık* isimli çalışmalarında Türkler arasında demirciliğin tarihinin çok eskiye dayandığını belirtmişler ve Ergenekon'dan çıkmak için demir dağı eritmede "yetmiş büyük körük" kullanıldığını ifade etmişlerdir (Kaya ve Mesci, 2002, s. 6). "Demir ev" motifi de Türk mitolojisinde geçen motifler arasında yer almaktadır. Demir ev motifi, Oğuz Kağan destanında geçmektedir (Ögel, 2014b, s. 32).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen Uygurlarda atasözü, özlü söz ya da uyarı anlamında dellal tarafından her gün söylenen bir söz bulunmaktadır. "*Uygur yıgaç uzun kes, temür kısa kes = ey Uygur: ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir uzatılabilir*" (Atalay, 1985, s. 11). Bu sözde demirin ısıtılıp dövüldüğünde uzaması, genişlemesi üzerinde durulmuştur. Demiri kısa kestiğinizde döverek onu uzatabilirsiniz ama ağacı kısa kestiğinizde uzatma ya da söndürmek gibi bir durum söz konusu değildir. Bu durum, Uygurlar için çok önemli bir konu olacak ki ya da zikredilen sözün altında yatan önemli bir mana var ki her gün dellal tarafından ahaliye duyurulmuştur.

Ögel, demirciliği, "Türklerin Kutsal Zanaatı" olarak ifade etmekte ve demirciliğin eskiden Türkler arasında kutsal bir iş veya meslek olduğunu eklemektedir. Göktürk Devleti kurucuları Bumin Kağan ve İstemi Kağan'ın içerisinde yer aldığı kabilenin ana sanatlarının demircilik olduğunu da belirtmektedir. Ayrıca bazı boy veya toplulukların arasında demircilikle ilgili inanışların olduğu ve Buryatların demirciyi "sihirbaz" olarak gördükleri de verdiği bilgiler arasındadır. Türklerde demir, kutsal olması hasebiyle kılıç üzerine yemin edilmiş, ant içilmiştir. Yakut Türkleri arasında da demircilik önemli bir zanaat olarak görülmüştür. Demirci, bir "büyücü ya da sihirbaz" olarak görülmüş, şaman ile demircinin aynı yerden geldiği söylenmiştir.

⁴¹ *Dîvânu Lugâti't-Türk'te*, 1. Cilt, sayfa 466'da "basruk" kelimesinin açıklamasında geçmektedir.

Yakut Türkleri demircinin kullandığı el aletlerini de kutsal olarak görmüşlerdir. Bu materyallerin hepsini koruyan ayrı koruyucu ruhların olduğu bilinmektedir (Ögel, 2014a, ss. 74-77).

Metin Ergun'un Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş'ı anlatan eserinde demir ile ilgili motifler yer almaktadır. Destan anlatıcısı "Anike"nin destan kahramanı "Altay-Buuçay"ın destanını anlatırken kahramanın "yetmiş demir dağı küle çevirme ve yetmiş denizi kurutma" kısmını anlatmayı unutması üzerine kahraman tarafından cezalandırıldığı yazmaktadır. Bu destanda da demir dağ motifi yer almaktadır. Aynı eserde Alıp Manaş'ın yayı da "demirden bir dağa" benzetilmiştir (1998, ss. 37-38, 62). Aynı eserde demir dağ dışında; "demir taygalar, demir ağaçlar, demir kazan ve demir tarlalardan" da bahsedilmektedir (Ergun, 1998, ss. 145, 147, 215, 241).

Türk mitolojisinden demir kazık, *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* "temür kaznğuk" olarak geçmektedir. Mana olarak "*demirden yapılmış kazık*" (Atalay, 1999a, s. 383) anlamındadır.

Orhun Abideleri'nde ise "Temir Kapıgka" yani "Demir Kapı" ifadesi geçmektedir. "...keçe Demir Kapıgka tegi süledim. Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim..." (Ergin, 2011, s. 5). Demir kapı kazanılan toprakların sınırlarını, genişliğini belirleyen bir coğrafi bölgenin ismi olsa gerektir.

Türklerde lohusa kadına musallat olan kötü ruha "al karısı, albastı, albıs" gibi isimler verilmiştir. Lohusaya musallat olan bu kötü ruh, demirci ustasından ve ocaklı kişilerden korkmakta ve onlara ait bir eşyayı görmesi, korkması için yeterli olmaktadır (İnan, 1986, s.169-170).

Fotoğraf 4.4: Demirci Selami Usta

“Demircilikde ocak önemli yani benim mesleğimde ocak yanmadığı zaman ben para kazanamam. Ocak yandığı meslek devam eder. Ocak sönerse meslek biter. Bu meslek bitmesin diye ben iş olmasa da her gün bu ocağı yakıyorum. Ben böyle yetiştim kendimi bildim bileli bu ocak yanıyor, yanacak da. Bir ustamız vardı bir çocuk doğarken demir aleti kullanırlar, ölürlen de demir aleti kullanırlar. Çocuk doğarken göbeğini demir makasla keserler. Her olayda bir demir vardır, öldüğü zamanda mesela kazma kürek onla mezarı kazarlar, onunla gömerler. Yani aklına ne gelirse bir demir aletinden çıkar” (KK 7).

Fotoğraf 4.5: Demirci körüğü⁴²

⁴² Buğday Pazarı Medresesi

4.2.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Çankırı’da ustalar, ham maddeye iki şekilde ulaşmaktadır. Hurdacılarından eski kamyon parçaları alınıp geri dönüştürülerek demir ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bu yöntemle geri dönüşüm yapılarak demir tekrar değerlendirilmektedir. Ayrıca sıfır yani kullanılmamış demirler de alınıp işlenmektedir. Ustalar, demiri Ankara’dan almaktadırlar (KK 33). Ham madde, ocakta ısıtılıp şekillendirilmektedir. Bir ürün yapmadan önce örneğin bir balta yapılırken önce yapılacak ürünün tasarlanması gerekmektedir. Ürünün boyutları ve şekli tasarlanmaktadır. Tasarlanan üründe kullanılacak demir malzeme ocağa koyulup ısıtılmaktadır. Ocakların yakılmasında kömür kullanılmaktadır. Eskiden ateşin canlı kalması için körük kullanılmıştır fakat günümüzde elektrikli fanlar kullanılmaktadır. Ateşin canlı kalması için maşayla kömürler ara ara karıştırılmaktadır. Isınan demir kırmızılaşır ve örs üzerine alınıp çekiç yardımıyla bazen tek bazen de iki kişi tarafından dövülerek şekil verilmektedir. Demir dövme esnasında düz örs kullanılmaktadır. Şekil verme sırasında sıcak demire makasla müdahale edilebilmektedir. Yapılan ürün; kazma, kürek, çapa ve çepin gibi sap takılması gereken bir ürün ise sap deliği kısmı yapılmaktadır. Sap yapımı sırasında sivri örs kullanılmaktadır. Ürünün dövme işlemi bitince suda soğutma işlemi yapılmaktadır. Ürün bilenir ve son hâlini alır (KK 7, KK 29, KK 30).

Fotoğraf 4.6: Usta demiri ocakta ısıtıyor

“İlk önce yapacağımız işi mesela ne yapcaz, balta yapcaz o baltayı tasarlarız. Ocağa koyup ısıdırız, döverüz. Onu kovanında kaynatırız. Bütünden çıkacaksa bütünden yaparız, o kovanını. Tam katı hâline geldiği zaman onu, bilerüz yani sıvarız. İşlemi biter yani o işin. O da bir iki saat sürer yani o baltanın yapımı” (KK 7).

Fotoğraf 4.7: Demirin dövülerek şekillendirilme aşaması

4.2.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Demir: Isıtılarak şekil verilen ham maddedir.

Kıskaç: Demiri tutmaya ve çevirmeye yarayan alettir.

Makas: Sıcak demiri keserek şekil vermeye yarayan alettir.

Örs: Demirin üzerinde dövüldüğü yerdir.

Sivri Örs: Ürünlerin kovanlarının yani sap takma yerlerinin yapımında kullanılmaktadır. Düz örsün aksine ucu sivridir ve yuvarlak şekillerin verilmesinde kullanılmaktadır.

Köşeli Örs: Düz kısımların şekillendirildiği, demirin dövüldüğü yerdir.

Ters Nare Balyoz: Isıtılan demirin yayılmasını, genişlemesini sağlamaktadır.

Düz Balyoz: Isıtılan demirin yayılmasını, genişlemesini sağlar.

Taşılama: Büyük ürünlerin en son bilenip pürüzsüzleştirildiği yerdir.

Torna: Demire delik açmak için kullanılan alettir.

Sıcak Demir Makası: Dövülen demirin sıcakken kesilerek şekillendirilmesini sağlamaktadır.

Çekiç: Demiri dövmek için kullanılan alettir.

İğne (Eğne): İşlemi biten küçük ürünlerin fazlalıklarını ortadan kaldırıp pürüzsüzleştirmek için kullanılan alettir.

Demir testeresi: Demirden yapılan kesimi zor olan ürünlerin kesilmesi için kullanılmaktadır.

Demircilikte kullanılan malzeme ve aletler kaynak kişilerden; Salih Uysal, Selami Tütüncü, Mehmet Harmanda ve Hüseyin Uysal'dan alınan bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

4.2.3. Demirden Yapılan Ürünler

Kazma: Toprağı işlemede geçmişten bugüne kullanılmış kazma eyleminin gerçekleşmesini sağlayan alettir.

Nacak/tahra: Odun, çalı-çırpı kesmede kullanılan alettir.

Kürek: Kazılan toprağın veya kumun bir yere taşınması ya da atılmasında kullanılan alettir.

Balta: Odun kırma ve ağaç kesmede kullanılan alettir.

Çekiç: Demir dövmek, çivi çakmak veya bir şeyi kırmak, parçalamak için kullanılan alettir.

Pense: Malzemelerin sıkılması, kıvrılması ya da çevrilmesinde kullanılan alettir.

Çepin: Bahçelerde toprakta bulunan otların köklerinden kesilip temizlenmesi için kullanılan alettir.

Keser: Çivi çakmak veya ağaç ürünlerin yontulmasında kullanılan alettir.

Bel: Toprağın işlenmesi ve aktarılması için kullanılan alettir.

Kazayağı: Aktarılan toprağın kütlelerini dağıtmakta kullanılan traktöre takılan alettir.

Pulluk: Toprağın sürülüp aktarılmasında kullanılan alettir.

Demircilikte yapılan ürünler Salih Uysal, Selami Tütüncü, Mehmet Harmanda ve Hüseyin Uysal'dan alınan bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

Fotoğraf 4.8: Demircilerin yaptığı ürünler

4.2.4. Değerlendirme ve Öneri

Çankırı ilinde demircilikle ilgili bilgiler, Selami Tütüncü, Salih Uysal, Hüseyin Uysal ve Mehmet Harmanda ustalardan öğrenilmiştir. Çankırı’da sıcak demir ustası olarak son dört demirci ustası ve dükkânı bulunmaktadır. Salih Uysal, aynı zamanda at arabası ustalığı da yapmıştır.

Demircilik mesleğinde “ocak” önemli bir unsurdur. Demirciler, para kazanmalarını sağlayan şeyin ocak olduğunu özellikle belirtmektedirler. Çankırı ilinde demirciler arastasında eskiden otuz civarı dükkânın olduğu ve hepsinde de ocak yandığı edinilen bilgiler arasındadır. Şu an ise ocak yakan son üç demirci ustası bulunmaktadır. Tespit edildiği kadarıyla sıcak demircilik yapan, demiri döverek işleyen son üç dükkân kalmıştır (KK 7, KK 29, KK 30).

“Mesela şimdi biz eskiden arastada demirci arastasında otuz tane kepeng, dükkân vardı. Herkeste ocak yanıyordu, şimdi üç kişide yanıyo ocak” (KK 29).

“Demirci arastasında 30 tane demirci vardı. 30 tane dükkân vardı, herkeste ocak yanıyordu, şimdi üçümüzde yanıyo ocak. Şimdi her şey hazır geliyor ocak yakıp demiri döven kalmadı bizden başka” (KK 7).

Fotoğraf 4.9: Eski demirci dükkânı ⁴³

4.3. Bakırcılık

Bakırcılık sanatı ya da mesleği, “halk plastik sanatlar” arasında yer almaktadır. Halk sanatı olarak değerlendirilen bakırcılıkta üretilen ürünler arasında; ibrikler, sahanlar, tencereler, bardaklar ve sürahiler gibi evlerin mutfaklarında bulunan materyaller yer almaktadır (Barişta, 2005; aktaran Bayhan ve diğerleri, 2016, s. 85).

Geçmiş çok eskiye dayalı ve ham maddesi, madenlerden biri olan bakırdan üretilen ürünlerin ustalarına bakırcı veya bakır ustası, mesleğe de bakırcılık ismi verilmiştir.

Yapılan araştırmalar ve kazılar neticesinde bakır kullanımının geçmişi “10.000 yıl” evveline dayanmaktadır. Araştırmalar, dünyada bakır kullanımının başlangıç noktası yani ortaya çıkış yerini Çayönü olarak kesinleştirmiştir (Kayaoğlu, 1985; aktaran Subaşı ve Aslan Kalay, 2016, s. 259). Yapılan çalışmalar, bakırcılığın Anadolu coğrafyasında tarihî geçmişinin yüzyıllar öncesine dayandığını göstermektedir.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde bakırın tüm eski kaynaklarda geçtiği fakat kelimenin köken olarak nereden geldiği ile ilgili kesin bilgilerin olmadığı

⁴³ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası(2021, 29 Kasım), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=725838382139903&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

belirtilmiştir. Ayrıca Çin'in bakırı Türklerden önce işlediği ve Türk diline bakır kelimesinin Çince'den geçmiş olabileceği ifade edilmiştir. Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğünde de bakırın "Çin parası" olarak geçmesinin, bu tezi kuvvetlendirdiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te bakırın etimolojisi hakkında bir bilgi bulunmadığı da çalışmada verilen bilgiler arasındadır. Eserde bakırın kökeninin Anadolu olduğu ve geçmişinin İsa'dan Önce 7000'li yıllara dayandığı belirtilmiştir. Asya uluslarının bakır işlemeyi Mezopotamya ve Mısır'dan sonra öğrendikleri kaydedilmiştir. Batı'nın bakırla tanışmasının ise Akdeniz kıyıları üzerinden olduğu sözlükte verilen bilgiler arasında yer almaktadır (Eyuboğlu, 1995, s. 67). Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı sözlüğünde "bakırlığ" ifadesi geçmektedir, ifade "bakırlı dağ" manasındadır (Atalay, 2006, s. 495). Bu bilgi demir dağlar gibi bakır dağların da olduğunu göstermektedir. Sözlükte "*çodhın: Tunç veya süzölmüş bakır.*", "*Çodhın asıç: bakır tencere*" (Atalay, 2006, s. 409) manasındadır.

Alıp Manaş destanında "dokuz köşeli bakır ok, dokuz sırlı bakır ok" ifadeleri geçmektedir (Ergun, 1998, ss. 121, 227). Bu bilgiden hareketle bakır da demir gibi mitolojik bir unsur olarak yer alıyor gibi bir yorum yapılabilir. Bakırın, okun aynı zamanda sırlı ok olarak geçmesi ve Türk mitolojisinde kutsal sayılan dokuz sayısının kullanılıp dokuz köşeli bakır ok olarak geçmesi yine mitolojideki yeri ve önemine işaret etmektedir.

Bakır, doğada bulunan ve işlenmesi gereken yani ham hâlde bulunan bir madendir. Bakır madeni, oran olarak doğada fazla olmasından evlerde fazlaca kullanılmıştır (KK 3). Özellikle de bakır madeninden üretilen ürünler, evlerin mutfaklarında yemek yapımı ve sunumunda kullanılmıştır.

Bakır kapların kullanımdan önce kalaylanması şarttır. Sebebi ise zehirlenmeleri önlemektir. Kalaysız bakır veya kalayı gitmiş bakır kullanılmaz. Kullanılması durumunda ciddi bakır zehirlenmelerine sebebiyet verebilir. Bakır, kalayın icadıyla işlevsellik kazanmış, kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmıştır (KK 3).

Mustafa Arlı, bakırı insanoğlu tarafından bulunan en eski metal olarak değerlendirirken bakırcılığın da en eski el sanatı olduğunu belirtmektedir (Arlı, 1984, s. 64).

Türkiye, bakır işletmeciliğinde çok uzun yıllardır varlık göstermiştir. MÖ Asurlar, Ergani bakır madeni kaynaklarını işlemiş ve işletmişlerdir. Bakır, geniş alanlarda kullanılır ve alüminyumdan sonra en çok kullanılan metaldir (Arlı, 1984, s. 8).

Asurlu tüccarlar, Anadolu ile Asur arasında ticaret ve ham madde akışı sağlamışlardır. Asurlu tacirler kendilerinde veya çevrelerinde olan ve Anadolu’da yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu ürünleri Anadolu’ya getirip satarak ticaret yapmışlar ve ticaret yapmakla kalmayıp Anadolu’da var olan ham maddelerin Asur’a taşınmasını da sağlamışlardır. Altın, bakır ve gümüş benzeri işlenmesi gereken değerli ham maddeleri Asur’a götürmüşlerdir (Erol, 2007, s. 2). Ayrıca demirci anlamına gelen “nappāhum”, çömlekçi anlamına gelen “pahārum” ve hancı anlamına gelen sābi’um kelimeleri, Asurluların Anadolu’da hem ticaret yaptığı hem de Anadolu’da bazı meslekleri kendilerinin icra etmiş olduklarını gösterir niteliktedir (Erol, 2007, s. 186).

Selçuklu Dönemi’nde de bakır kaplar çokça kullanılmıştır. Bakır tabaklar, tepsiler, kâseler ve tepsilerden ebat olarak daha büyük olan siniler, Selçuklu sofrası ve davet yemeklerini süslemişlerdir. Bakırın fazlaca kullanımı altına ve gümüşe oranla daha ucuz olmasından kaynaklıdır (Oral, 1957, ss. 33-34).

4.3.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Bakırcı ustaları, bakır levhaları eski dönemlerde kendilerinin Çorum’dan getirdiklerini belirtmişlerdir. Çankırı ilinde dövme bakırcılık yapılmıştır. Hazır gelen bakır levhalar, yapılacak olan ürüne uygun olarak tasarlanmakta ve kesilmektedir. Kesildikten sonra şekil verilmektedir. Şekil verilen bakır, diş kesme ismi verilen yöntemle karşılıklı dişe benzeyen kesikler açılarak birbirine tutturulmaktadır. Daha sonra kaynak yapılarak birleştirilmektedir (KK 15). Bakır ürün, örs üzerinde dövülerek şekillendirilmektedir. Dövüldükçe sertleşen bakır, ateşte yumuşatılır ve

yumuşayan bakıra istenilen şekil verilir. Yapılacak ürüne göre parça sayısı ve yapımı değişmektedir. Bakırdan yapılacak ürünün bütün parçaları tasarlanır, kesilir ve bütün parçalar kaynakla birleştirilir (KK 1). Bakırdan üretilen bazı ürünler düz, bazıları ise işlemelidir. İşlemeli bakırlarda işlenecek olan model çizilir, kabartılır ve son olarak dövülür. Örs ve çekiçler, yapılacak ürün ve ürünün parçalarına göre değişmektedir. Eğer ibrik tarzı ağız olan bir ürün yapılacaksa ağız şeklinin verilmesi için sivri örs kullanılmaktadır. Son şeklini alan bakır kap, kumla yıkanmaktadır. Sebebi, pürüzlerinden arındırılması içindir. Kumda yıkanan kap, talaşla kurulanmaktadır. Bunun sebebi de rengini korumak içindir. Talaşlanan kap, son kez izlerin giderilmesi için çekiçlenir ve son hâlini alır. Çankırı’da “depni” isimli yoğurt kapları, yöresel bir kap olarak kullanılmıştır ve hâlâ yapılmaktadır (KK 1, KK 3, KK 15, KK 16).

Fotoğraf 4.10: Depnilerin birleştirilmemiş hâli

Ustalar eskiden bakırdan tencere, tava, kazan, semaver, tava, süs eşyaları, tabaklar ve depniler yapıldığını ifade etmektedirler fakat günümüzde bu ürünler -depni hariç- dışarıdan hazır olarak gelmektedir.

“Çankırı’da semaver yapıyoduk kendimiz gazandır, tenceredir, tavadır eskiden. Şimdi bakır süs eşyası oldu kullanan yüz kişi de otuz kişi 20 kişi. Şimdi kalay lüks oldu pahalı oldu birde uğraş isteyen iş. Malzeme pahalı çirak yetişmiyo gelen yok kahve köşelerinde oturuyorlar” (KK 2).

4.3.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Bakır: Ürün yapımında kullanılan ham maddedir.

Çekiç: Birleştirilen bakıra şekil vermek için kullanılmaktadır. Dövme işleminin yapıldığı alettir ve çeşitleri bulunmaktadır.

Örs: Üzerinde bakır dövülüp ve şekillendirilmektedir. Ürünün yapılacak kısmına göre farklı örsler kullanılmaktadır. (Düz örs, sivri örs)

Ocak: Bakırı ısıtmak için kullanılan ateştir.

Körük: Deriden yapılır, eskiden ateşi havlandırmak için kullanılmıştır.

Kaynak Makinesi: Şekil verilen bakırın birleştirilmesi için kullanılmaktadır.

Kum: Tüm parçaları birleştirilen ürün, parlaması ve temizlenmesi için kumla ovulur.

Talaş: Ağacın kesilmesi esnasında ortaya çıkan ufak parçalardır. Bakır kabın rengini koruması için yıkandıktan sonra talaşla kurulanmaktadır.

Bakırcılıkta kullanılan malzeme ve alet bilgileri, kaynak kişilerden İlhan Köprülü, İsmail Göktaş, Hüseyin Göktaş ve Erol Demirel'den alınan bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

4.3.3. Bakırdan Yapılan Ürünler

Depni: Çankırı'nın yöresel yoğurt mayalama kaplarıdır.

Tencere: Yemek pişirmede kullanılan bakırdan yapılan mutfak gerecidir.

Tava: Pişirmede kullanılan bakırdan yapılan mutfak gerecidir.

İbrik: Evlerde suyun çeşmelerden akmadığı dönemlerde el yıkama, abdest alma gibi işler için kullanılan su koyma kabıdır.

Su Güğümü: Su koyma kabıdır, içinde su muhafaza edilmektedir.

Tepsi: Yemek servisinde kullanılan bakır mutfak gerecidir.

Tabak: Yiyecek koyulan bakır servis gerecidir.

Kazan: Yemek yapmak ya da bulgur kaynatmak için kullanılan derin ve büyük bakır kaptır.

Kâse: Çorba, hoşaf, ayran gibi yiyeceklerin servisi için kullanılan bakır kaptır.

Semaver: Bakırdan yapılan ateşte çay pişirmeye yarayan eşyadır.

Tas/ bardak: Su, ayran içmek için kullanılan bakırdan yapılmış bardaktır.

Çaydanlık: Çay demlemek için kullanılan kaptır.

Bakırcıların yaptığı ürünler, kaynak kişilerden İlhan Köprülü, İsmail Göktaş, Hüseyin Göktaş ve Erol Demirel'den alınan bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

Fotoğraf 4.11: Bakırcı dükkânı

Fotoğraf 4.12: Bakır kazan

Fotoğraf 4.13: Bakır kap örnekleri

4.3.4. Değerlendirme ve Öneri

Teknolojinin gelişimiyle bakır kapların yerini çinko, alüminyum, çelik, seramik, granit ve döküm gibi kaplar almıştır.

Teknoloji diğer meslekleri etkilediği gibi bakırcılığa da olumsuz tesir etmiştir. Dövme tekniği artık kullanılmamaktadır. Sebebi bakır kapların günlük hayatta kullanılmaması, tekniğin zorluğu ve bakır kapların yerlerini çelik, teflon gibi malzemelerden yapılan mutfak gereçlerinin almasıdır. Son dönemlerde insanlar eski bakır kaplarının üzerine süsleme amaçlı işlemler yaptırıp evlerinde sergilemektedirler. Bakır ustaları artık işlemecilik yapmaktadırlar (Oğuz ve diğerleri, 2005, s. 81).

Hüseyin Gökteş, İsmail Gökteş ve Kadir Demirel, Çankırı’da kalan son bakır ustalarıdır. Çankırı’nın en yaşlı bakır ustası İlhan Köprülü, 7 ay önce vefat etmiştir. Kendisiyle vefat etmeden önce röportaj yapılmıştır. 1938 doğumlu olan İlhan Usta’dan ilin son 70 yılı hakkında sosyokültürel hayat ile ilgili önemli bilgiler edinilmiştir. Bakırcılığın en yaşlı ustası İlhan Köprülü (merhum), 1950 yılından bu yana bu işi yaptığını belirtmiş olup ustasının da babası Mehmet Köprülü olduğunu

ifade etmiştir. İlhan Usta'nın babası, 1917 yılında bu mesleğe başlamıştır. Hem kendisi hem de babası, Çankırı'da çok sayıda bakırcı yetiştirmişlerdir. İlhan Köprülü, bakırcılıkta çok ileri gittiklerini “Bakırdan adam yapıyorduk, bir tek can veremiyorduk.” sözleriyle anlatmıştır. İbrahim Yeşil, Bakırcı Şükrü ve Mehmet Bayraktar isimli ustalar da Çankırı'da yaşamış önemli bakırcılardır. Büyük Cami altında bulunan bakırcı, kalaycı arastasında 1950'lerde 50'ye yakın (30 civarı bakırcı) bakırcı ve kalaycı ustası, mesleğini icra etmiştir (KK 1). Günümüzde artık bu mesleği yapan son üç usta bulunmaktadır.

Fotoğraf 4.14: Eski bakırcı ustaları ⁴⁴

Bakırcı ustalarından Erol Demirel de 9 ay önce vefat etmiştir ve kendisiyle vefatından önce röportaj yapılmıştır. Erol ustanın oğlu Kadir Demirel, şu an bakırcılığa devam etmektedir. Bakırcılık mesleği, Çankırı'da yok olmaya yüz tutmuş meslekler arasında yer almaktadır. Ustaların çırakları yoktur ve bakır kaplara eskisi gibi talep bulunmamaktadır (KK 1, KK 3, KK 15, KK 16).

Şadan Usta, bakırcılık mesleğinin artık Çankırı'da yok olmaya yüz tuttuğunu belirtmiştir. Eskiden Pirinç Pazarı yani Büyük Cami'nin yakınlarında Bakırcılar Arastasının olduğunu da ifade etmiştir (KK 2).

⁴⁴ Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası (2022, 10 Aralık), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=123502217239280&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

“Çankırı’da semaver, kazan, tencere, tava, bakır süs eşyası yapıyoruz. Şimdi bakır kullanan yüz kişide 20-30 kişi. Artık kalay lüks oldu pahalı oldu birde uğraş isteyen iş. Malzeme pahalı çırak yetişmiyo gelen yok kahve köşelerinde oturuyorlar. Eskiden arasta bakırcı, kalaycı doluydu şimdi kimse kalmadı. İşi kendisi yapan kalmadı artık dışarıdan bakır eşyaları alıp satıyorlar. Eskiden kendimiz yapıyoduk. Eskiden Pirinç Pazarı’nın oradaydı arasta bir arada Ahmet Yesevi Camisi’nin oradaydı. Şimdi yine Büyük Cami altındayız” (KK 2).

Çankırlı yazar Metin Yılmaz, Amerikalı Teğmen Jim Vogel’in *Çankırı Fotoğrafları* isimli yazısında Vogel’in Anadolu coğrafyasında çeşitli yerleri gezerek fotoğrafladığı ve bu yerler arasında Çankırı’nın da bulunduğunu söylemiştir. Jim Vogel’in çektiği fotoğraflar arasında bakırcılıkla ilgili iki fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraflardan biri kalaycı dükkânı diğeri de kalaycı çırağının fotoğrafıdır (Yılmaz,2013b).

Fotoğraf 4.15: Jim Vogel’in kalaycı çırağı fotoğrafı⁴⁵

Bakırcılık mesleği, sahip çıkılması gereken meslekler arasındadır. Günlük kullanımda bakır tepsi ve kaplara ilgi duyan insanlar hâlâ mevcuttur. Çankırı’da hediyelik eşya sektöründe bakır ürünler yetersiz kalmaktadır. Yok olmaması için kurslar açılabilir, teşvik ve tanıtımlarla destek verilebilir. İlde bakırdan üretilen ürünler hediyelik eşya sektörüne uyarlanmalıdır.

⁴⁵ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2023, 29 Ağustos), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1196586958398374&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

Fotoğraf 4.16: Bakırcılar arasından bir dükkân⁴⁶

4.4. Kalaycılık

Kalay kullanımının tarihi, bakır kullanımı kadar eskiye dayanmaktadır çünkü bakır kalay ile kalaylandığında işlevselleşir ve kullanılabilir hâle gelir.

Kalay bir mineraldir ve çok eski dönemlerde kullanıldığı bilinmektedir. Kalayın ilk kez nereden temin edildiği bilinmemektedir. Zor bulunan bu mineralin MÖ Mezopotamya'dan hazır çubuklar hâlinde alındığı kaynaklarda geçmektedir (Kaptan, 1981, s. 164).

Kalay, bakır ve insan sağlığını koruma amaçlı bir nevi kaplamadır. Kalaylanmayan kap kesinlikle kullanılmamalıdır, kalaysız bakır kaplar insan sağlığına ciddi anlamda zarar vermekte ve zehirlenmektedir. Kap kalaylarının bakımı çok önemlidir. Kalayı zarar görmüş kapta yemek pişirilmez ya da bekletilmez (KK 30). Şu söz, her şeyi özetler niteliktedir. “Kalaysız bakır olmaz, olsa da işe yaramaz” (KK 1).

⁴⁶ İsmail ve Hüseyin Göktaş'tan alındı.

4.4.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Ustalar bakırcılığın geçmişinin çok eskiye dayalı olduğunun ve bakır ürünlerin kalaysız bir işe yaramadığının üzerinde durmaktadırlar. Bu yüzden bakırcılık ve kalaycılık iç içedir. Eskiden bakırcılık ve kalaycılık ayrı iki meslekken günümüzde bakır kaplara olan talep eskiye oranla azaldığı için birlikte yapılmaktadır (KK 2, KK 15, KK 16).

Kalay yapımında kalay, nişadır veya nişadır kullanılır. Nişadır, kalayın sulanmasını sağlar. Kalay yapmadan önce kalay yapılacak kabın eğrileri düzeltilir ve daha sonra kap yakılır (KK 2). Yakmak, kabın ateşte ısıtılmasına verilen isimdir. Kalaylanacak kabı yakmadaki amaç, temizlemek ve kalay madeninin erimesini sağlamaktır. Yakılan kap, önce kumda tuz ruhuyla yıkanır daha sonra ise su yardımıyla yıkanır tekrar kumlanır (KK 15). Isıtılan kaba önce nişadır tozu dökülüp silinir daha sonra kalay sürülür ve tekrar silinir. Kalaylanan kap, son kez tekrar kumda yıkanır. Kalaycılıkta da ocak önemlidir (KK 16).

Fotoğraf 4.17: Kalaylama işlemi

“Biz zaten yıkamadan önce ocağı yakarız, kabı yakarız içinin kiri pası gitsin diye. Gittikten sonra kumda yıkanır usta eğrisini doğrultur sonra ocakta kalaylanır” (KK 2).

Şadan Usta, kabın kirinin yakarak çıkarıldığının keşfini anlatan bir hikâye anlatmıştır. Hikâye şöyledir:

“Ha şimdi ocakda yanmasa gabın kiri çıgmaz. Şimdi gabı yagmadan kalfaya vermişler. Kir çıgmayınca kalfa sinirleniyo, gabı bir sallıyo ocağın içine giriyo. Ekmek küreğini fırından çıkarırken kabı da çıkarıyo, bakıyor kir gapdan çıkmış. Ha demek ki bunu yakmak lazım demiş. Ondan sonra yakılıp temizlenmiş” (KK 2).

4.4.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Nişa/nişadır: Kalaylama işlemi için gerekli olan kimyasal maddedir (KK 15, KK 16, KK 2).

Kalay: “Kalaylanmış bir kabın üzerindeki alaşım tabakası” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Pamuk: Nişadının sürülmesinde, dağıtılmasında kullanılmaktadır (KK 15, KK 16, KK 2).

Kısaç: Bakır kabın ateşte ısıtılırken tutulması için kullanılmaktadır (KK 15, KK 16, KK 2).

Çekiç: Bakır kap üzerindeki eğrilerin vurularak düzeltilmesi için kullanılmaktadır (KK 15, KK 16, KK 2).

Ocak: Bakırların ısıtılması için kullanılan ateş yanan yerdir (KK 15, KK 16, KK 2).

Örs: Bakır ürünün eğrilerini düzeltmek için kullanılmaktadır (KK 15, KK 16, KK 2).

Kum havuzu: Bakır ürünlerin ovulduğu kum dolu alandır (KK 15, KK 16, KK 2).

Fotoğraf 4.18: Kum havuzu

Kalaycılıkta kullanılan malzeme ve alet bilgileri, kaynak kişilerden Hüseyin Göktaş, İsmail Göktaş ve Şadan Demirel'den alınmıştır.

4.4.3. Değerlendirme

Son dönemlerde geleneksel mesleklerin yok olmaya başlamasının etkisiyle şu an bakırcılık ve kalaycılık, birlikte yapılan bir meslek hâlini almıştır. Bazı ustalar hem bakırcılık hem de kalaycılığı birlikte yapmaktadırlar. Çankırı'da bakırcılık ve kalaycılık ile ilgili ustaların verdiği bilgiye göre mesleğin son ustaları kalmıştır. Kalayı bizzat yapan üç usta tespit edilmiştir. Şadan Devrim, Hüseyin Göktaş ve İsmail Göktaş bakır kapları kalaylama mesleğini devam ettirmektedirler fakat ustaların çırakları bulunmamaktadır ve şehrin son kalay ustalarıdır (KK 15, KK 16, KK 2).

“Böyük Cami'nin altındaki arasdada 50'ye yakın bakırcı, kalaycı varıdı. Çok kalabalıydık, çöküş sesleri hiç durmazdı. Şimdi 2-3 kişi galdı. Gayli kimse bu işi kendisi yapmıyo hep hazır geliyo dışarıdan. Galay yapıyorlar oda az galdı 1-2 kişi. Bu gördüğün yer var ya çok canlıydı bütün esnaf burdaydı. Sandukçular, süpürgeciler, sepetciler, bakırcılar, galaycılar, duzcular, helvacı, demürcüler hepsi öldü bu zanaatların” (KK 1).

4.5. Bıçakçılık

Demir ya da çelikten bıçak imal eden meslek grubuna “bıçakçı” ismi verilmiştir. Geleneksel bıçak yapımı, günümüzde fabrikalarda üretilen seri üretim bıçaklardan farklı üretim süreçlerinden geçmiştir. Bıçaklar, kullanım alanlarına göre farklı büyüklük ve inceliklerde yapılmıştır.

Bıçakçılık, tarihî geçmişiyle çok eskiye dayanmakla birlikte ilk çıktığı günden bu yana fazla değişim ve gelişim göstermiştir. Bıçak, kesici bir alet olması sebebiyle avcıtoplayıcı toplumların kullandığı kesici aletler bir bakıma bıçak ya da bıçağın atası olarak değerlendirilebilir. Avcı toplayıcı toplumlarda taşlar ve çakıllar, sivriltilerek kesici aletler yani bıçağın yerine kullanmışlardır.

“Bıçak insanın yaptığı ilk alet, belkide tekniğin ürünüdür. Yontma Taş Çağından bu yana bıçak kesici bir alet olup, gündelik eşya silah olarak kullanılmıştır. Ortaasya ve Anadolu’da yapılan prehistorik kazılarda çıkan buluntular arasında bıçaklar önemli yer tutarlar. İlk bıçaklar çakmak taşı, obsidyen gibi sert ve kesici taşlardan yapılmıştır. Tunç çağının başlaması ile yekpare kabzalı veya ahşap, kemik saplı bıçaklar yapılmaya başlanmıştır” (Karpuz, 1992, s. 117).

Eski Türk devletlerinde demirciliğin geliştiği ve kültür merkezlerinin olduğu bilinmektedir. Hun kurganlarından çok sayıda ve çeşitli bıçaklar çıkmıştır. Uygur ve Göktürk devletlerine ait bıçak kalıntıları bulunmuştur. Yine balballarda tasvir edilen bıçaklar da Türklerde bıçağın önemi ve geçmişine ışık tutmaktadır (Ögel, 1969; aktaran Karpuz, 1992).

Çankırı Müzesi’nde sergilenen “2042 envanter numaralı çakmak taşı ve 2043 numaralı obsidyen” Kalkolitik Çağ’a aittir (Atmaca ve diğerleri, 2015, s.6). Bu bilgiler Çankırı’da kesici aletlerin geçmişinin Kalkolitik Çağ’a dayandığını göstermektedir.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde bıçak kelimesinin “bıçmak”tan bıçak olduğu yazmaktadır. Bıçak kelimesi; “kesen, biçen ve doğrayan” (Eyuboğlu, 1995, s. 88) anlamlarına gelmektedir. Sözlükte “Bıçmak” kelimesinden “*bıçku/bıçkı, biçek, kesgü, keski*” (Eyuboğlu, 1995, s. 88) sözcüklerinin türetildiği de yer almaktadır. Uygurca bıçak anlamına gelen sözcük, “piçek”tir (Eyuboğlu, 1995, s. 88).

Dîvânü Lugâti’t-Türk’te bıçak, “*biçek: pıçak*” (Atalay, 2006, s.384) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bıçak ile ilgili “*nece yitik. biçek erse öz sapın yonumas = bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını yontmaz*” (Atalay, 2006, s. 384) atasözü ya da özlü söz niteliğinde kullanılan bu ifade de kendi işini yapıp bitirmeden bir kimsenin başkalarının işini yapması ya da yapmaya kalkması manasına gelmektedir (Atalay, 2006, s. 384).

Türk kadınlarının geçmişte at binip kılıç kuşandığı, yeri geldiğinde savaşa katıldığı ve yurdunu düşmana karşı koruduğu bilinmektedir. Bıçaklar, erkeklerin eski dönemlerde kendilerini koruma amaçlı yanlarında taşıdıkları koruma aracı olarak bilinmektedir fakat sadece erkekler değil kadınlar da yanlarında bıçak taşımıştır. Zira

Dîvânu Lugâti't-Türk'te kadınların kıyafetlerinin üzerinde “kezlik” isimli küçük bıçakların olduğu geçmektedir (Atalay, 2006, s. 478). Bu bilgiden de hareketle kadınların yanlarında bıçak taşıdığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında korunma, ihtiyaçlarını giderme ve hatta aksesuar olarak dönemin modası olması yorumları yapılabilir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “sap: Kılıç veya bıçak sapı” (Atalay, 1999a, s. 145) olarak geçmektedir. Sap ile ilgili atasözü veya özlü söz niteliğinde bir kullanım vardır. “Oğlan ışı ış bolmas oglakmüngüzi sap bolmas = Çocukların işi iş olmaz. Oğlak boynuzu iyi sap olmaz” (Atalay, 1999a, s. 145) manasındadır. Oğlak boynuzunun bıçak sapı yapımında kullanıldığı fakat pekiyi olmadığı yorumu yapılabilir.

4.5.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Bıçaklar kullanım alanlarına göre çeşitli büyüklükte ve kullanım yerine göre değişik çeşitlerde üretilir. Doğan Kaya ve Uğur Mesci Sivas'ta Bıçakçılık isimli çalışmalarında bıçakları, sabit ağızlı bıçaklar ve oynar ağızlı bıçaklar (cep bıçağı) olarak ikiye ayırmışlardır. Sabit ağızlı bıçaklar; kıyma bıçağı, ekmek bıçağı, kama, hançer döner bıçağı, satır ve meyve bıçağıdır. Oynar ağızlı bıçaklar ise; çift ağızlı çoban bıçağı, tek ağızlı bıçaklar, çift ağızlı bıçaklar, bacak bıçağı, tek ağızlı çoban bıçağıdır. Bıçaklar saplarına göre boynuz, fiber ve tahta saplı bıçaklar olarak çeşitlilik gösterir (Kaya ve Mesci, 2002, s. 35-36). Son dönemlerde plastik saplar da fazlaca kullanılmaktadır (KK 8).

Bıçakçılık mesleği erkeklerin yanlarında taşıdıkları bıçak kılıflarının derilerden olması hasebiyle dericilikle de ilişkilendirilebilir. Ayrıca bıçakçılık ile demircilik mesleği de birbiriyle ilişkili iki meslektir. Eski demirciler bıçak da yapmışlardır (KK 8, KK 29).

“Demirciler bıçak yapabilir ama bıçakçılar demircilik yapamaz. Biz aynı zamanda bıçakta yaptık eskiden mesleğin canlı olduğu dönemlerde” (KK 29).

El yapımı bıçak üretiminde makas çeliği istenilen boyutta kesilir. Kesilen çelik ocakta ısıtılıp kıskaçlar yardımıyla alınıp örs üzerinde şekillendirilir. Şekillendirilen bıçağın fazlalıkları makasla kesilir. Bıçak son hâlini aldıktan sonra yağda su verilir. Bıçak kısmı hazır olduktan sonra delikler açılır ve sapı takılır. Sap yapımında kullanılan materyal çeşitlilik gösterir; ağaç, boynuz gibi. Sap takma, tesviye ve taşlama aşamalarında mengene kullanılır. Bıçak kısmı bilenir ve sapı verniklenir (KK 8).

“Eskiden ustalar bütün aşamalarını kendileri yapıyordu. Bıçağı, imal ediyorlardı yani. Şimdi hazır bıçaklar satılıyor. Önceden makas çeliği vardı ama günümüzde teknoloji çok ilerledi. Çubuk şeritler geliyor ithal yurtdışından. Hazır böyle şekillendirilmiş şerit halinde bunun kesimi var kesildikten sonra ısıtma şekillendirme işlemi var. Yağda su verilir sapı takılır yani bi dört beş aşamada biter. En son parlatma aşaması vardır. Sapların verniklenmesi zımparalanması var” (KK 8).

4.5.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Çelik: Ocakta ısıtılıp şekillendirilip bıçak formuna sokulan ham maddedir.

Demir: Ocakta ısıtılıp şekillendirilip bıçak formuna sokulan ham maddedir.

Ocak: Çelik ya da demirin şekillendirilmesi için ısıtıldığı yerdir.

Körük: Deriden yapılır, eski dönemlerde ateşi havlandırmak için kullanılmıştır.

Örs: Ocakta ısıtılan ham maddenin üzerinde dövüldüğü yerdir.

Çekiç: Isıtılan ham maddenin dövülmesi için kullanılan alettir.

Makas: Dövülen ham maddenin kesilerek şekil verilmesini sağlayan alettir.

Mengene: Bıçak ile sapın birleşmesini sağlayan sıkma aletidir.

Bileği Taşı: İşlemi biten bıçak ya da kullanılmış ve keskinlik özelliğini kaybetmiş bıçakların tekrar keskinleşmesi için kullanılan alettir. Bileme yapmak için kullanılmaktadır.

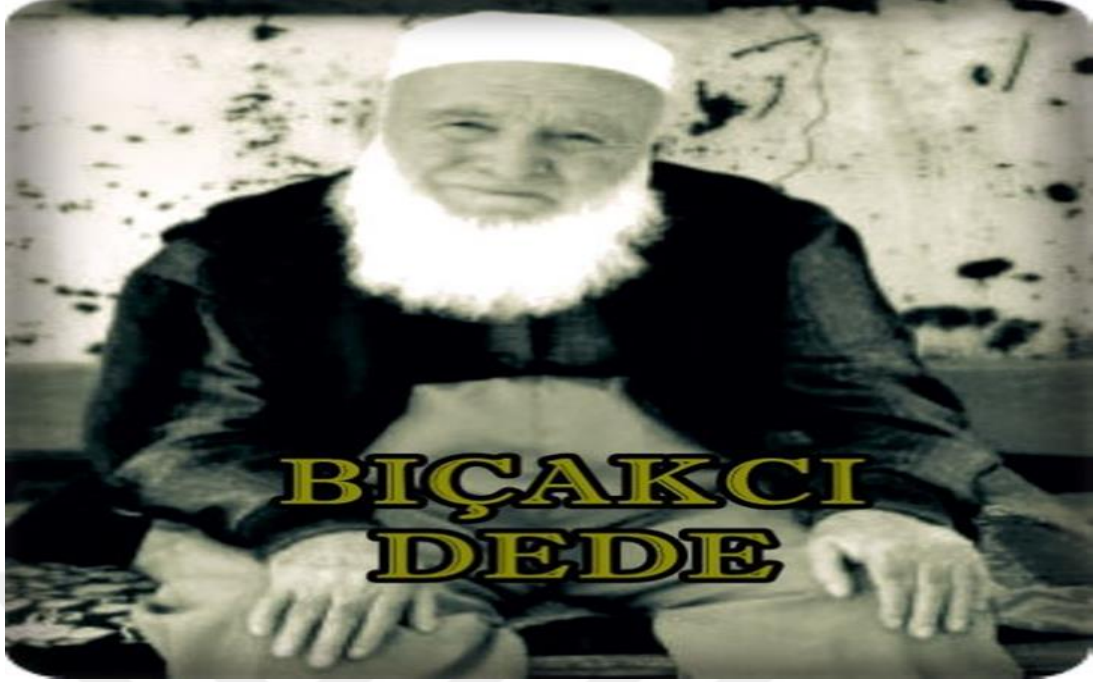
Eğe: Pürüzleri düzeltmede kullanılmaktadır.

Matkap: Sap veya demirde delik açmaya yarayan alettir.

Sap: Boynuz ya da ahşaptan yapılan bıçağın tutulmasını sağlayan yerdir.

Vernik veya boya: Sapların renklendirilmesi için kullanılmaktadır.

Bıçak yapımında gerekli malzemeler, kaynak kişi Uğur Sezgin'den öğrenilmiştir.

Fotoğraf 4.19: Bıçakçı Dede lakaplı merhum Mehmet Bıyıklı⁴⁷

4.5.3. Değerlendirme

Çankırı’da bıçakçılık deyince akla gelen ilk isim, şüphesiz “Bıçakçı Dede” lakaplı Mehmet Bıyıklı’dır. Bıçakçı Dede, Çankırı’nın manevi şahsiyetleri arasındadır. Kendisinin Allah dostu olduğu da söylenmektedir. Geçimini yaptığı bıçaklarla kazanan “Bıçakçı Dede”, ilde bisikletiyle mahalle mahalle gezip bıçak bilemiştir (Yılmaz, 2017).

Eskiden genç, orta yaşlı ve yaşlı erkeklerin özellikle köylerde yanlarında bıçak taşıdıkları bilinmektedir. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Savunma, korunma, ihtiyaçlarını giderme gibi. Ayrıca eski dönemlerde bazı erkekler için bıçak, bir aksesuar niteliği taşımıştır. Özellikle çobanlar ile tarlada, bahçede çalışanlar, yanlarında genellikle bıçak bulundurmışlardır. Yanlarında taşıdıkları bıçakların deri kapları vardır ve kemerlerine takarlar. Bıçakların ot bıçkısı, odun bıçkısı, kama ve çakı gibi çeşitleri bulunmaktadır (KK 8). Çankırı ilinde bıçakçılık mesleği geçmişte icra edilmiş meslekler arasında yerini almıştır. Hâlâ eski dükkânlarda bıçak satan

⁴⁷ Tahtaköprü Çankırı’nın Görsel Hafızası (2024, 16 Ocak), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1281360023254400&set=g.232430943510791> adresinden alınmıştır.

ustalar mevcuttur fakat bıçakları kendileri yapmayarak dışarıdan satın alıp satmaktadırlar.

Bıçakçılık ile ilgili Uğur Sezgin’le görüşme yapılmıştır. Kendisi mesleğin icrasında üçüncü kuşak olduğunu belirtmiştir. Dedesinin ve babasının bıçakçılık yaptığını söyleyen usta, dedesinin bıçakları kendisinin imal ettiğini fakat Çankırı’da şu an imalatın olmadığını, sadece bileme ve tadilat yapıldığını eklemiştir. Ayrıca müstakil bıçakçı dükkânlarından ziyade anahtarcı dükkânlarında da bıçak satışlarının yapıldığını eklemiştir.

4.6. Elekçilik –Kalburculuk

Çankırı ilinde eskiden fazlaca yapılan mesleklerden bir diğeri de elekçiliktir fakat meslek teknoloji ve sanayileşmeye yenik düşmüş, yok olmaya yüz tutmuştur. Elekler artık sipariş üzerine evlerde yapılmakta ve arastada bulunan dükkânlarda satılmaktadır. İlde elek yapmayı bilen son birkaç kişi kalmıştır.

İlde elekçilik mesleğini icra edenler “Çankırı Poşaları”dır. Poşalar, elekçilik dışında bohçacılık da yapmaktadırlar. Ayrıca “Cingan Arastası” ismiyle bilinen arastada bulunan iş yerlerinde hırdavat, boya gibi malzemelerin satışını da yapmaktadırlar (Üzüm, 2012, s. 30). Poşalara ait olan bu arasta da diğer arastalar gibi önemini kaybetmiştir.

Kültürleri ve yaşam tarzlarının kapalılığıyla dikkat çeken poşalar yaptıkları elek, kalbur ve gözer işlerindeki başarılarıyla da bilinmektedirler. Poşalar, kültür ve yaşam tarzlarına, geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Aynı zamanda misafirperver ve yardım severlerdir. Geçmişten bugüne elekçilik, bohçacılık ve hırdavatçılık gibi işlerle uğraşmışlardır.

Çankırı Poşaları, yoğunlukla Ali Bey Mahallesi’nde yaşamaktadırlar. Kendilerine özgü “poşaca” isimli dilleri bulunmaktadır. Poşalar, iki dillidirler. Kendi aralarında “poşaca” konuşan poşalar, toplu ortamlarda Türkçe konuşmaktadırlar (Üzüm, 2012,

ss. 1-3) Araştırmalar esnasında Çan Saati ve Büyük Cami üstünde kalan bölgede de Poşaların yaşadığı görülmüştür.

Elek ya da elek benzeri el aletlerinin yapımı, Türklerde tarımın başlangıcıyla başlamış olmalıdır. Tarih olarak kesinlik bildirmeyen elekler, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “eskü” olarak geçmektedir. “Eskü=kalbur, elek” (Atalay, 1999b, s. 196) manasına gelmektedir. Eserde “elge = elemek.” (Atalay, 1999b, s. 176) olarak geçmektedir. Türk dilleri arasında yer alan Argucada elek kelimesi yerine “tanğ” kullanılmıştır (Atalay, 1999a, s. 355). Elek ve kalburun yapımında kullanılan kasnağa ise “andığ” ismi verilmiştir (Atalay, 1999b, s. 25). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde elek kelimesinin “el'den el-e-k/elek...” şeklinde türediği ve “elle iş görme aracı, elemek eylemini gerçekleştiren araç.” (Eyuboğlu, 1995, s. 227) anlamına geldiği bilgisi verilmiştir. Günümüzde bu işi Poşalar yapmaktadır fakat *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten hareketle Türklerin de eskiden bu işle uğraştığı çıkarımında bulunulabilir.

Alanda yapılan mülakatlarda kaynak kişiler elekçilik işini eskiden gezici olarak köyleri, ilçeleri gezerek yaptıklarını ifade ettiler. Yaptıkları ürünler tarımla uğraşan kesimin kullandığı ürünler olduğu için ve Çankırı'da tarımın yaz aylarında yoğun olması sebebiyle köyden şehre gelmenin zor olduğu bu dönemde Poşalar, gezici olarak bu işi yapmışlardır (KK 43, KK73).

“4. kuşak yani 4-5 nesildir yapıldığını biliyorum bu işin. Eskiden yaptık bu işi. Şimdi eskiden reçbere bu ürünler lazım olduğu için köydeydik, köylerde yapardık. Mesela yazları bir köyde konaklardık, geziciydik bir köyün ihtiyacı bitince diğer köye giderdik. İhtiyaca göre gezerdik yaz boyu hatırlıyorum. Şimdi yapmıyoruz” (KK 73).

4.6.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Elek, kalbur ya da gözer, herhangi bir yabancı maddeyi ana üründen ayırmak için kullanılır. Un, buğday ve nohut gibi toz ya da çekirdekli (taneli) ürünler içerisinde ayrıştırılması gereken yabancı maddelerin uzaklaştırılması için kullanılır. Elek, kalbur, gözer eleğin büyüklüğüne, yapılışına veelediği ürüne göre isimler alır. 20, 25, 30 cm gibi büyüklüklerde yapılan elekler mevcuttur. Eleklerden daha büyük

ebatlarda olan “kalbur ve gözer”, taneli ürünlerin ayrıştırılmasında kullanılır (Oğuz, 2005, s. 54).

Bu ürünlerin kasnak kısmı hazır alınır, deri kısmı ise ustalar tarafından sırim hâline getirilir ve kasnağa dokunur. Hayvan derisi, sırim yapımında yani kasnağa dokunan ipleri oluşturmakta kullanılır. Hayvan derisinin eti tamamen temizlendikten sonra ıslatılır ve ıslatıldıktan sonra tüylü kısmı temizlenir. Temizlenen deri, iki kişi tarafından ayak parmaklarına takılarak çekilir ve sırim hâline getirilir. Bir saatte ortalama üç kalburluk deri çekilmektedir. Çekildikten sonra artık sırim hazır hâle gelir. Sırim düz değil burgulu bir şekilde yapılır. Rençber aletleriyle deri, deliklere geçirilerek kalbur ve gözer dokunur. Kalbur ve gözerin elekten farkı, elek un gibi ince ürünlerin elenmesi için kullanılır ve naylondan ya da telden yapılır deri kullanılmaz. Kalbur ve gözerler deri sırimlardan dokunur ve nohut, ekin gibi şeylerin elenmesinde kullanılır (KK 43).

“Kalbur, yapmak için lazım şeyleri biz zaten kendimiz hazırlarız. Dışarıdan gelen sadece bir kasnak dediğimiz malzeme hazırır. Sonra deri dediğimiz şu an ki hâliyle sırim, bunu biz kendimiz sırim hâline getiririz, kasnağa dokuruz. İlk önce deri bildiğimiz hayvan derisi, kurbanlık gibi dana, sığır, koyun gibi başka tür hayvanlardan olmuyo. Sadece bize helal olan hayvanlardan oluyo. Hayvanın derisini yüzerken içinde kalan et parçaları biz leş diye tabir ediyoz. İlk önce onları temizleriz. Onları temizledikten sonra deriyi ıslarız ki yumuşamaya girsin önce içini alırız sonra tüylü kısmını bacağımızın arasına alıp keskin bir bıçakla tüylü tarafını kazıyoz, tüylü tarafını kazıdıktan sonra, onu artık çekilmeye yani sırim olmaya hazır hale getiriyoz. Deri daha dayanıklı, daha uzun ömürlüdür bu yüzden deriden yapıyor kalburlar. Mesela 50 yıl ya da 1 asırdır ömrü. Bunun tehlikesi eskiden fareler gelirmiş. Fareler bunu kemirmesin diye saklıyolar, duvara asılır hatta. Sırim yerine naylon gibi başka malzemelerden de yapıyolar ama bir şey olduğunda yanıyo, bu yüzden ham madde deridir. Deri bir kişi yardımıyla yapılır, yanınıza bir kişi oturur. Ayağımıza parmak uçlarımıza takarak ince sırimi çekeriz. Ortalama 1 saatimizi falan alır. Ortalama 1 saatte 3 kalburluk çekilir, çekildikten sonra artık sırimımız hazır hale gelir. Sırim düz değil burgulu bir hal alır. Büküm aşamasından da geçtikten sonra bizim kendi reçber aletlerimiz ile beraber dokumaya başlıyoz. Dokumadan önce, hazır aldığımız kasnağı uç uca getirip sağlamlaştırdıktan sonra çivi ile birleştiriyoz. Aynı sırimla doluyoz ve kasnağın etrafına delikler deliyoz dokumak için. Daha sonra sırim ile dokumaya geçiyoz. Dokumada şöyle 6’şar delgi şeklinde ama bunun yolunu yapıyoz. Bu aşamadan sonra aralarından geçirerek dokumasını yapıyoz. Bu dokunduktan sonra ortalama yarım saat, 30 dakika falan sürüyor. Sonra kalburumuz hazır

hale geliyor. Hazırlandıktan sonra en önemli şey aralıklarını boşluklarını ayarlamak. Buğday gözeri, arpa gözeri, nohut gözeri ne için kullanacaksanız ona göre ayarlamak için. Mesela buğday gözleri yapıyoruz. Bizim zınav dediğimiz bir aletle bunu o şekilde gözü gözüne eşitlenecek şekilde tarıyoz. Taramayı yaptıktan sonra, hepsi de göz göze düştükten sonra, kenarlarda kalan kısımlarını nohudun kılçıkları mesela dökülmesin diye kenarlık yaparız. Kenarlar çaputtan da yapılmıştır ama orijinali deridendir. Bulgur kalburu, delikleri sık dikkat edersen. Bu ekin gözleri, buğday gözleri denir. Bunla buğday elenir. Gözlerin yapımı tamamlandıktan sonra kalburumuz tamamlanır” (KK 73).

Elek yapımı için lazım olan malzeme, kasnak ve naylondur. İkisi de hazır alınır ve birleştirilen kasnağa naylon kısmı çakılır. Naylondan kastedilen ince delikli tele benzeyen ve eleğin kasnağına gerdirilen malzemedir. Elek yapımı, hazır parçaların birleştirilmesiyle yapılır (KK 73).

“Elekler için lazım olan malzemeler de ben öncelikle hazır aldıklarımızı söyleyim. Hazır aldığımız malzeme kasnaktır. Buna da ince olduğu için çita diyoz. Çita ile yüz dediğimiz naylonu da hazır alıyoz. Bunları birleştirdikten sonra elek haline getiriyoz. Biz sadece bunun birleştirme işini yapıyoz” (KK 73).

4.6.2. Kullanılan Malzemeler

Kasnak: Sırım ya da naylonun geçirildiği yuvarlak çevredir.

Sırım: Derinin inceltilmesi suretiyle yapılan burgulu ipe benzeyen ve kasnağa dokunan sırimdır.

Çekiç: Kasnağı çivilerle birleştirmek için kullanılmaktadır.

Çivi: Kasnağı birleştirmede kullanılmaktadır.

Elek Naylonu: İnce taneli şeylerin (un, nişasta gibi) elenmesi için kullanılan eleğin kasnağına gerdirilen naylon, teldir.

Makas: Sırım ve naylonun fazlalıklarının kesilmesinde kullanılmaktadır.

Zınav: Derilerin ara boşluklarını ayarlamak için kullanılan taraktır.

Elek yapımında kullanılan malzemeler, kaynak kişi Fatma Erciyes ve Ahmet Yeşildağ'ın verdiği bilgilerden oluşturulmuştur.

4.6.3. Yapılan Ürünler

Elek: Kasnak içine naylon ya da tel benzeri malzeme gerdirilip çakılmaktadır. Un, nişasta gibi ince taneli gıdaları elemek için kullanılmaktadır.

Kalbur: Deriden dokunur, ekin ve bulgur elemek için kullanılmaktadır.

Gözer: Deriden dokunur, nohut elemek için kullanılmaktadır.

Yapılan ürünlerin bilgisi, kaynak kişi Fatma Erciyes ve Ahmet Yeşildağ'ın verdiği bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Fotoğraf 4.20: Eski bir kalbur örneği

4.6.4. Değerlendirme ve Öneri

Çankırı ilinde tarım ve teknolojiye karşı ayakta duramayan bir diğer meslek de elekçilik olmuştur. Tarımda makineleşme sürecinin gelişimi, eleme işlerinde kullanılan kalbur ve gözerler yerini selektör, tohum eleme makinelerine bırakmışlardır. Kaynak kişiler, teknolojinin ilerlediğini ve artık mesleklerinin ürünlerine eskisi kadar rağbet olmadığını insanların, artık daha çok geçmişe özlem ve süsleme amaçlı bu ürünleri tercih ettiklerini ifade etmiştir (KK 43, KK73). Şehirde bu işi yapan son bir aile kalmıştır. “Erciyes Ailesi” şehrin son elek, kalbur, gözer

yapan ailesidir. Üretimi sipariş üzerine yapan aile, şehir dışına da kalbur, gözer sattıklarını ifade etmişlerdir (KK 43).

4.7. Yorgancılık

Yorgancılık, insanoğlunun geçmişten bugüne örtünme ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmış ve daha sonra estetik unsurlar göz önünde bulundurularak gelişmiş ve bir sanat hâlini almıştır. Yorgan, kumaş içine doldurulan ve ana maddesi yün ya da pamuk dolgu olan bir üründür. Dikilen yorganlar ince işçiliğin kullanıldığı çeşitli desenlerle, sanatın üst noktalara taşınmasını sağlamıştır. Örtünme amacıyla ortaya çıkan yorgan, fazlaca değişmiş ve el sanatlarından biri hâline gelmiştir. Gelin ve damatların çeyizlerini süslemiş, evliliğin sembolü olmuştur (Çeliker, 2012, s. 124).

Dîvânü Lugâti't-Türk'te yorgan kelimesi “yoğurkan” (Atalay, 1999a, s. 54) olarak geçmektedir. Günümüze yorgan şeklinde değişerek gelen bu el sanatı hem isim hem de şekil olarak değişim göstermiştir.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde yorgan kelimesinin “yör (örtmek, sarmak, kaplamak, kuşatmak anlamını içeren kök)den yör-gen/yörgen/yorgan...” (Eyuboğlu, 1995, s. 763) şeklinde geldiği ifade edilmiştir. “yör/yor” şeklinde değişim göstermiştir (Eyuboğlu, 1995, s. 763).

Türkler, yerleşik hayata geçmeden önce atlı göçebe yaşam tarzında hayatlarını sürdüren bir toplum olarak bilinmektedir. Bu döneme ait örtünme ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkan hayvan derisi ile aplike tekniği kullanılarak yapılan örtüler ve sıkıştırılmış keçeler ilk yorgan örnekleri olarak kabul görmektedir. Hayvan derileri, “aplike” tarzında birleştirilmiş ve geceleri soğuktan korunma ihtiyacı için kullanılan bir ürün hâline getirilmiştir. Yine büyük bitki ya da yapraklarda geceleri üşümek için örtü ya da yorgan olarak kullanılmıştır. Keçe olarak bildiğimiz preslenmiş yünler de ilk yorganlara örnek teşkil etmektedir. Uygurlarla birlikte yerleşik hayatın getirisi olan tarımın başlangıcı ile pamuk yetiştiriciliğine başlanmış ve yorgan yapımında pamuklu dokumalar kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde

yorgancılık sanatı gelişmeye devam etmiş ve yorgan yüzlerinde kullanılan süsleme teknikleri çeşitlenmiştir (Yardımcı, 2008, ss. 11-12).

Zafer Mintaş, yorgan ve türevi olan yatak ve yastık gibi yün içerikli ürünlerin geçmişine dair kaynakların 11. yüzyıla dayandığını belirtmiştir. Bu ürünlerin şekil özellikleri ve süslemeleri hakkında bilgilerin olmadığını da ifade etmiştir. Hakanların “döşekçilerinin” olduğu da verdiği bilgiler arasındadır. Yorgancılık sanatının Anadolu’da gelişim ve yayılımının Trabzon merkezli olduğu da verdiği bilgiler arasındadır (Mintaş, 1995; aktaran Duman, 2007, s. 25). Kaynak kişilerimizden Ahmet Üçkuşoğlu’nun ailesi de Trabzon’dan Çankırı’ya göç etmiştir.

Hallac-ı Mansur, hallaçların ve yorgancıların piri olarak kabul edilmiştir. Kendisi tanınmış bir mutasavvıftır ve İran’da dünyaya gelmiştir. Hallac-ı Mansur’un babası da hallaçtır (Duman, 2007, s. 55).

Yorgancılık, geçmişten bugüne esnafın bir kolu olmuş, teşkilata mensup bir meslek olarak görülmüştür. Evliya Çelebi, yorgancılardan “Esnaf-ı Yorgancıyan” diye bahsetmiştir (Evren, 1999; aktaran Kömürcü, 2005, s. 79).

Osmanlı Devleti döneminde esnaf alayları ve şenliklerde esnafların sanatlarını sergiledikleri ve sanatını sergileyen esnaflar arasında yorgancıların da bulunduğu kaydedilmiştir. İstanbul’da yorgancılar geçmişte bir teşkilat yapısı ya da cemiyet şeklinde gruplar oluşturmuşlardır. 20. yüzyılda “Çarşı-yı Kebir Döşemeci ve Yorgancı Esnafı Cemiyeti” ismiyle anılırken daha sonra “Dersaadet Yorgancılar Cemiyeti” adıyla faaliyet göstermiş, ilerleyen dönemlerde dernek adı altında yeniden yapılanmış ve “İstanbul Yorgancı Hallaç ve Döşemeciler Derneği” olmuştur (Duman, 2007, ss. 12, 27). İstanbul’da çok sayıda hallaç ya da yorgancı esnafının bulunması şehirde sanatın fazlaca geliştiğinin kanıtıdır.

4.7.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Çankırı geleneksel mesleklerinden biri de yorgancılıktır. Yorgancılık hem kadın hem de erkeklerin yaptığı bir meslektir. Ev ya da iş yerinde yapılmaya uygundur.

Yorgancılıkla ilgili Celal Büyükkıroğlu, Meryem Yıldırım ve Ahmet Üçkuşoğlu'yla görüşmeler sağlanmıştır. Ustalar mesleklerini usta-çırak ilişkisi etrafında öğrendiklerini dile getirmektedirler. Ahmet Usta, 50 yıldır yorgancılık yaptığını; Celal Usta ise 40 yılı aşkındır bu mesleği yaptığını söylemektedir. Meryem Yıldırım, bu işi 22 yıldır evde yaptığını ve kendi kendine öğrendiğini ifade etmektedir. Çankırı'da şu an yorgan dikimi yapılan beş yorgancı dükkânı tespit edilmiştir. Evlerde bu işi yapan bayanlar da bulunmaktadır.

Yorganın temel maddesi yündür. Çankırı'da elyaf ve pamuk yorganlar da dikilmektedir fakat en çok tercih edilen yün yorganlardır. Yün yorganın tercih edilme sebebi, yünün geri dönüşüme müsait ve yıllarca yıkanıp, didilip tekrar kullanıldığı içindir. “Ditmek” kelimesi yünleri elle çekiştirerek ya da hallaç makinesiyle birbirinden ayırmaya verilen isimdir. Yorgan dikimi için öncelikle yünün yıkanıp didilmesi gerekmektedir (KK 37). Yün yorgancılara, didilmiş şekilde hazır getirilebileceği gibi didilmeden de getirilebilir. Didilmeyen yünler yorgancılar tarafından hallaç makinesiyle didilmektedir. Didilen yün sopalanmakta ve dikime hazırlanmaktadır. Yorgan dikimi için astar ile yorgan yüzü farklı iki çeşit kumaştan kullanılacaksa yani yorganın altında beyaz astar isimli kumaş, üstünde ise saten ya da desenli farklı bir kumaş olacaksa önce dikiş makinesiyle astar ve yorgan yüzü birleştirilmektedir. İsteğe göre astar ve yüz yerine iki taraflı pamuklu saten, ipek saten, akfil saten kumaşlar da tercih edilmektedir. Bu tür kumaşlar, ayrı iki kumaştan değil altı ve üstü aynı kumaştan meydana gelmektedir (KK 38).

Çankırı'da iki farklı teknikte yorgan dikilmektedir. İlk teknikte yere serilen kumaş üzerine yün serilir, buna döşemek denmektedir. Kumaşın üzerine serilen yün, rulo hâlinde sarılır ve içi dışına çıkarılmaktadır. Buna yorganı çevirmek denmektedir. Çevirme işlemiyle yün nevresimin yani dikilecek kumaşın içine yerleştirilmektedir. Yerleştirilen yün tekrar sopalanmakta ve eşit şekilde dağıtılmaktadır. Daha sonra desenin çizim aşamasına geçilmektedir. Desen, sabun ya da tebeşirle çizilmekte ve dikilmeye başlanmaktadır (KK 37, KK 38).

İkinci teknik ise çevirmeden kumaş içerisine yünlerin doldurulup sopayla dağıtılıp dikildiği yöntemdir. Yün dağıtıldıktan sonra desen çizilmekte ve dikime geçilmektedir (KK 64).

Yorgan desenleri; yıldız, tek gül, dört gül, beş gül, mekik, kale kapısı, rüzgârgülü, çavuş terfiyesi, midye, yelpaze ve kilim olarak isimlendirilmektedir. İstenilen desen tebeşir ya da sabunla çizilmekte ve kumaşa uygun iple çizilen desenler üzerinden dikim gerçekleştirilmektedir (KK 37, KK 38, KK 64).

“Yorganın yapımı için 3-5 kg elyaf ya da pamuk yün, astar veya kumaş kullanılmaktadır. Yorganın içine, yün ya da elyaf sopa yardımıyla yayılır. Yorganın yüzü kumaş olabilir veya altlı üstlü mitil de olabilir” (Oğuz ve diğerleri, 2005, s. 35).

Fotoğraf 4.21: Çeyiz yorganı dikimi

Çeyiz yorganları desenli, günlük yorganlar ise genellikle düz dikilir. Çeyiz yorganları parlak jarse ya da saten yüzlere dikilirken günlük kullanılan yorganlar pamuklu desenli kumaşlara veya beyaz astara dikilebilir. İlde çeyiz hazırlarken gelin ve damat anneleri, evlenecek çocukları için önceden hazırladıkları desenleri ağır yani işçilik ve özen isteyen çok sayıda yorgan hediye etmeye özen göstermişlerdir. Çeyizlerin değerini ölçmede yorganlar önemli bir kıstas olmuştur (KK 37).

Yorgan ölçüleri tek kişilik, çift kişilik, karyola yorganı, tek kişilik baza yorganı, bebek yorganı gibi çeşitlenir. Yazın kullanılacak olan yorganlar ince, kışın kullanılacak olanlar ise kalın dikilir. İnce yorganlarda 2-2,5 kilo, kalın yorganlarda ise 3,5- 4 kilo civarı yün kullanılır. Bir yorganın dikimi ortalama iki günde gerçekleşmektedir. Deseni zor yorganların dikimi ise modele göre değişmektedir (KK 38).

Dikilen yorganlar güve isimli böceğin zarar vermemesi için naftalin ya da lavanta kokularıyla korunmaktadır. Çeyiz yorganlarının güvenliği önemlidir. Sadece güve haşeratından değil düşmanların ya da aileyi sevmeyen içten içe kin besleyen insanların büyü ya da muska tarzı kötü niyetli eylemlerinden de yorganlar korunmaktadır. Çeyiz yorganları güvenilir kimselere diktirilmekte ve evin güvenli yerlerinde muhafaza edilmektedir (KK 64).

Çankırı’da gelin kızların çeyizinde küçük bebek yastığına benzeyen bir yastık bulunmaktadır. Bu yastık, gelin alma merasiminde damat tarafından küçük bir erkek çocuğuna verilmekte ve o çocuk yastıkla erkek tarafından misafirlere vurarak para toplamaktadır. Topladığı para çocuğun olmakta, yastık ise tekrar gelin kıza verilmektedir (KK 63).

Yorgancılar aynı zamanda isteğe bağlı olarak döşek de yapmaktadırlar. “Döşek” ilde yün yer yataklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Döşek, Türk kültüründe geçmişi çok eskiye dayanan bir eşya olsa gerektir. Günümüzde kullanılan fabrikasyon yatakların üretilmediği dönemlerde yün döşekler ihtiyacı karşılamıştır. Döşekler de yakın geçmişe kadar gelin ve damatların çeyizinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almıştır. Türkler, küçükbaş hayvanların etinden, sütünden, kılından ve derisinden fazlasıyla yararlanmışlardır. Küçükbaş hayvanlarının yünlerinden yorganlar, döşekler, keçeler ve ipler yapmışlardır.

Döşek *Dîvânu Lûgat’it-Türk* ’te “töşek” şeklinde geçmektedir (Atalay, 2006, s. 387). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*’ne göre döşek kelimesinin, “*döşemek/tüşemek (bk. döşemek)ten tüş-e-k-tüşek/döşek...*” (Eyuboğlu, 1995, s. 203) şeklinde geldiği ve

değiştii ifade edilmiştir. Düşülen yer anlamında kullanılan sözcüğün daha sonra anlamı genişlemiş, yatılan yer manasını karşılamıştır (Eyuboğlu, 1995, s. 203).

Döşek, 1.60 x 2.00 ya da 1.70 x 2.00 ölçülerinde dikilmektedir. Döşek dikimi için öncelikle yün yıkanmakta, kurutulmakta ve didilmektedir. Astar denen döşek yüzü dikilmekte ve yün içerisine yerleştirilmektedir. Dışı için tekrar bir yüz dikilmektedir. Döşek yüzü için pamuklu kumaş tercih edilmektedir. Bu kumaşlar, döşek yüzü diye satılan özel kumaşlardır (KK 41, KK 42, KK 30).

Alıp Manaş Destanı'nda döşegin insanların toplumdaki değerini belirlediğine delalet eden bir bölüm geçmektedir. "Alpinbiy'in Baybörü ve Baysarı" adında iki oğlu vardır. İki de zengin ve devlet sahibidir fakat çocukları yoktur. Bir gün davet edildikleri düğüne iştirak ederler fakat kendilerine çocukları olmadığı için döşek serilmez ve atları alınmaz. Bu duruma çok üzülen kardeşler "Şahimerdan Pir"ın mezarına gidip ağlayarak dua ederler ve duaları kabul olur (Ergun, 1998, s. 64). Benzer bir hikâye, Dede Korkut'ta da geçmektedir. Bayındır Han ziyafet vermek üzere hazırlık yaptırmıştır. Misafirleri için "ak otağ, kızıl otağ, kara otağ" kurdurtmuştur. Otağlara misafirlerin dağılımının şu şekilde olmasını buyurmuştur; *"Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin"* (Ergin, 2018, s. 4) demiştir. Alıp Manaş'ta çocuğu olmayanların altına döşek serilmemesi Dede Korkut'ta ise kara keçe serilmesi önemsenmediklerini göstermektedir. Buradan yola çıkarak misafire serilen döşek ya da keçe, ona verilen değeri göstermektedir yorumunu yapmak yanlış olmasa gerektir. Nitekim misafir gelen eve misafir için özel olarak ayrılmış yorganlar, nevresimler, yastıklar kullanılmaktadır. Bu misafire verilen değer ve kıymetten mütevellittir. İnsanlar sürekli kullandıkları, eskimiş yorgan veya nevresimleri misafirlerine kullanmamaktadırlar. Onlara verdikleri kıymeti serdikleri yatak, yorgan, döşek ya da nevresimle göstermektedirler. Türkler misafirperverlikleriyle bilinen bir toplumdur ve yatılı misafirlerin ağırlamasında kullanılan yatak yorganlar da son derece özenlidir. Önemsenmeyen yatak yorganlar, beğenilmediğinde insanlar tarafından eleştiri konusu da olabilmektedir.

Yün ürünlerinden bir diğeri de yastıklardır ve yastıklar evde veya isteğe bağlı olarak yorgancılarda da yapılmaktadır. Yastık kelimesi *Dîvânu Lûgat'it-Türk* 'te “yastuk” (Atalay, 1999a, s. 43) şeklinde geçmektedir. Sonra ses değişimine uğramış ve günümüze “yastık” olarak gelmiştir fakat Çankırı yöresinde “yastuk” şeklinde telaffuzu hâlâ mevcuttur.

Yastık sözcüğünün, *Türk Dilinin Etimolojisi Sözlüğü*'nde “*yasmak/yastamak/yasdanmak/yaslanmak (dayanmak)tan yastuk/yastık (yaslanılan, dayanılan nesne)* (Eyuboğlu, 1995, s. 735) anlamına gelmekte olduğu bilgisi bulunmaktadır.

Çankırı'da eski dönemlerde uzun çift kişilik yastıklar fazla kullanılmıştır. Son dönemlerde artık tek kişilik ve silikon yastıklar tercih edilmektedir. Yün yastıklar için astar dikilmekte ve dikilen astarın içine çift kişilik yastık için 2,5 kilo, tek kişilik yastıklar için 1,5 kilo yün kullanılmaktadır. Eskiden çeyiz yastıklarının iki köşesi jarse ya da satenden dikilmiş ve üzerine beyaz işlenmiş kanaviçe ve kenarı dantel dolandırılmış yüzler geçirilmiştir. Kanaviçe yastık yüzlerinin kenarından parlak kumaşlar gösterilmiştir. Tek kişilik yastıklara “küştüm yastık” denir. Bu yastıklar çeyizlerin vazgeçilmez parçalarındandır (KK 28).

4.7.2. Yorgancılıkta Kullanılan Alet ve Malzemeler

Astar: Yorganın alt kısmında kullanılan beyaz, krem ya da kırık beyaz renkte pamuklu kumaştır.

Kumaş (Yüz): Yorganın üst kısmında kullanılan saten ya da pamuklu, düz veya desenli ikinci kumaştır.

Yün: Yorganın içinin doldurulmasında kullanılan küçükbaş hayvan yünün kırılmasıyla elde edilen dolgu malzemesidir.

Pamuk: “*Ebegümeçigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi (Gossypium).*” “*Bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı.*” “*Bu tellerin işlenmiş biçimi*” (<https://sozluk.gov.tr>).

Makas: Kumaşı ve yünü kesmek için kullanılmaktadır. Demir ve büyük makaslar tercih edilmektedir.

Yorgan ipi: Çeşitli renkleri bulunmakta, yorganın dikimi için kullanılmaktadır.

Yorgan İğnesi: Yorgan dikimine özeldir; ucu sivri, uzun ve kalındır.

Desen/Model/Motif Kâğıdı: Ustaların desenlere özel dikimde kullandıkları örnek kâğıtlarıdır.

Hallaç Makinesi: Yıkayıp gelen yünün ayrıştırılmasında, didilmesinde kullanılmaktadır.

Sabun: Motiflerin yorgan üzerine çizilmesinde kullanılmaktadır. Rengi bariz ve rahatsız edici olmadığı için tercih edilmektedir.

Tebeşir: Motiflerin çiziminde kullanılmakta, izi kalmadığı için tercih edilmektedir.

Dikiş Makinesi: Astar, yüz veya nevresimin birleştirilmesinde kullanılmaktadır.

Kızılıcık Sopası: Kızılıcık ağacından yapılmakta, yünün kabartılması için kullanılmaktadır.

Yorgan Tezgâhı: Ustanın yorganı diktiği yerden yüksek muşambalı özel alandır. Yorganın temiz ve ayak basılmayan bir ortamda dikilmesi ve muşambanın kayganlığının dikimi kolaylaştırdığı için tercih edilmiştir.

Terazi: Yünlerin istenilen kalınlığa uygun şekilde ayarlanması için kullanılmaktadır.

Metre/Mezura: Yorgan ebatlarının ayarlanması için kullanılmaktadır.

Yorgancılıkta kullanılan malzeme ve aletlerin tanımları hazırlanırken, kaynak kişilerden Ahmet Üçkuşoğlu, Celal Büyükkıroğlu ile Meryem Yıldırım'ın verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

4.7.3. Yorgancıların Yaptığı Ürünler

Çift Kişilik Yorgan: Yün, pamuk ya da elyaftan 1.95 x 2.15 santim ölçülerinde dikilen yorgandır.

Tek Kişilik Yorgan: Yün, pamuk ya da elyaftan 1.60 x 2.10 santim büyüklüğünde dikilen yorgandır.

Yazlık Yorgan: Yaz dönemlerinde kullanılan ince yorganlardır, 2-2,5 kilo yünden dikilmektedir.

Kışlık Yorgan: Kış dönemlerinde kullanılan kalın yorganlardır, 3,5-4 kilo yünden dikilmektedir.

Karyola Yorganı: Çift kişilik yorganlardan daha büyük ebatlara sahiptir, istenilen ölçülerde dikilmektedir. (2.10 x 2.30)

Bebek Yorganı: Bebeklerin beşikleri için özel olarak dikilir. Ölçüsü değişmekle birlikte genellikle 95x140 santim boyutlarında dikilmektedir.

Döşek (Yer Yatağı): 20-25 kilo arası yün kullanılmakta, 1.60-2.00 ya da 1.70-2.00 ölçülerinde yapılmaktadır.

Küstüm Yastık: Tek kişilik yastıklara verilen isimdir, 1,5 kilo yünden dikilmektedir.

Uzun Yastık: Çift kişi için hazırlanmış uzun yastıklardır, 2,5 kilo yünden dikilmektedir.

Ot Yastık: Dolgu olarak kamışın kullanıldığı yörede sedirlerin üzerine koyulan yastıklardır. İçine koyulan kamış sopa yardımıyla sıkıştırılmakta ve dikilmektedir.

Yorgancıların yaptığı ürünler hakkında bilgiler oluşturulurken, kaynak kişilerden Ahmet Üçkuşoğlu, Celal Büyükkıroğlu ile Meryem Yıldırım'ın verdiği bilgiler kullanılmıştır.

Fotoğraf 4.22: Yorgan örneği

4.7.4. Değerlendirme ve Öneri

Ustalar artık yün yorganların yerini hazır fabrikasyon elyaf yorganların aldığını ve eskiden yorganların çeyizlerin en önemli parçalarından olduğunu fakat günümüzde mesleğin yavaş yavaş öldüğünü ve çirak yetiştiremediklerini ifade etmişlerdir. Ev

tekstil mağazalarında satışı yapılan hazır pamuk ve elyaf yorganlar, el emeği yorganların yerine tercih edilmeye başlanmıştır. Yün yorganlar, belli bir süre kullanıldıktan sonra sökülüp içindeki yünün yıkanarak didilip tekrar diktirilmesi gerektiği için insanlara uğraştırıcı gelmekte ve tüketim toplumu hâlini alan insanlar, hazır yorganları kullanıp belli bir süre sonra yenileriyle değiştirmeyi tercih etmektedir. Eskiden ekonomi ve geri dönüşüm kavramlarına daha çok önem verildiği ve yün yorganlar sürekli geri dönüşümle kullanılabilir olduğu için tercih edilirken şimdilerde geri dönüşüm meşakkatli görülmekte olup tercih edilmemektedir.

Araştırmalar esnasında yorgancı dükkânlarının bazılarının kapıları kilitliydi ve camlarında iletişim numaraları yazmaktaydı. Kendilerini aradığımız ustalar, iş yerinde daimî kalmadıklarını, istek üzerine yorgan diktiklerini belirttiler.

“Artık insanlar eskisi gibi yorgan kullanmıyo. Eskisi gibi çeyiz de kalmadı. Artık hazırı çıktı yorganların. Bu meslek de yavaş yavaş öldü” (KK 37).

“Yorgancılık öldü artık daha doğrusu dükkânda yorgancılık öldü. Kiralar çok pahalı ben memurken evde dikiyordum yorganı maaş yetmiyordu. Emekli olunca zar zor açtım burayı” (KK 38).

Yorgancılık kursları açılıp hanımların evlerde bu işi daha fazla yapmaları desteklenebilir. Gelecek nesilde yorgan diken ustaların olması için birilerinin yetişmesi gerekmektedir.

4.8. Davulculuk

Avcı toplayıcı kültürün insanları, taşları, ağaçları birbirine vurarak iletişim kurmuşlar, avlarını korkutmuşlar, düşmanı şaşırtmışlar ve bunları yaparken sesi ve ritmi keşfedip kullanmışlardır. Zaman ilerledikçe taşları ve ağaçları birbirine vurmak yeterli gelmemiş, avladığı ya da beslediği hayvanların derilerini gerdirerek ve daha kuvvetli sesler çıkarmışlardır. Davulun ilkel sazların atası olarak kabul görmektedir (Çelik, 2017, s. 12).

Davul geçmişten bugüne çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. İletişimin sağlanması ve haberleşme, kutlamalar, dinî ve mistik törenler ile savaşlar davulun kullanıldığı alanlardır. Davul, yeri geldiğinde iletişimi yeri geldiğinde duygu ve düşünceleri ifade etmeyi sağlamıştır. Davulun tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda elde edilen bilgiler doğrultusunda davulun geçmişi, Neolitik Çağ’a dayandırılmaktadır. “Hitit ve Sümer rölyeflerinde” rastlanan davul resmi de davulun tarihî geçmişine kaynak niteliğindedir (Şahin, 2009, ss. 11-12). Davullar bozkır insanın başta dinî törenler olmak üzere, düğün, eğlence, savaş, kötü ruhların kovulması gibi pek çok şey için kullandığı bir müzik aletidir. Pazırık Kurganı’nda yapılan kazılarda davullara rastlanmıştır (Narşap, 2023, ss. 132-133) kazılarda bulunan davullar Türk kültüründe davulun kullanılma tarihi hakkında bilgi verir niteliktedir Davul, Türk kültüründe önemini hâlâ koruyan bir unsurdur ve tarihî geçmişi çok eskiye dayanmaktadır.

Davul, ilk çağdan bu yana Asya Hunları, Mezopotamyalılar ve Sümerler tarafından kullanılmıştır. Davulun Avrupa’ya taşınması ise Bizans’ın Avarlar ve Hunlarla olan karşılaşmalarında görmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Avrupa ile davulu tanıştıran Türkler olmuştur (<https://turkoloji.cu.edu.tr>).

Davul kelimesi Arapçadan “*tabl (davul)dan tabıl-tabul/-davul...*” (Eyuboğlu, 1995, s. 170) şeklinde gelmiş, zamanla ses değişikliğine uğramıştır ve günümüze davul şeklinde gelmiştir.

Türkçede “gehürgü” de davul manasına gelmektedir. Anadolu Türkçesinde davul, “kös” şeklinde geçmektedir (Eyuboğlu, 1995, s. 170).

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “küwrüg: kös, davul” (Atalay, 2006, s. 479) manasına gelmektedir. Aynı eserde “tovıl”, davul olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapçadan geldiği ve öz Türkler tarafından bile kullanıldığı üzerinde durulmuştur (Atalay, 1999a, s. 165). Tuğ kelimesi davul yahut kös manasına gelmektedir fakat hakanın, hükümdarın yanında çalınan davul ve köse verilen isimdir (Atalay, 1999a, s. 127). Bu bilgi, Türk ordularında davula yer verildiğine işaret etmektedir. Eserde geçen bir hikâyede nöbet davulu ile ilgili bilgiler mevcuttur.

“Zülkarneyn Semerkand’ı geçipte Türk ülkesine yöneldiği sıralarda Türklerin çok kuvvetli ve büyük ordusu bulunan “Şu” adında genç bir Hakanları vardı. Balasagun yakınında Şu kalesini bu açmış ve bu yaptırmıştı. Hergün Balasagun’daki sarayının önünde Beyler için üçyüz altmış nöbet davulu vurulurdu” (Atalay, 1999a, s. 413).

Bu bilgi Türk ordusunda yer alan davulun önemine işaret etmektedir.

Türklerin en eski yazılı eseri olan Orhun Yazıtları’nda davul, “köbürge” olarak geçmektedir.

Batı Yüzü

“1 [...] üze [...]
2 Bilge Kağan u[çdı?]
3 yay bolsar, üze t[engri]
4 köbürgesi öterce anç[a takı?]
5 tagda sıgun ötser[anca?]
6 sakınur men. Kangım ka[gan]
7 taşın özüm kağan [...]
8 [...]
9 [...]”

Batı Yüzü

“[1] ... üstte ...
[2] Bilge Kağan uçtu.
[3] Yaz olsa üstte gök
[4] davulu gürler gibi, öylece ve
[5] dağda yabani geyik gürlerse, öylece
[6] mateme gark oluyorum. Babam kağanın
[7] taşını kendim kağan
[8] ...
[9] ... ” (Ergin, 2011, ss. 62-63).

Türklerin eski dinî inanışları olan Şamanizm için de davul önemli bir araçtır. Şamanizm’de davul, sadece bir çalgı aleti değil din adamı şamanın transa geçmesi için ve ruhunun bedenini terk edip dünyayı gezmesi ya da âlemler arası yolculuğunda kullandığı araçtır. Şamanizm ve şamanların kutsal davul kayın ağacından yapılmaktadır. Kutsal olarak görülen davul da kutsal saydıkları kayından yapılmıştır. Kayın ağacını Orta Asya Türkleri, kutsal kabul etmiştir. Şaman, davulunu yaptırırken hizmet ettiği ruhun isteğine göre yaptırmaktadır. Davulunun ve cübbesinin nasıl olacağına ruh karar verir ve ruhun istediği doğrultuda davulunu yaptırır. Şamanlar öldüğünde davulları parçalanır ve ağaca asılır, kendileri de ağacın altına gömülür.

Oradan geçenler o mezarın bir şamana ait olduğunu bilirler (İnan, 1986 ss. 91-95). Şaman davullarının üzerinde bazı mitolojik resimler bulunmaktadır. Altay Türklerine ait olan gökyüzüne yeryüzünden yükselen bir çam ağacı olduğuna inanılır ve bu çam ağacı şaman davullarının üzerine resmedilmiştir (Ögel, 2014a, s. 103). Şamanların ayin yapmakta kullandıkları özel davullarına “tünür sok-” ismi verilir (Ergun, 1998, s. 187). Şaman davulları “şaman atı” olarak geçmektedir. Şamanı yeraltı ve gökyüzüne yaptığı gezilere hazırlayan davuludur (Seyidoğlu, 2018, s. 79).

4.8.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Çankırı’da davulculuk mesleği hem davulun yapımı hem de icrası şeklinde iki yönlüdür. Davul çalan davulcular, davullarını kendileri yaparlar. Meslek hakkında Çankırı’da 37 yıldır şehrin davulculuğunu yapan ve davulculuk denince akla gelen ilk isim olan Halil Yiğitbaşı’yla görüşme yapılmıştır. Verdiği bilgiler doğrultusunda önce davul yapımına sonra da icrasına değinilmiştir.

Davul yapımı için malzemeler, Ankara’dan alınmaktadır. Davul yapım malzemeleri deri, kasnak, ip, deri kayış ve raptiyeden oluşmaktadır. Deri kasnağa gerdirilmekte ve raptiyeler yardımıyla sabitlenmektedir. Delikler açılıp, açılan deliklerden ip geçirilip gerdirilmektedir. Davul kısmı hazır olunca kola asmaya yarayan deriden yapılmış kayış takılmaktadır. Davullar üzerinde üç kişi taşıyacak sağlamlığa sahiptir. Davulun kasnağı yani ahşap kısmı ceviz ağacından yapılmaktadır. Deri olarak eskiden koyun derisi kullanılırken günümüzde suni yani yapay deri kullanılmaktadır (KK 62).

“Ben malzemeyi Angara’dan alıyorum. Çok az malzemesi var zaten kasnak, deri, ip, gayış birde rapdiye. Bilmeyen yapamaz emme bilende kolayca yapar. Gerdirip sabitlemek önemli deriyi. İyi sabitlemezsen ses iyi çıgmaz. Gasnağı çatarsın birleştirecen yani sonra deriyi rapdiyeyle davula sabitleyecen, açtığın deliklerden ipi geçir; gerdirip sabitle tamam davul. En son birde gayışını takıyorum”(KK 62).

4.8.2. Kullanılan Alet ve Malzemeler

Kasnak: Cevizden yapılmakta ve üzerine deri gerdirilmektedir.

Deri: Kasnağa gerdirilip sabitlenmektedir. Vurdukça ses çıkmasını sağlamaktadır. Eski dönemlerde koyun derisinden yapılmıştır.

İp: Alt ve üstten belirlenen deliklerden geçirilip gerdirilmektedir.

Raptiye: Deriyi sabitlemek için kullanılan sivri uçlu birleştirme malzemesidir.

Kayış: Deriden yapılmakta, davulun omuza takılması ve taşınması için kullanılmaktadır.

Çekiç: Raptiyeleri çakmak için kullanılmaktadır.

Davul yapımında kullanılan malzeme bilgileri kaynak kişi Halil Yiğitbaşı'dan alınan bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

4.8.3. Davulun İcra Ortamları

Davul ile zurnanın icra ortamı ve törenlerde kullanımı, geçmişten bugüne var olmuş fakat günümüzde yok olmamakla birlikte önemini kaybetmiştir.

Davul ile zurna düğünler başta olmak üzere, asker uğurlamalarında, ramazanlarda, harman zamanı denen ekinin hasadının yapıldığı dönemlerde ve erkek çocuk doğduğunda icra edilmiştir (Kılıç, 2012, ss. 356-357).

Davulun icrası ilde önemlidir. Davul ve zurna eski düğünlerin vazgeçilmezi olmuştur. Davulcu düğünlerin en önemli unsurudur. Halay çekilmesi önemli olduğu için iyi davulcu bulmak da önemlidir. Düğünlerde eskiden cuma, cumartesi ve pazar üç gün davul çalınmıştır. Cuma günü sabah düğün evi önünde davul çalmaya başlanmıştır. Sonra köyün ya da mahallenin içinde davulla gezilmektedir. Belli noktalarda durulup halay çekilmekte ya da oynanmaktadır. Cuma namazından sonra davul eşliğinde erkek evine gidilmekte ve “bayrak dikim” töreni gerçekleştirilmektedir. Geceye kadar davul çalınmakta ve eğlenilmektedir. Davulcu ve zurnacı her gelen misafirin önüne gitmekte ve “parsa” isimli bahşişi toplamaktadır. Cumartesi günü akşam “baş donanma” töreni yapılmaktadır. Bütün

misafirler toplanmakta, halaylar çekilmekte, yemek yenmekte ve takı merasimi yapılmaktadır. Pazar günü davul önde “gelin alma” töreni gerçekleştirilmektedir. Kız evine gidilmekte ve gelin çıkarılmaktadır. Gelin alma esnasında “gelin çıkarma havası” isimli duygusal hava çalınmaktadır. Gelin çıktığı an eğlenceli havalar çalmaya başlamaktadır (KK 62).

“Esgiden biz köylere giderdik ama üç gün galırdık. Üç gün sürerdi düğünler, hiç dinlenmezdik. Sürekli çalardık, yorulurduk. Hele bazı köyler vardı çok meraklıydılar halaya. Biz köy düğünlerine gidince köy odasında misafir olurduk. İyi bakarlardı bize, davulcuya gıymet verirlerdi” (KK 62)

Davulcular, mâniler söyleyerek damadın yakın akrabalarından da bahşiş toplamaktadır. Bu mâni söyleme, sadece bahşiş toplamak için yapılmamaktadır. Aynı zamanda misafirlere gösteri yapmak amacı da barındırmaktadır. Davulcular hem çalmakta hem de düğün alanında dolaşarak mâni söylemektedirler. Damadın yakınlarının yere attığı bahşişleri ağızlarıyla yerden toplamaktadırlar (KK 62).

Çankırı’da davulcuların düğünlerde söylediği mânilere örnekler:

*“Ata koştum araba
İp bağladım çoraba
Tek tek saymaya mecalim yok
Cümledenize merhaba”*

*“Elmayı aşlayalım,
Dibini kışlayalım
Düğün sahibi adına
Fasıla başlayalım”*

*“Pınara desti koydum,
Damla damlayı dolsun
Sana da diyom düğün sahibi
Düğününüz hayırlı olsun”*

*“Bahçelerde marulum,
Dallarından alurum
Sen parayı at kaynata
Ben yerden de alurum”*

“Biz çalalım davulu,
Tüm gonşular dinlesin
Damat beyle gelin hanımı
Allah mesut eylesin”

“Gara gara gazanlar
Gara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Davulculara alkış yapmayanlar”

“Gara gara düşünüyön
Kar altında üşüyön
Bu son gecen damat bey
Daha sen ne düşünüyön”

“Gökde turnam gelmez mi
Dereyi depeyi delmez mi
Damat beyin hocasından
Davulcuya bahşiş gelmez mi?”

“Ah olayım olayım
Derdine derman olayım
Senin o güzel bahşişine hocam
Vallahi gurban oluyum”

“Şu dağların düzüne
Üzümlerim göydüm yüzüne
Gusura bakma gaynana
Biraz sözüm var size” (KK 62)

Fotoğraf 4.23: Çift davul ve zurna⁴⁸

⁴⁸ Fotoğraf Halil Yiğitbaşı’ndan alınmıştır.

İlde düğün davulcularının yanı sıra Ramazan davulcuları da vardır. Ramazan aylarında sahura insanlara kaldırmak için mahalle mahalle davulcular gezmektedir. Bu uygulama daha çok teknoloji öncesi alarmlar olmadan kullanılmış olup günümüzde de gelenek olarak devam ettirilmektedir.

Ramazan davulcuları da mâni söylemektedir (Kaya Çakı, 2020, s. 24). Sahura insanları uyandırmak için hem davul çalar hem mâni söylerler.

Ramazan mânilerine örnekler:

*“Davulumun ipi koptu
Çocuklar neden korktu
Şu sokaktan geçerken
Burnuma börek koktu”* (Artun, 2000; aktaran Artun, 2007, s. 9).

4.8.4. Değerlendirme ve Öneri

Günümüzde Çankırı düğünlerinde cuma namazı çıkışında bayrak dikimi isimli merasimde davul ve zurna vardır. Bir de gelin alma merasiminde kız evinin önünde gelin alınırken davul çalınmaktadır. Bütün düğünlerde olmamakla birlikte düğünlerin bazılarında kısa süreli olarak davula yer verilmektedir. Asıl eğlencelerde saz veya orkestralar yer almaktadır. Yapılan mülakatlarda eskiden üç gün boyunca sürekli davul çalındığı belirtilmiştir. Ayrıca maddi durumu iyi olan aileler düğünlerinde çift davul ya da üç davul çaldırmışlardır. Davulcuların ve zurnacıların özel kıyafetleri vardır fakat özel kıyafet giymeden bu işi yapan davul ve zurnacılar da mevcuttur (KK 62).

Fotoğraf 4.24: Davulcu kıyafeti

Davul, savaşlarda ya da günlük hayatta iletişimi sağlamak için kullanılmış bir iletişim aracıdır. İlk iletişim araçlarından biri olma özelliğine sahiptir. Toylarda ve şöenlerde eğlenmek için kullanılan davul, bu özelliğiyle bir enstrümandır. Dinî ve mistik törenlerde şamanın kullandığı davul, kötü ruhları etkisiz hâle getirmek ve kovmak için kullanılmıştır. Davul bu özelliğiyle de dinî bir objedir. Aynı zamanda davul savaşlarda ordunun bir parçası olmuştur. Orduyu motive etmiş ve düşmana korku salmıştır. Davul geçmişte çok yönlü olarak kullanılmıştır. Bunların dışında düğün ve eğlencelerin de olmazsa olmazı olan davullar düğünlerde zurna eşliğinde yer almıştır. Son dönemlere kadar Türk düğünlerinde insanları eğlendirmek için kullanılan davul ve zurna artık önemini kaybetmiş ve tercih edilmemeye başlanmıştır. Çalgıların ve eğlence kültürünün değişmesi ve gelişmesi, düğünlerin eğlence anlayışında da değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Düğünlerde meydana gelen değişimlerin sebepleri arasında kentleşme de vardır. Geleneklerine bağlı kesimlerin düğünlerinde ve köylerde hâlâ davul ve zurna düğünlerde yer almaktadır. Çankırı’da davul ve zurna tamamen yok olmamıştır, hâlâ ilgi vardır fakat eskisi kadar üç gün boyunca icra edilmemektedir. Davul, Türk kültüründe ayrı ve önemli bir yere sahiptir ve sahip çıkılması gereken bir unsurdur. Davulu kültürümüzde yaşatmaya ve düğünlerimizde yer verilmesi için özendirici bazı uygulamalara ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

5. GÜNÜMÜZDE DEVAM ETMEKTE OLAN GELENEKSEL MESLEKLER

Çankırı ilinde günümüze gelmeyi başarmış hâlâ devam etmekte olup gelecek vadeden bazı meslekler bulunmaktadır fakat bu meslekler sayıca çok azdır. Marangozluk, modernize olarak günümüze gelmeyi başaran mesleklerden biridir ve hâsıl olan ihtiyaçlara cevap vermektedir. Tuzculuk da kültür endüstrisiyle özdeşleşmiş ve diğer mesleklerle inat gün geçtikçe tuz ve tuzdan hediyeelik eşya satan iş yerleri çoğalmıştır. Helvacılık, şehirde geçmişi çok eskiye dayalı bir meslektir ve hâlâ devam etmektedir. Çankırı dışına da satılan helvalar, şehrin önemli değerlerinden biridir fakat tanıtımı gerektiği şekilde yapılamamaktadır, yöresel lezzetlerden olan helvanın tanıtımının önemsenmesi gerekmektedir. Berberlik de kuaförlük olarak güncellenmiş bir meslektir. Kişisel bakımın fazlaca önemsendiğinden sebep gün geçtikçe kuaför, kuaför salonu ya da yabancı isimlerle iş yerleri fazlaca açılmaktadır. Erkek veya bayan kuaförlüğü anlamında verilen kurslar iş yerlerinin açılmasında etkilidir. Eskiden berber yanında eğitilen çırak, ustasından izin alıp dükkân açarken günümüzde insanlar kurslara katılıp ustalık belgesi alarak iş yeri açma hakkına sahip olmaktadır. Günümüze gelmeyi başarmış dört meslek, bu başlık altında incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu mesleklere talep yoğun olduğu için meslekler yok olmamış, ihtiyaçlara cevap vermek için aktarım devam etmiş ve meslekler günümüzde etkin bir şekilde faaliyet göstermeye devam etmektedir.

5.1. Ağaç İşleri ve Marangozluk

Ham maddesi ağaç olan mesleğin icracısına marangoz, mesleğin adına ise marangozluk denir. Ahşap işçiliği veya marangozluk, Çankırı'da geçmişi çok eskiye dayalı mesleklerden biridir.

Ahşap, doğada fazlaca bulunması, ham madde olarak ulaşılabilirliğinin kolay ve doğal olması açısından geçmişten bugüne ihtiyaç duyulan ürünlerin imal edilmesinde kullanılmıştır. Ahşabın tercih edilme sebepleri arasında şüphesiz kolay işlenebilirliği de sayılmalıdır. Doğal ortamdan elde edilen ahşaplar yenilenebilir. Günlük yaşamda çok farklı alanlarda kullanılan ahşap, insanlığın gelişim süresince etkin rol

oynamıştır (Usta, 2021, s. 150). Marangozluğu mesleğin ham maddesi olan ahşap yani ağacın tarihî geçmişi ile tarihlendirmek yanlış olmasa gerektir. İnsanoğlu ağacı taşa, demire göre işlenmesinin ve ulaşılabilirliğinin kolay olmasından dolayı ilk çağlardan bu yana tercih etmiş olmalıdır.

Marangoz kelimesinin anlamı ve kökeni incelendiğinde *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde marangozluğun Türk kaynaklarından değil İtalyanca “marangone”den geldiği bilgisine rastlanmıştır. Marangoz sözcüğünün Anadolu Türkçesine girişinin açıklaması olarak ise İtalyanlarla olan ticari alışverişler gösterilmektedir. Arapça ve Farsça “neccâr”, marangoz anlamına gelmektedir (Eyuboğlu, 1995, s. 475). Dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş pek çok sözcük bulunmaktadır. Mesleklerin isimlerinde de Arapça kelimelere sıkça rastlanmaktadır.

Ahi şecerelerinde marangoz esnafı, “neccar” olarak geçmektedir (Deveci, 2021, s. 71). Uzun yıllar da “neccar” şeklinde kullanılmıştır. Çankırı merkezde 19. yüzyıla ışık tutan Temettuat Defteri'nden hareketle oluşturulan “*XIX. Yüzyılda Çankırı Sosyo-ekonomik Hayatına Genel Bir Bakış*” isimli çalışmada marangoz kelimesine rastlanmamış şehrin kayıtlarında “neccar” kelimesinin kullanıldığı görülmüştür (Aslan, 2008, s. 405). Zamanla İtalyanca “marangone”den türetilen marangoz kelimesi, neccar yerine geçmiş ve yerleşmiş çıkarımında bulunmak yanlış olmasa gerektir.

Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren uzunca bir süre göçebe yaşam tarzını benimsemişlerdir ve göçebe yaşam tarzı Türklerde yerleşik yaşama dair çoğu şeyin gelişmesinde geç kalınmasına sebep olmuş olmalıdır. Göçebe yaşam tarzının gereği olan ağır, sabit, taşınması, zor ürünlerin kullanımı yerine daha hafif ve taşınması kolay ürünler tercih edilmiş olması muhtemeldir. Nitekim taşınmaz yapılar yerine göçebe yaşamın gereği olan portatif ve sök tak yöntemiyle kolayca taşınabilen çadırlar kullanılmıştır.

Araştırma sürecinde incelenen, Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* isimli eserinde marangozluk mesleğinin ismi ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Bundan hareketle eserin yazıldığı dönemde marangozluk yapılmamıştır demek doğru

olmayacaktır. Zira bazı muhtelif yerlerde ahşaptan yapılan ürünlere ve tekniklere yer verilmiştir. Örneğin biçtirmek anlamına gelen “*biçturdy = er yıgaç biçturdy = adam ağaç biçirdi*” (Atalay, 1985, s. 171) kelimesi eserde geçmektedir. “*Yıgaç = yastıağaç, hamur tahtası*” (Atalay, 1999b, s. 755) anlamına gelen kelime de ağaç işlerinin yapıldığına işaret etmektedir.

Türk kültürü kadim ve eski bir kültür olması sebebiyle ahşap ürünlerin yapımı çok eskiye dayanmaktadır. Kurganlarından çıkan ahşap ürünler de Türklerin ahşabı işleme tarihleri, ustalıkları hakkında bilgi vermektedir.

İskit kurganları hakkında Mazhar Narşap, Herodotos’un *Herodotos Tarihi* isimli çalışmasından kurganların yapısı hakkında aktardığı bilgide çimlerin mezar içine yayıldığı ve hükümdarın naaşının bu çimlerin üzerine koyulduğu ve etrafının mızraklarla çevrilip üzerine de ağaçtan gölgelik koyulduğunu aktarmıştır (Herodotos, 2015; aktaran Narşap, 2023, s. 120). Mazhar Narşap’ın İbni Fadlan’ın *Seyahatnamesi*’nden aktardığı bilgilerden de Türklerde ahşap kullanımı hakkında çıkarımlarda bulunabilir. Oğuzların kurganlara koydukları naaşların eline ağaç yani ahşap kadehler tutturdıkları ve kurganlarının başına da hayattayken öldürdükleri adam sayısı kadar ağaçtan insan tasvirleri yontup koyduklarını da kaydetmiştir (Fadlan 2022; aktaran Narşap, 2023, s. 121). Aynı eserde kurganların üst kısımlarının kalaslarla kaplanmış olduğu bilgisi de geçmektedir (Durmuş 2016’dan akt; Narşap, 2023, s. 121). Bu bilgilerden hareketle Türklerde ağaç işlerinin tarihinin çok eskiye dayandığını, bozkır kültüründe ahşap işçiliğinin bir sanat olduğunu söyleyebiliriz. Hatta kurgan başlarına dikilen balbal tasvirleri de hem ahşap işçiliği hem de yontma ya da oyma tekniğinin geçmişi hakkında bilgi verir niteliktedir.

Pazırık Kurga’nında tespit edilen çam ağacından oyulmuş yani oyma tekniğinin kullanıldığı kapaklı tabutlar bulunmuştur. Tabutların dışlarının balta yardımıyla pürüzsüzleştirilip iç kısımlarının keserle oyulduğu bilgisi verilmiştir. Yine aynı eserde geçen ahşap kımız kapları, ahşap masalarda (Narşap, 2023, ss.124, 129) marangozluğun tarihî geçmişi işaret etmektedir. Edinilen bilgiler Türklerin doğada bulunan ham maddeleri işlemede çok eskiye dayalı mahirliğinin ahşap işlerinde de aynı şekilde olduğunun ispatı niteliğindedir.

Asur ticaret kolonileri dönemi belgelerinde marangozluk, “naggārum” olarak karşımıza çıkmaktadır (Erol, 2007, s. 152). Marangozluk Anadolu’da Hititler döneminde yapıldığı bilinen ve değerli meslekler arasında yer almış bir meslektir. Hititler Dönemi’ne ait metinlerde bu mesleğe “^{Lú}NAGAR” ismi verilmiştir (Doğan Alparslan, 2003; aktaran Uyanık, 2022, s. 1687).

İnsanların geçmişte barınma ihtiyaçlarını karşılayan evlerin ahşaptan olması da bu mesleğin yaygınlaşması ve gelişmesinin sebebidir. Ahşap evlerin temel ham maddesi ağaçtır. Bu sebepten Çankırı’da eski evler, “ahşap bina” ismini almıştır. Evlerin iç dizaynlarında ahşap malzemeler her alanda kullanılmıştır. Eski Türk evleri tabir yerindeyse eşiğinden beşiğine; beşiğinden döşeğini koyacağı yere kadar ahşaptan üretilmiştir. Çankırı eski konaklarında yapılan geziler ve incelemeler sonucunda mutfaklarda terece, dolap, kaşıklık, oyma, yayık, codura ve tezgâh gibi ahşap ürünlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Evlerin tabanlarından tavanlarına, duvar içindeki banyo ya da yorgan dolaplarına kadar ahşap kullanılmıştır. Ayrıca oturma odalarında kullanılan sedirler de ahşaptan üretilmektedir. Eski evlerin merdivenleri, merdiven korkulukları, balkon korkulukları da ahşaptan yapılmaktadır ve hepsi ince işçilik ve ustalık gerektirir.

Marangozluk mesleğinde Millî Mücadele Dönemi’nde zor bir görevi ifa eden Çankırlı kahraman Marangoz Hasan Usta’yı anmak gerekmektedir. General Cemal Karabekir’in *Maçka Silahhaneleri Hatıraları*’ndan, Metin Yılmaz’ın hazırladığı yazıdan elde edilen bilgiler doğrultusunda Hasan Usta, İstanbul’un düşman işgali altında bulunduğu dört yıl boyunca her gece İngiliz askerlerinden saklandığı sandıktan çıkıp yakalanmadan Türk komutanlarla sabah kararlaştırdıkları yere silah taşımıştır. İş bittikten sonra tekrar sandığa girip sabah Türk memurların gelip kendisini sandıktan çıkarmalarını beklemiştir (Yılmaz, 2014).

5.1.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Marangozlukla ilgili Mustafa Yaman’la görüşmeler yapılmıştır. Usta, 34 yıldır bu mesleği yaptığını belirtmiştir. Ham maddesi ağaç olan bir ürünün yapımı için öncelikle uygun ağacın seçilmesi gerekmektedir. Yapılacak ürüne göre kullanılacak

ağaç değışiklik gösterebilir. Yapılacak ürünün kaliteli olması, kullanılan ağacın kalitesiyle ilişkilidir. Kesilen ağaçların öncelikle kuruması gerekmektedir. Kuruyan ağaçlar, çeşitli aşamalardan geçerek tahta hâlini almaktadır. Bu aşamalar dildirme, biçirme ve sildirme gibi isimler almaktadır. Ham hâlde bulunan ağaç, hızar ismi verilen aletle biçtirilmektedir. Yani istenilen kalınlıkta kesilerek parçalar hâline ayrılmaktadır. Ağaç, tahtalar hâlinde dildirildikten sonra bir süre daha kurumakta ve daha sonra silme işlemi yapılmaktadır. Silmek tahta yüzlerinin pürüzsüzleştirilmesi için zımparalandığı evredir. Planya isimli makineyle tahtaların yüzleri temizlenmekte ve pürüzlü yüzeyler düzeltilmektedir. Silindikten sonra tahtalar kullanıma hazırdır. İstenen ürüne göre tasarımlar yapılmakta ve birleştirilmektedir. Ahşap ürünler yapılırken çeşitli aletlerden yararlanılmaktadır (KK 9).

“Şimdi ağaç bu meslekte önemli iyi ağaç kullanmak lazım. Malzeme kaliteli olacak ki yaptığın şey iyi olsun sağlam olsun. Marangozlar kapı, pencere, ev dekorasyon işlerini, ağaçtan yapılan her şeyi yaparız. Eskiden marangozluk zor meslekmiş her şeyi elinle yapıyorsun. Şimdi öyle değil her şeyin bir makinesi var” (KK9).

Marangozlar eskiden her türlü işi yaparken şimdi eskiye oranla geri planda kalmış bir meslektir. Bunun sebebi mobilya fabrikalarının çoğalması ve hazır ürünlerin tercih edilmesinden kaynaklıdır. Artık marangozlar daha çok inşaatların kapılarını yapma, tahta temini sağlama, ahşap doğrama ve mutfak dolabı yapımı gibi işler yapmaktadırlar. Marangoz ismi yerine de mobilyacı ya da ahşap doğramacı gibi isimler kullanılmaktadır.

5.1.2. Marangozlukta Kullanılan Alet ve Malzemeler

Ağaç: Marangozluğun ham maddesi ağaçtır. Ağaçlar dildirme, biçirme gibi çeşitli aşamalardan geçmekte ve tahta hâlini almaktadır.

Tezgâh: Üzerinde kesme, biçme, sıkıştırma işlerinin yapıldığı bölümlerin bulunduğu ahşabın işlenip şekillendirildiği çalışma alanıdır. Bacakları vardır, yerden yüksektir ve masayı anımsatmaktadır.

Testere: Tahtaları kesmek için kullanılmaktadır. Eskiden el testereleri kullanılırken şimdi elektrikle çalışan testereler kullanılmaktadır.

Matkap: Tahtalar üzerinde delik açmak ve vida takmak için kullanılmaktadır. Eskiden elle çevrilen matkaplar ya da göğüs matkapları kullanılırken günümüzde şarjlı ya da elektrikli matkaplar kullanılmaktadır.

Zımpara: Tahtaların pürüzlü yüzeylerinin temizlenip pürüzsüz bir hâl alması için kullanılmaktadır.

Küşteri: Bir çeşit rendedir ve ağaçların yüzeyini düz hâle getirmekte veya gönyesinde olmayan parçanın düzeltilmesinde kullanılmaktadır. Elle sürekli ileri geri yapılarak kullanılmaktadır. İçinde bıçağı vardır, çıkarıp bilenmektedir.

El Rendes: Tahta üzerindeki fazlalıkların yontulup düzeltilmesinde kullanılır. Kapıların, pencerelerin sürten kısımlarının yontulmasını ya da fazlalıklarının giderilmesini sağlamaktadır.

Su Terazisi: Bu teraziyle tahtaların düz olup olmadığı kontrol edilmektedir. Terazi üzerinde bulunan su dengede ise tahta düzdür, su dengede değilse tahta meyillidir.

Metre: Tahtaların en ve boylarının ölçülmesinde kullanılmaktadır.

Gönye: Marangozlukta ölçme yapmak için kullanılan alettir.

Fare Kuyruğu: Testerenin daha küçüğüdür. Büyük testerelerin yaklaşmadığı yerlere girmektedir. İnce çıta ve narin parçaların yapımında kullanılmaktadır.

Burgu: Döndürülerek kullanılır. Eskiden ahşap yüzeyler üzerinde delik açmak için kullanılmıştır.

Marangozlukta kullanılan alet bilgileri, kaynak kişi Mustafa Yaman'dan alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

5.1.3. Yapılan Ürünler

Yayık: Tereyağı yapımında kullanılır, içine koyulan sütü çalkalayarak tereyağına çevrilmesini sağlamaktadır. Çankırı'da tavana asılan yayıklar ve ayaklı yayıklar mevcuttur.

Codura: Suyun soğuk kalmasını sağlayan su kabıdır. Çankırı'da özellikle tarlaya su götürmek için kullanılmıştır.

Sedir: Oturma odaları ve salonlarda kullanılan ahşaptan yapılmış sedirler gündüz oturmak için gece yatmak için kullanılmaktadır.

Yüklük: Çankırı’da gündüz oturmak için kullanılan sedirler gece yatağa çevrildiği için yorganlar geceleri çıkarılıp gündüzleri kaldırılmaktadır. Yorganların gündüzleri kaldırıldığı dolaplara yüklük adı verilmiştir.

Kaşıklık: Tahta kaşıkları ve kepçeleri koymak için kullanılan ağaçtan yapılmış kaptır.

Terece: Mutfakta kullanılan yiyeceklerin muhafazası ve malzemelerin düzenlenmesi için kullanılan dolaptır.

Kepçe: Yemek yapımında kullanılan, ağaçtan oyularak meydana getirilen karıştırma aracıdır. Pekmez, salça gibi yiyeceklerin yapımında büyük boylarda yapılan kepçeler kullanılmaktadır.

Rahle: Kuran okurken Kur’an’ın üzerine koyulduğu sehpadır.

Hamur Teknesi: Plastik leğenlerin olmadığı dönemlerde hamur yoğurmak için kullanılan ahşaptan yapılan kare kaptır.

Yassıağaç: Üzerinde hamur işleri yapılan tabladır. İlde özellikle ince ekmek ismi verilen yufkanın yapımında kullanılmaktadır.

Tabla: Yörede ahşap yer sofrasına ve yassıağaca verilen isimdir.

Marangozlukta yapılan eşyalar hakkında bilgiler, kaynak kişi Mustafa Yaman’dan ve ahşap oyma ustası olan İsmail Hotoğlu’ndan alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

5.2. Berberlik

Berberlik diğer mesleklerden farklı olarak bir şey üretmek için değil kişisel bakım ya da öz bakım ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Erkeklerin saç ve sakallarını şekillendirmek ve bakımını yaptırmak için başvurdukları işletmeler berberlerdir.

Berberlik geçmişten bugüne değişimler geçirmiş, kendini güncelleyip geliştirerek günümüze gelmiştir. Geçmişten bugüne fazlaca değişim ve gelişim geçirmiş olan berberlik, ortaya çıktığı zamandan bugüne teknik, kullanılan malzemeler ve kesim tarzı olarak farklılıklar göstermektedir. Eski berberler ile günümüz erkek kuaförlerinin ortak noktası kişisel bakım gereği saç ve sakalların kesilmesi ve şekillendirilmesi hususudur. Berberler erkek kuaförlerinin temelidir, köküdür.

İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde berber kelimesinin İtalyanca “*Barbiere (barba/sakal'dan sakal kesen)den berber*” (Eyuboğlu, 1995, s. 84) şeklinde geldiğini ifade etmiştir. Farsça, “sertrâş”; Arapça “hallâk” kelimeleri berber anlamına gelmektedir (Eyuboğlu, 1995, s. 84).

Evvelde Osmanlı'da berber yerine Arapça “hallâk” kelimesi kullanılmıştır (Atik Gürbüz, 2012, s. 234). 16. yüzyıldan itibaren berber kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Aksu, 1996; aktaran Kalyoncu, 2021, s. 124).

Berberliğin pirinin Selman-ı Pak Hazretleri olduğu bilgisi, kaynak kişi tarafından verilmiştir (KK 18). Fakat kaynaklarda berberliğin ilk piri Hz. İbrahim, ikinci piri Selman-ı Farisi şeklinde geçmektedir. Hz. İbrahim, berberlik işini ilk defa yapandır ve bu işi Allah'ın emriyle yapmıştır (Erduran, 2006; aktaran Kalyoncu, 2021, s. 125).

Evliya Çelebi, İstanbul'daki berberlerden bahsederken onları ikiye ayırmıştır. Bunlar, dükkân ortamında bu mesleği icra edenler ve gezici yani seyyar olarak bu mesleği yapanlar şeklindedir (Aksu, 1996; aktaran Yılmaz, 2022, s. 397). Berberlik mesleği, Kanuni Sultan Süleyman döneminde kahvehanelerin içinde hizmet vermiştir (Koçu, 2002'dan aktaran Yılmaz, 2022 s. 398). Berberlerin kahvehanelerden ayrılması ise IV. Murat döneminde kahvehanelerin yasaklanmasıyla başlamıştır. Kendisinin ölümünden sonra yasağın ortadan kalkmasıyla berberlik kahvehanelerde devam etmiştir (Koçu, 2002; aktaran Yılmaz, 2022, s.399). Çankırlı berber Cemal Aydın'ın verdiği bilgi doğrultusunda Cumhuriyet Dönemi'nde de kahvehanelerde berberlik hizmeti verilmeye devam etmiştir. Kendisi de uzun yıllar kahvehane içerisindeki dükkânında hizmet vermiştir.

“Askere gitmeme 2 sene variken dükkân açtım berber dükkânı. O zaman 30 belki daha fazla berber vardı. Bunların yarısı kahvehanelerin içindeydi. Diyeceğim o ki eskiden kahvehanelerin içindeydi berberler. Kahvehanelerin içindeki berberhaneler 15 tane falandı o yıllarda Çankırı'da. Küçük bir çevirme içindeydi. Şimdi gayli guaförler var bizim gibi berberler az” (KK 74).

Geleneksel Türk berberlerinden kendilerini ayırmak isteyen batı ya da Avrupa usulü berberler “perukâr” ismini kullanmışlardır (Koçu, 1961; aktaran Ay, 2020, s. 241).

Berberler toplumda sadece insanların kişisel bakımı açısından saç sakal kesimiyle kalmayıp bir nevi doktorların görevlerini de üstlenmişlerdir. Berberler, Osmanlı Döneminde sünnetçilik yapmışlar, diş çekmişler, şişe çekmişler ve merhem yapımıyla da uğraşmışlardır (Atık Gürbüz, 2012, s. 235-236).

Özel günlerde berber dükkânları dolup taşmıştır. Bayram öncesi ve okullar açılmadan önce dükkânların en yoğun olduğu dönemdir. Tıraş çeşitleri vardır; asker tıraşı, Amerikan tıraşı, damat tıraşı ve okul tıraşı gibi. Makinenin kesimine göre numaralar da mevcuttur. Saçın hepsinin kökünden kesilmesine sıfıra vurmak ismi verilmiştir. Yine bire vurmak, ikiye vurmak gibi ifadeler de saçın boyut olarak kesimine verilen isimlerdir (KK 74).

Damat tıraşları, erkekler için önemli bir sosyal olay niteliğindedir. Damat tıraşları eskiden topluluk içinde veya damat evinin önünde yapılmıştır. Davul ve zurnanın eşlik ettiği de bilinmektedir (Yayla ve Çağdaş, 2014, s. 505). Çankırı’da eski dönemlerde damatlar üç, dört arkadaşıyla birlikte berberde tıraş olup akabinde hamama gitmiştir. Hamamda kıymalı pide yiyen damat ve arkadaşları, öğleden sonra düğün için ayarlanan çalgıyla birlikte eğlenerek su deposu, Kenbağ taraflarını gezip her köşe başında oynayarak geri dönmüşlerdir (KK 74).

Günümüzde berber isimli dükkânlar hâlâ var olmasına rağmen erkek kuaförü hatta son zamanlarda salon ifadesi, berber yerine kullanılmaktadır.

Çankırı’da berberlik denince akıllara gelen iki usta bulunmaktadır. Biri Adnan Tolon diğeri ise Cemal Aydın’dır.

Adnan Tolon 80 yıla yakın berberlik yapmıştır. Çankırı’nın kıymetli esnaflarındandır ve berberlik dendiğinde akla gelen ilk isimdir. Memurluğu berberlik uğruna bırakmış mesleğine sıkı sıkıya bağlı bir insan olan Adnan Usta, dükkânını yaşı sebebiyle kapatmasına rağmen yakın akrabalarını tıraş ederek mesleğine ölene kadar devam

etmiştir (Yılmaz, 2018). Her iki berberde vefat etmiştir. Cemal Aydın, vefat etmeden önce yapılan röportajda berberliğin kuaförlük olarak güncellendiğini belirtmiş ve teknolojinin gelişimiyle berberliğin fazlaca değiştiğini eklemiştir.

Adnan Tolon'un yanında çırak olarak yetişen pek çok berber vardır. Bu kişiler, zamanı gelince kendi dükkânları açmış ve berber esnafının arasına karışmışlardır. Onlardan biri de İsmail Nişancı'dır. Kendisini diğer çıraklardan ayıran özelliği kolonya yapmasıdır. Kendi kolonya dükkânı açan İsmail Nişancı, dükkânına Karatekin Kolonya ismini vermiştir. Küçük çaplı başladığı kolonya işinde ürettiği kolonyaları motosikletin arkasında Çankırı'yı gezerek satmıştır. Kolonya üretimini eşi ve çocuklarıyla yapmıştır ve çok güzel, kaliteli kolonyalar üretmişlerdir. Çankırı'da kolonya imalatında bir marka olmuştur. İsmail Nişancı rahatsızlanıncaya kadar mesleğini yapmış ve 2009 yılında vefat etmiştir (Yılmaz, 2015b).

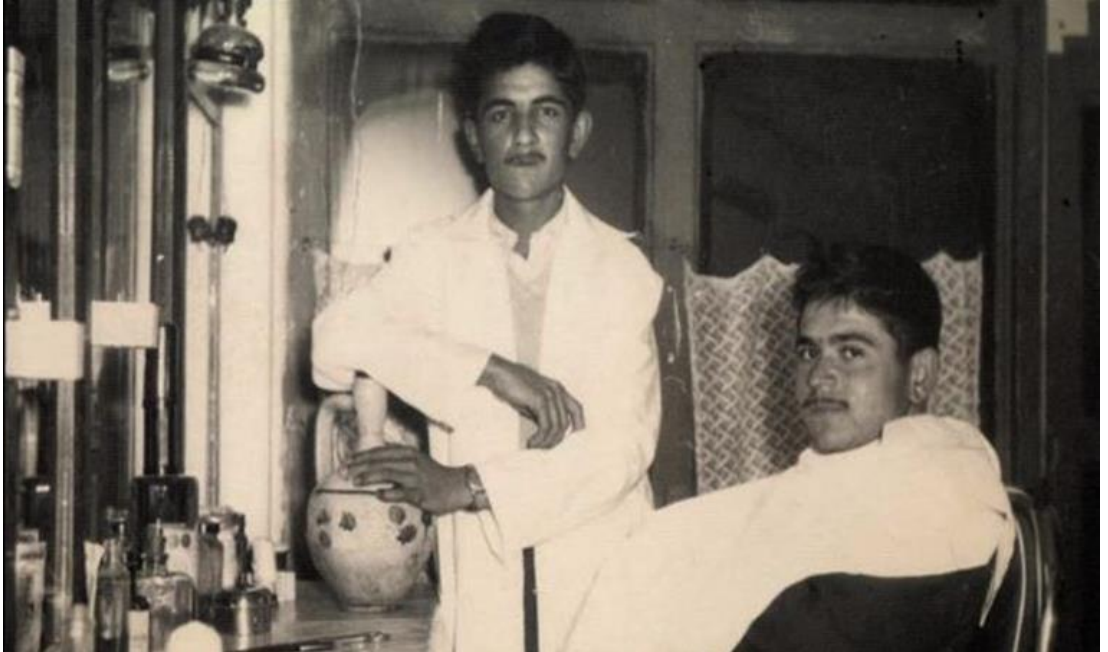
5.2.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Eskiden dükkânlarda su olmadığı için berberler için özel hazırlanan ve boğaz altına gelen kısmı oyuk olarak yapılan leğenler kullanılmıştır. Sakalın ve bıyığın yıkanması için leğen içerisindeki su kullanılmıştır. Yüz yıkandıktan sonra tıraş köpüğü sürülmektedir. Ustalar, usturaları bileği taşlarının üzerine yağ döküp bileğiler, ayrıca sav kayışında tekrar bileğileyerek keskin hâle getirmişlerdir. Usturalar hazırlandıktan sonra tıraşa başlanmaktadır. Kesim işlemi bittikten sonra yüz tekrar yıkanır, kurulanır, kremolenir ve pudralanır. Saç tıraşı için saç önce sulukla ıslanmakta. İstenen kesim, makine ve makasla yapılmaktadır (KK 74).

Fotoğraf 5.1: Berberlerde eskiden kullanılan leğen⁴⁹

“Eskiden kahvehanelerin içindeki berberhanelerde su yoktu evlerde de su yoktu. Mahalli çeşmelerden doldururduk suyu. Bi bu leğenlerde yüzünü yıkardık iptidai durumdaydı. Sonra sonra ilerledi. Tahta sandalyeler vardı. Bir ayna bir tahta koltuk varıdı. Kahvehaneler sabaha kadar açıktı sabaha kadar tıraş yapardık biz” (KK 74).

Fotoğraf 5.2: Berber dükkânından⁵⁰

⁴⁹ Buğday Pazarı Medresesi Geleneksel Meslekler Odası berberlik bölümü

⁵⁰ Tahtaköprü (2024, 6 Haziran) <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1373368754053526&set=g.232430943510791> alındı.

5.2.2. Berberlikte Kullanılan Malzemeler

Ustura: Sapı keçi boynuzu, kömüş boynuzu ya da plastikten yapılmaktadır. Ucunda keskin bıçağı vardır.

Sav Kayısı: Usturaların bilenmesinde kullanılmaktadır.

Kayış Macunu: Kayışın daha iyi bilemesi için sürülen maddedir.

Bileği Taşı: Ustura bilmek için kullanılmaktadır.

Sakal Fırçası: Tıraş köpüğünün yüze sürülmesi için kullanılmaktadır.

Leğen: Yüz yıkamak için içine su koyulan bir tarafı oyuntulu kaptır.

El Makinesi: Şarjlı tıraş makinelerinden önce elle sıkma yoluyla kullanılan makinedir.

Pamuk: Yüz kesildiği zaman kullanılmaktadır.

Pamuk Kutusu: Pamukları muhafaza etmek için kullanılan kaptır.

Ayna: Tıraş olan kişinin kendisini görmesi için kullanılmaktadır.

Suluk: Saç tıraşında saçı ıslatmak için kullanılmaktadır.

Berberlikte kullanılan malzeme bilgileri kaynak kişilerden berber Cemal Aydın'ın verdiği bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

5.2.3. Değerlendirme

Berberlik mesleği kendini güncelleyip eskiye nazaran daha da çoğalan bir meslek olmuştur. Günümüzde berber ismi yerine erkek kuaförü, salon ya da İngilizce isimler kullanılmaktadır. Teknolojiyle geleneksel berberler yerlerini kuaförlere bırakmışlardır.

5.3. Tuzculuk

Tuz, geçmişi çok eskiye dayanan bir madendir. Baharat ticareti neticesinde gelişen ticaret yolları olduğu bilinmektedir, tuz ticareti de kervan yollarının oluşması üzerinde etkili olmuştur. Yapılan araştırmalarda tuzun insan hayatına kesin giriş tarihine dair net bilgilere ulaşılamamıştır fakat MÖ 3000'li yıllarda Çin'in tuz

ürettiğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda tuzun bazı dönemlerde para yerine geçtiği de kayda geçmiş bilgiler arasında yer almaktadır (Arvas, 2011, s. 89).

Tuz evrende, kütle (kaya) ya da su (sıvı) olarak iki şekilde bulunmaktadır. Tuz; okyanuslarda, denizlerde ve tuz göllerinde sıvı; mağaralarda ise katı-küteller şeklinde bulunmaktadır (Gölbaş ve Başibüyük, 2012, s. 46). Alanda yapılan araştırmada tuz ustaları tarafından kaya tuzlarının deniz ya da göl tuzlarından daha sağlıklı ve iyi olduğu bilgisine ulaşılmıştır (KK 11, KK 22).

Tuz geçmişten bugüne çok çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Bunların başında ilk olarak tuzun besin maddesi olarak kullanılması gelir. Bu hem insanların yedikleri besinlerden tat almaları hem de sağlık açısından insan vücudunun tuza olan ihtiyacının bir gereği olarak tuz alımını gerekli kılmıştır. İnsanların besin maddesi dışında hayvanların da besin maddesi olarak tuz kullanılmıştır. Ayrıca tuz, besinlerin saklanması ve korunmasında da büyük öneme sahip olmuştur. Tuz, kış aylarında yol buzlanmalarını engellemek için de kullanılan önemli bir maddedir. Sanayide de tuz kullanılmaktadır (Gölbaş ve Başibüyük, 2012, s. 47). Yapılan alan araştırmasında elde edilen bilgiler doğrultusunda tuzun deri işlerinde, boya sanayisinde ve zeytin fabrikalarında kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır (KK 22).

Tuzun somut olarak kullanım alanları dışında Türk kültüründe de önemli bir yeri vardır. Tuzun saygı duyulan bir nimet olduğuna dair söylemler sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Tuzun, nazar olan bir kişiye şifa olduğu da halk arasında yıllardır süregelen bir bilgidir. Nazar olan kişinin başında dualar okunup ele alınan tuz, kişinin başının etrafında çevrilir. Bebeklere yapılan tuzla yıkama ya da tuzlama isimli uygulama da tuzun önemine işaret etmektedir. Kırgız Türklerinde tuz üzerine ant verilecek kadar kıymetli görülmüştür (Samsakçı, 2007, ss. 185-189). Bu uygulamalar Çankırı'da da yapılmaktadır. Nazar değdi düşünülen hastanın başında tuz çevrilip dua okunmaktadır. Hasta tuzdan küçük bir parça tatmakta ve geri kalanı ateşe atılmaktadır. Çankırı'da kötü bir olaydan zarar görmeden kurtulan kişilerin ihtiyaç sahiplerine verdikleri yiyecekler arasında tuz da bulunmaktadır.

Çankırı halkının günlük söylemlerinde tuzla ilgili ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. İnsanlar karşılaştıkları bazı durumlara tuz içeren kalıp ifadeler, deyimler ve atasözlerini kullanarak cevap vermişlerdir. “Tuzlayayım da kokma” deyiminin anlamı, TDK Sözlüğü’nde “*birine düşüncesinde aldandığını ve aklının bir şeye ermediğini anlatmak için söylenen bir söz*” (<https://sozluk.gov.tr>) olarak karşımıza çıkmaktadır. Çankırı’da büyükler tarafından sıkça kullanılan bir deyimdir. “Tadı tuzu kalmamak”, içinde bulunulan durumdan tat almama durumunu ifade etmek için Çankırı’da insanların sık kullandığı bir deyimdir. Yardımlaşma ve dayanışmanın önemine vurgu yapan “çorbada tuzu olmak (bulunmak)” deyimini de sık kullanılan tuz içerikli söylemlere örnek teşkil etmektedir. Çankırı deyince “Çankırı’nın tuzu, tozu, kızı meşhurdur” ifadesi de Çankırı söz varlığına örnektir.

“Ekmek tuz hakkı bilmez”, “Tuz ekmek hakkı için” gibi ifadelerle de günlük hayatta karşılaşmaktayız. Tuz ekmek hakkı, bir nevi insanların birlikte geçirdikleri vakitlere, yedikleri yemeklere olan saygı ahde vefadır. Aynı sofrada birlikte yemek yiyen aynı tuzdan aynı ekmekten tadan insanların birbirine kötülük yapmaması, ekmeğin tuzun hakkını ve hatırını saymaları gerektiği düşüncesidir. Birlikte aynı sofradan yemek yiyen insanların birbirine zarar vermesi durumunda tuz ekmek hakkı bilmemekle itham edildikleri bilinmektedir (Samsakçı, 2007, ss. 190-191).

Osmanlı Dönemi’nde Çankırı tuz yataklarından elde edilen tuzlar önemli bir yere sahiptir. Nitekim Tuz Mukataası, devletin önemli gelirleri arasında yer almıştır ve Çankırı tuz yataklarından elde edilen gelirler önemli bir paya sahiptir. Çankırı Tuz Mukataası’nın değeri, 120.000 akça olarak kayıtlara geçmiştir (Elibol, 2008, s. 170).

Mustafa Süel, yazdığı *Balıbağı/1988 Kurtarma Kazısı* isimli makalesinde kazı yapılan bölgenin Tekel Tuzlasına yani Tuz Mağarasına 1 km uzaklıkta ve en yakın yerleşim yeri olan Balıbağı Köyüne 3 km uzaklıkta olduğunu ifade etmiştir. Kazı alanına yakın tuzlu sulardan ve 5 km’lik bir bölgenin tamamının altında tuz yataklarının olduğunu da ifade etmiştir. Kazı esnasında çalışılan Balıbağı mezarlığının tamamı Eski Tunç Çağı olarak tarihlendirilmiştir (Süel, 1989, s. 145). Tuz Mağarasının işletim geçmişinin ortalama olarak 5000 yıl öncesine dayandığı ve Hititlerden bu yana işletildiği bilinmektedir. Osmanlı Dönemi’nde Çankırı tuzu,

Avrupa'ya ihracatı yapılan bir ürün olmuştur. İlk olarak Hititler tarafından işletildiği düşünülen tuz madeni, Osmanlı Dönemi'nde devlete ait Tuz Mukataası şeklinde idare edilmiş, kapitülasyonlar döneminde işletimi Fransızlar tarafından yapılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde de Tekel tarafından işletilmiştir. Günümüzde eskiden tuz çıkarılan mağara, turizme açılmıştır (<https://gezginuzlersitesi.com>).

Tuz Mağarası'nın işletiminin Eski Tunç Çağı'na dayanıyor olabileceği üzerinde durulmaktadır. Eski dönemlerde doğal kaynaklara yakın bölgelere yerleşildiği düşüncesi de bu görüşü güçlendirmektedir. Nitekim Çankırı Tuz Mağarası, Merkez Balıbağı köyü sınırları içerisinde yer alan bir alandır ve Balıbağı (Sarıçi) Kurtarma Kazıları da aynı köyde yapılmıştır. Bu civarda yerleşimin olduğu 1988 yılında yapılan Kurtarma Kazısı neticesinde kesinleşmiştir. Bu bölgenin yerleşim yeri olarak kullanılmasının sebebi tuz yatağına yakın olmasından mütevellit olmalıdır.

Tuz, Çankırı ile özdeşleşmiş doğal bir kaynaktır ve Türkiye'nin en büyük tuz rezervlerinden biri de Çankırı ilinde bulunan Tuz Mağarasıdır. Çankırı'da sadece Tuz Mağarası yoktur. Köylerde bulunan tuz yatakları da mevcuttur. Yani Çankırı tuz madeni açısından zengin bir şehirdir. Bundan sebeple Çankırı'da geçmişten bugüne tuzculuk önemli bir meslek olarak varlığını sürdürmüş, diğer meslekler her geçen gün teknoloji ve sanayileşmeye yenik düşerken tuzculuk kendini güncelleyerek güçlenmiş ve dünya pazarına açılmıştır. Yapılan alan araştırmasından hareketle elde edilen bilgiler doğrultusunda Çankırı'da 1970'li yıllarda çok fazla sayıda tuzcu dükkânı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Dükkânların "Tuzcular Arastası" olarak ayrılmış tuzculuk mesleğine ait arastada olduğu öğrenilmiştir. Şu an hâlâ Tuzcular Arastası'nda tuzcu dükkânları bulunmaktadır (KK 11). Çankırı'da tuzculuk, şu an iki koldan devam etmektedir. Eski geleneksel tuz dükkânları hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bunda Tuz Mağarası'nın Çankırı'da olmasının, yani ham maddeye yakınlığın yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Tuzculuk aynı zamanda kendini güncelleyerek kültür endüstrisine de giriş yapmış ve Çankırı'ya özgü tuzdan hediyelik eşyalar yapan dükkânlar da ortaya çıkmıştır. Tuzdan hediyelik eşyalar satan dükkânlar, yemeklik tuzlar da satmaktadırlar (KK 22). Bu çalışma sırasında, geleneksel tuzculuk mesleği ile ilgili olarak 100 yılı aşkın bir geçmişse sahip olan "Güray Tuz'un" sahibi Güray Güneşülke'nin çırak olarak yetiştirdiği oğlu İbrahim

Önder Güneşülke'yle görüşülmüştür. Usta, bize üç nesildir tuzculuk yaptıklarını ve dükkânlarını dedesi İbrahim Güneşülke'nin açtığını, daha sonra dedesinin vefatı üzerine babası Güray Güneşülke'nin tuzculuğa devam ettiğini ve kendisinin de çok küçük yaştan beri dükkânlarında çalıştığını, liseden sonra eğitimine devam etmeyerek tuzculuğa başladığını söylemiştir. Kendisinden sonra çocuklarının bu mesleği devam ettirmeyeceklerini ve çırak bulamadıklarını da belirtmiştir. Buğday Pazarı Medresesi'nde tuzculuk yapan Ali Bülent Derelli'yle de meslek ve mesleğin kültür endüstrisiyle bütünleşme süreci hakkında görüşmeler sağlanmıştır.

5.3.1. Meslek Hakkında Teknik Bilgiler

Tuz, eskiden merkeze 20 km uzaklıkta olan tuz mağarasından temin edilmiştir. Tuzun temini iki şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak mağaraya yakın köylerden kişiler tarafından eskiden eşek veya atlarla tuz yatağına gidilip toplanan tuzlar çuvallarla merkeze getirilip dükkân sahiplerine satılmıştır. İkinci tuz temin yöntemi ise dükkân sahiplerinin kendilerinin veya işçilerinin mağaraya gidip beyaz tuzları seçip getirmeleri şeklinde gerçekleşmiştir (KK 22).

Tuzun beyazları yemeklik, kristal olanları yağ tuzu ve siyah olanları da hayvan tuzu olarak kullanılmıştır. Tuz üretiminin ilk aşaması, seçilmiş olan tuzların tokmaklarla dövülüp taş değirmenlerde öğütülmesidir. Parçalar hâlinde getirilen tuzlar, dükkânlarda tokmaklarla kırılmakta, değirmenden geçirilerek elenmekte ve sofralara hazır hâle getirilmektedir. Taş değirmende öğütülen tuzun mineralleri bozulmamaktadır ve doğaldır. Katkı maddesi içermemektedir. Ustalar, tuzları taş değirmende öğüttükleri için 84 mineralin bozulmadığı ve fabrikalarda işlenen tuzlara akıcılık verilmesi için katkı maddesi kullanıldığını belirtmişlerdir (KK 11, KK 22).

5.3.2. Tuzun Kullanım Alanları

Tuz, ilde tereyağı ve turşu yapımında kullanılır. Eskiden tereyağı için farklı, turşu için farklı tuz kullanılmıştır. Tuz, dükkâna geldiğinde ustalar tarafından ayrılıp kategorize edilmektedir. Yemek tuzu için yemeklik tuza uygun olanlar seçilmekte,

kristal olanlar tereyağı ve peynirde kullanılmaktadır. Siyah tuzlar ise hayvanlar için ayrılır (KK 22).

Çankırı'nın çeşitli köylerinde de tuz yatakları bulunmaktadır. Köylerde yaşayan köy halkı bu yataklardaki buharlaşan tuzları toplayıp kendi tuzlarını doğadan elde etmektedirler. Bu tuz, iyot eksikliğine sebep olur ve insanlarda iyot eksikliğinden kaynaklı guatr hastalığı görülmektedir (KK 11). Tuz kaynaklarının bulunduğu yerde küçük su kaynakları vardır ve bu sular tuzludur. Bu suya “tuz suyu” adı verilmektedir ve turşu yapımında kullanılmaktadır. Buzdolabının olmadığı dönemlerde etin, salçanın (hâlâ yörede yapılan doğal salçalar buzdolabında saklanmaz fazlaca tuzlanır bozulmaması için), peynirin muhafazasında tuz kullanılmıştır (KK 59).

Fotoğraf 5.3: Çankırı Yapraklı Şeyh Osman köyü

5.3.3. Tuzculukta Kullanılan Malzemeler

Tokmak: Tuzların küçültülmesi, kırılması için kullanılan alettir.

Değirmen: Tuzların öğütülmesi, çekilmesi, inceltilmesi için kullanılan taştan yapılmış alettir. (Eskiden el değirmenleriyle bu işlemi yaptıkları belirtilmiştir.)

Elek: İnceltelen tuzların içinde bulunan yabancı maddelerin ayrıştırılması için kullanılmaktadır.

Tuz hazırlamada kullanılan alet ve malzemeler, kaynak kişiler İbrahim Önder Güneşülke ve Ali Bülent Derelli'nin verdiği bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

5.3.4. Değerlendirme

Günümüzde tuzculuk diğer mesleklerle ters orantı göstermiş ve kendini güncelleyerek bugüne gelmeyi başarmıştır. Modern hediyelik eşya satan tuz lamba dükkânları, Çankırı’da çok sayıda bulunmaktadır. Başta tuz lambalar olmak üzere tuzdan isimlikler, dekoratif objeler ve mutfak için tuz değirmenleri gibi daha pek çok şey dükkânların muhtevasını oluşturmaktadır. Modern tuzculuk ya da hediyelik eşya olan tuzculuk ile ilgili Ali Bülent Derelli ustayla görüşme yapılmıştır. Ali Bülent Derelli, mesleğe başlama tarihinin 2005 olduğunu söylemiştir. Kendisi tuzun Çankırı kültür endüstrisinde rol oynamaya başlaması ile tuz ustası olma hikâyesinin başladığını da eklemiştir. Tuzun Çankırı’ya gelen yerli ve yabancı turistlere hediyelik eşya olarak satılması ile ilgili ilk girişimlerin başlatıldığı dönemde kendisinin de bu işe girdiğini ve Çankırı kaya tuzundan hediyelik eşyalar yapmaya başladığını belirtmiştir. Özellikle tuz lambası yapımında ve tanıtımında “Çankırı Yâran Tuz Lambanın” bu işe önderlik ettiğini de eklemiştir.

Tuz satan iş yerleri, son 10-15 yılda çoğalmış ve her biri kütle tuzları değişik şekillerde işleyip çok çeşitli ürünler üretmişlerdir (KK11). Çankırı’da tuzculuk, günümüzde ikiye ayrılmaktadır. Biri tuzdan yapılan hediyelik eşyaların satıldığı dükkânlar, diğeri ise hâlâ babadan, dededen kalan sofra tuzu üreten dükkânlardır. Geleneksel tuz dükkânları azalmıştır fakat tuzculuğu devam ettiren modern tuz dükkânları fazlaca açılmıştır.

Fotoğraf 5.4: Tuz ustası Ali Bülent Derelli

Fotoğraf 5.5: Çankırı’da üretilen tuz lambalar

Çankırı merkeze 19 kilometre uzaklıkta olan Tuz Mağarası, turizme açılmıştır. Büyük bir tuz galerisi olan mağara, şehre gelenlerin dikkatini çekmekte ve ziyaret edilmektedir. Tuz Mağarası şu an turistik bir gezi merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Yıllarca Çankırı ve Türkiye’nin tuz ihtiyacını gideren bu mağaranın büyük bir giriş kapısı bulunmaktadır. İçerisinde tuzların patlatma işlemi sonrası çıkarılması için kurulmuş olan vagon sistemi ve raylar bulunmaktadır. Ayrıca mağarada yıllar önce ölmüş bir eşek kalıntısı da sergilenmektedir. Mağara içerisinde Orhun Abideleri heykelleriyle hayvan figürleri de sergilenmektedir. Mağara içerisinde bulunan eski bir at arabası da sergilenenler arasında yer almaktadır (<https://cankiri.bel.tr/>). Tuz ustası Ali Bülent Derelli, bu at arabasının Tuz İşletmeleri İdarecisine ait olduğu bilgisini paylaşmıştır (KK 11).

“Ben çocukken annemle alışverişe çakardık. Tuz ve baş kili alırdık, tuzcular arastasında. Tuzcular Arastası aynı şimdiki yerindeydi. Bir sürü dükkânlar vardı. Büyük Camii altında çok kalabalıktı o zaman oralar ben çocuktum, küçüktüm. Şimdi eski ustalardan 1-2 kişi kaldı. Ama yeni tuzcular açıldı ben de aynı şekilde sonradan bu mesleğe başladım. Tuz artık hediyelik eşya sektörüne dâhil edildi ve tuzculuk canlandı”(KK 11).

Öneri olarak şehirde Çankırı dışından gelen tuzların turistlere Çankırı tuzu olarak satılmaması gerektiğini eklemek gerekmektedir.

5.4. Helvacılık

Helva kelimesi, kök olarak Arapçadır (Eyuboğlu, 1995, s. 321). “*hulv (tatlıdan) helva (şekerle un karışımı tatlı)*” (Eyuboğlu, 1995, s. 321) şeklinde açıklanmıştır. İlk helva örneği, Orta Çağ’da görülmektedir. Orta Çağ’da görülen bu helva, taze hurma ve sütün ezilmesiyle yapılmaktadır. İlerleyen zamanlarda helva çeşitlenmiş ve un, yağ gibi maddelerle yapılmaya başlanmıştır (Samancı, 2018; aktaran Yılmaz ve Akman, 2019, s. 464).

Çankırı’da helva yapımı ve satımı hâlâ devam etmekte olan mesleklerden biridir. Hazır ambalajlı helvalardan hem lezzet hem de kalite olarak çok ileride olan Çankırı helvası, teknolojiye direnmiş ve helva imalathaneleri ile satış merkezleri günümüze gelmeyi başarmışlardır.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda Büyük Cami’nin sağ tarafındaki dükkânlardan birinde Asım isminde çok meşhur bir helvacının olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Helvacı Asım’ın şu an Çankırı’daki helvacılardan daha eski olduğu fakat uzun yıllar önce vefat ettiği bilinmektedir (KK 1).

Şehirde hâlihazırda imalathanesi ile helva üretimi yapan Helvacıoğlu ailesi, bu işin en köklü ve bilinen adresidir. Helvacılıkta beşinci kuşak olan Faruk Helvacıoğlu’yla işletmeleri hakkında yapılan röportaj neticesinde 138 yıldır bu işi yaptıkları bilgisi edinilmiştir. 1890’lı yıllardan bugüne Çankırı’da helvaları ile tanınan işletme, Faruk Helvacıoğlu’nun babasının dedesi olan Mehmet Helvacıoğlu tarafından kurulmuştur. Yapılan alan araştırmaları ışığında kurulduğu günden bu yana kaliteli ve hilesiz üretim politikasıyla hareket ettiği bilgisine ulaşılan işletme, 4 şubesi ile Çankırı’da, 2 şubesi ile Ankara’da ve 1 şubesiyle de İstanbul’da hizmet vermektedir. Helvalarının lezzetinin sebebini dedelerinden kalan tariftan sebep olduğunu belirten Faruk Helvacıoğlu, lezzetli helvalar için kullanılan malzemelerin kalitesinin de çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Fotoğraf 5.6: Faruk Helvacioğlu'nun babası⁵¹

Helvanın çok fazla çeşidi bulunmaktadır. Evde hanımların özel günlerde kavurduğu un ve irmik helvaları ve imalathanelerde helvacılar tarafından yapılan helvaların hepsi, bu başlık altında yer almaktadır. Evde yapılan helva çeşitleri un ya da irmik helvasıdır ve tatlı niyetine tüketilir. Helvacılar tarafından yapılan helvalar ise tahin helvası, yazlık helva, taş helva ve panayır helvası gibi isimler alır. Tatlı olarak tüketilen türleri olduğu gibi kahvaltılık olarak tüketilenleri de mevcuttur (KK 6). Helva başlığı altında geleneksel mesleklerden helvacılık üzerinde durulacaktır fakat yeri gelmişken evlerde yapılan helvaların da Türk kültüründe yeri ve önemi üzerinde durmakta fayda olduğu düşünülmektedir.

Türk kültüründe helva önemlidir. İnsanlar; ölümden, doğumda ve daha pek çok önemli günde yakınlarına, sevdiklerine helva ikram ederler. Özel günlerde evlerde un helvası ve irmik helvası kavrulur. Helva bazen çok sevdiğimiz, kıymet verdiğimiz bir yakınımızın ölümü üzerine bazen ise dünyaya gelen yeni bir çocuğun doğumunu kutlamak amacıyla kavrulmuş ve dağıtılmıştır. Helva mutlulukta ve hüznünde her zaman Türk kültüründe kendine yer bulmuştur. Yasta da doğumda da mübarek üç

⁵¹ Fotoğraf Faruk Helvacioğlu'ndan alınmıştır.

ayların başlangıcında da helva vardır ve hâlâ da varlığını sürdürmektedir. Çankırı ilinde üç ayların başlangıcında helva yapıp küçük kâselerde komşulara, yakınlara dağıtılır ve hatta bununla ilgili olarak da ölülerin evlerin bacalarında helva kokusu beklediği inancı bulunmaktadır (KK 55, KK 28, KK 57, KK 58).

“Gızım biz hep helva gavururuz. Biri öldü mü helva gavrulur yedisinde, gırkında. Bir çocuk mu doğdu ağzumuz datlansın deriz helva gavururuz. Hele üç aylar gelince bugün helva deriz helva günü geldi miydi öğlene o helvayı gavururuz. Akşama bırakmak isdemeyüz. Ölülerimizin ruhu bacamıza gelir. Helvanın dumanını, kokusunu duymak için. Helva şayet gavuramazsak bir agsilig olursa çok üzülürüz. Ölülerimiz bacaya geldi gokuyu almadan gitti diye. Sevapdur hem de koluya komşuya da goyup dağıturuz. Kimisi sade yapar kimisi fisdıglı, findıglı isteğine göre zorlama yok” (KK 55).

Araştırmalar, bu inancı Orta Asya’dan gelen ata ruhuna yağ kokutmak ritüeline bağlamıştır. Osmanlı mutfağında da helva büyük önem arz etmektedir. Helvacılar da Osmanlı mutfağında önemli bir yere sahiptir. Helvaların yapımından sorumlu bir teşkilat bulunmaktadır. “Helvacı Ocağı” helvalardan sorumludur ve bu ocak Matbah-ı Amire içinde yer almaktadır. Matbah-ı Amire saray mutfağı anlamına gelmektedir. Saray mutfağına bağlı olan helva ocağının, helvahane binası bulunmaktadır. Bu yapı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa ettirilmiştir. Binayı inşa eden ise ünlü Osmanlı mimarı, Mimar Sinan’dır. Helvahanenin bir de personel yapısı bulunmaktadır. Helvahane çalışanlarına “Helvacıyan-ı Hassa” ismi verilmiştir ve içlerinden başarılı olanlar “helvacıbaşı” olmaya muktedir olmuştur (Alabaşoğlu, 2015).

Evlerde üretilen helvalar dışında imalathanelerde hazırlanıp satılan helvalar hakkında yapılan araştırma neticesinde Çankırı’da helva imalatında bulunan tek işletme tespit edilmiştir.

5.4.1. Helvacıoğlu İşletmesinde Yapılan Helva ve Şekerleme Çeşitleri

Helvacıoğlu imalathanesinde kahvaltılık tahin helvasının; Antep fıstıklı, kakaolu ve sadesi olmak üzere üç çeşidi yapılmaktadır. Yazlık helva isimli kahvaltılık helvanın da tahinli, kakaolu, cevizli ve sadesi olmak üzere dört çeşidi yapılırken, köpük

helvası ve çekme helva da işletmede yapılan helva çeşitleri arasında bulunmaktadır. Panayır helvası, yapılan bir diğer helva çeşididir. Helva dışında doksan çeşit lokum, şekerleme çeşitleri, reçel çeşitleri, tahin, pekmez, kaymak, pişmaniye, akide şekeri de imalathanede yapılan ürünler arasındadır (KK 6).

Çankırı ilinde kışın kar yağdığı zaman çekme helva yapma kültürü vardır. Çekme helvası ile ilgili mülakat yapılan Hasan Kara, insanların kar yağınca toplanıp karda çekme helva yaptıklarını ve hep birlikte hem sohbet ettiklerini hem de helva yediklerini ifade etmiştir. Bu sayede akrabalık, komşuluk, arkadaşlık bağlarının pekiştiğini ve birlikte güzel zaman geçirildiğini de eklemiştir. Aynı zamanda çekme helvayı hep birlik yardımlaşarak, kar üzerinde çevirerek yaparken eğlenceli anların yaşandığını ve yardımlaşmanın hep birlikte ortaya bir şey çıkarmanın güzel bir duygu olduğunu da ifade etmiştir (KK 65).

Panayır Helvası, Çankırı’da yapılan bir helva çeşididir. İsmi panayırlardan almaktadır. Çankırı, bu helvayla Yapraklı’da kurulan Yapraklı Panayırları ile tanışmıştır. Panayırlara bu helvaları getiren tüccarlar sayesinde panayır helvası, Çankırı helva geleneğine kazandırılmıştır. Panayır helvası, çeşitli isimlerle anılmaktadır. Yörede taş helva, cevizli helva, öküz helvası ve Yâran Helvası gibi isimler almıştır. Helvanın bir diğer özelliği ise son derece sert olmasından kaynaklı bölünmesinin zorluğudur (Yılmaz, 2019). Yapraklı Panayır Helvası’nın coğrafi tescili alınmıştır (KK 6).

Çankırı ilinde helva, sağlıkla da ilişkilendirilmiştir. Mide rahatsızlığı olanlara helva yemeleri tavsiye edilmektedir (KK 28).

Fotoğraf 5.7: Helvacioğlu şubesi

5.4.2. Helva Yapımında Kullanılan Alet ve Malzemeler

Helva yapımında toz şeker, tahin, sitrik asit (limon tuzu), çöven suyu, kakao, Antep fıstığı ve ceviz içi kullanılmaktadır. Kullanılan malzemelerin kalitesi ve tazeliği, helva lezzetini doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden dikkat edilmesi gerekmektedir.

Toz şeker: Şeker pancarından yapılan kristal yapılı şekerdir.

Sitrik Asit: “Limon tuzu” (<https://sozluk.gov.tr>).

Çöven Suyu: Bir bitkidir, helva yapımında suyu kullanılmaktadır.

Kakao: “İki çeneklilerden, Amerika’nın sıcak bölgelerinde yetişen bir ağaç; Hint bademi. (*Theobroma cacao*)” “Bu ağacın meyvesinin çekirdeği”. “Bu çekirdeklerin öğütülmesi ile elde edilen toz” (<https://sozluk.gov.tr>).

Antep Fıstığı: Antep fıstığı ağacının “...ince ve sert kabuklu, yağlı yemişi; Şam fıstığı” (<https://sozluk.gov.tr>).

Ceviz İçi: “Cevizin kabuğu kırıldıktan sonra kalan, yenilebilir iç kısmı” (<https://sozluk.gov.tr>).

Tahin: “Susam tohumlarının kavrulup öğütülmesiyle yapılan koyu kıvamlı, yağlı yiyecek” (<https://sozluk.gov.tr>).

Kazan: Kaynama, ağarma ve yoğurma aşamalarında malzemelerin koyulduğu ve pişirildiği kaptır.

Ocak: Malzemelerin pişirildiği ateştir.

5.4.3. Helva Yapım Teknikleri ve Aşamaları

İmalathanede her şey el yapımıdır. Hazır ürünler kullanılmamaktadır. Helvanın ana maddesi tahindir ve o yüzden önce tahin yapımından daha sonra helva yapımından bahsedilecektir.

5.4.3.1. Tahin Yapımı

Helvacıoğlu imalathanesinde hazır tahin kullanılmamaktadır. Helvanın ana maddesi olan tahin, bizzat imalathanede yapılmaktadır. Antalya ve Konya yöresinden alınan taze susamların temizlenip kabuğu çıkarılmaktadır. Susamlar santrofizden geçirilip kavrulmaktadır. Kavrulan susamların çekimi yapılarak salınım gerçekleşmektedir (KK 6).

5.4.3.2. Helva Yapım Aşamaları

Kaynama: Kaynama aşaması, helva yapımında ilk aşamadır. Şerbetin kazanda kaynayıp istenilen kıvamı alması, kaynama olarak adlandırılmaktadır.

Ağarma: Kaynayan ve kıvam alan şerbetin ayrı bir helva kazanına alınarak çarpma yöntemiyle koyulan şerbetin ağartılma aşamasıdır.

Yoğurma: Ağarma işleminden sonra ağartılan şerbetin tahinle yoğurulma aşamasıdır. Helvanın ana maddesi tahindir.

Helvacıoğlu imalathanesinde herhangi bir makine kullanılmamaktadır. Bütün aşamalar bilek gücüyle kazanlarda yapılmaktadır. İmalat, günlük ve tazedir. Tek imalathane olan Çankırı imalathanesinden Çankırı'da bulunan 4 şube başta olmak üzere ilçeler, Ankara ve İstanbul şubelerine helvalar gönderilmektedir.

Fotoğraf 5.8: Şekerleme ve lokumlar

5.4.4. Değerlendirme ve Öneri

Çankırı'ya gelen turistlerin tuz dışında götürebileceği bir diğer hediye, coğrafi işaretli Çankırı helvası olmalıdır. Çankırı, lezzetli helvalarıyla meşhur bir ildir. Helva denince akla ilk gelen şehirlerden biri Çankırı olması gerekirken tanıtım yetersizliği sebebiyle Çankırı helvasının tanıtımı tam anlamıyla yapılamamıştır. İlde yaşayanlar genellikle helvayı marketlerden hazır ambalajlı şekilde değil şehirde el yapımı helva yapan tek işletme olan Helvacıoğlu'ndan almaktadır. İlde yaşayanlar şehir dışına ya da misafirlerine helva hediye etmektedir fakat bu durum, il ile sınırlı kalmaktadır. Şehre gelen turistler tuzu nasıl Çankırı ile özdeşleşmiş görüyorsa helvanın tanıtımı da yapılarak aynı şekilde öneminin anlaşılması için çalışmaların artırılması gerekmektedir.

İlde helva satan başka işletmeler de bulunmaktadır fakat hazır gelen ürünler satılmaktadır (KK 6).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her işleme, nakış ve yanışında Türk kültüründen izler taşıyan el sanatları, geçmişten bugüne aktarım ve yaşatma yoluyla gelmiştir. Bu uzun yolda bazı meslekler yok olmuş, günümüze aktarılamamıştır. Çıktığı andan itibaren zamana göre değişen ve gelişen meslekler, bazı dönemlerde üst sınırlara ulaşmış ve eşsiz ürünler verilmiştir. Estetik, duygu, emek ve kültür gibi pek çok unsuru içinde barındıran sanatlar, icra edildiği dönemin anlayış ve yaşantısından izler taşımaktadır.

İhtiyaçtan doğan meslekler, insanoğlunun günlük yaşantısını kolaylaştırmıştır. İhtiyaçların çeşitlenmesi, madenler ve ham maddelerin keşfedilip işlenmeye başlamasıyla meslekler çeşitlenmiş ve zamanla da gelişmiştir. Meslekler, ustalardan çıraklara aktarım yoluyla geçmiş ve bu sayede hem devamlılık sağlanmış hem de meslek iş başında öğrenilmiştir.

Orta Asya’da başlayan el sanatları ve mesleklerin hikâyesi, Anadolu’da devam etmiş ve tamamlanmıştır. Türklerin Orta Asya’da temelini attıkları meslekler, Anadolu’ya geldiklerinde karşılaştıkları medeniyetlerin sanatlarıyla harmanlanmış ve gelişmiştir. Osmanlı Dönemi’nde el sanatları üst noktalara ulaşmış, teknolojinin gelişimi ile üretimde makineleşmeye geçinceye kadar da devam etmiştir. Makineleşme, teknoloji ve sanayileşmeyle insan emeğine gerek duyulmayan makinelerin ortaya çıkmasına vesile olmuş, böylece el sanatlarına, geleneksel mesleklere olan ilgi azalmaya başlamış ve zamanla çoğu yok olmuştur.

Teknoloji ve sanayileşmeyle paralellik gösteren kentleşme de geleneksel mesleklerin yok olmasının sebepleri arasındadır. Fabrikaların yaygınlaşması ve şehir hayatının cazibesine kapılması neticesinde köylerde yaşayan insanların şehirlere akın akın yaptığı göçler de başta geleneksel meslekler olmak üzere çoğu kültürel unsurun yok olmasına neden olmuştur. Tarımda makineleşme ve toprakların terki çiftçilikle alakalı çoğu geleneksel mesleğin yok olmasına sebep olmuştur. Makineli tarıma geçişle; elekçilik, at arabacılığı, demircilik gibi meslekler yok olmuştur. Kentleşme ile birlikte sanayi sektörü ve hizmet sektöründe çeşitli meslekler ortaya çıkarken geleneksel olanlar yok olmuştur. Geleneksel meslekler yok olurken modern dünyada

meydana gelen tüketim kültürünün değişimiyle yeni meslekler ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde arz talep neticesinde çok fazla meslek kolu ortaya çıkarken geleneksel zanaatların kendine yer bulamayıp yok oluşu ilginçtir. Zanaatların yok oluşunu durdurabilecek tedbirlerin başında kültür endüstrisi gelmektedir. İnsanların son dönemlerde yeni yerler keşfetme, tatillerini yeni yerler görerek değerlendirme isteği kültürün aktarımı, korunması ve ticaretinin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Her ne kadar insanların giyim, kuşam, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları değişmiş olsa da insanlar yaptıkları gezilerde seyahat ettikleri coğrafyanın kültürünü merak etmekte ve kültürden bir şeyler aramaktadır. Bu bağlamda sadece geleneksel meslekler olmamakla birlikte kültürel unsurların mekânlaştırılarak kültürün koruma altına alınmasının yanı sıra, gelecek nesillere aktarımının sağlanmasına da imkân tanınmış olacaktır. Kültürün mekânlaştırılması ya da müzeleştirilmesi kültürün koruma altına alınması açısından önemli olabilir fakat sürdürülebilirlik ya da geleceğe aktarımı için kültürün endüstrileştirilmesi atılması gereken çok ciddi bir adım olarak görünmektedir.

Bu kapsamda, Çankırı ilinde faaliyet göstermiş olan el yapımı ayakkabıcılık, bakırcılık, ahşap oymacılığı, kilim dokuma, hüsnühat sanatı gibi meslekler yeniden canlandırılmalıdır. Bu mesele sadece Çankırı değil tüm şehirlerin ortak sorunudur. Bazı şehirler meslek folkloru temalı müzeleriyle bazı şehirler ise kültürlerini endüstriye çevirerek mesleklere sahip çıkma gayreti içerisinde. El yapımı deri işleri kültür endüstrisine dönüştürülmeye oldukça elverişli bir alandır. El yapımı deri çantalar, sandaletler, cüzdanlar geleneksel ile çağcılın sentezlenmesi neticesinde dericilik sanatının canlanması tekrar sağlanabilir. Aynı şekilde kilim dokumada güncelleme ve kültür endüstrisine dâhil edilmeye müsait bir diğer meslektir. Kurslar açılarak, imalatın başlaması ve pazarlara sunulup sürdürülebilirliğinin sağlanması aciliyet kesp etmektedir. Çankırı’da kilimlere sahip çıkılıp önce müzeleştirilmesi, akabinde de atölyeleştirilmesi elzemdir. Ahşap oyma da günlük kullanım eşyaları üzerinde uygulanarak geleneksel motiflere sahip çıkıp hediyelik eşya sektörüne dâhil edilmeye uygun bir sanattır.

Günümüzde geleneksel meslekler sembolik olarak devam etmektedir, demek yanlış olmasa gerektir. Çoğu usta mesleğini sevdiği için dükkânını kapatmamak adına

mesleğine devam etmektedir. Geleneksel mesleklerin yok oluşuna engel olmak zor hatta imkânsızdır fakat bu mesleklerden bazıları kurslar açılarak ya da insanların boş zamanlarını değerlendirebileceği etkinlikler hâline getirilip yaşatılabilir. Meslek folkloru müzeleri kurulup en azından mesleklere ait objeler koruma altına alıp gösterme yoluyla yaşatmaya çalışılabilir. Çankırı için bir meslek folkloru müzesinin açılması elzemdir. Bu müze âtil duran arasta ya da çarşıların değerlendirilip uygulamalı bir açık hava müzesine çevrilmesi şeklinde olabileceği gibi tek bir mekânda sadece objelerin cansız heykellerle beraber sergilendiği bir müze de olabilir.

Geleneksel mesleklerin talep görmesi için farkındalık yaratılması ve girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Özendirici kurslar açılıp, iş yeri açma destekli projeler yapılmalıdır. Özellikle ev hanımlarının evlerinden yapabileceği iş kolları açılması adına ev ortamında yapılabilecek kilim dokuma gibi mesleklerin gelir kaynağı haline getirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca liselerde resim, müzik, beden eğitimi dersleri gibi el sanatları dersleri de verilmelidir. Okullarda öğrenimi kolay ve fiziki ortama uygun olan el sanatlarının öğretilmesi için atölyeler açılabilir. Bu sayede ata sanatlarına sahip çıkılırken gençlerin yeteneklerini keşfedip, çok yönlü ve nitelikli nesillerin yetişmesi de sağlanmış olacaktır. Gençlerin yeteneklerini keşfi neticesinde belki de hayatını idame ettireceği bir mesleği bulması da sağlanmış olacaktır. Çocuklar ve gençler teknoloji tehdidi ile karşı karşıyadır. Ayrıca olumsuz anlamda pek çok uyararla karşılaşma ihtimalleri de oldukça yüksektir. Ata sanatlarıyla gençleri tanıştırap boş zamanlarını değerlendirmelerine imkân sağlanarak olumsuz çevresel faktörlerden korunmaları da sağlanabilir.

Geleneksel zanaatların tamamı yok olmadan korunması için plan ve projeler ivedilikle yapılmalıdır. Kayıt altına almak yok olmamaları için yeterli değildir. Kültür endüstrisine uyarlanmaları ve uygulamalı olarak aktarımları sağlanmalıdır. Bu kapsamda hazırladığımız bu tez araştırması Çankırı'daki geleneksel mesleklerin son durumunu tespit edip ortaya koyması ve yapılması gerekenler noktasında atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. ve Arıkan, H. K., (2016). Zanaat, üretim ve tasarım dahilinde kültürün dönüşümü: Kahramanmaraş yemenileri. P. Kaygan ve H. Kaygan (Ed.), *UTAK 2016 bildirileri kitabı: Sorumluluk, bağlam, deneyim ve tasarım* içinde (ss. 125-142). Ankara: Ankara ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Akoğlu, F. (2021). Orta Asya'dan günümüze Karaköy kilimleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 2094-2120. doi.org/10.46868/atdd.200.
- Akpınarlı, F., Develioğlu, Y., Ortaç, S., Özder, L., Yalçınkaya, T., Büyükyazıcı, M. ve Develioğlu, G. (2008). *Çankırı el sanatları*. Ankara: Hazar Reklam Mat. Ltd.Şti. <http://www.cankiri.gov.tr/cankiri-el-sanatlari> adresinden erişildi.
- Alabaşoğlu, D. (2014, 3 Haziran). *Köklü bir Edirne geleneği helva sohbetleri*. <https://www.trakyaagezi.com/koklu-bir-edirne-gelenegi-helva-sohbetleri/> adresinden erişildi.
- Arlı, M. (1984). *Beypazarı'nda dövme bakırcılık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Artun, E. (2007). Türk halk kültüründe mâni söyleme geleneği, manilerin iletişim boyutu ve işlevselliği. *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 1-10). Muğla. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_manipdf adresinden erişildi.
- Arvas, A. (2011). Çankırı'da bir maden: Tuz mağarası. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, (8), 87-92.
- Aslan, Y., (2008). XIX. yüzyılda Çankırı sosyo-ekonomik hayatına genel bir bakış. M. Kemal Karatatar (Ed.). *IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri:100 Yıla Doğru Çankırı Sempozyumu 13-15 Kasım 2008* içinde (ss. 393-409). Çankırı: Çankırı Valiliği.
- At Bilimleri. (2023, 17 Haziran). Nalın tarihi. *At Bilim Dergisi*. <https://www.atbilimleridergisi.com.tr/nalin-tarihi/> adresinden erişildi.

- Atalay, B. (1985). *Dîvânu Lugâti't-Türk tercümesi*. (cilt 2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1999a). *Dîvânu Lugâti't-Türk tercümesi*. (cilt 3). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1999b). *Dîvânu Lugâti't-Türk endeks*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atalay, B. (2006). *Dîvânu Lugâti't-Türk tercümesi*. (cilt 1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atık Gürbüz, İ., (2012). Divan şiirinin sevimli yüzleri Osmanlı şiirinde berberler. *Turkish Studies*, 7(3), 232-255. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3524>.
- Atmaca, A., Ersoy, H., Yurt, E., Can, A., Dilekçi, İ., Demiral, D., Eskici, R. ve Gönder, M. A. (2015). *Çankırı Müzesi Müdürlüğü müze kataloğu*. Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık.
- Ay, S. (2020). Sâbit ve Belîğ'in Berber Name'lerinden hareketle berberlik ve berberlik terimleri üzerine bir değerlendirme. Ali Fuat Altuntaş vd. (Ed). *2nd International Congress on Academic Studies in Philology (BICOASP)* içinde (ss. 240-250). Bandırma.
- Aydemir, M. (2021). Ahi şecerenameleri ve Evliya Çelebi seyahatnamesinde yer alan esnaf meslek listeleri üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı), 34-53.
- Aydın, M. (2018). Arap yazı sistemi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(4), 1-8.
- Başaran, F. N. (2018). Anadolu geleneksel bez dokumacılığında bazı örnekler ve günümüzdeki durumu. *Arış Dergisi*, (13), 14-25. doi:<https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.75>.

- Bayhan, A. A. (2008). Yapraklı'nın kültürel kimliği. M. Kemal Karatatar (Ed.). *IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri:100 Yıla Doğru Çankırı Sempozyumu 13-15 Kasım 2008*, (ss. 171-185). Çankırı: Çankırı Valiliği.
- Bayhan, A. A. ve Salman, F., Çalık, A. (2016). *Tarihî ve kültürel değerleri ile Yapraklı*. Çankırı: Yapraklı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baykaler, G., Demiröz, A., Yenigülbüz, E., Deneci, A. ve Absarılıoğlu, A. (2017). *Dünya kültür mirasımız: Yâran*. Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları.
- Bedük, S. ve Özkan, M. (2008). Çankırı ili Yapraklı ilçesi gelin kıyafetleri. M. Kemal Karatatar (Ed.). *IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri:100 Yıla Doğru Çankırı Sempozyumu 13-15 Kasım 2008*, içinde (ss. 283-299). Çankırı: Çankırı Valiliği.
- Begiç, H. N. (2017). *Türk keçecilik sanatı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Bozkurt, N. (2007). Oymacılık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (34: 13-15). İstanbul: TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/oymacilik> adresinden erişildi.
- Buğday Pazarı Medresesi. (t.y.). <https://cankiri.bel.tr/proje/bugday-pazari-medresesi/59/> adresinden erişildi.
- Büğüş, N. (2001). *Beykoz ayakkabı fabrikası ve deri imalatı*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Çam, N. (1991). Arasta. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (3: 335-336). İstanbul: TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arasta> adresinden erişildi.
- Çankırı Belediyesi. (t.y.). *Nüfus*. <https://cankiri.bel.tr/sayfa/nufus> adresinden erişildi.
- Çankırı Belediyesi. (t.y.). *Tuz mağarası yer altı tuz şehri*. <https://cankiri.bel.tr/proje/yer-alti-tuz-sehri/76> adresinden erişildi.
- Çelik, S. (2017). Türk kültüründe geçmişten günümüze “Davul”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 11-18.

- Çeliker, D. ve Ölmez, F. (2013). Burdur ilinde yorgancılık sanatı. *Art-E Sanat Dergisi*, 5(10), 122-138.
- Çonkor, B. (2017). Ahmet Mecbur Efendi ve “Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî” adlı eseri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 64-77.
- Demiral, B. (2021). Kitap kapaklarında yer alan kirkitli dokumalar ve motifler. *Arış Dergisi*, (19), 68-87. doi: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2021.155>.
- Derdiçok, N. S. ve Ersöz, D. (2017). Toprağın dönüşümü: Çömlekçilik ve bir çömlek ustası Taner Yılmaz. *Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu 13-15 Ekim 2017*. Sivas.
- Deveci, S. (2021). Ahilik teşkilatı ve esnaf zümreleri. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı), 54-87.
- Duman, M. (2007). *Geleneksel Türk yorgancılık sanatı*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Durmuş, İ. (2021). Türk kültür çevresinde at. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2010). Meslek folkloru kapsamında geleneksel mesleklerdeki pir inancı ve hikâyeleri üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor Dergisi*, 11(87), 101-121.
- Elibol, A. (2008). *XIX. yüzyıl başlarında Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erdoğan, Z. ve Yanar, A. (2021). Tiftikçilik. *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi* (Cilt 2:535-546). Ankara: Ajans Düşünce. <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/yayinlar/geleneksel-meslekler-rehberi-ansiklopedisi> sayfasından erişildi.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri inceleme*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergun, M. (1998). *Altay Türkleri'nin kahramanlık destanı Alıp Manaş*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Erman, D. O. (2012). Türk seramik sanatının gelişimi: toprağın ateşle dansı, *Acra Turcica*, 4(1), 18-33.
- Erol, H. (2007). *Eski Asurca metinlerde meslek adları ve unvanlarla geçen şahıs isimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gökbel, F. M. ve Gökbel Kaya, N. M. (2020). Sanatsal ifade biçimi olarak çömlekçi çarkının kullanımı. *Kalemişi*, (17), 148–164. doi: 10.7816/kalemisi-08-17-12
- Gölbaş, A. ve Başbüyük, Z. (2012). Anadolu kültür oluşumunda tuzun rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-54.
- Haber 18. (2020, 11 Aralık). *Yapraklılı semerci ustası 94 yaşında hayatını kaybetti*. <https://www.haber18.com/yapraklili-semerci-ustasi-94-yasinda-hayatinikaybet-ti/4422/> adresinden erişildi.
- Haberci 18. (2024, 6 Şubat). *Çankırı'nın nüfusu 205 bin 501 oldu*. <https://www.haberci18.com/nufus/25616/> adresinden erişildi.
- Halkbilim. (t.y.). *Davulun tarihçesi*. <https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/61.php>. adresinden erişildi.
- İbiş, R. (2014). Bölge tarihi. *Çankırı kültür envanteri* içinde (ss. 10-18). Ankara: Çankırı Valiliği. <http://www.cankiri.gov.tr/cankiri-kultur-envanteri/> adresinden erişildi.
- İlimiz Çankırı. (t.y.). *Çankırı nüfus bilgileri*. http://www.cankiri.gov.tr/kurumlar/cankiri.gov.tr/ilimizcankiri/Nufus/2018_nufus.pdf adresinden erişildi.
- İmer, Z. (1999). Türklerin dokuma sanatında boyacılık. *Erdem Dergisi*, 10(29), 331-353.

- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalyoncu, H. (2021). Görsel sanatlarda eski İstanbul yaşamının berberlik mesleği ve berberlerin kullanım malzemeleri. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 124-145. doi: <http://doi.org/10.17740/eas.soc.2021.V35-07>
- Kankal, A. (2011). *XVI. yüzyılda Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaptan, E. (1981). Türkiye madencilik tarihi içinde kalayın önemi ve kökeni. *Maden Tetkik Arama Dergisi*, 95-96(95-96), 164-172.
- Karacan, A., Şele, M. F. ve Söyleyici, V. (t.y.) *Ortaöğretim sanat tarihi ders kitabı*. MEB.<https://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/sanattarihi/sec/unite1/files/basic-html/page2.html/> adresinden erişildi.
- Karpuz, H. (1992). *Sürmene bıçakçılığı ve bugünü. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri içinde* (ss. 117-131).
- Kaya Çakı, B. (2020). Bursa dağ köylerinde mâni söyleme geleneği. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 21-31.
- Kaya, D. ve Mesci, U. (2002). *Sivas'ta bıçakçılık*. Sivas: Sivas Valiliği ve Sivas İli Sanat Kültür ve Araştırma Vakfı.
- Kayabaşı, N. ve Özdemir, M. (2004). Geçmişten günümüze el yapımı ayakkabılar. *Millî Folklor*, (62), 39-48.
- Kılıç Karatay, S. (2019). Aksaray ahşap işçiliği ve oyma sanatı. *Journal of Awareness*, 3(5), 145-150. doi: [org/10.26809/joa.2018548624](https://doi.org/10.26809/joa.2018548624).
- Kılıç, E. (2012). Ritüelleri yöneten davulcu ve zurnacıların modern toplum yaşantısındaki yeri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 351-359.

- Koparan, Y. (2009). Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezinde bulunan çeyiz sandıkları. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, (4), 163-171.
- Kömürcü, G. (2005). *Konya ili yorgan işçiliğinin bugünkü durumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Kraubayeva, G. (2009). *Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugat'it-Türk'ünde yer alan sosyal ve iktisadi hayat ile ilgili söz varlığının günümüz Kazak toplumu içinde değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Narşap, M. (2023). Pazırık kurganlarının kalıntı ve buluntularına göre bozkır kavimlerinde sosyal hayat. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 118-140. doi: doi.org/10.52735/bellek.1405162.
- Nas, E. (2021). At arabası, fayton yapımı. *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi* (1: 51-62). Ankara: Ajans Düş Pınarı. <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/yayinlar/geleneksel-meslekler-rehberi-ansiklopedisi> adresinden erişildi.
- Nuhoğlu, M. (2022). İstanbul'da bazı tarihî yapı kitabelerinin hat sanatı özellikleri bağlamında anlam ve kavram boyutu üzerine bazı düşünceler. *Lale*, (6), 29-40.
- Oğuz, M. Ö., Aydoğan, E., Aytuzlar, N. ve Özkan Saltık, T. (2005). *Türkiye'de 2004 yılında yaşayan geleneksel meslekler*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Oral, M. Z. (1957). Selçuk devri yemekleri ve ekmekleri II. *Türk Etnografya Dergisi*, (53), 29-34.
- Ögel, B. (2014a). *Türk mitolojisi*. (I. cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk mitolojisi*. (II. cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öngen, G. A. (2016). Çağdaş Türk kirkitli dokuma sanatçıları. *Akdeniz Sanat*, 9(17), 59-69.

- Özdemir, M. (2004). *Geçmişte ve günümüzde el sanatları çerçevesinde üretilen deri ürünleri üzerinde bir araştırma*. (Doktora Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Özdemir, M. ve Kayabaşı N. (2007). *Geçmişten günümüze dericilik*. Ankara: T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, O. (2006). *Çankırı gelenekleri ve yâran kültürü*. Çankırı: Kayıkçı Mat. Yay. Ltd. Şti.
- Samsakçı, M. (2007). Türk kültür ve edebiyatında tuz ve tuz-ekmek hakkı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36(36), 181-199.
- Sesli Sözlük. (t.y.). *zanaatçı*. <https://www.seslisozluk.net/> adresinden erişildi.
- Seyidoğlu, B. (2018). Şaman kozmogonisinde at. *Z Dergisi*, (3), 77-79. <https://www.zdergisi.istanbul/makale/saman-kozmogonisinde-at-305> adresinden erişildi.
- Seyirci, M. ve Topbaş, A. (1999). Anadolu’da keçecilik. *Erdem Dergisi*, 10(30), 577-597.
- Subaşı, E. ve Arslan Kalay H., (2016). Sivas’ta kalaycılık. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (36), 258-274.
- Süel, M. (1989). Balıbaşı/1988 kurtarma kazısı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, (48), 145-163.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri-boy teşkilatı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, G., İbiş, R., Yurt, E., Can, A., Akçel, A. ve Durmuş, S. (2014). *Çankırı kültür envanteri*. Ankara: Çankırı Valiliği. <http://www.cankiri.gov.tr/cankiri-kultur-envanteri> adresinden erişildi.
- Şahin, M. (2009). *Türk halk oyunları türlerine göre asma davulun incelenmesi*. (Sanata Yeterlilik). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Tekin, Z. (1997). İstanbul debbağhaneleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8(8),349-364. doi: https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000142.

Tezcan, M. (2019). Bir yaygın eğitim kurumu olarak Çankırı Yârân örgütü. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(2), 335-352. doi: https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000680 adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2024, 20 Mayıs). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1362033958520339&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2021, 21 Temmuz). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=624801138910295&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 1 Şubat). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=769314401125634&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2023, 8 Ekim). [Facebook durum güncellemesi]. https://www.facebook.com/photo/?fbid=1220911779299225&set=gm.6800594550027698&locale=tr_TR adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2020, 20 Şubat). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=208965077160572&set=g.232430943510791>.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2024, 8 Ocak). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1276068557116880&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 8 Kasım).[Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=985643229492749&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 20 Haziran). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=871311104259296&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 18 Temmuz). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=892890235434716&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 31 Ekim). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=978930970163975&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2023, 22 Eylül). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1211073603616376&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2022, 10 Aralık). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=123502217239280&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2023, 29 Ağustos). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1196586958398374&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2024, 16 Ocak). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1281360023254400&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2024, 6 Haziran). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1373368754053526&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2021, 29 Kasım). [Facebook durum güncellemesi]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=725838382139903&set=g.232430943510791> adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2020, 15 Ekim). [Facebook durum güncellemesi]. https://www.facebook.com/photo/?fbid=403033_741087037&set=g.232430943510791 adresinden erişildi.

Tahtaköprü Çankırı'nın Görsel Hafızası. (2020, 5 Ocak). [Facebook durum güncellemesi]. https://www.facebook.com/photo/?fbid=17674_8643715549&set=g.232430943510791 adresinden erişildi.

Toruk, F. (2008). *Çankırı izlenimleri seyyahlar ve araştırmacılar*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Uğurlu, S. S. (t.y.). Dokumacılık tarihi. <https://www.turkiyedokumaatlasi.com/dokuma.php> adresinden erişildi.

Uluslan Şahin, Ş. (2005). Türk kültüründe at arabası (at arabalarının dili). *Bilig* (32), 165-178.

Usta, İ. (2021). Ahşap tasvirleri: ahşap yaşamın ruhudur. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 149-158.

Uyanık, H. (2022). Hititlerde marangozluk ve ahşabın mimaride kullanımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1686-1697. doi: <https://doi.org/10.33206/mjss.1158551>.

Üzüm, M. (2012). *Çankırı poşaları dil ve kültür araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Varvar, M. (2010). *Çankırı'da kına, nişan ve düğün geleneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

Yalçın Usal, S. S. (2010). Türklerde çeyiz sandığının kullanımı ve geleneksel süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 157-167.

Yardımcı, N. (2008). *Ankara el işi yorganları üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.

- Yayla, M. ve Çağdaş, M. (2016). Erkek berberliğinde tıraş geleneği ve damat tıraş önlüklerinin teknik ve süsleme açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 499-512. doi: <https://doi.org/10.21563/sutad.187112>.
- Yazıcıoğlu, G. (1994). Tiftik keçisinin kökeni ve Türkiye’de tiftik. *Tekstil ve Mühendis*, 8(44), 21-23.
- Yazmanadır.(t.y.).*Hat sanatı*. http://www.yazmanadir.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=153 adresinden erişildi.
- Yeraltı Tuz Şehri. (t.y.). *Çankırı yeraltı tuz şehri gezgin yüzler*. <https://gezgin-yuzler sitesi.com/gidilen/cankiri-yeraltı-tuz-sehri-gezgin-yuzler/> adresinden erişildi.
- Yıldız, D. (2022). Dokumanın tarihsel süreçte başlangıcı ve gelişimine genel bir bakış. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 5(1), 256-293.
- Yılmaz, B. (2017). Pazırık’tan günümüze Türk halı sanatı. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 98-106.
- Yılmaz, C. (2021). Süpürgecilik. *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi* (2: 439-449). Ankara: Ajans Düş Pınarı. <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/yayinlar/geleneksel-meslekler-rehberi-ansiklopedisi> adresinden erişildi.
- Yılmaz, G. ve Akman, S. (2019). Osmanlıdan günümüze helvalar ve helva-i gazinin gastronomik değeri. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 3(3), 462-469. doi: <https://doi.org/10.32958/gastoria.638638>.
- Yılmaz, İ. (2022). Osmanlı son döneminde berberlik. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 396-408. Doi: <https://doi.org/10.54282/inijoss.1135743> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2013a, 7 Ekim). Zincircioğullar (2). *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/zincirciogullari-2> adresinden erişildi.

- Yılmaz, M. (2013b, 27 Kasım). Jim Vogel'in Çankırı fotoğrafları. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/jim-vogelin-cankiri-fotograflari/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2014, 12 Şubat). Millî Mücadelemizin adsız kahramanlarından Çankırlı Marangoz Hasan Usta. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/milli-mucadelemizin-adsiz-kahramanlarindan-cankirili-marangoz-hasan-usta/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2015a, 27 Haziran). Destancılar. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/destancilar/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2015b, 5 Temmuz). Çankırının kolonya markası: Karatekin. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/cankirinin-kolonya-markasi-kara-tekin> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2016, 17 Haziran). Çarşamba pazarının gülü çemenci Hacer teyze. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/carsamba-pazarinin-gulu-cemenci-hacer-teyze/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2017, 22 Ocak). Zamane yunusu bıçakçı dede. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/zamane-yunusu-bicakci-dede/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2018, 4 Kasım). Çankırlı berberlerin piri Adnan Tolon. *Çankırı Postası*. <https://www.cankiripostasi.com/cankirili-berberlerin-piri-adnan-tolon/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2019, 15 Mart). Çankırı ve yapraklı panayırı. *Çankırı Postası*.: <https://www.cankiripostasi.com/cankiri-ve-yaprakli-panayiri> adresinden erişildi.
- Yılmaz, S. S., Özdemir Çelik, H. (2022). *Hepimiz bir kilimin desenleriyiz, Sivas yöresinde geleneksel giyim kuşam*. Sivas: SVS Yayınları.
- Yusuf Has Hacıp. (2013). *Kutadgu Bilig*. (Y. Çağbayır, Çev., Haz.) Y. Çağbayır. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

EKLER

EK 1. Kaynak Kişilerin Dizini

- KK 1:** İlhan KÖPRÜLÜ / Çankırı / 1938 / İlkokul / Bakırcı
- KK 2:** Şadan DEVRİM / Çankırı / Kalaycı
- KK 3:** Erol DEMİREL / Çankırı/ 1940 / İlkokul / Bakırcı
- KK 4:** Hasan ÇAKMAK / Çankırı İç Yenice Köyü / 1938 / İlkokul / Ayakkabıcı
- KK 5:** İsmail HOTOĞLU / Çankırı / 1980 / Ortaöğretim / Ahşap Oyma Ustası
- KK 6:** Faruk Helvacı / Çankırı / 1963 / Doktora / Helvacı
- KK 7:** Selami TÜTÜNCÜ / Çankırı / 1962 / Ortaokul / Demirci
- KK 8:** Uğur SEZGİN / Çankırı / 1963/ Lise / Emekli-bıçakçı
- KK 9:** Mustafa YAMAN / Çankırı / 1979/ Lise / Marangoz
- KK 10:** Mesut YILDIRIM / Çankırı / 1982/Ön lisans / İşçi
- KK 11:** Ali Bülent DERELLİ / Çankırı / 1962 / Lise / Tuz Ustası
- KK 12:** Arif BAYRAK / Çankırı / 1955 / İlköğretim / Terzi
- KK 13:** Murat KAÇAR / Çankırı / 1986 / Lise / İşçi
- KK 14:** Nazım EGE / Çankırı / 1983 / Lise / İşçi
- KK 15:** İsmail GÖKTAŞ / Çankırı /1970 / İlkokul / Bakırcı
- KK 16:** Hüseyin GÖKTAŞ / Çankırı / 1975 İlkokul / Bakırcı
- KK 17:** Ahmet EVCI / Çankırı / 1937 / Lise / Marangoz
- KK 18:** Mehmet Yıldırım/Çankırı/ İlkokul/ 1950 /Emekli
- KK 19:** Ulviye DEMİREL / Çankırı / 1960 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 20:** Yüksel ARSLAN / Çankırı / 1965 / Üniversite / Öğretmen
- KK 21:** Recep ERDOĞAN / Çankırı Ilgaz / 1930 / Okuma-yazması yok / Nalbant
- KK 22:** İbrahim Önder GÜNEŞÜLKE / Çankırı / 1967 / Lise / Tuzcu
- KK 23:** Mehmet BAŞBUĞ / Çankırı / 1961 / Lise / Ayakkabıcı
- KK 24:** Ahmet ABSARILIOĞLU / Çankırı / 1959 / Emekli
- KK 25:** Menderes SÖNMEZ / Çankırı / 1968 / İlkokul / Emekli
- KK 26:** Metin YILMAZ / Çankırı / Emekli memur
- KK 27:** Fikriye ŞANLI / Çankırı / 1949 / Okuma-yazması yok / Ev hanımı
- KK 28:** Muradiye SÖNMEZ / Çankırı / 1967 / İlkokul / Ev hanımı

- KK 29:** Salih UYSAL / Çankırı / 1969 / Çankırı / İlkokul / At Arabası Ustası / Demirci
- KK 30:** Hüseyin UYSAL / Çankırı / 1960 / İlköğretim / Demirci
- KK 31:** Abdullah UYSAL / Çankırı / 1936 / Okuma-yazması yok / At Arabası Ustası
- KK 32:** Celal ŞENKAN / Çankırı / 1960 / İlköğretim / Emekli
- KK 33:** Mehmet HARMANDA / Çankırı / 1958 / İlköğretim / Demirci
- KK 34:** Sevgi GÜRLEYEN / Çankırı Kurşunlu / 1965 / Emekli
- KK 35:** Şükran KOŞAR / Çankırı Kızılırmak / 1957 / Okuma-yazması yok/ Ev Hanımı
- KK 36:** Ramazan KOŞAR / Çankırı Kızılırmak / 1959 / İlkokul / Emekli
- KK 37:** Celal BÜYÜKKIROĞLU / Çankırı / 1960 / Lise / Yorgancı
- KK 38:** Ahmet ÜÇKUŞOĞLU / Çankırı / 1959 / İlköğretim / Yorgancı
- KK 39:** Şehri BAYRAM / Çankırı / 1950 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 40:** Ayşe EKERBİÇER / Çankırı / 1966 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 41:** İsmail ÇUBUKÇU / Çankırı / Emekli
- KK 42:** Fatma GÜNDÜZ / Çankırı / 1957 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 43:** Fatma ERCİYES / Çankırı / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 44:** Emine ACAR / Çankırı / 1976 / İlkokul / Ev Hanımı
- KK 45:** Satı DOĞDAN / Çankırı / 1973 / İlkokul / Ev Hanımı
- KK 46:** Kerime ERDOĞAN / 1965 / Çankırı / İlkokul / Ev Hanımı
- KK 47:** Gülşen DEMİR / Çankırı / 1955 / İlkokul / Emekli
- KK 48:** Gülcihan ERDOĞAN / Çankırı / 1930 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 49:** Derya GÜRLEYEN / Çankırı Kurşunlu / 1962 / Lise / Emekli
- KK 50:** Hatice KANAT / Çankırı / 1958 / Ortaokul / Ev Hanımı
- KK 51:** Akif AYHAN / Çankırı / 1970 / Ortaokul / Emekli
- KK 52:** Mahmure AYHAN / Çankırı / 1974 / Ortaokul / İşçi
- KK 53:** Fatma DEMİR / Çankırı / 1972 / Ortaokul / Ev Hanımı
- KK 54:** Hüseyin DEMİR / Çankırı / 1969 / Ortaokul / İşçi
- KK 55:** Emine YARAHMET / Çankırı / 1942/ Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 56:** Mehmet Ali Tiryaki / Çankırı / 1980 / Ön lisans / İşçi
- KK 57:** Zübeyde SÖNMEZ / Çankırı / 1958 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 58:** Naciye AKTAŞ / Çankırı / 1960 / Okuma-yazması yok / Çankırı / Ev Hanımı

- KK 59:** Zeliha YILDIRIM / Çankırı / 1938 / Çankırı / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 60:** Fatma BULUT / Çankırı / 1967 / ilkokul / Ev Hanımı
- KK 61:** Gürcü YİĞİTBAŞI / Çankırı / 1940 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 62:** Halil YİĞİTBAŞI / Çankırı / 1966 / İlkokul / Davulcu
- KK 63:** Döndü YİĞİTBAŞI / Çankırı / 1970 / İlkokul / işçi
- KK 64:** Meryem YILDIRIM / Çankırı / 1966 / Okuma-yazması yok / Ev Hanımı
- KK 65:** Hasan KARA / Çankırı / 1950 / Ön lisans / Memur
- KK 66:** Şükrü YILDIRIM / Çankırı / 1970 / Ortaokul / Emekli
- KK 67:** Şenol YUSUF / Çankırı / 1972 / Ön lisans / Emekli
- KK 68:** Satılmış Durmaz / Çankırı / 1972 / Lise / Memur
- KK 69:** Yunus USTA / 1966 / Çankırı / Ortaokul / Yüncü
- KK 70:** Ayşegül Aktürk / Çankırı / 1971 / Lise / İşçi
- KK 71:** Mehmet Durlanık / Çankırı / 1973 / İlkokul / Berber
- KK 72:** Selahattin Bilgin / Çankırı / Okuma-yazması yok/Bakırcı
- KK 73:** Ahmet Yeşildağ / Çankırı / İşçi
- KK 74:** Cemal Aydın / Çankırı / İlkokul / Berber

EK 2. Meslek Erbablarına Yöneltilen Sorular

- Adınız soyadınız nedir?
- Kaç yaşındasınız?
- Mesleğinizin adı nedir?
- Kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?
- Mesleği nasıl öğrendiniz?
- Ustanız var mı, ustanız kimdir? Mesleğiniz ile ilgili önemli ustalar kimlerdir?
- Çırak, kalfa, usta nasıl olur?
- Çıraklıktan kalfalığa nasıl geçilir?
- Kalfalık nedir?
- Kalfalıktan ustalığa geçiş nasıl olur?
- Çırağın görevleri nedir?
- Babanız da bu mesleği yapıyor muydu?
- Çırak yetiştirdiniz mi?
- Çırak yetiştirirken nelere dikkat edersiniz?
- Usta çırak ilişkisi nedir?
- Mesleğiniz ile ilgili anlatılan bir hikâye var mı?
- Mesleğinizin piri var mı? Pirinizle ilgili hikâyeler anlatılır mı?
- Piriniz için bir şey yapar mısınız?
- Hangi yıllar arasın da bu işi yaptınız?
- Kendinize ait bir dükkânınız var mı?
- Mesleğinizin incelikleri nelerdir?
- Mesleğinizde aşamalar var mıdır?
- Mesleğiniz de hangi ürünleri yapıyorsunuz?
- Yapılan ürünlerin aşamaları nelerdir?
- Ham maddeyi nereden buluyorsunuz?
- Yâran teşkilatı nedir?
- Yâran teşkilatı hakkında bilgi verir misiniz?
- Yâran cezaları kime ne zaman nasıl uygulanır?
- Yâran de kimler vardır?

- Başağa kimdir?
- Yâran de neler yapılır?
- Yâran oyunları nelerdir?
- Yâran yemekleri nelerdir?
- Yâran de hangi etkinlikler yapılır?
- İş yeriniz neredeydi?
- Arastalar hakkında bilgi verir misiniz?
- Mesleklere göre arastalar ayrı mıydı?
- Arastanın kuralları nedir?
- Çalışma saatleri nasıldı?
- Mesleğinizin zorlukları nelerdir?
- Mesleğinizin geçmişten bugüne durumu nedir?
- Mesleğinizin geleceği ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
- Mesleğinize ait bir söz var mı?
- Çankırı da eskiden yapılan fakat şimdi yok olan meslekler nelerdir?

